

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SOL AKIMLARIN TÜRK DEVRİMİ
ALGILAMALARI 27 MAYIS 1960 – 12 MART 1971**

DOKTORA TEZİ

Savaş AÇIKKAYA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İstanbul 2009

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SOL AKIMLARIN TÜRK DEVRİMİ
ALGILAMALARI 27 MAYIS 1960 – 12 MART 1971**

DOKTORA TEZİ

**Savaş AÇIKKAYA
2902040005**

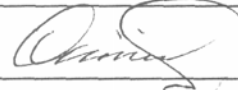
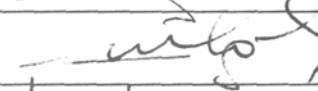
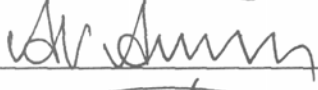
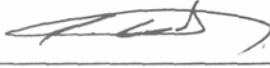
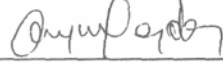
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İstanbul 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 290204000 numaralı Savaş AÇIKKAYA'nın hazırladığı "TÜRKİYE'DE SOL AKIMLARI TÜRK DEVRİMİ ALGILAMALARI 27 MAYIS 1960 – 12 MART 1971" konul **DOKTORA TEZİ** ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim v Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarınca 19.01.2010 günü saat 10.00'd yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin kabulün **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Prof. Dr. Sabahattin Özel	Kabul	
Prof. Dr. Ahmet Tazaşlı	Kabulü	
Prof. Dr. Ali Arslan	Kabulü	
Dos. Dr. Isıl Sarıhan	kabulü	
Yrd. Doç. Dr. Aynur Sudaş	kabulü	

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU TEZ MERKEZİ TEZ VERİ GİRİŞ FORMU
(Tez yazarı tarafından bilgisayarda doldurularak kaydedilmeli. Referans Numarası alındıktan sonra basılarak imzalanmalıdır.)

Referans No	361420
Yazar Adı / Soyadı	Savaş Ağkkaya
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 21869169158
Telefon / Cep Telefonu	505 3692262
E-Posta	savasacikkaya@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Adı (Özgün)	Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971
Tezin Adı (Çeviri)	Turkish Revolution Perceptions of The Leftist Movements In Turkey 27th May 1960 - 12th March 1971
Konu	Konu Ekle
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2010
Sayfa	253
Tez Danışmanı-1 Ad /Soyad	Prof. Dr. Sabahattin Özel
Tez Danışmanı-2 Ad /Soyad	Seçiniz...
Tez Danışmanı-3 Ad /Soyad	Seçiniz...
Dizin Terimleri	Dizin Ekle
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok Seçiniz... İzin Belgesi
Proje No	(Proje desteği aldıysa)
Türkçe Özet	
İngilizce Özet	Türk modernleşmesi kaçınılmaz ve geri çevrilemez bir süreçti, salt bir tercihin sonucu olmayıp bir zorunluluktur. Türk Devrimi de sistemli olarak II. Mahmut döneminde başlayan Türk modernleşme hareketinin ulaştığı doruğun adıdır. Üretim, teknolojinin, siyasetin, kısacası insan ve toplumla bağlantılı her şeyin geçmiş çağlara göre kıyaslanamayacak bir hızla değiştiği bir dünyanın acımasız koşulları içinde ayakta kalabilmek, zamanın ruhunu doğru okuyabilmeye, çağın akışına ayak uydurabilmeye bağlıydı. Bu

Turkish Modernization was an inevitable and irreversible process, it wasn't just a result of a preference, it was a necessity. Turkish Revolution is the name of the Turkish Modernization movement process reached the peak which had started with the II. Mahmut and improved systematically. Surviving in the brutal conditions of the world while production, technology, policy, in short everything connecting with people and community were changing fast and can not be compared to past eras, was depend on

Ekler

Değiştir

Yazdır

[361420] Referans numarası ile tez kaydı yapıldı.

Gerekli bilgileri alanlara yazıp kaydet butonuna basınız.

Önemli hatırlatma: Bilgilerinizi kaydettikten sonra kağıt çıktısı alana kadar tekrar üzerinde değişiklik yapabilirsiniz. Daha sonra çıktı almak ve değişiklik yapmak isterseniz, Oturum menüsünden Tez/İerim bağlantısına tıklayarak tezinize erişebilirsiniz. K listeden Referans numarasına tıklayarak teziniz üzerinde gerekli gördüğünüz değişiklikleri yapabilir, kağıt çıktınızı tekrar alabilirsiniz.

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Türkiye’de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Savaş AÇIKKAYA

TÜRKİYE’DE SOL AKIMLARIN TÜRK DEVRİMİ ALGILAMALARI

27 MAYIS 1960 – 12 MART 1971

Savaş AÇIKKAYA

ÖZET

Türk modernleşmesi kaçınılmaz ve geri çevrilmez bir süreçti, salt bir tercihin sonucu olmayıp bir zorunluluktur. Türk Devrimi de sistemli olarak II. Mahmut döneminde başlayan Türk modernleşme hareketinin ulaştığı doruğun adıdır. Üretimin, teknolojinin, siyasetin, kısacası insan ve toplumla bağlantılı her şeyin geçmiş çağlara göre kıyaslanamayacak bir hızla değiştiği bir dünyanın acımasız koşulları içinde ayakta kalabilmek, zamanın ruhunu doğru okuyabilmeye, çağın akışına ayak uydurabilmeye bağlıydı. Bu değişimin dışında kalan, anakroni yaşayan toplumların makus talihi sömürgeleşmek, diğer toplumların kölesi haline gelmekti. İşte Türk Devrimi, bağımsızlığına çok düşkün ve tarih boyunca onurlu bir var oluşla tarih sahnesinde rolünü oynamış olan Türk Milletinin tarihinin kaçınılmaz ve geri çevrilmez bir aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Önderinin adıyla ilişkilendirilerek yurt içinde ve dışında Kemalist devrim, Kemalizm gibi adlarla da nitelendirilmiştir. Kemal Atatürk modern Türkiye’nin kurucusu olduğundan doğaldır ki Atatürkçülük (Kemalizm) de Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesidir ve Türkiye’de siyasal meşruiyet kaynağıdır. Ona gönderme yapmaksızın Türkiye’de siyasal üretme şansı pek azdır. Nitekim 27 Mayıs sonrasının uygun iç ve dış konjonktürüyle doğru orantılı olarak hızla gelişen sol akımların yolu, kaçınılmaz olarak Türkiye’nin bu siyasal gerçekliğiyle kesişti. Başlangıçta Türk Devrimi’yle neredeyse Kemalizm-sosyalizm iç içe geçmişliği derecesinde bir pozitif ilişki geliştiren sol, 12 Mart’a yaklaşıldıkça genel olarak hem iyice artan özgüvenin hem de kendi içindeki “kim daha esaslı solcu” yarışının bir sonucu olarak radikalleşti, daha doğrusu Kemalizm’den arınarak billurlaşmaya başladı. Yine de Marksist solun Kemalizm’le köprüleri atması için 12 Mart balyozunu yemesi gerekecekti. Bu çalışmada, 27 Mayıs – 12 Mart döneminin sol akımlarının geliştirdikleri Türk Devrimi algılamaları gün yüzüne çıkarılarak analiz edilmiştir.

TURKISH REVOLUTION PERCEPTIONS OF THE LEFTIST MOVEMENTS IN TURKEY 27th MAY 1960 – 12th MARCH 1971

Savaş AÇIKKAYA

ABSTRACT

Turkish Modernization was an inevitable and irreversible process, it wasn't just a result of a preference, it was a necessity. Turkish Revolution is the name of the Turkish Modernization movement process reached the peak which had started with the II. Mahmut and improved systematically. Surviving in the brutal conditions of the world while production, technology, policy, in short everything connecting with people and community were changing fast and can not be compared to past eras, was depend on reading the spirit of the time correctly and falling in step with changing of time. The destiny of the community which stayed out of the evolution and living anachrony was being colonized and being slave to other communities. Turkish Revolution stands out as a inevitable phase of Turkish Nation which has been fond of independence and in the stage of history existing honorable. Associated with its leader this revolution was called Kemalist Revolution or Kemalism at home and abroad. Kemal Atatürk is the founder of the modern Turkey and naturally Atatürkçülük (Kemalism) is the founding philosophy of the Turkish Republic and the source of political legitimacy. The chance of making policy without making reference at him is low. So, in the conditions after 27th May, the way of the left which improving itself proportionally with the external and internal conjuncture, crossed with Turkey's this political reality. The leftists, which had improved positive relations with Turkish Revolution like nested structure of Kemalism-Socialism at the beginning, were getting radical as a result of the competition 'which one is more leftist' and increasing self confidence approaching to 12th March, more precisely purified from Kemalism, it was getting to crystallize. Nevertheless, to burn the Kemalism brigade, Marxist left had to be exposed to 12th March's hammer effect. In this study, the Turkish Revolution perceptions of the leftist movements of 27th May-12th March period are analyzed as bringing to light.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	1
1. Türk Devrimi.....	1
2. “Sol” Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi.....	8
3. Türkiye’de Sol Akımların 27 Mayıs 1960’a Kadar Olan Geçmişi	13
a- II. Meşrutiyet Öncesi Erken Dönemde Sol	13
b- II. Meşrutiyet Döneminde Sol	17
c- Mütareke Dönemi İstanbul’unda Sol Hareketler	19
d- III. Enternasyonal’e (Komintern) Bağlı Sol Akımların Ortaya Çıkışı.....	20
e- Milli Mücadelede Solcu Akımlar ve Mustafa Kemal’in Bunlara Karşı Tutumu	22
f- Türkiye Komünist Partisi ve Kemalist Rejim	32
g- Kadro Hareketi ve Kemalizm	35

I. BÖLÜM

YÖN-DEVİRİM HAREKETİ VE TÜRK DEVİRİMİ

1. Yön-Devrim Hareketi’nin Ortaya Çıkışı.....	38
2. Yöncü Tezde Atatürkçülüğün Yeri	45
3. Yön-Devrim Hareketi’nin Sonu	48
4. Yön-Devrim Hareketi’nin Türk Devrimi Algısı	50
a. Yön Bildirisi’nde Türk Devrimi’nin Ele Alınışı	50
b. Doğan Avcıoğlu’na Göre Türk Devrimi ve Atatürkçülük	53
c. Yön Dergisi’nde Türk Devrimi ve Atatürkçülük Temaları.....	57
d. Devrim Gazetesi’nde Türk Devrimi ve Atatürkçülük Temaları	65

e. Yön-Devrim Hareketinin Türk Devrimi Algılaması Açısından Genel Bir Değerlendirmesi	72
---	----

II. BÖLÜM

ORTANIN SOLU VE TÜRK DEVRİMİ

1. CHP’de Ortanın Solu Akımının Ortaya Çıkışı	76
2. “Ortanın Solu”nun Teorik Çerçevesi	79
3. Ortanın Solu’nun Türk Devrimi Algılaması	86
4. Ortanın Solu CHP’ye Egemen Olurken Parti İçinde Gelişen Türk Devrimi, Atatürk ve Atatürkçülük Eksenli Tartışmalar	95

III. BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ VE TÜRK DEVRİMİ

1. Türkiye İşçi Partisi’nin Kuruluş Aşaması	103
2. TİP’in İdeolojisi	106
3. TİP Programında Atatürk ve Türk Devrimi	112
4. Aybar’ın Tasfiyesi ve Partide Emek Grubunun İktidarı	119
5. Mehmet Ali Aybar’ın Atatürk, Atatürkçülük ve Türk Devrimi Temalarından Yararlanması	123
6. TİP’li Milletvekili Çetin Altan’a Göre Türk Devrimi ve Atatürk	127
7. Emek Grubunun Türk Devrimi’ne Dönük Olumsuz Değerlendirmeleri	130

IV. BÖLÜM

MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİMCİLİK VE TÜRK DEVRİMİ

1. Millî Demokratik Devrimci Hareket ve İdeolojisi	141
2. Mihri Belli Önderliğindeki Millî Demokratik Devrimci Hareketin Türk Devrimi Algılaması Yönüyle Değerlendirilmesi	147
3. Millî Demokratik Devrimci Hareketin Bölünmesi	160
4. Mihri Belli Çizgisinden Kopan Grupların Türk Devrimi’ne Bakışı	164
a. Proleter Devrimci Aydınlik (PDA) Kliğinin Türk Devrimi Algılaması	166
b. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) ve Türk Devrimi	173
c. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türk Devrimi	178
d. Doktorcuların Türk Devrimi Algılaması	182

SONUÇ	191
BİBLİYOGRAFYA	199
EKLER	213
Ek-1: Mahir Kaynak ile Söyleşi, 9 Haziran 2007 (Özet).....	213
Ek-2: Mihri Belli ile Söyleşi I, 30 Temmuz 2007 (Özet)	219
Ek-3: Mihri Belli ile Söyleşi II, 21 Ağustos 2007 (Özet)	223
Ek-4: Mihri Belli ile Söyleşi III, 26 Kasım 2007 (Özet).....	228
ÖZGEÇMİŞ	241

ÖNSÖZ

Türkiye’de tüzüklere ve duvarlardaki Atatürk resimli takvimlere bakılırsa herkes Atatürkçüdür. Her kesim kendi çıkarına göre bir Atatürkçülük yorumu yapmakta ve bu şekilde Atatürk’le bir tür özdeşim kurarak kendini meşrulaştırmaktadır. İlginç bir biçimde her kesim hem kendi olarak kalabilmekte hem de aynı zamanda hepsi birden Atatürkçü olabilmektedir. Çeşitli sendikalarımızın bastırıldığı duvar takvimlerinde Atatürk’ün kendilerine en uygun bir fotoğrafını görürüz; kimi kalpaklı, kimi melon şapkalı, kimi de Atatürk’ün meclisin açılışında dua ederken çekilmiş fotoğrafını kullanmaktadır. İşte bu tez çalışmasına duvar takvimi örneğiyle işaret ettiğimiz Atatürkçülük çeşitliliği ilham kaynağı olmuştur. Türkiye’deki Türk Devrimi, Atatürkçülük ve Atatürk algılamalarını çalışmak istediğimi kendisine açtığım danışman hocam Prof. Dr. Sabahattin Özel bu konunun kuşatılması güç, son derece geniş bir konu olduğunu, bunu bir kesimle ve zamanla kayıtlı kılmak gerektiğini öğütledi. Sonuçta zaman aralığı olarak 27 Mayıs 1960- 12 Mart 1971 dönemini ve kesim olarak da siyasal yelpazenin solunu mercek altına almış olduk. Bu çalışmamızın amacı, Türkiye’de 1961 Anayasasının sağladığı uygun zeminde yeşeren ve tarihinin en verimli dönemini geçiren sol akımların 12 Mart müdahalesine değin geliştirdikleri Türk Devrimi algılamalarını araştırmak ve analiz etmektir.

Çalışmamı bilimsel kılavuzluğu altında sürdürdüğüm danışman hocam Prof. Dr. Sabahattin Özel’e bana çalışmamda önce güvenilir bir yol haritası çizdiği ve sonra da tezimin her satırını, ana konudan ayrıntılara, dipnotlardan kaynakçaya varıncaya değin titizlikle inceleyip amatörce yanlışlarıma müdahale ettiği için minnettarım. Tez İzleme Komitesi’nde yer alan Doç. Dr. Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir’e de teşekkürü bir borç bilirim. Kendilerini her zaman hem moral destekçim olarak hem de somut anlamda çalışmama katkıları dokunarak yanımda buldum. Özellikle Yrd. Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir’in tezin içeriğini zenginleştiren söyleşileri gerçekleştirilememdeki katkısını vurgulamak benim için zevkli bir görevdir.

Bu doktora tezini ortaya çıkarırken gerçekten hevesle çalıştık. Yine de her şey süt liman gelişmedi, mesleki yaşantımızla tez çalışmamızı birlikte yürütmenin güçlüklerini epeyce hissettik. Nitekim normal süresinde tamamlanmayan çalışmamız için ek süre talebinde bulunmamız gerekti. Değerli eşimin kütüphanelerde, arşivlerde geçirdiğim tatil günlerimizde ve evde klavye önünde geçirdiğim uzun saatler boyunca sergilediği tahammülün bu tezin ortaya çıkması yönünde sergilenmiş en büyük özveriye oluşturduğunu ve bunun daha ileri düzeyde çalışmalar için beni cesaretlendirdiğini belirtmeliyim. Araştırmamız sonucunda gün yüzüne çıkardığımız 27 Mayıs – 12 Mart döneminin sol akımlarının geliştirdikleri Türk Devrimi algılamalarına çoğu yerde katılmasak bile, analiz ederken yargılar bir üslup geliştirmemeye özen gösterdik. Yargılamak bir yana, çalışmamız süresince elde ettiğimiz en önemli kazanımlardan biri olarak tarih biliminde pozitivist bir kesinliği yakalanmanın güçlüğü, aynı tarihi malzemedan farklı anlamlar çıkarıp farklı dünyalar kurmanın olabirliğini, yorum ve algı çeşitliliğinin fizikteki yerçekimi kanunu kadar reddedilemezliğini görmemiz olduğunu itiraf etmeliyim.

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACE	: Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	: Adalet Partisi
a.y.	: Aynı yazı
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Der.	: Derleyen(ler)
DEV-GENÇ	: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DEV-GÜÇ	: Devrimci Güçbirliği
Komintern	: Komünist Enternasyonal
MDD	: Milli Demokratik Devrim(cilik)
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
İLK-SEN	: İlkokul Öğretmenleri Sendikası
PDA	: Proleter Devrimci Aydınlık
SKD	: Sosyalist Kültür Derneği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
t.y.	: Tarih Yok
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TEP	: Türkiye Emek Partisi
THİF	: Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

THKP-C	:	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİÇSF	:	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİİKP	:	Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
TKF	:	Türkiye Komünist Fırkası
TKP	:	Türkiye Komünist Partisi
TKP/ML	:	Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist
TÖS	:	Türkiye Öğretmenler Sendikası
TSEKP	:	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSP	:	Türkiye Sosyalist Partisi

GİRİŞ

Çalışmamızın omurgasını oluşturan bölümlere geçmeden önce, ele aldığımız konunun temel kavramları üzerinde durmak bir zorunluluk olarak karşımıza çıktı. 27 Mayıs-12 Mart döneminin sol akımlarının basın yayın organlarında ve ideologlarının eser, demeç ve söylevlerinde şekillenen Türk Devrimi algılamalarını analiz ederken, kıyas ve değerlendirme yapabilmek için Türk Devrimi'nin genelgeçer tanımlamasını ele almak bir zorunluluk olduğu gibi, dönemin sol akımlarının Türk Devrimi algılamalarının gerçeğin ta kendisi gibi anlaşılmasına yol vermemek için de bir görevdi. Ayrıca başlarken 27 Mayıs-12 Mart döneminin sol akımlarının temelindeki sol geleneği ele almamak da ciddi bir eksiklik olurdu. Sözelimi ne Kadro dergisinin misyonunu anlamadan Yön dergisinin misyonunu anlamak; ne de Milli Mücadele lider kadrosunun Sovyetlerle ilişkilerini ve Anadolu soluna karşı tutumlarını ele almadan solcu teorisyenlerin iddialarını yorumlamak mümkün olabilirdi. Aynı şekilde konu tümüyle sol üzerinde biçimlendiği için Türkiye'deki tarihsel pratiğin ötesinde, giriş bölümümüzde "sol" kavramının ideolojik arka planına da asgari ölçüde ışık tutmaktan geri duramadık.

1. Türk Devrimi

*"Uçurumun kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllar süren savaş... ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arsız devrimler... işte Türk genel devriminin kısa bir deyimi..."*¹

Atatürk'ün 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin dördüncü büyük kurultayını açarken verdiği söylevinden alıntılanan yukarıdaki satırlarda tanımladığı Türk Devrimi, hakkında bilimsel araştırmalar yapılması için üniversitelerde kürsüler ve enstitüler kurulmuş olan tarihsel bir gerçekliktir. Yalnız Türkiye'nin konusu

---

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 398.

değildir, doğunun mazlum milletlerine örnek oluşturmuştur.² Türkiye’de Atatürk’ün önderliğini yaptığı kurtuluş ve kuruluş hareketinin üzerinde yoğunlaşmış çağdaş Batılı tarihçiler de bunun bir devrim olduğu konusunda farklı düşünmemektedirler.³ Türk Devrimi’nin karakteri konusunda gerek Türkiye’de gerekse yurtdışında spekülasyon yapılabilmektedir, ancak Türk Dil Kurumu Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “*yerleşik toplumsal düzeni değiştirme ve yeniden biçimlendirme; yavaş bir gelişme olan evrime karşıt olarak, toplumsal yaşayışta ve siyasal durumda birdenbire gerçekleştirilen, köklü ve temelli bir değişme*”⁴ tanımlamasıyla açıklanan evrensel devrim ölçütlerini karşıladığı konusunda bir spekülasyon genelde olmamıştır. Atatürk Türk Devrimi’ni tanımlarken Marksistlerin devrime kattıkları türden bir ideolojik anlam yüklemesinden uzak, Felsefe Terimleri Sözlüğü’ndekine denk bir yalınlıkta tanımlamaktadır: “*Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek, yeni müesseseleri koymak olmaktadır.*”⁵

Gerçekten de Türk Devrimi hakkında bizzat önderi olan Atatürk’ün yaptığı tanımlamalardan hareketle analiz yapılırsa en isabetli sonuca ulaşılır. Bir başka yerde Atatürk, Türk Devrimi’ni şu sözlerle açıklar:

“Türk inkılabı nedir? Bu inkılap, kelimenin vehleten ima ettiği ihtilal manasından başka, ondan daha vasi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütakamil bir tarz olmuştur.

Milletin idamei mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabıtai müştereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dini ve mezhebi irtibat yerine, Türk milleti rabıtasıyla efradını toplamıştır.

Millet beynelmilel umumi mücadele sahasında sebebi hayat ve sebebi kuvvet olacak iklim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini, bir hakikati sabite olarak umde ittihaz eylemiştir.

---

² Sabahattin Özel, **Atatürk ve Atatürkçülük**, Derin yay., İstanbul, 2006, s. 178-180.

³ Bkz. Andrew Mango, “Çağımızda Atatürk”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 2006, s. 2. (Andrew Mango’nun 10 Kasım 2006’da Harp Akademileri’nde verdiği konferansın özet metni.)

⁴ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 1975, s. 48.

⁵ Afet İnan, **M. Kemal Atatürk’ten Yazdıkları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 35.

Velhasıl efendiler, millet saydığım tahavvülat ve inkılabatın tabii ve zaruri icabı olarak idarei umumiyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyacattan mülhem ve ihtiyacın tebeddül ve tekamülüyle mütemadiyen tebeddül ve tekamül etmesi esas olan dünyevi bir zihniyeti idareyi mabihülhayat addeylemiştir.”⁶

Henüz dil devriminin gerçekleşmediği Türk Devrimi'nin nispeten erken bir dönemi olan 1925 yılında yapılmış olan bu konuşmayı (5 Kasım 1925'de Ankara Hukuk Fakültesinin açılışında Atatürk'ün verdiği söylev) biraz açalım. Atatürk öncelikle Türk inkılabının, hemen ilk anda akla gelen siyasi iktidarın güç kullanılarak el değiştirmesi ve siyasal rejimin değişmesinden çok daha geniş anlamda bir değişim ve dönüşüme karşılık geldiğini belirtmektedir. Yüzyıllardan beri uygulanagelen bir devlet şekli değiştirilmiş ve çağın gereklerine en uygun bir devlet şekli kurulmuştur ancak, bu Türk Devrimi'nin yalnızca bir yönü, belki olsa olsa diğer devrimlerin siyasal altyapısını oluşturmaya dönük yönüdür. Atatürkçülüğün Cumhuriyetçilik ilkesinin pratiği olan bu en temel devrimi, Atatürk'ün söylevinde bir zihniyet ve kültür devrimi izler. Buna göre, milletin varlığını sürdürmek için bireyleri arasındaki ortaklık bağı din bağından milliyet bağına çevrilmişti- ki bu da Atatürkçülüğün milliyetçilik ilkesine karşılık gelir. Ümmet esasına dayalı toplum düzeninden modern anlamda bir ulus olmaya geçiş için de toplum yaşamında egemen olan din kuralları ve ritüellerinin yerini muasır medeniyetin (çağdaş uygarlık) alması gerekiyordu. Atatürk dünya siyasetini genel bir mücadele sahası olarak görüyor ve bu sahada hayatta kalabilmenin, güçlü olabilmenin yegane aracının çağdaş uygarlık olduğuna inanıyordu. Son olarak da bütün bu değişim ve devrimlerin doğal ve zorunlu bir gereği olarak genel idarenin ve bütün kanunların somut dünyevi ihtiyaçlara göre belirleneceğini ifade ediyor; ihtiyaçların sürekli değişmesine karşılık, değişmesi ve yeni koşullara uyum göstermesi mümkün olan dünyevi bir yönetim zihniyetine, kısacası laikliğe “mabihülhayat”, yani “yaşam sebebi, vesilesi” derecesinde önem atfediyordu. Öyleyse Türk Devrimi'nin cumhuriyetçi ve milliyetçi bir hareket olmasıyla birlikte en temel karakteristiği laik oluşudur. Laiklik Türk Devrimi'nin diğer tüm öğelerini bir arada tutan bir harç hükmündedir, göz ardı edilmeye kalkılması durumunda geriye ne Türk Devrimi ne de çağdaş uygarlık ideali kalır.

⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 249.

Türk Devrimi elbette ki Kurtuluş Savaşı'nın sonucu olarak gelişmiştir, ancak Türk Devrimi'ni yalnızca bir sonuç olarak görüp onu Kurtuluş Savaşı'ndan ayrı olarak ele almak, eksik bırakmak demek olur. Atatürk'ün,

*“Büyük, mühim bir inkılap oldu. Bu inkılap milletin selameti namına, hak namına yapıldı. Milletimiz demokratik bir hükümet tesis etmek sayesinde düşman ordularını imha etti. Vatani istiladan kurtardı.”*⁷ sözü TBMM'nin kurulmasının ve düşman ordularının imha edilmesinin Türk Devrimi'nin bir parçası olduğunun kanıtıdır. Kurtuluş Savaşı evresinin Türk Devrimi'nin yalnızca bir hazırlık aşaması olmayıp onun bizzat bir parçası olarak değerlendirilmesi durumunda, kimi çevrelerde polemik konusu edilen Türk Devrimi'nin ülkedeki üretim ilişkilerini değiştirmedeği ve yalnızca üst yapı reformları olarak kaldığı savı çürütülmüş olur. Her şeyden önce Türk Devrimi'nin dışarıda emperyalist işgalci güçlere içeride ise monarşik rejime karşı silah zoruyla gerçekleştirilmiş olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Özü itibarıyla hem ülkeyi ve toplumu, hem de bireyi özgürleştirmeyi amaç edinmiştir. Kurtuluş Savaşı'yladır ki ülke sömürgeleşmekten millet bir sömürge topluluğu olmaktan kurtulmuştu. Gelişen devrimlerle bireyi ve özellikle de Türk kadınına bağlayan statüko bağları çözülmüş, yurttaşlık bilinci ortaya çıkmıştı. Türk Devrimi siyasal katılımı daha geniş kesimlere yayan **demokratik** bir devrimdir. Zaten Türk Devrimi'nin cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, halkçılık, devrimcilik ve devletçilikten de önce gelen ve onların da dayanağı olan en temel iki prensibi “istiklal-i tam” (tam bağımsızlık) ve “hakimiyet-i milliye” (ulusal egemenlik)'dir.

Atatürk idealist kişiliğinin yanısıra, kendisini hiçbir ideoloji veya felsefeyle sınırlamamasıyla “pragmatik” sıfatını da hak eden bir devrimcidir. Onun pragmatikliğinin etkisi Türk Devrimi üzerinde hemen göze çarpar. Akılcılık ve pragmatizm yalnızca bir metottur. Hiçbir dogması veya doktrini yoktur.⁸ Türk Devrimi de bir doktrinin ürünü veya öncesinde geliştirilmiş bir programın uygulaması biçiminde gelişmemişti. Tamamen Türkiye'nin içinden geçtiği sürecin ve ülkenin gereksinimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı, muharrik gücü ise ancak ve ancak akılcılık ve pragmatizm olmuştu. Aslında Türkiye'nin yenilenmesi ve çağdaş uygarlığa adapta olması ihtiyacı birdenbire 1920'li, 1930'lu yıllarda ortaya çıkmış değildi. En az yüz yıl kadar geriye giden bu ihtiyaca cevap verebilme çabaları

⁷ a.e., s. 170.

⁸ İsmet Giritli, “Kemalizm İdeolojisi I”, **Atatürkçülük**, MEB yay., İstanbul, 1997, s. 72.

-başta II. Mahmut döneminde olmakla- Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketlerinin gelişmesine yol açmıştı. Batı karşısında sürekli bir gerileme içine giren Osmanlı Devleti çareyi Batılılaşmakta aramıştı, ancak kurumlarının ve toplumsal yapısının doğası sonucu olarak Batılılaşma yönündeki ıslahatlar gerilemeyi durdurmakta yeterli olmamıştı. Yenileşme hareketinden umulan yararın ortaya çıkmasına imkan verecek ıslahatın ötesinde bir değişime, sözgelimi eski müesseselerin tümüyle ortadan kaldırılmasına ihtiyaç vardı. Laikliğin yerleştirilebilmesi için ona ters düşen hilafet kurumunun ortadan kaldırılması örneğinde olduğu gibi, Türk Devrimi Osmanlı döneminin ülkeyi geri bıraktıran köhneleşmiş müesseselere dokunma cesareti göstermeden yapılan ıslahatlarına kıyasla tam bir kararlılık ifadesidir.⁹ Yine aynı örnekten hareketle, hilafet herhangi bir ideolojinin veya doktrinin buyruğu olduğu için değil, pragmatik bir akıl yürütmenin sonucu olarak gelişmenin önünü açmak amacıyla kaldırılmıştı. Türk Devrimi'nin nihai amacı, Türkiye'yi çağdaş uygarlığa taşımak suretiyle geri kalmışlıktan dolayı geçmişte yaşanan büyük acıların bir daha yinelenmemesini sağlayarak, Türk milletinin huzur, refah ve güven içinde varlığını geleceğe taşımaktır. Çağdaş uygarlık konusu, Türk Devrimi'nin belkemiğini oluşturur, Türk Devrimi'nin temel motivasyonlarından biridir ve salt bir yaşam tarzı tercihi olarak algılanması büyük bir yanılğı olur. Atatürk'e göre milli davaların savunulmasında yalnız haklı, hatta hem haklı hem kuvvetli olunması bile yeterli değildi. Günümüz dünyasında bir millet hakkını ve davasını yalnız medeni alemin bir parçası olduğu sürece savunabilmekteydi.¹⁰ Çağdaşlaşmak-Batılılaşmak çerçevesindeki tartışmalar da yersizdir, çünkü gerek Türk Devrimi'ndeki uygulamalardan gerekse bizzat Atatürk'ün sözlerinden medeni alemin Batı, çağdaşlaşmakla anlatılmak istenenin ise batılılaşmak olduğu kesin olarak ortaya çıkmaktadır:

“Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegane medeniyete iştirak etmesi lazımdır. ...Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, binaenaleyh garbi bir hükümet vücuda

⁹ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 10. bsk., Der yay., İstanbul, 2005, s. 205.

¹⁰ Afet İnan, Enver Ziya Karal, **Atatürk Hakkında Konferanslar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, s. 39-40.

getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?”¹¹

Atatürk'teki bu “batıya teveccüh” düşüncesinin kendi kuşağının aydınları içinde yaygın olduğu bir gerçektir. Harbiye ve tıbbiye mektepleri gibi laik ve batılı anlamda eğitim kurumları yüzü batıya dönük, değişim ve devrim isteyen bir kuşak yetiştirmişti ve Atatürk bu kuşağın bir temsilcisi idi. Atatürkçü düşüncenin kaynağı, Batı'ya radikal bir yönelimin gerçekleştiği ve bir tür “kültür rönesansı” dönemi olarak da nitelenebilecek olan 1890-1914 yıllarındaki Türk düşün hayatında bulunmaktadır.¹²

Atatürkçülük ve Kemalizm kavramları da çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde sıkça gönderme yapmamız gerekecek olan Türk Devrimi'yle doğrudan bağlantılı kavramlardır. Atatürk döneminin tanıklarından eski TKP'li (Türkiye Komünist Partisi) ve sonradan Türk Devrimi için bir ideoloji kurgulamaya çalışan Kadroculardan Şevket Süreyya Aydemir'e göre Atatürkçülük, milli inkılabımızın bizzat kendisidir. Halka rağmen fakat halk için, cebir ve zor ile hayata geçirilmiştir.¹³ 1923'den ölümüne değin Atatürk'ün yanında bulunmuş ve Atatürk'ün gazetesi olarak anılan Hakimiyet-i Milliye'nin başyazarlığını yapmış Falih Rıfkı Atay'a göre ise Atatürkçülük, “*Layisizm ve eğitim birliği temeli üzerinde, toplum işlerini sadece akıl yolu ile ve değişken ihtiyaç ve şartlara göre yürüten hür batı Türklüğünü kurmak*”tır.¹⁴ İyi niyetli yapıldığından kuşku duyulamayacak bu yorumlara bütünüyle veya kısmen katılmak mümkün olabilir, ancak kavramın tarihsel köklerine inerek, daha geniş kapsamlı bir anlayış geliştirilebilir. Öncelikle gerek Türkiye'de gerekse dünyada Mustafa Kemal taraftarlığı anlamında, onun yolu ve onun yolunda olmak anlamlarında kullanılan ilk ifade “Kemalist” sözcüğü olmuştur. Avrupalılar Milli Mücadeleye katılanları Kemalist olarak niteledikleri gibi, İstanbul'daki Milli Mücadele karşıtı çevreler de sözcüğün Osmanlıcadaki versiyonu olan “Kemali” ifadesini kullanmışlar, bu yolla Celali ayaklanmalarından mülhem ve asi olmakla

---

¹¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 91.

¹² Halil İnalçık, “İki Bin'de Türkler”, **Doğu-Batı Dergisi**, sayı 29, Ağustos-Eylül-Ekim 2004, s. 86-87.

¹³ Şevket Süreyya Aydemir, **Atatürkçülük Nedir**, Haz. Yaşar Nabi, Varlık yay., İstanbul, 1965, s. 111.

¹⁴ Falih Rıfkı Atay, **Atatürkçülük Nedir**, Ak yay., İstanbul, 1966 s. 55.

eşdeğer “Celali” deyimini çağrıştırmaya çalışmışlardı.¹⁵ Böylece ilk ortaya çıkışı “Kemalist” biçiminde olan kavram zamanla yine hem Türkiye’de hem de dünyada Türk Devrimi’ni ve Türkiye’deki rejimi ifade etmesi bağlamında “Kemalizm” olarak kullanılmaya başladı. Kavramın 1930’lu yıllarda yaygın bir biçimde kullanılmaya başlamasına örnek olarak Mahmut Esat Bozkurt’un Anadolu Gazetesi’ndeki “Kemalizm” başlıklı makalesi ile İngiliz Times Gazetesi’nde yayımlanan “Kemalizm’in On Yılı” başlıklı makale gösterilebilir.¹⁶ Kemalizm, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mayıs 1935 tarihinde toplanan Dördüncü Büyük Kurultay’ında kabul edilen parti programıyla birlikte altı okta ifadesini bulan altı ilke olarak netlik kazanmış olur. 5 Şubat 1937’de Kemalizm’in altı ilkesi anayasaya girmiş, böylece Kemalizm bir parti programının ötesinde resmi devlet ideolojisi halini almıştır. Kemalizm önceden düşünüp yazılmış, sonradan uygulamaya konmuş bir program değildir. Tam aksine, Türk Devrimi’nin pratiğinden doğmuştur; yani önce hayatın içinde yaşanmış, daha sonra ise uygulanıp doğrulanmış yöntem ve ilkelerinden oluşturulmuş bir programdır.¹⁷

Günümüzde yaygın olarak başvuru olan “Atatürkçülük” sözcüğünün, Gazi Mustafa Kemal’in Atatürk soyadını almasından sonra Kemalizm sözcüğüne denk olmakla birlikte daha Türkçe bir ifade gibi görüldüğünden dolayı kullanılmaya başlandığı düşünülebilir. Ancak Gazi’ye Atatürk soyadının TBMM tarafından 1934 yılında verildiği göz önüne alınırsa, uzunca bir süre Atatürkçülük teriminin kullanılmadığı anlaşılıyor. Atatürk inkılabı terimi yer yer kullanılmış olsa da, “Atatürkçülük” terimine ilk defa 1950’li yıllarda rastlanmaya başlanır. 1960’lara gelindiğinde ise “Atatürkçülük” terimi basın yayın organlarında, siyaset dünyasında ve günlük hayatta artık iyice yerleşmiş bulunmaktaydı. Atatürkçülük her ne kadar Kemalizm demek olsa da, Kemalizm kavramının birden çok içeriğinden dolayı, hangi Kemalizm’e karşılık geldiğinin aydınlatılması yerinde olur, aksi takdirde anlatılmak istenenle anlaşılan aynı olmayabilmektedir. Kemalizm, Türk Devrimi’nin amaç ve idealini de içine alan pratiğin adı olarak kullanıldığı gibi, 1935’den sonra bir parti programına konu olan esas ve ilkeler toplamı olarak da kullanılmıştır. Bunlar aynı şey olmayıp, ikinci içerik kavrama -bir ölçüde- statik ve ideolojik bir boyut

¹⁵ Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s. 322-323.

¹⁶ **a.e.**, s. 327-328.

¹⁷ **a.e.**, s. 332-333.

kazandırmıştır. İşte Atatürkçülük, Kemalizm'in bu ideolojik kullanımından daha geniş bir anlama sahip olup, yalnızca akla ve bilime dayanan bir düşünce yürütme sistemine ve eylem yöntemine karşılık gelir. İdeolojik içerikli ve dar anlamalı Kemalizm'i esas alırsak koşullar gerektirse bile devletçi politikalardan vazgeçilemez. Oysa geniş anlamalı Kemalizm'e karşılık gelen Atatürkçü düşünce sistemi, koşullar gerektirse devletçilikten vazgeçip liberal ekonomik modeli uygulamaya engel değildir.¹⁸

2. “Sol” Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

“Sol” kavramı, solcular için eşitlik, adalet ve kardeşlikle eş değerdir. Ancak iş bu kadarla kalsa, adalet, eşitlik, ve kardeşlik getirmek amacını gerçekleştirmek üzere ortaya çıkan peygamberlerin, tereddütsüz solcu olarak nitelendirilmeleri gerekirdi.¹⁹ Politik terminolojide “sol”, daha özgürlükçü ve radikal siyasal grupları nitelendirir. Gücünü toplumun küskün, ezilen, mağdur kesimlerinden alarak reformist bir politika güden, ayrıca yönetimde daha geniş katılım talep eden grup, parti ve hareketleri nitelendirmekte kullanılır.²⁰ Ancak bu değerlendirmeden hareketle, -paradoksal olarak- 1950’de iktidar olan ve liberal ekonomiyi ilke edinen Demokrat Parti’yi sol, devletçi CHP’yi sağ görmek pekala mümkün olabilir. Dolayısıyla kavramı açıklamak için tarihsel pratikten yararlanmak yerinde olacaktır.

Kavramın kökenine inersek, Fransız İhtilali sonrası oluşan parlamentonun diline ulaşırız. İlk defa 1789’da Fransız İhtilali koşullarının ortaya çıkardığı bir kurum olan “Kurucu Meclis”te, “Millet Dostları” denen bir grubun sol tarafta oturmasıyla kullanılmaya başlanmıştır. Ortada tarafsızlar olarak değerlendirilebilecek İngiliz tipi Meşrutiyet taraftarları, sağda ise aristokratlar, tutucular ve gelenekçiler oturuyorlardı. İhtilalin sonraki aşamalarında da bu durum devam etti. Hatta Konvansiyon Meclisi’nde sol tarafta öyle radikal unsurlar yerleşmişti ki, bunlar ihtilali yerleştirmek adına her tür şiddete başvurmayı mübah sayıyor, hristiyanları ve papazları yok etmeye kadar varan aşırı görüşler taşıyorlardı.²¹ XIX. yüzyıl boyunca

---

¹⁸ a.e., s. 339-340.

¹⁹ Alpaslan Işıklı, **Sosyalizm, Kemalizm ve Din**, Tüze yay., Ankara, 1997, s. 212.

²⁰ B. P. Singh, **A Dictionary of Modern Politics and Political Sociology**, Mittal Publications, Delhi, 1987, s. 155.

²¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş yay., İstanbul, 1952, s. 39.

Avrupa başkentlerindeki yasama organlarında bu gelenek sürmüş, özgürlükçü ve demokratik taraflar, tutucu ve muhafazakar kesimlerin aksine olarak, meclis başkanlığının sol tarafında oturmayı sürdürmüşlerdi.²² Toplumsal değişim ve ilerleme adına, komünizm gibi daha radikal ve devrimci akımların ortaya çıkması, önceleri sol tutumla özdeş olan parlamento gibi kuruluşların ve liberalizm gibi siyasal akımların sağda kalması ve sağa mal olması sonucunu doğurmuştur. Sol olma ‘şerefi’ ise -belki de insanlığa tarihindeki en radikal değişimini vaat etmesinden dolayı- komünizme kalmıştır.

Marksizm, sosyalizm ve komünizm kavramlarının çoğu yerde sanki eş anlamlı sözcüklermişçesine birbirinin yerine kullanıldığını görürüz. Çok iç içe geçmiş olsalar bile, şu şekilde tasnif edilmelerinde anlamayı kolaylaştırma adına yarar vardır: Sosyalizm ve komünizm birer toplumsal düzen biçimidirler. Marksistlerin iddiasına göre kapitalizmden sonra geçilecek aşama sosyalizm olup, insanlığın ulaşacağı en üst toplum düzeni ise sosyalizmi takip edecek olan komünizm evresidir. Yani sosyalizm komünizmin öncülüdür. Marksizm’e gelince, o, doğadaki işleyişi, ama daha da önemlisi toplum yaşamını, insanlığın tarihini, şimdiki halini ve tabii ki geleceğini, yani sosyalizmi ve komünizmi açıklamayı ilke edinen bir felsefedir.

Sosyalizm düşüncesini ütopyik olmaktan çıkarıp bilimsel bir temele oturtan Karl Marx 1818’de Prusya’da doğmuştur. Her ne kadar sosyalizmi açıklayan bilimsel yöntemin, felsefenin adı Marx’la özdeşleşmiş ise de, Friedrich Engels’i anmadan geçmek doğru olmaz. Engels, hayatı boyunca Marx’a hem düşünsel hem de maddi anlamda en büyük desteği vermiş en değerli ‘yoldaşı’dır.²³ Marksizmin amentüsü sayılan ünlü “Komünist Partisi Manifestosu”nu 1848’de birlikte yazmışlardır.

Aslında Marx’tan önce de sosyalizm düşüncesi vardı, onun da kökü, tüm diğer modern toplumsal ve siyasal düşünce akımlarında olduğu gibi Fransız İhtilaline dayanır. Fransız İhtilali elbette ki toplumsal rollerde geri dönülmez değişikliklere yol açmıştı, aristokrasinin ve ruhban sınıfının egemenliğine son vermişti, insanları temel ve siyasal hak ve özgürlükler yönüyle eşit ilan etmişti ki bunun devlet yönetimindeki

---

²² Roger Scruton, **A Dictionary of Political Thought**, The Macmillan Press, Berkshire, 1982, s. 260.

²³ Marx, Engels’e hitaben şöyle yazmıştır: “*Ancak sana yazabiliyorum bütün bunları: Biliyorum ki bütün bu düşünceleri, ben olmasaydım da, gene ve sadece sen yeşertebilirsin.*” **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, Cilt II, May yay., İstanbul, 1979, s. 841.

adı cumhuriyetti. Ancak kısa bir süre sonra eşitliğin, ekonomik eşitlikle desteklenmezse laftan ibaret kalmaya mahkum naif bir kavram olduğu görüldü. İşte bu ekonomik eşitlik talebinden sosyalizm fikri doğmuştur demek isabetli olur.²⁴ İlk sosyalistler, “ütopik sosyalistler” olarak da anılan Fransa’da Saint-Simon, Fourier, İngiltere’de ise Robert Owen gibi düşünürlerdi. Ütopik sayılmalarının nedeni sosyalizmi salt gerçeğin, sağduyunun ve adaletin ifadesi olduğu için mutlaka gerçekleşecek bir düzen olarak görmelerinden kaynaklanır, yani sosyalizm dünyayı fethedecektir ama tarihsel şartlar gerektirdiği için değil, sadece mutlak anlamda erdemi, adaleti temsil ettiği için iktidara gelecektir.²⁵ Burada bir ayraç cümlesi açıp, yerli kaynaklarda geçen, sosyalizm düşüncesinin kökenlerinin doğu toplumlarına ve Mazdekiliğe dayandığı savını anımsayalım. Osmanlı ulemasından sayılabilecek olan Ahmet Cevdet Paşa’nın böyle bir açıklama getirmesinin ötesinde, aynı algılamının izine cumhuriyet ideolojisinin kurucularından Yusuf Akçura’da da rastlamaktayız. Akçura, “Muasır Avrupa’da Siyasi ve İhtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar” adlı önemli eserinde İslam öncesindeki ve İslam egemenliğindeki doğulu toplumlardaki sosyalizm adı altında anılabilecek düşüncelerden ve olaylardan bahseden bir bölüm kaleme almıştır.²⁶

Komünist Partisi Manifestosu’nda, mevcut toplumun şimdiye kadarki tüm tarihinin, sınıf mücadeleleri tarihi olduğu değerlendirildiği yapılmıştır. Eski Roma’da ve Ortaçağ’da sınıf mücadelesinin safları ortaya konduktan sonra, feodal toplumun kalıntılarından yükselen modern burjuva toplumunun da sınıf mücadelesini ortadan kaldırmadığı, yeni sınıfları, yeni sömürü şartlarını ve yeni mücadele formlarını beraberinde getirdiği vurgulanmıştır. Komünist Partisi Manifestosu, içinde bulunulan çağın birbiriyle doğrudan karşıtlık içinde iki büyük sınıfının olduğunu işler. Burjuvazi ve proletarya. Açık bir biçimde burjuvaziye karşı proletaryanın devrimci mücadelesini ilan eden manifesto, cüretkar meydan okumalarla doludur. “İşçiler ve komünistler” başlıklı ikinci bölümünde burjuvaziye,

---

²⁴ Fahir Armaoğlu, **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, X. bsk., Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 1994, s. 14.

²⁵ Friedrich Engels, **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, çev. Öner Ünalın, Sol yay., Ankara, 1970, s. 65.

²⁶ Bkz. Yusuf Akçura, **Muasır Avrupa’da Siyasi ve İhtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339, s. 54-66.

“Özel mülkiyeti kaldırma niyetimizden dehşete kapılıyorsunuz. Ama hal-i hazırda sizin toplumunuzda nüfuzun onda dokuzunun özel mülkiyeti çoktan ortadan kalkmış durumdadır. Onda birlik azınlık için var olan özel mülkiyet, ancak onda dokuzun ona sahip olmaması sayesinde vardır. Öyleyse siz bizi, toplumun sizden geri kalan çoğunluğunun elinde olmaması koşuluna bağlı olan mülkiyetinizi lağvetmek istememizle suçlamış oluyorsunuz. Kesinlikle doğru, istediğimiz tam da bu” diye seslenilmektedir.²⁷

Her ünlü kişi, düşünür vb. aslında kendi çağının bir ürünüdür. Marx, vahşi kapitalizm çağının Almanya’ında doğup büyümüştür. XIX. yüzyılın ilk yarısının Batı Avrupa’ında manzara şu şekildeydi: Başta İngiltere ve Fransa’da olmakla ve henüz birliğini kuramamış olan Almanya’nın kuzey krallıkları Prusya, Vestfalya ve Saksonya’da sanayileşme büyük bir ivme kazanmıştı. İplik ve dokumadan silaha, metalürjiden gemiciliğe kadar birçok alanda sanayi ürünleri ve sanayiye besleyen kömür üretimi gün geçtikçe artmaktaydı. Bu ortamda sanayi şehirleri ve doğal olarak da bu şehirlerde yaşayan -artık köylü olmayan- bir “işçi” sınıfı ortaya çıkmıştı. Marx’ın doğduğu Almanya’da, kapitalizmin işsizlik ve işsizliğin sermaye sahipleri tarafından işçilere karşı bir şantaj aracı olarak kullanılması, çalışma saatlerinin uzunluğu, düşük ücret, kadın ve çocuk işçi istismarı gibi tipik hastalıkları işçiler için durumu dayanılmaz hale getirdi. Yerli burjuvazi, ucuz ithal mallarla rekabet edebilmek için ürettiği malların fiyatını düşürüyordu, ancak kardan olmamak için işçi ücretlerini de düşürdü, bunun sonucunda ise emeğini satarak geçinenler arasında tam bir açlık ve sefalet baş gösterdi. Almanya’da ilk olarak Silezya’da işçi ayaklanması yaşanmıştır. Sovyet tarihçiliği 1844 Silezya ayaklanmasını –her ne kadar isyancılar ideolojik bir bilinçten yoksun olsalar da- proletaryanın kapitalist sömürüne karşı başkaldırısı ve bir sınıf çatışması olarak değerlendirir.²⁸ Silezya aslında bir işaret fişeği olmuştur, asıl isyan dalgası Alman Krallıkları da dahil olmakla Avrupalı güçlerin kapısını 1848’de çalmıştır. Marx, işte böyle bir çağın insanıdır. Bu kadar radikal koşulların egemen olduğu bir düzene tepkinin de aynı ölçüde radikal olması kaçınılmazdır. İşte komünizm idealinin ortaya çıkış öyküsü bu gerçekte yatmaktadır.

²⁷ Bkz. Karl Marx, Friedrich Engels, **The Communist Manifesto**, Penguin Books, Middlesex, 1975.

²⁸ Bkz. A.L.Naroçnitski, A.P.Averyanov, A.V.Yefinov, L.Y.Kertman, **Yeni Tarih**, çev. İ. Ömerov, Bakü, 1988, s. 122, 127-128.

Marksizm'in iki temel yorumlama, çözümleme ve açıklama aracı vardır: Biri doğanın işleyişini açıklayan Diyalektik Materyalizm, diğeri ise toplum yaşamının işleyişini açıklayan Tarihi Materyalizm'dir. Diyalektik Materyalizm, maddi alemin gelişmesinin nedenlerini onun kendisinde arayan, gelişimi öz-gelişim, hareketi öz-hareket olarak açıklayan metottur.²⁹ Doğanın 'doğru' okunması temel olmakla birlikte, sosyalizmi savunmak için yeterli değildir, işte bu noktada devreye toplum düzenini ve tarihin oluşumunu açıklama iddiasındaki tarihi materyalizm (tarihsel maddecilik) girer. Tarihi materyalizm, materyalist felsefe temelinde doğa olaylarını açıklama iddiasındaki diyalektik yöntemin, toplum olaylarına uyarlanmış biçimidir. Marksizm'in dünyayı değiştirme iddiasının temelini oluşturur, şöyle ki: İnsan toplumunun gelişiminde üretim ilişkileri esas belirleyicidir. Felsefi ve sosyal hayattaki değişimlerde ancak bu müessirdir. Tarihteki büyük şahsiyetler ve fikirler, üretim ilişkilerinin mucidi değil, onun mahsulüdür.³⁰ Tarihi materyalizm, toplumları seferber eden temel güç olarak hiçbir dini, felsefi veya siyasi anlayışı kabul etmez. Bütün tarih yapıcı olarak farz edilenleri, üretim ilişkilerinin birer yansıması olarak değerlendirir.³¹ İşte Marx tarafından bu saptamanın yapılmasıyla o güne kadar bir ideal, bir ütopya olarak kalan sosyalizm, bir dahinin buluşu olmaktan çıkıp, çelişki halindeki iki sınıf olan proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin tarihsel açıdan zorunlu sonucuna dönüştü.³² Komünistlere göre bu tıpkı yerçekimi kanunu gibi mevcut olan bir yasanın bulunuşudur. Tarih, kendi içinde bulunan ve ileriye doğru hareket etmesini sağlayan bir kanuna tabidir.³³ Madem tarih, sınıflar arası çatışmanın yarattığı devinimle ilerliyor, öyleyse sınıfsız bir toplumda nihai bir aşamaya gelmiş olacaktır. Proletarya toplum yapısının en altında bulunduğundan ve dolayısıyla kendisinin altında sömürecek bir sınıf olmadığından dolayı, proleter devrim, sömürü gücünün işçi sınıfının eline geçmesi olmayıp, sömürünün ortadan kalkması anlamına gelir.³⁴ Bu ise yalnız insanlık tarihinin başlangıcında ilkel şekliyle yaşanmış eşsiz bir düzen olacaktır. İşte Marksizm'in iddiası bu derecede büyüktür.

²⁹ **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası (ACE)**, cilt III, Bakü, 1979, s. 432.

³⁰ Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, IV.bsk., İstanbul, 1985, s. 137-138.

³¹ Bir örnek vermek gerekirse, Ortadoğu'dan çıkan semavi dinler, köle emeğinin bir üretim aracı olarak kullanılması çağının sona erişinin bir ifadesidir ve kölelik düzenine göre daha ileri bir aşamaya karşılık gelen feodal toplum düzeninin ideolojisidirler.

³² Friedrich Engels, **a.g.e.**, s. 75.

³³ G.A.Wetter, **Bugünkü Sovyet İdeolojisi**, çev. C.Z.Şanbey, Ankara, 1976, s. 231.

³⁴ George Sabine, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, çev. Özer Ozankaya, Gündoğan yay., Ankara, 1991, s. 154.

Görüldüğü gibi Marksizm, dünyayı yalnızca yorumlamayı değil, aynı zamanda değiştirmeyi de amaç edinmiştir.³⁵ Tarihi materyalizm sadece geçmişe değil, geleceğe de ışık tutma iddiasındadır. Sosyalizmin insanlık için bir 'kader' derecesinde kaçınılmaz olduğunu savunur. Avcılık ve toplamacılıkla geçinen insan toplumundan kölelik düzenine, ondan feodaliteye, sonra kapitalizme geçiş gibi sırada kapitalizmin iç çelişkilerinden dolayı kaçınılmaz olarak sosyalizm vardır. Tarihin sonu ise komünizmle birlikte gelecektir.

Marksizm'e kurucularından sonra en büyük katkısı Bolşevik İhtilali'nin önderi V. İ. Lenin yapmıştır. Ham durumda sayılabilecek Marksizm'in devrimci zihniyetini gerçek bir tecrübeye uyarlamayı başarmış olan Lenin, böylece adının Marx'ın adıyla birlikte anılmasını (Marksizm-Leninizm) sağlamıştır. Sovyet ekolüne bağlı olanlara göre Lenin, tarihi sürece etki eden toplumların şuuru, psikolojik ve ruhsal durumları, devrimci hareketin teorik yanı ve bireyin girişimciliği gibi öznel sebepleri de hesaba katmak suretiyle Marksizmi tamamlamıştır.³⁶ Marksizm'e Lenin dışında, halefi Sovyet lideri Stalin'in ve Marksizm'in köylü toplumuna uyumlu yorumunu geliştiren Çin'deki komünist devrimin önderi Mao Tsung'un katkılarını da anmadan geçmek doğru olmaz.

En ılımlı bir sosyal demokratlıktan en radikal proleter devrimciliğe varıncaya kadar, sol düşüncenin bütün türevlerinin esin kaynağı Marksist çözümlerdir, Marksizm'dir. 12 Mart öncesinde Deniz Baykal'ın "*Türk solunun her türlüşünün ve tabii sosyal demokrasinin de Marksizm'e dayanmakta olduğunu*" söylemesi Türkiye bağlamında da durumun farklı olmadığını bir itirafıdır.³⁷

3. Türkiye'de Sol Akımların 27 Mayıs 1960'a Kadar Olan Geçmişi

a- II. Meşrutiyet Öncesi Erken Dönemde Sol

İlımlı sosyalistlikten devrimci komünistliğe varıncaya kadar her türden sol düşünce ve hareket, XIX. yüzyılın ikinci yarısının Avrupa'sında hızla popülerlik kazanmaktaydı. Avrupa'daki düşünsel, toplumsal ve siyasal düzlemdeki sol

³⁵ W.Rochet, **Marksist Felsefe Nedir**, çev. O. Suda, Ankara, 1967, s. 38-39.

³⁶ **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası (ACE)**, cilt IX, Bakü, 1986, s. 154-155.

³⁷ **Ulus Gazetesi**, 4 Şubat 1971, s. 2.

hareketlilik Osmanlı ülkesinde halk düzeyinde ve devlet kademesinde bir karşılık bulmasa da, devrin düşünür, aydın ve yazarlarının dikkatinden kaçmış değildir. Hürriyetin (1908 II. Meşrutiyet) ilanından önceki bu erken dönemde konu hakkında lehte ve aleyhte görüşler belirtilmiştir. Sol düşünceye ilgi gösterip hakkında kalem oynatanların en önemlilerinden birisi kuşkusuz Ahmet Cevdet Paşa'dır. Paşa'nın "sol" hakkındaki düşüncesi ise tek kelimeyle şok edicidir. Buna göre, ister komünist ve sosyalist, ister nihilist olsun, hepsinin temelinde mülkiyetin, izdivacın ve ailenin kaldırılmasını savunan "Mezdekçilik" vardır. Paşa'ya göre doğunun birçok batıl mezhebine kaynaklık eden Mezdekçilik, Batının giysisine bürünüp komünizm, sosyalizm ve nihilizm gibi adlar almıştır. Paşa, Avrupa'daki sınıflaşmayı ve büyük bir devrime doğru yol alışı görmüştür. Avrupa'nın zenginlerinin servete boğulmuşluğuna ve fakirlerinin de bir o kadar yoksulluk ve umutsuzluk içinde olduklarına işaret ederek, bu durumun Avrupa'yı Mezdek düşüncesinin Batılı türevlerinin yayılmasına elverişli bir yer haline getirdiğini belirtir. Ona göre, Avrupa büyük bir sosyal felaketle karşılaşmaya adaydır. Paşa, "*Hafazan Allah min şururihim*", yani "*Allah şerlerinden korusun*" ifadesini kullanmıştır.³⁸

Ahmet Cevdet Paşa'nın "şerlerinden Allah'a sığındığı", komünistler, sosyalistler ve nihilistler olmaktadır. Geniş muhafazakar çevreler için bu bakış açısı, çalışmamıza konu olan 1960-1971 dönemini de içine alacak biçimde neredeyse günümüze değin hiç değişmeden veya pek az değişerek gelmiştir. Sol düşünceye karşı Ahmet Cevdet Paşa'nın ana hatlarını belirlediği tutumun dışına ilk çıkanlar Namık Kemal ve arkadaşları olmuştur.³⁹ İbret gazetesinin eski tarihle 12 Haziran 1288'de çıkan sekizinci sayısındaki "Reddiye" başlıklı yazısında Namık Kemal, genel olarak Paris Komünü'nü olumlamıştır. Namık Kemal'in yazar arkadaşı olan Reşat Bey de, İbret gazetesinin üçüncü sayısında mal ve kadın ortaklığı şeklinde gösterilen komünizmi kabul etmemekle birlikte, Paris Komünü'nü hararetle

---

³⁸ Paşa'nın modern sol düşünce ile hicretten 422 yıl önce Sasani hükümdarı Kubad zamanında "Mezdek" adlı bir kişinin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkıp ileri sürdüğü prensipler arasında kurduğu bağ hakkında bilgi edinmek için bkz. (Ahmet Cevdet Paşa'nın konuyla ilgili orijinal makalesinin yeni harflerle yazımı), Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, II. bsk, İletişim yay., İstanbul, 1994, s. 100-103.

³⁹ **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, Der. Mete Tunçay, Eric. J. Zürcher, İletişim yay., İstanbul, 1995, s. 249.

savunmuştu.⁴⁰ Aynı konuya devletin olumsuz bakışını göstermesi açısından ise sadrazam Ali Paşa'nın 25 Temmuz 1871 tarihli emirnamesi değerli bir belgedir.⁴¹

Erken dönemde solun konu edilmesine bir başka örnek 10 Haziran 1878 tarihinde Tercüman-ı Şark gazetesinin 74. sayısında çıkan Şemsettin Sami Bey'in "Sosyalizm-İştiraki Emval" başlıklı makalesidir. Burada yazar, sosyalizmle komünizmi ayırmış, hatta komünizmi sosyalizmin zıddı olarak saymış ve olumsuzlamış, ancak sosyalizmi "Şeriat-ı Ahmeddiyye'ye tamamıyla muvafik olan" tutulması gerekli makbul bir yol olarak göstermiştir. Aynı şekilde Rum asıllı Sava Paşa da sosyalizmle İslam'ı bağdaştırma çabası göstermiş, zekat ibadetini sosyalizmin meşruiyetine kaynak olarak sunmuştur.⁴² Örnekler çoğaltılabilir, bütün bunlar bize bir gündem olarak solun, Osmanlı aydınının önünde olduğunun göstergesidir. Devrin aydınlarının sol hakkında değerlendirme yapabilmek için ne ölçüde sağlıklı bilgi sahibi oldukları sorgulanabilir olsa bile, ortada bir farkındalığın olduğu kesindir.

Osmanlı ülkesinde sol düşüncenin filizlenmesine uygun bir ortamın varlığından da söz edilemezdi. İstibdat idaresinin düşünce, ifade ve örgütlenme hürriyetlerine getirdiği ağır kısıtlamalar göz önünde bulundurulursa, solun II. Meşrutiyet öncesinde bir varlık gösterememesinin yadırganacak bir yanı olmadığı anlaşılır. İstibdat sorunu dışında, belki kökü ondan da derinde bir sorun olarak solun dayanacağı bir sosyal taban mevcut değildi, sanayileşmemiş bu geri tarım ülkesinde sol düşüncenin tutunacağı bir işçi sınıfı oluşmamıştı. Rosa Luxemburg, Osmanlı İmparatorluğu'nda sol gelişmeyi engelleyen istibdat yönetiminden çok daha belirleyici bir faktör olarak yapısal soruna şöyle işaret etmektedir:

*"...Türk yönetiminin hantallığı kapitalizmi bile üretmekte yetersiz olmuştur – nerede kaldı ki sonunda sosyalizmi türetebilsin; onun için ne kadar çabuk yıkılır ve ulusal kurucu öğelerine ayrılırsa o kadar iyi olur – o zaman, bu geri bölge tarih diyalektiğinin olağan sürecine katılabilecektir."*⁴³

⁴⁰ Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), a.g.e., s. 35-36.

⁴¹ Kayahan Baladuroğlu, "1871 Olayları ve Namık Kemal", Yön Dergisi, 15 Ağustos 1962, s. 13.

⁴² Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), a.g.e., s. 106, 109, 117.

⁴³ Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", der. Mete Tunçay, Eric. J. Zürcher, a.g.e., s. 17.

XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti dışarıdan solcu bir gözle bakıldığında işte böyle görünüyordu. Yıkılmalı, toprakları üzerinde milli devletler ortaya çıkmalı idi. Ancak bu şekilde milli pazarlar oluşacak, işçi sınıfı doğacak ve o işçi sınıfının omuzlarında sosyalizm yükselebilecekti.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nda öteden beri emeğin ücret karşılığı satın alınması uygulaması, yani paralı işçi çalıştırma vardı. İlk akla gelen örnek birer paralı asker olan kapıkulu askerleridir. Bunun dışında birçok alanda, ama özellikle inşaat işlerinde yaygın biçimde paralı işçi kullanıldığı bilinmektedir. Modern dönemde ise Osmanlı ülkesindeki tarım işçiliği endüstri işçiliğinden önce başlamıştı. 1820'lerin sonlarındaki Çukurova, pamuk ziraatında tıpkı günümüzde olduğu gibi komşu illerden bol miktarda işçi çekmekteydi.⁴⁴ İlk ücretli işçi kıpırdanışlarının XIX. yüzyılın ortalarına kadar geriye gittiğini görürüz. 1845 tarihli Polis Nizamnamesi'nden anladığımız kadarıyla, polise bir görev olarak *“amele ve işçi makulelerinin cemiyetlerinin def ve izalesi ile ihtilal vukuunun önünün kestirilmesi”* ve *“işini gücünü terk ile mücerred tatil-i mesalih-i ibad gazezinde olan amele ve işçilerin cezalandırılması”* verilmişti.⁴⁵ Yüzyılın ikinci yarısında birçok batılı kumpanya Anadolu'da ve Rumeli'de demiryolları kurdular. Aynı şekilde batı sermayesinin el attığı limanlar, maden ocakları vb. diğer sektörlerde de doğal olarak işgücü gereksinimi ortaya çıkıyordu. Sosyalistçe bir bakışla, *“batı kapitalizmi Osmanlı Devleti'ne girerken, kendisiyle birlikte mezar kazıcısı olan işçi sınıfının da doğmasına yol”* açmıştı.⁴⁶

Türkiye'deki ilk işçi örgütü 1871'de kurulan “Ameleperver Cemiyeti” olup, bilinen ilk grev ise 1872 yılında ücretleri ödenmeyen Kasımpaşa Tersane işçilerinin yapmış olduğu grevdir.⁴⁷ Padişaha dilekçe sunmak üzere altı yüz işçinin cuma selamlığına çıkmasına engel olunmaması, otoriter bir devlet anlayışının egemen olduğu bir ülke için ilginç bir tablo oluşturmaktadır.⁴⁸ Buradan çıkarılabilecek yegane sonuç, siyasi bir niteliğe bürünmediği sürece, Osmanlı Devleti'nde işçilerin hak arayışlarının devlet kademesinde tehdit algılamasına yol açmadığı yönündedir.

⁴⁴ Kemal Sülker, **Yüz Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri**, Gerçek yay., İstanbul, 1968, s. 6.

⁴⁵ George Lefranc, Kemal Sülker, **Dünyada ve Bizde Sendikacılık**, Varlık yay., İstanbul, 1966, s. 136.

⁴⁶ Dimitir Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (1908-1965)**, yay. haz. Ayşe & Ragıp Zarakolu, II. bsk., Belge yay., İstanbul, 1990, s. 23.

⁴⁷ George Lefranc, Kemal Sülker, **a.g.e.**, s. 137.

⁴⁸ Aclan Sayılğan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, Mars matbaası, Ankara, 1968, s. 16.

1895 yılında kurulan “Osmanlı Amele Cemiyeti”nin ise sadece ekonomik hak arama ve korumaya dönük bir örgüt olmadığı, Ameleperver Cemiyeti’ne kıyasla bir ideolojik ve politik yanının da olduğu anlaşılıyor. Doğal olarak cemiyet takibata uğramış, illegal siyasi faaliyette bulunmak suçuyla bir yıl içinde kapatılmış, yöneticileri ise tutuklanıp çeşitli cezalara çarptırılmıştı. Bu olaydan sonra bir daha II. Meşrutiyetin ilanına kadar dikkate değer bir başka işçi örgütü kurmak mümkün olmadı.⁴⁹

b- II. Meşrutiyet Döneminde Sol

Solun Türkiye’deki ilk siyasi örgütü 1910 yılında kurulan “Osmanlı Sosyalist Fırkası”dır. Parti, kurucularından haftalık “İştirak” gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi ile özdeşleşmiştir. Hüseyin Hilmi’yi yönlendiren kişi ünlü Baha Tevfik olmuştur.⁵⁰ O kadar ki Hüseyin Hilmi ile Baha Tevfik arasındaki bağa bizzat tanıklık eden Bezmi Nusret Kaygusuz, “*Hüseyin Hilmi, Baha Tevfik’in elinde bir alet idi. Ona sosyalistliği öğreten, İştirak gazetesini neşrettiren hep Baha idi. Baha’nın onunla görüşürken ciddi olduğunu ve alaydan ayrıldığını hiç görmedim*”⁵¹ demektedir. Bundan çıkarılacak iki sonuç olabilir. Birincisi, Baha Tevfik örneğinde olduğu gibi Türkiye’de kendisini sosyalist olarak nitelemeyen ama sosyalizmi bilen aydınlar vardır. İkincisi ise Türkiye’deki ilk sosyalist partinin kurucusu ve unvanı sosyalist olan (Sosyalist Hilmi) belki de ilk Türk’ün sosyalizmi benimseme biçimine bakarsak, Türkiye’deki sosyalizmin başlangıcının ne denli köksüz olduğu rahatça anlaşılır. Ancak bu durum Türkler için geçerlidir, imparatorluğun gayrimüslim unsurları içinde sosyalizm düşüncesi azımsanmayacak ölçüde ve ciddiyette taraftar bulabilmiştir.⁵² Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın kurulmasıyla eşzamanlı olarak, Meclis-i Mebusan’da bir sosyalist grup oluşmuştur ama bunun partiyle bir ilgisi olmayıp, özellikle Ermeni mebuslar tarafından vücuda getirilmiş bir gruptu. Bu mebuslar Ermeni ihtilalci komitelerine bağlıydılar.⁵³ Gerçekten de Ermeni ihtilalci komiteleri olan Hınçak ve Taşnaksutyun’un ideolojik temellerinde Marksist-sosyalist esaslar

⁴⁹ Dimitir Şişmanov, **a.g.e.**, s. 32.

⁵⁰ Münir Süleyman Çapanoğlu, **Türkiye’de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**, Pınar yay., İstanbul, 1964, s. 48-49, 54.

⁵¹ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak matbaası, İzmir, 1955, s. 78.

⁵² Osmanlı İmparatorluğu’nun Yahudileri, Rumları, Bulgarları ve Ermenilerinin kendi içlerindeki sosyalist akımlarla ilgili olarak sırasıyla Paul Demont, Panayot Noutsos, İbrahim Yalimov ve Anahide Ter Mitessian’in makaleleri için bkz. Der. Mete Tunçay, Eric. J. Zürcher, **a.g.e.**

⁵³ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 304-305.

mevcuttu.⁵⁴ Osmanlı parlamentosundaki Ermeni mebuslarla Ermeni komiteleri arasındaki ilişki, Bulgar mebuslarla Bulgar komiteleri arasında da geçerliydi. Bulgar komiteleri de tıpkı Ermeni komiteleri gibi ihtilalci-sosyalist tandanslıydılar.⁵⁵ XX. yüzyılın başında “Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi” II. Enternasyonale katılmış ve Türkiye’nin Avrupa topraklarında sosyalist kışkırtıcılığa başlamıştı. Kısa bir süre sonra Taşnaksutyun Ermeni İhtilalci Partisi de Marksist bir program kabul edip II. Enternasyonale katılmıştır.⁵⁶ Bu gayri-müslim kaynaklı sol hareketlerin karakteristik özelliği, devletin bekası ve ülke içindeki tüm halkların esenliği türünden bir amaç taşımamaları, solculuk felsefesine yakışmayan bir bencillikle sosyalizmi ulusal amaçlarına hizmet eden bir araç olarak ele almalarıydı. Nitekim Türk sosyalist liderlerinin tüm çağrı, ısrar ve teşviklerine karşın Ermeni ve Bulgar mebuslar kendi adanmışlıklarını bırakıp da Osmanlı Sosyalist Fırkası’yla işbirliğine gitmediler.⁵⁷

Osmanlı Sosyalist Fırkası doğru dürüst teşkilatlanamamış, seçimlere katılamamış ve dolayısıyla parlamentoda temsil olunmamıştır. Enternasyonalizmin süratle geliştiği bir dönemde kurulmuş olmasına karşın, uluslararası sosyalist hareketle de güçlü bir bağ kurabilmiş değildir. Bunun iki istisnası, Hüseyin Hilmi’nin Fransız Sosyalist Partisi’nin efsanevi başkanı Jean Jaures ile mektuplaşması ve onunla Paris’te görüşmesi ile partinin Paris şubesinin faaliyetleridir.⁵⁸ Kurucusunun Dr. Refik Nevzad olduğu Paris şubesinin programı, parti merkezi programına kıyasla çok daha detaylı ve açık bir dille Marksist esaslara dayanan bir programdır.⁵⁹ Paris’teki bu yapı da aslında son derece cılız ve halktan kopuktu, faaliyetleri entelektüel bir çabadan ileri gitmiyordu. Belki de bu halktan kopukluğu ortadan kaldırmak için, Osmanlı Sosyalist Fırkası halkla sosyalist söylem arasındaki boşluğu doldurabilmek adına sol bir akımda görülmesi pek alışık olunmayan bir tutumu, yani

⁵⁴ Esat Uras, Hınçak ve Tasnaksutyun komitelerin faaliyetlerinden siyasi programlarının Türkçeye tercümesine kadar kapsamlı bilgiler vermekte, amaçları Türkiye’den de toprak kopararak bağımsız bir Ermeni devleti kurmak olan bu komitelerin sosyalist dünya görüşüne sahip olduklarını belgelemektedir. Bu durum sürpriz değildir, yakın tarihte bağımsızlık hareketlerinin devrimci-sosyalist bir dünya görüşü çizgisinde gelişmesine sıkça rastlanır. Bkz. Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, II. bsk., Belge yay., İstanbul, 1976, s. 431-433, 444, 446, 449.

⁵⁵ Meclis-i Mebusan’daki Bulgar mebuslar Vlahof, Dalçef ve Pavlof efendiler ve bağlantıları hakkında bkz. Fethi Tevetoğlu, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960**, Komünizmle Mücadele yay., Ankara, 1967, s. 36.

⁵⁶ George S. Harris, **The Origins of Communism in Turkey**, Stanford University Press, Stanford-California, 1967, s. 16-17.

⁵⁷ a.e., s. 24.

⁵⁸ Münir Süleyman Çapanoğlu, a.g.e., s. 55.

⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 307.

İslamiyet’le uyumlu olma tutumunu benimsedi. Hüseyin Hilmi çevresi sonuna kadar müslümanlarca kutsal sayılanlara karşı saygılı bir tavır takınmıştır. İştirak’in değişik sayılarında Ramazan ve bayram tebrikleri yer almıştır. İslamiyet’le uyumlu görünmeye daha önemli birer gösterge olarak parti beyannamesinin başında zekata gönderme yapılması ve Hüseyin Hilmi’nin İştirak’te çıkan yegane yazısında sosyalist esasların birçok ayet ve hadisle tasdik olunduğunu savunması gelir.⁶⁰

Osmanlı Sosyalist Fırkası İttihad ve Terakki’nin 1913’de Mahmut Şevket Paşa suikastını bahane ederek tüm muhalif liderleri Sinop’a sürgün etmesinden Hüseyin Hilmi ve çevresinin de nasiplerini almalarıyla hukuken olmasa da fiilen kapanmıştır. Türk siyasi hayatına yaptığı en dikkate değer katkı, siyasi literatüre “sosyalizm” kavramını sokmuş olması ve savunduğu görüşün doğası gereği siyasete sosyal bir yön de katması olmuştur.

c- Mütareke Dönemi İstanbul’unda Sol Hareketler

Birinci Dünya Savaşı yıllarında devletin iç siyasi çekişmelere tahammülü olamazdı. Muhalefet zaten fiilen İttihat ve Terakki iktidarı tarafından sindirilmiş olsa da, bununla yetinilmemiş ve çıkarılan çeşitli kararnamelerle hem cemiyetlerin çalışma alanları daraltılmış hem de yenilerinin kurulması önlenmişti.⁶¹ Ülkedeki sosyal gelişme ve işçi hareketi durmuştu. Savaşın getirdiği yokluklar ve yılgınlık karşısında sosyalizm düşüncesi de anlamını yitirmiş, kendisiyle ilgilenen taraftar pek bulamaz olmuştu. Savaşın kaybedilmesiyle birlikte İttihat ve Terakki iktidarı da devrilmiş oldu. Tahmin edileceği üzere savaşın sona ermesiyle ve İttihat ve Terakki baskısının kalkmasıyla siyasi partiler arenası tekrar canlandı. Bu ortamda bir dizi sosyalist parti de kuruldu. Bunlardan çoğu fırka adı taşımalarına karşın, gayri-siyasi karakterli sendika niteliğinde çıkar grupları idi. Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası, Müstakil Sosyalist Fırkası, Amele Fırkası ve Müstakil Amele Fırkası’nın adlarını bu kategori içinde saymak mümkündür. O kadar ki yine bu dönemde, tramvay işçilerini ileride değineceğimiz Hüseyin Hilmi’nin Türkiye Sosyalist Fırkası’ndan kopartmak amacıyla, işçilerin bağlı olduğu şirket tarafından “İşçileri Siyanet Cemiyeti” adlı

⁶⁰ Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925.**, Ankara Üni. Siyasal Bil. Fak. yay., Ankara, 1967, s. 31-32.

⁶¹ Kemal Sülker, “İşçilerle Politika İlişkileri Açısından TİP”, **Eylem** Dergisi, sayı 14, İstanbul, 30 Eylül 1965, s. 9.

ayartıcı bir kuruluş bile meydana getirilmişti.⁶² Burada altının çizilmesi gereken önemli nokta, bu partiler gerçek anlamda sosyalist olmasalar da, hatta tamamen çıkar amaçlı olarak da çalışsalar, sol söylemle seslenilmeye uygun bir kitlenin belirmeye ve sol siyasetin bir taban bulmaya başlamış olduğudur.

Mütareke döneminde ortaya çıkan sol örgütler içinde Hüseyin Hilmi'nin "Türkiye Sosyalist Fırkası" ile Dr. Şefik Hüsnü'nün adının ön plana çıktığı "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" diğerlerinden ayrı anılmaya değer siyasi varlıklardır.

20 Şubat 1919'da Hüseyin Hilmi'nin başkanlığı ve Fazıl Çun'un genel sekreterliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası, Hüseyin Hilmi'nin ilk partisi olan Osmanlı Sosyalist Fırkası'na kıyasla daha büyük işler yapmıştır. Yayın organı "İdrak" gazetesiydi. İdrak, Damat Ferit Paşa hükümetine karşı ağır eleştiriler getirince sansüre takıldı ve kapandı. Parti, mütareke İstanbul'unda gerçekleşen iki ciddi sayılabilecek grevden birinin tertipleycisi, diğerinin ise destekleyicisi oldu. Tramvay işçilerinin grevi gerçekten ses getirmiş, tramvay şirketini zarara soktuğu gibi, işgal kuvvetleri komutanlığını da endişelendirmişti. Mütarekenin o çetin günlerinde partinin Avrupa kamuoyunda ve yurtdışındaki sol çevrelerinde sempati yaratarak yaklaşan barış antlaşması şartları konusunda ülke için avantaj sağlamak niyeti olduğu da Hüseyin Hilmi'nin yakın çalışma arkadaşları grubunda yer almış Münir Nurettin Çapanoğlu tarafından vurgulanmaktadır.⁶³ Türkiye Sosyalist Fırkası'nın İkinci Enternasyonal'e bağlanışını bu açıdan görmekte de yarar olabilir.

d- III. Enternasyonal'e (Komintern) Bağlı Sol Akımların Ortaya Çıkışı

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF), Türkiye'deki sol hareket için bir dönüm noktası olma özelliği taşır. Türkiye'de günümüze kadar gelmiş olan ortalama komünist geleneğin kökleri Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'na kadar uzanır. Hem Türkiyeli komünistler tarafından genel kabul görmüş bir örgüttür, hem de komünist olmayan araştırmacılar tarafından gerçekten komünist olma vasfıyla değerlendirilip ciddiye alınmıştır, bu yönüyle Hüseyin Hilmi'nin partilerinden de, diğer sosyalist adını taşıyan partiler ve sol eğilimli kuruluşlardan da farklı bir

⁶² Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 62-63.

⁶³ Türkiye Sosyalist Fırkası ve Hüseyin Hilmi'nin ikinci dönem (mütareke dönemi) faaliyeti konusunda daha kapsamlı bilgi için bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s. 61-75.

pozisyonundadır. En önemli özelliği III. Enternasyonal'e (Komintern) bağlı olmasıdır. Kurucularından Ethem Nejat, 1921 yılında Karadeniz'de öldürülen komünistler içinde ve Mustafa Suphi'nin yanındaydı.⁶⁴ Bir diğer kurucusu Dr. Şefik Hüsnü, ölümüne (1959) kadar kırk yıl boyunca büyük bölümü yeraltında ve illegal olarak geçecek Türkiye'deki komünist hareketin önderi olacaktı.

TİÇSF'nin temelleri yurtdışında atılmıştır. TİÇSF ile birlikte, Türkiye'deki Sovyet tarzı, devrimci, Marksist-Leninist siyaset kültürünün de temelleri atılmış oldu. Avrupa'ya eğitime gönderilen Türk öğrencilerin bir kısmı, buldukları ülkelerdeki devrimci sosyalist akımlara kapılmışlardı. Öyle ki Alman Sosyal Demokrat Partisi içinden çıkıp partinin sosyalist çizgisini yeterli görmeyen Rosa Luxemburg gibi tanınmış komünistlerin önderliğindeki Spartakist hareketi ile işbirliği geliştirmişlerdi, hatta 1919 Spartakist ayaklanmasında çarpışmalara katılan ve ölen Türk gençleri olmuştu.⁶⁵ Bu gençler kısa süre içinde örgütlenerek Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı oluşturdular (1919). Ayrıca Almanya'ya teknik eğitim almaya yollanmış genç Türk işçileri komünist görüşleri doğrultusunda organize etmek amacıyla Türkiye İşçi Derneği'ni kurdular. Seslerini duyurmak amacıyla teorik yayın organı olarak Kurtuluş Dergisi'ni Berlin'de çıkartmaya başladılar.⁶⁶

Almanya'da mayalanan bu kadro aynı yıl içinde yurda döner dönmez, partinin adına bir de "sosyalist" sözcüğünü ekleyerek "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası"nın kuruluşu için resmi makamlara başvurular. Yine bununla eş zamanlı olarak, Kurtuluş Dergisi çıkarılmaya başlandı. Almanya merkezli bu kadroya, Fransa'da tıp öğrenimi görmüş Dr. Şefik Hüsnü'nün katılımı önemlidir. Şefik Hüsnü (Değmer) kısa süre içerisinde hem teorik yönden hem de örgütçülük yönüyle kendisini kanıtlayarak komünist hareket içinde hızla sivrilecektir. Parti, ilk iş olarak öteki solcu kuruluşlarla ortak bir cephe meydana getirmeye çalışmış, ancak bir sonuç alamamıştır. Cephe oluşturma çabası boşa çıkan parti, 1919 genel seçimlerine tek başına girmek zorunda kalmış ve başarısızlığa uğramıştı.⁶⁷ İstanbul'da bir şey yapılamayacağını gören TİÇSF çevresinin bir bölümü, Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katılma kararı aldılar. Diğer bir bölümü ise

⁶⁴ Dimitir Şişmanov, **a.g.e.**, s. 70.

⁶⁵ Fethi Tevetoğlu, **a.g.e.**, s. 84-85.

⁶⁶ George S. Harris, **a.g.e.**, s. 40.

⁶⁷ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 148-150.

proletaryanın yoğun olarak bulunduğu İstanbul'dan ayrılmayı doğru bulmadı, ancak Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf devletleri güçlerince işgal edilmesiyle birlikte İstanbul'da yaratılan ağır siyasi baskı ortamında ciddi bir faaliyet gösteremez oldular. Böylece İstanbul işgalden kurtarılmıncaya kadar Türkiye'deki solcu akımların ağırlık merkezi Anadolu'ya kaymış oluyordu. Parti çevresinden bir kısım kişilerin Milli Mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçmesinden de anlaşılacağı üzere, TİÇSF başından beri Anadolu'daki milli kurtuluş hareketini ezilen bir halkın sömürüye karşı duruşu ve emperyalizmle savaşı biçiminde algılamış ve kesin olarak desteklemiştir.

İstanbul'da kalan Komintern'e bağlı çevreyle ilgili anmaya değer bir diğer husus, çıkardıkları "Aydınlık Dergisi" idi.⁶⁸ Aydınlık son derece önemli bir dergidir, adı sonraki solcu kuşaklar için daima iyi çağrışımlar uyandıran bir ad olmuş ve çalışmamıza konu olan 12 Mart öncesinin iki farklı sol akımının yayın organlarına isim babalığı yapmıştır. Ayrıca derginin yazı kadrosuna bakılacak olursa, Türkiye Komünist Partisi'nden Kadro hareketine, hatta 1960'ların Yöncülüğüne varıncaya kadar Türkiye'deki farklı renklerden sol akımların önde gelen kadrolarını nasıl bir çekirdek gibi içinde barındırdığı rahatlıkla görülecektir.⁶⁹ İstanbul'daki aynı solcu çevrenin 1925 başlarında çıkarmaya başladığı Orak-Çekiç gazetesinin yayın çizgisini zaten adı açıklıkla ele vermektedir, yalnız aydınlara seslenen Aydınlık'tan farklı olarak Orak-Çekiç'in hedef kitlesi bizzat işçilerdi.

e- Milli Mücadelede Solcu Akımlar ve Mustafa Kemal'in Bunlara Karşı Tutumu

Anadolu solculuğunu doğru anlamak, Milli Mücadele yıllarındaki Anadolu'nun içinde olduğu durumu doğru okumakla başlar. Türkiye ölüm kalım mücadelesini verirken, hemen yanı başında kendisinininkine benzer bir deneyim geçirmekte olan Sovyet Rusya'yı buldu. En önemli benzerlikleri düşmanlarının ortak oluşuydu. Ekim 1917 devrimi sonucunda Rusya'da Çarlık rejimi çökmüş ve Bolşevikler iktidara gelmişti. I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkmış batılı büyük kapitalist güçler, tıpkı Kurtuluş Savaşı sırasında Türk ordusuna karşı Yunan

⁶⁸ Savaş Üstünel, **TKP Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları**, Alev yay., İstanbul, 2004, s. 12-13.

⁶⁹ Aydınlık'ın yazar kadrosu içinde bulunan Şefik Hüsnü, Vedat Nedim, Şevket Süreyya, Nazım Hikmet, Kerim Sadi gibi isimler bile bunu kanıtlamak için yeterlidir. Bkz. **a.e.**, s.13.

ordusunu her yönden destekledikleri gibi, dünyadaki egemen kapitalist sisteme alternatif olarak ortaya çıkan bu yeni ve sistem dışı siyasi varlığı boğmak için de her yolu denediler; Rusya iç savaşında Bolşevik iktidarının kızıl ordusuna karşı Çarlık rejiminin ihyası peşindeki beyaz orduyu var güçleriyle desteklediler.

Ortak düşmanın varlığı, iki yeni yönetimi, yani Moskova'daki komünist ve Ankara'daki Kemalist yönetimleri birbirine yaklaştırdı. Gerek Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da gelişen sol akımların, gerekse Komintern'in Türkiye'deki akredite örgütü olan TKP'nin II. Dünya Savaşı sonuna değin yazgısı üzerinde iki ülke arasında devlet düzeyinde gelişen bu yakınlık ve anlayış belirleyici olmuştur.

Yakınlaşmanın ilk işaretleri daha 1919'da kendini göstermeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'nde verdiği nutukta "vaziyet-i umumiye" resmederken, Rusya'nın Türkiye'ninkine benzer durumuna, yani işgale uğramasına değinmiş, buna ilave olarak da Rus milletinin bağımsızlığını korumak için nasıl topyekün mücadeleye giriştiğinin altını çizmişti. Mustafa Kemal bir anlamda örnek de göstermiş oluyordu, bizim milletimiz de bu yolla istiklalini temin edebilir demeye getiriyor, izlenmesi gereken yol haritasının ipucunu vermiş oluyordu.⁷⁰ Esasen Komintern'in yürütme komitesinin 1 Mayıs 1919'daki "Dünya İşçilerine" hitaben yayımladığı ve birçok ülkeye onları gruplar halinde ele alıp seslendiği bildirisinde Türkiye'ye müstakil bir paragraf ayırarak "Türkiye'nin İşçi, Asker ve Köylüleri"ne seslenmesi, başladıkları ihtilalin (İhtilal sözcüğüyle Anadolu'da kendini hissettirmeye başlayan Milli Mücadeleye gönderme yapılmış olmalıdır) sonunu getirmelerini istemesi, Türkiye'nin yaklaşmakta olan Kurtuluş Savaşı karşısında Sovyet Rusya'nın takınacağı olumlu tavrı göstermesi açısından çok belirgin bir işaretti. Aynı şekilde Sivas Kongresi'nin sona ermesinden iki gün sonra 13 Eylül 1919'da bu kez Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin ve bakanlığın Yakın Doğu Dairesi Başkanı Azerbaycanlı Neriman Nerimanov imzalı demeçte, 1- doktriner konulara girilmiyor, 2- satılmış paşa ve vezirlerden söz edilerek İstanbul hükümetine saldırılıyor, 3- anavatanını kurtarmak için mücadele edecek Türk işçi ve köylülerine Rus İşçiler ve Köylüler Hükümeti'nin "kardeşlik elini" uzatmaya hazır olduğu

⁷⁰ "İstiklali millilerini tehlikede gören ve her taraftan istilaya maruz kalan Rus milleti bu tahakkümü umumiye karşı bütün efradı milletinin kudreti müşterekesiyle çarpışıp ve umumun malumu olduğu veçhiyle bu kuvvet kendi memleketleri dahilinde galebe çalmış ve kendi üzerine musallat olan milletleri de dairei nüfuz ve sirayetinde almakta bulunmuştur."

K. Atatürk, **Nutuk**, Cilt III Vesikalar, VIII.bsk., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, s. 929.

belirtiliyordu.⁷¹ Doktriner konulara girilmemesi, Sovyetler'in yapabileceği yardım karşılığında Türkiye'den komünist olması şartını beklemediğinin bir göstergesiydi. Ayrıca Çiçerin ve Nerimanov imzalı Sovyet Dışişleri Bakanlığı demecinde İstanbul hükümetine yukarıda geçen biçimde saldırılmış olması, İstanbul hükümetinin meşruiyetini sorguya açıyor ve Milli Mücadele'nin İstanbul hükümetine karşı elini güçlendiriyordu.

Hal böyleyken Türk-Sovyet yakınlaşması İngiltere'yi son derece tedirgin etmiş olmalıdır, nitekim 1920 Mayıs'ında Londra'da bir Sovyet-İngiliz Antlaşması görüşmeleri yapılırken, İngiliz Başbakanı Lloyd George, imzalanması beklenen antlaşmaya Sovyetlerin Kemalistlere yardım etmemesi şartını koydurmak istemiş ise de Sovyetler bunu kabul etmemiştir. Aynı günlerde Mustafa Kemal Lenin'e bir mektup yazarak Ankara hükümetinin Misakı Milli'ye dayanan politikasını açıklamış ve Ankara ile Moskova arasında emperyalizme karşı bir ittifak kurulmasını önermişti. Mektuba yanıt Dışişleri Bakanı Çiçerin imzalı olarak geldi. Mustafa Kemal'in ittifak önerisine olumlu ya da olumsuz bir karşılık verilmeyen bu mektubun önemi, Sovyet hükümetinin T.B.M.M. hükümetini resmen tanımış olmasıdır.⁷² Artık Ankara ile Moskova resmen ve doğrudan temasa geçmiş bulunmakla, dolaylı yollardan birbirlerine iyi niyetli mesajlar yollama dönemini, yani Türk-Sovyet ilişkilerinin hazırlık aşamasını tamamlamış oluyorlardı. Artık ilişkilerin somut adımların atıldığı dönemi başlamış bulunuyordu. Nitekim *Dokumenti Vneşney politiki SSSR*'i kaynak gösteren Fahir Armaoğlu yalnız 1920 yazı içinde Anadolu'ya ulaşan 6000 tüfek, 5 milyon kadar tüfek mermisi, 17600 top mermisi ve 200.6 kg külçe altınlık bir Sovyet yardımından bahsetmektedir. 1921 ve 1922'de bu yardım katlanarak büyüyecekti.⁷³ 1920 yazında Moskova'da müzakerelerde bulunan Türk murahhas heyetinin (delegasyonunun) Ruslardan talep ettiği harp malzemesi ve bunun Anadolu'ya ulaştırılması konusu Ali Fuat Paşa'nın anılarında yer almaktadır.⁷⁴

---

⁷¹ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ankara Üni. Siyasal Bil. Fak. yay., II. bsk., Ankara, 1973, s. 624.

⁷² **a.e.**, s. 626-627.

⁷³ Yardımın türü ve miktarıyla ilgili olarak Fahir Armaoğlu'nun aynı eserinin 630. sayfadaki 23 no'lu dipnotuna bakınız.

⁷⁴ Bkz. Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955, s. 78-79.

Bununla birlikte gerek Moskova gerekse Ankara açısından bu ilişkiyi yürütmenin çeşitli zorlukları olmuştur. Sovyetler için başlıca soru işareti Anadolu'daki milli harekete ne derece güvenilebileceği meselesiydi. Bu sorunun da iki yönü mevcuttu: Birincisi Milli Mücadelenin başarılı olacağına garantisi yoktu. İkinci olarak hareketin başarılı olması durumunda, gerçekte komünist ideolojiyi benimsememiş ve Moskova'nın kontrolünde olmayan Mustafa Kemal'in Batıyla uzlaşması ve Sovyetlerden uzaklaşması kuşkusuydu. Kurtuluş Savaşı sırasında Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Paris ve Londra temaslarında verdiği demeçler veya Ankara hükümeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de akdedilen Ankara Antlaşması gibi Sovyetlerin kuşkularını besleyen gelişmeler olmuş, nitekim Sovyet liderleri arasında Türkiye'ye yardımın sürdürülüp sürdürülmeyeceği konusunda görüş ayrılığı bile çıkmıştı. 1922'de Stalin ve Orjonikidze yardımın kesilmesini savunmuşlarsa da Lenin ve Troçki devamından yana tavır takınmışlardı.⁷⁵

Ankara'daki milli hükümetin Sovyetlerle muhtaç olduğu bu ilişkiyi sürdürmesinde yaşadığı zorluklardan birisi Ermeni meselesi olmuştu.⁷⁶ Ancak Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk kuvvetlerinin 1920 Eylülünde güç kullanarak Ermenileri dize getirmesi ile birlikte ki, konu kendiliğinden kapanmış ve 1920 yazında Ermeni meselesi konusundaki ihtilaf yüzünden imzalanamayan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması 16 Mart 1921'de imzalanabilmiştir. Sovyetlerle dost kalabilmek ve hayati önemi olan yardımı alabilmek için Ermeni meselesi dışında Ankara'nın üstesinden gelmesi gereken bir diğer sorun, Anadolu'daki sol akımlarla ilişkisini nasıl yöneteceği konusu olmuştur. Koşulları resmetmesi açısından, anılarını kaleme almış dönemin canlı tanıklarının betimlemeleri değer taşımaktadır. Örneğin, Damar Arıkoğlu Birinci T.B.M.M.'de Adana milletvekilidir. Arıkoğlu'na göre:

“Ankara’da komünizm propagandası da az değildi, bazı mebus arkadaşların komünizmin ilan edilmemesinden ötürü canları sıkılıyordu. “Daha ne bekliyoruz,

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 634.

⁷⁶ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 83.

Çiçerin, yapacakları yardımın Van ve Bitlis vilayetlerinin Ermenistan'a terki esasına dayandığını söyleyince Bekir Sami Bey'den şu karşılığı almıştır: *“Vaat edilen yardımın buna müstenit olduğunu bilmiyorduk. Yunanlılarla Ermenilere toprak vermemek için bir buçuk seneden beri itilaf hükümetleri ile harp eden milletimiz, kendisine dost bildiği bir hükümetin de aynı siyaseti güttüğünü görünce bu dostluğun kendisine ne fayda temin edeceğini düşünmekte haklıdır. Binaenaleyh memleketimizi taksim gayesinden ibaret her iki siyaset arasında maalesef fark kalmamış olacaktır.”* Bunun üzerine Çiçerin, itilaf hükümetlerinin Sivas ve Trabzon'a kadar uzanan büyük bir Ermenistan vücuda getirmek istediklerini, kendilerinin ise nüfusları ile orantılı biçimde küçük bir bölgenin Ermenistan'a ilhakını beklediklerini belirtmiştir. **a.e.**, s. 84.

*niçin komünizmi ilan edip halklarımıza yeni bir ruh, yeni bir heyecan aşılamıyoruz! Hangi mal, hangi servet kaldı ki korkalım!” diyorlardı... Komünizmin işareti sayılan kırmızı renk moda haline gelmişti. Bilerek bilmeyerek bu rengi kalpaklarında taşıyanlar çoktu.*⁷⁷ Konu hakkındaki gözlemlerini aktarmaya devam eden Arıkoğlu, “memleketin dört bir yanına yayılmak istidadı gösteren” komünist Yeşilordu teşkilatı ile, meclisin dışında kurulan *İştirakiyun* ismini taşıyan komünist partisinden söz etmektedir. Bunlar da yetmezmiş gibi, esas olarak mecliste üç grubun etkili olduğunu, Mustafa Kemal Paşa’nın hayranı ve etkisindeki İstiklal grubu ile başında Vehbi Hoca, Şair Akif, Ali Şükrü ve Çolak Selahattin’in bulunduğu muhafazakarlar dışında kalan üçüncü önemli grubun Tokat mebusu Nazım Bey, Mehmet Şükrü ve Şeyh Servet öncülüğündeki komünizm taraftarı grup olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Yani Milli Mücadele Anadolu’sunda meclis dışında örgütlü siyaset yapan sol gruplar olduğu gibi, bizzat meclisin de bir kanadı bunlardan oluşmaktaydı.⁷⁹ Ayrıca her ne kadar Ruslar Milli Mücadele yönetimi ile ilişkilerinde doktriner konulara girmeyip rejim ihracı niyeti taşımadıkları şeklinde görünmüş olsalar da, Ali Fuat Paşa Rusların gizli maksatları olduğundan kuşku duymamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa da tehlikeyi sezmişti.⁸⁰

Taşıdığı “ordu” adına rağmen Yeşilordu, özellikle başlangıcında askerlikten çok siyasetle ilgili gizli bir örgüttü. Ayrıca her ne kadar gizli bir örgüt olsa da, Kremlin’i Türkiye’de Rus modelinde bir sosyal devrim arzulandığı görüntüsüyle etkilemek için Ankara hükümetinin göz yummasıyla kurulmuş olması olasılığı güçlüdür.⁸¹ Bu, Yeşilordu’nun kuruluşunun dışı bakan nedenini oluşturur. Bir de iç siyaseti ilgilendiren yönü vardır ki, en az diğeri kadar önem taşır. Milli mücadelenin

⁷⁷ Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, Tan Matbaası, İstanbul, 1961, s. 151-153.

⁷⁸ **a.e.**, s. 153-154.

⁷⁹ Mete Tunçay’a göre meclisteki Halk Zümresi, Yeşilordu’dan ayrı bir kuruluş olmayıp, onun meclis grubunu oluşturuyordu. Ayrıca Milli Mücadele dönemi Anadolu’sundaki ve bu bağlamda birinci T.B.M.M.’deki sola yatkınlığı göstermesi açısından ilk T.B.M.M. hükümetlerinin Dahiliye Vekillerinin hep sol eğilimli kişilerden seçilmiş olması harika bir örnek oluşturur. Hatta öyle ki, Mustafa Kemal Paşa’nın bütün ağırlığını koyarak desteklediği kendi adayı Refet Bey (Bele), Yeşilordu’nun ve sonradan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın kurucularından Nazım Bey’e karşı Dahiliye Vekili seçimlerini kaybediyordu.

Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925**, III. bsk., Bilgi yay., İstanbul, 1978, s. 152-153.

⁸⁰ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 159.

⁸¹ George S. Harris, **a.g.e.**, s. 69.

bir de propaganda savaşları yanı vardır.⁸² Yalnız işgal orduları ve iç isyanlarla mücadele edilmiyordu, Milli Mücadeleye olan halk desteğine kasteden son derece tahripkar suçlama ve iddialarla da mücadele yürütmek gerekiyordu. Baş edilmesi gereken aleyhte propagandanın belki de en başta geleni İstanbul'un resmi ve gayri resmi çevrelerinin 'kafirlik' suçlamasıydı. Ankara-Moskova yakınlaşması Milli Mücadeleye Bolşeviklik, dolayısıyla da kafirlik suçlaması yöneltmesi için Milli Mücadele aleyhtarı çevrelere uygun bir fırsat veriyordu. Bu aleyhte propagandaya karşı bir hamle olarak, İslam'ın kutsal rengi sayılan "yeşil" kullanılarak, "Kızılordu" adına gönderme yaptığı ve ondan ilham aldığı açık olan "Yeşilordu" cemiyeti 1920 yılı ilkbaharında kuruldu. Kuruluş amacı, Milli Mücadeleyi içinden yıkmak için İngilizlerin teşvikiyle, veya en azından izniyle faaliyete geçtiği anlaşılan "Cemiyet-i Ahmediye"nin dini alet ederek verebileceği zararın önüne set çekerek, halkı Milli Mücadele'nin gerekliliğine inandırmaktı.⁸³

Yeşilordu karmakarışık bir ilişkiler yumağının sonucudur. İşin içinde bir yandan cemiyete bizzat Mustafa Kemal tarafından sokulduğu anlaşılan ona bağlı isimler, diğer yandan eski İttihatçılar ve tabii komünistler vardı.⁸⁴ Zaten bir bu 'kozmpolit' yapıdan dolayı, bir de cemiyetin dinle sıkı ilişkisinden, daha doğrusu İslamiyet'le sosyalizmi birleştiren melez doğasından dolayı Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneği tarafından tam anlamıyla onandığı söylenemez. En önemli eleştiri konusu sırf köylü sınıfına seslenmesi, proletarya sınıfını yadsımasıdır.⁸⁵

Yeşilordu'yu asıl çok ciddi bir konuma taşıyan Çerkez Ethem'in katılımı olmuştur.⁸⁶ Böylece Yeşilordu, adına da layık bir şekilde önemli bir silahlı güç haline

---

⁸² Hem propaganda savaşlarına hem de o dönemde Ankara'nın solculuktan nasıl yararlandığına dair nefis bir örnek oluşturması yönüyle, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Kurtuluş Savaşı'nda Yunan cephe hattına atılan propaganda malzemeleri hakkında verdiği bilgi çok açıklayıcıdır:

"Bizim Yunan efradına attığımız beyannamelerde komünistlik lehinde fikirler bulunuyordu. Din namına değil insaniyet namına çarpıştığımızı, insanların kardeş olduklarını ve Kral ve kapitalistler için beyhude yere Anadolu çöllerinde terkihat ettiklerini yazarak cennet gibi Yunanistan'a avdet etmelerini bildirirdik." Hüsni Himmetoğlu, **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları**, cilt II, Ülkü matbaası, İstanbul, 1975, s. 413.

⁸³ Mahmut İhsan Özgen, **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, 14 Mayıs Vakfı yay., İstanbul, 1982, s. 44.

⁸⁴ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, Ankara Üni. Siyasal Bil. Fak. yay., Ankara, 1967, s. 76-78.

⁸⁵ Dimitir Şişmanov, **a.g.e.**, s. 77.

⁸⁶ Cemal Kutay'a göre Ethem bu iddiayı yalanlamıştır.

Bkz. Cemal Kutay, **Çerkez Ethem Dosyası I**, Boğaziçi yay., İstanbul, 1973, s. 73.

Ayrıca Ethem'in iddia edilen Bolşevikliği de anılarına bakacak olursak kuşkuludur. Hatıralarında, milletler hakkındaki yüksek ve çekici prensiplerin Lenin tarafından ilk ilan edildiğinde Sovyet

gelmiş oluyordu. Bu tuhaf cemiyetin Çerkez Ethem'in katılımından sonraki aşaması için Atatürk Büyük Nutkunda çok olumsuz görüş belirtmiştir: “*Bu cemiyetin, muzır bir şekil ve mahiyet aldığına kani oldum. Derakap lağvı cihetini düşündüm. Tanıdığım arkadaşları tenvir ettim. Noktai nazarımı söyledim, icabını yaptılar. Fakat, Katibi Umumi olan Hakkı Behiç Bey, cemiyetin lağvı hakkındaki teklifimin gayrikabili is'af ve tatbik olduğunu söyledi. Ben, lağvettiririm, dedim...*”⁸⁷

Sonuçta güç de olsa Mustafa Kemal'in dediği olmuş ve 1920 ilkbaharında kurulan cemiyet, aynı yılın sonbaharında feshedilerek, -Dahiliye Vekaleti'nden vilayetlere gönderilen bir tamimden anlaşıldığı kadarıyla- (resmi Türkiye Komünist Fırkası (TKF)'nin kuruluşu üzerine) resmi TKF'ye *inkılap etmiştir* (dönüşmüştür).⁸⁸ Ancak doğaldır ki iş tamim yayınlamakla bitmez. Milli Mücadele dönemi Anadolu Sol'u ne ölçüde kontrol altına alınmıştır konusu çok tartışmaya açıktır, çünkü Çerkez Ethem ve -en azından onun kontrolündeki- Yeşilordu'nun çok daha profesyonel bir sol örgüt olan “Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası” (THİF) ile birleşmesinden bahsedilmektedir.⁸⁹ Görünen o ki, ister resmi TKF'ye ister THİF'ye dönüşmüş olsun, T.B.M.M.'nin düzenli ordusu Çerkez Ethem'in Kuvayı Seyyare'sini dağıtıp Ethem'i Yunanlılara sığınmaya zorladığında, Yeşilordu çoktan ömrünü tamamlamış ve başka örgütler içinde erimiş bulunuyordu.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF), 1920 Aralık ayında resmen kurulmuştu.⁹⁰ THİF'nin kuruluşu ile Ankara'da Başkurt asıllı Sovyet ajanı Şerif Manatof tarafından kurulan-kurdurulan hafi (gizli) Türkiye Komünist Partisi (TKP) arasındaki organik bağ hemen göze çarpar. Gizli TKP'nin kuruluş tarihi 14 Temmuz

---

dostluğunun samimi ve harareti taraftarı olduğunu, oysa çok geçmeden ileri sürülen prensiplerin bizzat Sovyetler tarafından Kafkasya'da çiğnendiğini belirtiyor ve olumsuz bir tutum sergiliyor.

Bkz. **Çerkez Ethem'in Hatıraları**, Dünya yay., İstanbul, 1962, s. 109.

⁸⁷ K. Atatürk, **Nutuk** Cilt II, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960, s. 471.

⁸⁸ “Yeşilordu Cemiyeti” başlıklı Nazım Bey'in mahkeme sorgusundan alıntı, **Yakın Tarihimiz Dergisi**, sayı 4, 22 Mart 1962, s. 101.

⁸⁹ Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s. 142.

Aclan Sayılğan'ı destekler nitelikte bir belge olarak Yakın Tarihimiz dergisinde, Baytar Salih Bey'in kaleme aldığı ve Çerkez Ethem'in de Katibi Umumi sıfatıyla imzaladığı gizli bir tamim yayımlanmıştır. Buna göre Yeşilordu, gizli TKP ile birleşerek Türkiye Halk İştirakiyun Bolşevik Fırkası'nı kurmuşlardır ve hiçbir surette gazetelerde ilan olunduğu veçhiyle (resmi) TKF ile bir ilgileri yoktur.

Bkz. “Yeşilordu Cemiyeti - Ve Nihayet Karar” başlıklı Nazım Bey'in mahkeme sorgusundan alıntı,

Yakın Tarihimiz, sayı 10, 3 Mayıs 1962, s. 297.

⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 532.

1920'dir.⁹¹ Tevetoğlu bir adım daha ileri giderek, THİF ile gizli TKP'nin ayrı teşekküller olmadığını, THİF'nin 14 Temmuz 1920'de kurulmasından 7 Kanunuevvel 1920'de resmen izin alıncaya kadar geçen süre içinde yeraltında gizli TKP olarak yaşayan teşekkülün resmi adı olduğunu belirtir.⁹² Bu gelişmelere karşılık, tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın inisiyatifiyle resmi (gerçek komünistlere göre ise "sahte") "Türkiye Komünist Fırkası"nın kurulmuştur (18 Ekim 1920).⁹³ Hakkı Behiç'in genel sekreterliğinde kurulan partide kimler üye görünmüyordu ki? Yunus Nadi, Tefvik Rüştü (Aras), Mahmud Celal (Bayar), Mahmud Esat (Bozkurt), Kılıç Ali, Refik (Koraltan) gibi cumhuriyet devrinin birçok ünlü simasının yanında, Fevzi (Çakmak) Paşa, Ali Fuat Paşa, Kazım (Özalp) Paşa, Refet ve İsmet Beyler gibi Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosunun neredeyse tamamı partili görünüyordu.⁹⁴ Ama bunların hepsinin ötesinde Mustafa Kemal Paşa partinin bir numaralı üyesi oldu ve bir numaralı üye kartı onun adına yazıldı.⁹⁵ Adı geçen kimselerin Hakkı Behiç dışında neredeyse hiçbirinin komünistlikle uzak-yakın bir ilgisi olmadığına göre, partinin kuruluşunu yine aynı amaca, yani çok uygun bir zeminde (anti-empyralist bir mücadele ve Sovyetler ile yakın dostluk zorunluluğu ortamında) hayat bulan sol akımları kontrol edebilmek amacına hizmet eden bir adım olarak değerlendirmek gerekir. Bir teşkilatı ve buna paralel olarak yurt içinde herhangi bir faaliyeti olmayan bir partinin⁹⁶, kalkıp Tefvik Rüştü'yü (Aras) delege olarak Moskova'ya Komintern kongresine göndermesinin, Sovyetler nezdinde göz boyamaya dönük bir manevra olmaktan öte bir anlamının olmadığı açıktır.⁹⁷ Mustafa Kemal'in bu adımı karşısında gerçek komünistler yeraltından legal alana da çıkmak gereği hissetmiş olmalı ki

⁹¹ Prof. Jaeschke'nin "Der Weltbolschewismus" adlı kitabının 439-443. sayfalarında yayımlanmış "Türkiye" başlıklı makalesinin Fethi Tevetoğlu tarafından tercümesi. **Mücadele Dergisi**, sayı 13, 1 Nisan 1956, s. 360.

⁹² Fethi Tevetoğlu, **a.g.e.**, s. 190.

⁹³ Üstünel, "uydurma" diye nitelendirdiği resmi TKF'nin bir üyesi olmuş Maraş mebusu Tahsin Bey'in partinin kuruluş öyküsünü şu cümlelerle ifade ettiğini nakleder: "...İşte Gazi Paşa düşündü, taşındı. Bir akşam bizi yemeğe çağırdı. Bu "Komünist Partisi"ni kurmak işini ileri sürdü... Sofradan kalktığımız zaman 'parti' hazırdu... Hepimiz, tepeleri kırmızı çuhadan Bolşevik kalpakları giydik başımıza... Ben kendi payıma, Maraş'taki pirinç tarlalarımın başka, çil çil Rus altınlarını düşünüyordum."

Savaş Üstünel, **a.g.e.**, s. 18.

⁹⁴ Fethi Tevetoğlu, **a.g.e.**, s. 313.

⁹⁵ Savaş Üstünel, **a.g.e.**, s. 18. (Mustafa Kemal'in üyeliği iddiasının doğrulanmaya muhtaç olduğunu not düşmek gerekir.)

⁹⁶ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 531.

⁹⁷ "Bu kadar açık bir dalavereyi yutan olmadı. Uydurma delegeleri kongrenin semtine uğratmadılar. Provokasyon amacıyla kurulmuş olan uydurma partinin provokatör delegeleri artlarına baka baka Moskova'dan geri döndüler." Savaş Üstünel, **a.g.e.**, s. 18.

THİF resmen kurulmuştur. THİF kurucularından Nazım Bey İstiklal Mahkemesindeki savunmasında, resmi TKF'nin kurulması üzerine düştüğü zor durumdan bahsetmiş, gerçekten de bir kısım Yeşilordu teşkilatının resmi (sahte) komünist partisine katıldığını ve kendilerinin bu sahte partiyle ilgilerinin bulunmadığını gazetelerde ilanla duyurmak zorunluluğu duyduklarını belirtmiştir. Buna ek olarak sahte partiyle karıştırılmamak için “komünist” ibaresi yerine “Halk İştirakiyun” adıyla partileşmek zorunda kaldıklarını anlıyoruz.⁹⁸ Milli Mücadele yönetiminin gerçek anlamda bir komünist parti olan THİF'ye tahammülü olmamıştır. Kuruluşuna resmen (ve büyük ihtimalle kerhen) izin verilse bile, ilk fırsatta Çerkez Ethem ayaklanmasıyla ilişkilendirilerek kapatılmış ve Nazım Bey örneğinde olduğu gibi önemli isimleri (aynı zamanda kurucuları olan Nazım Bey, Şeyh Servet, Mehmet Şükrü Bey) İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır. Bir de partinin Mustafa Suphi ile irtibatlı olmakla ve Rusya'dan yardım almakla suçlandığını görüyoruz ki Nazım Bey savunmasında bu iddiaları kabul etmiyor hatta Mustafa Suphi'nin kim olduğunu bile bilmediğini iddia ediyordu.⁹⁹

1921 yılı başındaki bu solu susturma dalgası Yeşilordu'dan THİF'ye, hatta en dramatik biçimde yurda giriş yapmak isteyen Mustafa Suphi ve arkadaşlarına kadar uzandı. Sonuçta kısa bir süre içinde yer altı faaliyeti müstesna olmakla Anadolu'dan sol silindi. Solun sahneden çekildiği bir ortamda onu kontrol altına almak amacıyla kurulmuş olan resmi TKF'yi anmaya bile gerek yoktur, geride hiçbir iz bırakmadan yok olup gitmiştir. Ankara yönetiminin sol akımlara karşı sertleşmesinin nedenleri şöyle sıralanabilir:

a. Her şeyden önce açıkça ortaya konması gerekir ki ne Mustafa Kemal ne de Milli Mücadelenin diğer liderleri bir komünistin umduğu ölçüde solcuydular. Tutum ve politikalarının dönemin Anadolu solunun çizgisiyle “anti-emperyalist olmak” gibi ortak yanlarının bulunması aldatıcı olmamalıdır. Kaldı ki Mustafa Kemal ve arkadaşları gerçekten solcu olsalardı bile, konu bir iktidar olma sorunuydu. Mustafa Kemal kendi kontrolünde olmayan, hakim olamadığı hareketlere karşı çok ihtiyatlı bir liderdi ve Anadolu'da solculuk yapanların ekseriyetinin eski İttihatçılardan oluşması kendisini fazlasıyla huzursuz etmiş olmalıdır.¹⁰⁰

⁹⁸ **Yakın Tarihimiz**, sayı 4, 22 Mart 1962, s. 102.

⁹⁹ **Yakın Tarihimiz**, sayı 6, 5 Nisan 1962, s. 172-173.

¹⁰⁰ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Güneş matbaası, (İstanbul, 1963), s. 217-218.

b. Milli Mücadelenin lider kadrosu için konu bir “vatanı kurtarma” konusuydu, bunun ötesinde her şey detaydı ve olsa olsa ancak bu uğurda kullanılan bir argüman olabilirdi. Sol akımların bir aşamaya kadar gördüğü müsamahayı da esas olarak Sovyet Rusya ile kurulan yaşamsal önemi haiz ilişkilerin bekası adına kullanılan bir enstrüman olarak değerlendirmek isabetli olur. Nitekim Sol akımlara karşı Ankara’nın sertleşmesinde TBMM Hükümetinin Londra Konferansı’na davet edilmesinin etkisinin olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. “*Batılı devletlerle anlaşma ihtimalini açık tutmak için, onları Türkiye’nin Bolşevik olacağı endişesinden kurtarmak gerekiyordu.*”¹⁰¹ Vatanın kurtuluşu adına bir yarar sağlaması umuduyla hiç tereddüt edilmeden Sol’un üstüne yürünmüştür. Esasen bu görünüşüyle Sol, Mustafa Kemal için yedekte tutulan ve gerekirse harcanabilecek bir araç konumundadır.

c. Siyasi analizlerin ötesinde bir sosyal çözümleme olarak, Milli Mücadelenin Anadolu’da sınıflar arası bir ittifakla yürütüldüğünün ve geniş ölçüde eşraf tarafından finanse edildiğinin; Çerkez Ethem’in zenginlere baskı yapıp zorla para toplaması gibi uygulamalarının ve bununla birleşen solcu kimliğinin Milli Mücadele saflarında bölünmeye yol açması tehlikesinin altını çizmek gerekir.¹⁰² Yani genel manzaraya hakim bir kişinin göreceği şeydi: Bir yere kadar solculuk iyiydi ama kararında kalmalıydı, fazlası Milli Mücadeleye zarar verebilirdi.

d. Sol’un ezilmesinin son bir nedeni olarak Sovyetlerin tutumunu göstermek yanlış olmaz. Örneğin THİF kadrosunun bir afa serbest bırakılması üzerine 1922 yılında parti yeniden canlanmıştı. Lider pozisyonundaki Nazım Bey, Sovyet elçisi Aralov’la irtibata geçerek Temmuz 1922’deki Hükümet oylamasında 120 oy bularak Rus yanlısı bir kabine oluşturabileceğini kendisine bildirdi ve bunun için açık Sovyet desteği talep etti. Aralov ise derhal Nazım Bey’in niyeti konusunda Ankara Hükümetini bilgilendirmiştir.¹⁰³ Nitekim kısa bir süre sonra THİF tekrar kapatılmıştır.

---

¹⁰¹ a.e., s. 218.

¹⁰² Mete Tunçay, a.g.e., s. 123.

¹⁰³ George S. Harris, a.g.e., s. 111.

f- Türkiye Komünist Partisi ve Kemalist Rejim

Türkiye'deki Marksist-Leninist ideolojinin taşıyıcısı, devrimci hareketin gizli siyasi örgütü Türkiye Komünist Partisi (TKP)'dir. Komintern'e bağlı olarak kurulmuş olup, Moskova çizgisinde siyaset yapmayı tekelinde bulundurmış partidir. Bir anlamda uluslararası komünist hareketin Türkiye'deki akredite örgütüdür. Yer yer legal alana uzanmaya çalışsa da, devrimci doğası gereği bir yer altı teşkilatı karakteri taşımış ve tabii ki sürekli olarak devletin kendini savunma refleksinin muhatabı olmuştur.

TKP, üç damardan beslenerek hayat bulmuştur. Bunlardan ilki İstanbul'daki TİÇSF ve Aydınlik Dergisi çevresi, ikincisi ise Milli Mücadele Anadolu'sunda gelişen Yeşilordu'nun ve Meclisteki Halk zümresinin bir kanadı ile THİF'dir. Bunlara kapsamlı olarak değindiğimizden TKP'nin beslendiği üçüncü damar olan Rusya'daki Türk komünistleri ve onların örgütlenmesine bakışımızı çevireceğiz.

10 Eylül 1920'de Bakü'de Mustafa Suphi başkanlığında kurulan TKP'den önce ister İstanbul'da ister Ankara'da kurulmuş gizli komünist teşkilatları var olsa da açıkça ortada olan gerçek, Mustafa Suphi'nin eğer Ankara'ya ulaşabilmiş olsaydı Türkiye'deki komünist hareketin başına geçecek kişi olduğu gerçeğiydi. Ali Fuat Paşa anılarında Mustafa Suphi'nin Türkiye'ye III. Enternasyonal'in hakiki bir komünist elçisi gibi girmek istediğini belirtir ve Rusların resmi elçisi Medivani'nin Kars'a kadar Mustafa Suphi'ye eşlik etmesini bunu destekler bir görüntü olarak değerlendirir.¹⁰⁴ Ancak olmadı. 28 Ocak 1921 gecesi Mustafa Suphi ve yanındaki 15 yoldaşı Trabzon'dan denize açıldıkları motora yetişen Yahya Kahya adlı bir kabadayı ve adamları tarafından öldürüldüler. Komünist kaynaklar bu olayın sorumluluğunu Kazım Karabekir Paşa'ya yüklerler.¹⁰⁵ Eğer iddiaları doğruysa, Kazım Karabekir Paşa inisiyatif alıp tek başına mı bu yönde harekete geçmişti? Mustafa Kemal Paşa'nın onayını almadan Ankara'nın Moskova ile arasını bozma riskini taşıyan bu adımı atmış olabilir miydi? Eğer siyasi suikast kişisel bir tutum sonucu gerçekleşmemişse ve işin içinde gerçekten Ankara'nın parmağı varsa, bunun hesabı iyi yapılmış bir hareket olduğunu itiraf etmek gerekir. Çünkü önce Anadolu'da düzenlenen aleyhte gösterilerle komünistler Rusya'ya dönmeye ikna

¹⁰⁴ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁰⁵ Bkz. Dimitir Şişmanov, **a.g.e.**, s. 112.

edilmişler, sonra da cinayet dönüş yolunda denizde işlenmişti. Böylece Ankara'nın sorumluluğu ortadan kalkmış oluyordu. Aslında bu olayın sonucu, bizce sebebinin fazlasıyla gölgeleyecek kadar önemlidir. Sonuçta Sovyetler bir anlamda kendi adamları sayılmalarında hiçbir abartı olmayan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katline karşı devlet düzeyinde Ankara'yı zora sokacak ciddi bir tepki göstermemişlerdi. Ankara-Moskova hattında TKP konusu bağlamında bu olay bir milat olmuştur ve Moskova sonraki zamanlarda da Ankara'nın TKP'ye dönük uygulamalarına karşı çok farklı bir tepki göstermemeyi adet edinmiştir. Sovyetlerin TKP'yi devamlı yedeğinde bulundurması, ancak çoğu kere devletlerarası ilişkilere ve devlet düzeyindeki çıkarlarına feda etmesi TKP'nin acıklı kaderi olagelmıştır. O kadar ki, Komintern 1936 yılında Türk komünistlerin bütün karşı çıkmalarına karşın TKP'ye dönük olarak “adem-i merkezîyet” kararı alabiliyordu, yani TKP'den merkezi teşkilatı dağıtmasını istiyordu. Bunun nedeni Sovyetlerin kendisine düşman olmayan Kemalist Türkiye'nin yıpratılmasını istememesidir.¹⁰⁶ Çünkü rejimi üzerinde komünist tehdidi algılayan Türkiye'nin en kötü senaryo uyarınca Almanya'ya, veya daha iyimser açıdan bakılırsa İngiltere'ye yaklaşması kaçınılmaz olurdu. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye'de sol akımlar arasında alevlenen tartışmalarında tarafların birbirlerine yönelttikleri “oportünizm” suçlamalarını 1923, 1925, 1927, 1929, 1938 tutuklamaları gibi devletin TKP'ye dönük irili ufaklı sayısız operasyonuna karşı neredeyse tamamen kayıtsız kaldığı için doğrusu tam olarak Sovyetler Birliği hak etmektedir. Daha 1925 yılında Şeyh Sait Ayaklanması karşısında isyanın feodal liderleri ile doğru biçimde aydınlatıldıkları takdirde kendilerinin potansiyel müttefiki pozisyonundaki kitleleri bile birbirinden ayırt etmeksizin kayıtsız şartsız hükümete destek veren komünistler, yedikleri darbeler sonucunda 1931 yılına gelindiğinde “*Kemalist Halk Partisi'ne karşı mücadeleyi Türk bağımsızlığını bir kez daha gömmeğe çalışan emperyalizmle mücadelenin ayrılmaz bir parçası*” sayar hale gelmişlerdi.¹⁰⁷ Buna rağmen Sovyetlere göre Türkiye'de Kemalist iktidarın alternatifi onu sağına alan daha devrimci ve radikal bir sol değil, tam aksine Kemalist çizginin yanında “sol” olarak kalacağı muhafazakar bir sağ idi. Bu nedenle Sovyetler Türkiye komünistlerine daima Kemalist iktidarla iyi geçinmeyi salık vermişlerdir.¹⁰⁸ Bu öngörünün ne kadar

¹⁰⁶ Mihri Belli ile Söyleşi I, 30 Temmuz 2007.

¹⁰⁷ George S. Harris, a.g.e., s. 136-139.

¹⁰⁸ Mihri Belli ile Söyleşi III, 26 Kasım 2007.

isabetli olduğu Atatürk'ün ölümünden sonra başlayan süreçle, ama özellikle de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle ortaya çıkmıştır.

TKP tersane ve fabrikalardan halkevlerine ve üniversite gençliğine, CHP'den donanma ve orduya varıncaya kadar birçok kurum, kuruluş ve kesime sızmaya çalışmıştır.¹⁰⁹ Deyim yerindeyse bir virüs gibi yasal derneklere, yasal siyasi partilere hatta anayasal kurumlara girerek bu yapıları kendi hedefleri doğrultusunda kullanmak istemiştir.¹¹⁰ Cephe siyaseti gütmüş, “Faşizm ve Vurgunculuk Aleyhinde Geniş Cephe Birliği”, “İleri Gençler Birliği Cephesi” gibi herkesçe makul karşılanacak isimler arkasından yandaş bulma ve kendi siyasetine destek arayışına girişmiştir. Bu faaliyetleriyle ilgili birinci elden ayrıntılı bilgi sahibi olunmuştur. Partinin bir numaralı ismi Şefik Hüsnü Değmer'in evinde 15 Aralık 1946'da Örfi İdare (Sıkıyönetim) Komutanlığı tarafından yapılan aramada Moskova'ya yollanmış bir faaliyet raporunun bazı bölümleri ele geçirilmiştir.¹¹¹ Doğrusu yabancı bir ülkenin başkentine, yani Moskova'ya rapor sunmak, bağımsızlık konusunda yüksek duyarlılık gösteren bir hareket için büyük bir çelişki olsa gerektir. Kolayca tahmin edilebileceği üzere Şefik Hüsnü'nün bu raporunun ele geçirilmesi yeni bir anti-komünist kovuşturma, yargılama ve tutuklama dalgasının işaretiydi. Oysa tam da bu sırada TKP, Türkiye'nin tek parti yönetiminden çok partili sisteme geçiş döneminin sunduğu nispi olanaklardan yararlanarak legal alanda partileşme çabası göstermeye başlamıştı. Mütareke döneminden beri ilk defa sosyalist adı taşıyan legal bir parti 14 Mayıs 1946'da “Türkiye Sosyalist Partisi” (TSP) adıyla kuruldu, daha da önemlisi yıllarca hapis yatmış, siyasi muhacerette bulunmuş ve Türkiye'de yeraltında kalmış olan TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsnü Değmer'in kurucu genel başkanı sıfatını taşıdığı “Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi” (TSEKP)'nin 20 Haziran 1946'da siyaset sahnesine çıkışıydı.¹¹² Komünist kaynaklar, sınıf bilincini uyandıracak konferanslar ve toplantılar düzenlemesine, yabancı dillerden birçok

---

¹⁰⁹ Birçok kaynakta bu sızma taktiğiyle ilgili bilgi mevcuttur. Köy Enstitüleri ile Harp Okulu ve Donanmaya sızma konusunda bkz. İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Komünist Hareketleri**, IV. bsk., Toker yay., İstanbul, 1976, s. 216-233, 311-318. Üniversite gençliğine ve partilere sızma konusunda bkz. Mahmut İhsan Özgen, **a.g.e.**, 102-109, 118, 122. , Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s. 259.

¹¹⁰ “Virüs” terimini olumsuzluk anlamı yüklemek için değil, davranış biçimini açıklamak için kullandık.

¹¹¹ Nejedet Sançar, **Gizli Komünist Belgeleri**, Afşın yay., Ankara, 1966, s. 7-19.

¹¹² Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 696-705.

Ayrıca TSP ile TSEKP arasındaki bağla ilgili olarak bkz. Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s. 462-463.

Marksist broşür ve yayını Türkçeye kazandırmasına, Gün dergisi ve Gerçek gazetesi vasıtasıyla sendika hareketlerini desteklemesine ve burjuva partilerinin işçilere dönük iki yüzlü siyasetini deşifre etmesine karşın TSP'yi batı tipi küçük burjuva sosyalist partisi değerlendirmesiyle küçümserler.¹¹³ Aralarındaki bu nüans farkına karşın yazgıları farklı olmamış, her iki parti de bir süre sonra kovuşturmaya uğramış ve komünizm propagandası yapmak suçundan mahkum olarak kapatılmıştı.

27 Mayıs öncesi dönemde TKP bir ağır darbe de 1951/52 tutuklamaları ile yemişti. Parti bu tarihten sonra kabuğuna çekilmiş ve 1960'a değin sürecek olan bir sessizlik dönemine girmişti. Bununla birlikte TKP'yle arasında dolaylı da olsa bir bağ kurulabilecek olan Vatan Partisi'nin teşekkülü gibi girişimler de göz ardı edilmemelidir. 1954 yılında kurulan Vatan Partisi, -kendi deyişiyile- Türkiye'nin en eski sosyalistlerinden olan ve kendisini Şefik Hüsnü'yle aynı kategoride değerlendiren Hikmet Kıvılcımlı'nın partisidir. Böylesi bir partinin komünist 'sürek avı'nın yürütüldüğü 1950'li yıllardan sağ çıkıp 27 Mayıs 1960 sabahı açık bulunan partiler arasında olmasını ilginç bir durum olarak not etmek gerekir.¹¹⁴

g- Kadro Hareketi ve Kemalizm

Kadro hareketi, aynı adla çıkardığı dergiyle varlığını ve görüşlerini duyurdu. Ünlü "Kadro" dergisinin yanı sıra, hareketin ideologlarından Şevket Süreyya'nın (Aydemir) hareketin ideolojisini kaleme aldığı "İnkılap ve Kadro" adlı kitabı da Kadro Hareketi hakkında önemli bir belge değeri taşır. Kapakta kitabın adının hemen altında parantez içinde "İnkılabın İdeolojisi" ifadesi yer almaktadır. Gerçekten de Kadrocular, Türk Devrimi için bir ideoloji yaratmak niyetiyle hareket etmişlerdi.¹¹⁵ Önde gelenlerinden Şevket Süreyya ve Vedat Nedim (Tör) TKP'de en üst düzeyde görev almış kimselerdi. Bu isimlerle birlikte Kadro hareketi içinde Burhan Asaf (Belge), İsmail Hüsrev (Tokin) ve elbette ki CHP'nin önde gelen yöneticilerinden

¹¹³ Dimitir Şişmanov, *a.g.e.*, s. 155.

¹¹⁴ Vatan Partisi'nin nasıl olup da kapatılmadığının sırrı parti programında saklıdır. Buna bakarsak Vatan Partisi Kuvayi Milliye milletçisi, Kuvayi Milliye devletçisi, Kuvayi Milliye devrimcisi, Kuvayi Milliye laiki, Kuvayi Milliye halkçısı ve Kuvayi Milliye cumhuriyetçisi bir partiydi. Bkz. **Vatan Partisi Tüzüğü, Programı, Tarihçesi**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1975, s. 21-22. Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi, siyasal meşruiyet kaynağının Kemalizm olduğu Türkiye'de, Türk Devrimi'nin siyasal hedefleriyle uzlaşmaz bir çelişki içinde görünen en uçtaki toplumsal kesimlerin bile örgütlü biçimde legal alanda varolabilmek için Kemalizm'e olumlu gönderme yapma gereği duymalarının ibretlik bir örneğidir. Hikmet Kıvılcımlı'nın Türk Devrimi'yle ilgili radikal ölçüde olumsuz değerlendirmeleri ise çalışmamızın ilgili bölümünde ele alınacaktır.

¹¹⁵ Sabahattin Özel, **Atatürk ve Atatürkçülük**, Derin yay., İstanbul, 2006, s. 325.

olması nedeniyle Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun adını anmak gerekir. Hareketle ilgili çeşitli açılardan bakılıp farklı değerlendirmeler yapılabilir, ancak solcu kimliğini yadsımak doğru olmaz. Marksizm'i referans alan, ama Komintern çizgisinin dışında bir ideolojisi vardı. Zaten en çok nereden eleştiri aldığına bakmamız bile hareketin niteliğini ortaya koyması yönüyle yeterlidir.¹¹⁶ Kadrocular, TKP'ye göre burjuva ajanı ve milliyetçisi, Türkçüler ve liberal eğilimliler için ise rejimin niteliği üzerinde tehlike oluşturan komünistlerdiler.¹¹⁷ Kadroculara devleti temel alarak bakarsak göreceğimiz şu olacaktır: 1930'lu yılların koşullarının gerektirdiği devletçi ekonomi politikalarını hararetle destekleyen bir aydın çevresinin varlığı, dönemin devletçilik politikası uygulayıcısı devlet ve parti (CHP) yöneticilerini memnun etmiş olmalıdır. Ayrıca Kadrocu ideologların TKP'den devşirilmiş olması da devlet için bir kazançtır. Kadro hareketi denemesine onay veren bizzat Atatürk olmuştur. Atatürk'ün tek şartı, bu tescilli TKP'lilerin Sovyetlerin güdümünde olmamaları ve bağlılıklarının Türk Devletine karşı olmasıydı. Gerçekten de Kadrocular bir zamanlar TKP'li olarak Aydınlık'ta savundukları görüşlerinin özünden vazgeçmek zorunda kalmadan Atatürk'le anlaşabilmişlerdi. Dergileri, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yarı resmi himayesinde çıkmaktaydı.¹¹⁸ Bizzat Başbakan İnönü, Kadro dergisinde yayımlanmak üzere yazı kaleme almıştı.¹¹⁹ Kadrocular, TKP'den kopmak suretiyle bir anda rejimin hışmına uğrayan kimselerden, kendilerine önemli makam ve mevkiler verilen makbul kimseler durumuna gelmiş bulunuyorlardı.

Hareket, adı üzerinde Türk Devrimine -elbette ki kendi belirledikleri ideolojik çerçevede- öncülük edecek bir kadro tesisine çalışmıştır:

“İnkılabı benimseyecek ve mukadderatını ona vakfedecek şuurlu ve feragatli bir kadro yaratamayan bir inkılap, kumanda heyetinden mahrum bir harbin akıbeti gibi bir takım umulmadık neticeler verebilir. Bunun içindir ki, kadroyu teşkilat çerçevesi dar, disiplinli ve şuurlu bir idare ediciler ve kurucular zümresi olarak tarif

---

¹¹⁶ Kadro hareketiyle ideolojik mücadeleye girişenler Türkçülerdir. Bkz. Ahmet Ağaoğlu, **Devlet ve Fert**, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1933, s. 14.

¹¹⁷ Liberal eğilimli Türkçü Ahmet Ağaoğlu'nun Kadrocuların fikirlerine ilk karşı çıkanlardan olması tesadüf değildir.

Bkz. Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s. 325-326.

¹¹⁸ George S. Harris, **a.g.e.**, s. 144, 146.

¹¹⁹ Başvekil İsmet, “Firkamızın Devletçilik Vasfı”, **Kadro Dergisi**, sayı 22, Teşrinivevvel 1933, s. 4-6.

edebiliriz. Kadro bir cemmigafir değildir. Burada lalettayin her vatandaşın yeri yoktur. Kadro, inkılap içinde en ileri unsurların en ileri fikirler etrafında teşkilatlanmasıdır.”¹²⁰ Öyle görünüyor ki, Kadrocu eski TKP’li Şevket Süreyya, işçi sınıfından umudunu kesmiş, seçkin bir kadronun aydınlatılıp kazanılması hedefinin peşine düşmüştür. Seçkin kadro kavramı evrilerek 27 Mayıs sonrası “asker sivil aydın zümre”si kavramına dönüşecektir. Bu “kadro” tanımından “devletçilik”e, ondan “cephe” siyasetine kadar Kadrocu tez sonraki dönemlerde de aydınlar arasında önemli ölçüde taraftar bulabilmiş, belirli nüans farklarıyla da olsa savunulmuş ve etkiler meydana getirmiştir. Kadro hareketi, yayın organı olan ve ilk sayısı 1 Ocak 1932’de çıkan Kadro dergisinin yayımlanan toplam 36 sayısı sonunda 1935 yılında kapatılmasıyla ve başta Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Arnavutluk’a elçi olarak atanması ve diğer Kadroculara da çeşitli üst düzey bürokratik görevler verilmesiyle fiilen dağılmış oldu. Kadro Hareketinin bu şekilde dağıtılması, Türkiye’nin egemen yönetici sınıfının ve etkili toplum katmanlarının nefesinin gerçekleştirilen devrimlerden öteye geçmeye yetmediğini, devrim adına Türkiye’nin deyim yerindeyse ‘istiab’ haddini doldurduğunu gösteriyordu. -Solcu bir bakış açısıyla- Türk Devrimi, daha 1930’ların ortalarından itibaren hız kesmeye ve duraklama belirtileri göstermeye başlamıştı.

---

¹²⁰ Şevket Süreyya, **İnkılap ve Kadro**, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932, s. 150.

I. BÖLÜM

YÖN-DEVİRİM HAREKETİ VE TÜRK DEVİRİMİ

1. Yön-Devrim Hareketi'nin Ortaya Çıkışı

Yön-Devrim hareketi, adını 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına atılan *Yön Dergisi*'nden almıştır. Dergi, 1967 yılının ortalarına değin konjonktürün zorlamasıyla arayış içine girmiş bulunan sol düşünceye yatkın aydınlar için bir düşünce platformu ve kuruluşu (think-tank) işlevi görmüştür. Yön'ün kurucu yazarlarından Mümtaz Soysal, söz konusu arayış ile Yön Dergisi arasındaki bağı veciz bir şekilde açıklar: “Çıkarılacak haftalık dergiye bir ad ararken ‘Yön’ sözünü söylediğimde Doğan Avcıoğlu, o her zamanki ‘kesin kararlı’lığıyla ‘tamam’ demişti. Yön, o sırada bizce ve herkesçe aranan birşeydi. Dergi de aranan bir dergi olacaktı. Oldu.”¹ Ancak “Yön Hareketi” ifadesi bu akımı bütünüyle açıklamak için yetersiz kalmaktadır ve 21 Ekim 1969’da akımın sözcülüğü bayrağını devralan Devrim Gazetesi’nden mühlhem, “Yön-Devrim Hareketi” ifadesi daha isabetli görünmektedir. Yön'ün yayın hayatında olduğu dönemi hareketin ideolojik zihin jimnastiğinin yapıldığı hazırlık aşaması olarak görmek yerinde olur. Asıl radikalleşip eyleme geçme aşaması -ismiyle doğru orantılı olarak- *Devrim*'in yayın hayatında olduğu döneme rastlar.

Yön-Devrim hareketi hakkında ilk bilinmesi gereken şey, akımın o günlerin tabiriyle “asker-sivil aydın zümre”ye dayanan, seçkinci (elitist) bir aydın hareketi olduğudur. Bir grup sol görüşlü aydın ve bürokratin “durumdan vazife çıkarmak” olarak nitelenebilecek tutumunun ürünüdür. Yön Bildirisi’ni imzalayanların çoğunluğunun kamu görevlileri olması tesadüf olmasa gerekir.² Hareketin adını koyduğumuz yukarıdaki paragrafta bu aydın tutumunu doğuran, dolayısıyla hareketin fitilini ateşleyen bir neden-sonuç ilişkisi olarak “konjonktür ve arayış” a işaret

¹ Hikmet Özdemir, **Yön Hareketi**, Bilgi yay., İstanbul, 1986, s. 53.

² a.e., s. 13.

etmiştik. Yön-Devrim hareketini doğru okuyabilmek için işe en baştan, yani aydın duyarlılığının harekete geçmesine neden olan, hareketin ortaya çıkmasına zemin oluşturan ortamdan başlamak isabetli olacaktır.

Herşeyden önce 1960'ların Türkiye'sinden yurtdışına bakınca solculuğu haklılaştıran bir dış konjonktürle karşılaşırız. İkinci Dünya Savaşı dünya güç dengelerinde büyük değişiklikler ortaya çıkarmıştı. Tarihin son birkaç yüzyılının tartışmasız başat aktörleri Avrupa merkezli güçler büyük bir yıkımla yüz yüze kalmışlardı. Sonuçta coğrafi terimlerin bile Avrupa referans alınarak belirlendiği Avrupa merkezli dünya sona ermişti. İki Avrupa dışı gücün, ABD ve SSCB'nin baskın rol oynadığı iki kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmıştı. Öyle ki, Avrupa'nın kendisi dahi ABD ve SSCB'nin nüfuz alanlarına bölündü.³

Bu şartlar temelinde dünyada önemli değişiklikler yaşanmaktaydı. İyice zayıf düşmüş Avrupalı sömürge imparatorluklarına bağlı denizaşırı ülkelerde tam anlamıyla bir milliyetçilik patlaması meydana geldi. Yüzyıllarca en kaba yöntemlerle sömürülmüş olan mazlum uluslar eski efendilerine karşı ayaklanırken onlara ait herşey, bu bağlamda kapitalizm de sömürgeciliğin kötü anılarını çağrıştıran bir olgu olarak olumsuzlandı. Kapitalizm sömürülmeye 'açık kapı'⁴ bırakan bir ekonomik model olarak algılandı ve çoğu yerde hızlı bir kalkınma ve dolayısıyla tam bağımsızlık için sosyalizm model olarak benimsendi. Daha açık bir ifadeyle milliyetçilik (ulusçuluk) ile sosyalizmin özdeş hale geldiği bir durum kendini gösterdi. SSCB de bu durumdan maharetle yararlanmasını bildi ve Asya, Afrika ve

³ ABD'nin, kökleri 16. yüzyıla kadar geri giden kapitalist temelli modern Batı uygarlığının bir devamı olduğuna dikkat etmek gerekir. SSCB ise, -her ne kadar modern Batı düşüncesinin bir ürünü de olsa-, Batı uygarlığının 'hayırsız evladı' betimlemesine uygun düşen ve onun ekonomik altyapısının, yaşam tarzının...vb temelini dinamitleyen bir doktrinin temsilcisi idi.

⁴ Açık kapı politikası (open door policy): Bir iktisat terimi olarak "yabancı malları bir ülkeye serbestçe sokma siyaseti" anlamına gelir. Siyasi tarih literatüründe genelde 19. yüzyılda, önce İngiltere'nin ama esas olarak yüzyılın sonunda A.B.D.'nin Çin politikasıyla birlikte anılmaktadır. Adı konmasa da Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile imzaladığı 1838 Balta Limanı Antlaşması'nın da aynı terim kapsamında değerlendirilmesi isabetli olur. Kabaca serbest ticareti öngören bu antlaşma ile Osmanlı'da uygulamaya konan düşük gümrük vergisi, yerli üretimi yabancı mallar karşısında tamamen korumasız bıraktı, ilkel dahi olsa varolan yerli sınai bu kez bütünüyle çöktü. (Antlaşma ile ilgili bkz. Y.Kepenek, N. Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 16. bsk., İstanbul, 2004, s.16) Böylece ülke, ucuza hammadde ihraç edip işlenmiş ürün satın alan bir açık pazara, bir anlamda yarı sömürgeye dönüşmüş oluyordu. II. Dünya Savaşı sonrası A.B.D'nin dünyayı serbest ticarete açık ve merkez kapitalizmiyle entegre bir yapıya kavuşturmayı amaçlayan politikası da "Açık Kapı Politikası" adını fazlasıyla hak eder. Gerçekten de A.B.D.'nin kapalı, yani korunan ekonomilere asla tahammülü olmamıştır. Üçüncü Dünyanın "açık kapı" duyarlılığı yersiz değildir.

Güney Amerika'daki bağımsızlık hareketlerini hararetle destekledi.⁵ Aslında ABD'nin de genel politikası yeni bağımsızlıkların desteklenmesi ve Amerikan projesi ile tezat içerisindeki eski sömürge imparatorluklarına ait kapalı ticaret bloklarının tasfiyesi yönündeydi. Örneğin A.B.D., kendi müttefiki olan Hollanda'ya karşı Endonezya gibi bir ülkenin bağımsızlığından yana olabilmisti.⁶ A.B.D. açısından eğer bu ülkelere kontrollü bir şekilde bağımsızlıkları verilmezse, bağımsızlık hareketleri gittikçe daha devrimci bir mücadele karakterine bürünüyordu. 1961 yılında Sovyetler Birliği lideri Kruşev'in, Marksizmin ulusal bağımsızlık savaşları yoluyla yayıldığından söz etmesi bunu destekler niteliktedir.⁷ Sadece 1945 ile 1967 yılları arasında 69 yeni bağımsız devlet ortaya çıktı.⁸ Bu yıllar yalnız Üçüncü Dünya'da değil, Batılı ülkelerde de -özellikle genç kuşak arasında- sosyalizmin popüleritesinin tavan yaptığı yıllar olmuştur. Dolayısıyla sol, dünya ölçeğinde 'yükselen değer'e dönüşmüş bulunmaktaydı. Türkiye'nin dışa dönük yüzü olan aydın kesiminin dünyadaki bu gelişmeden habersiz kalması ve etkilenmemesi düşünülemezdi.

Bir de sol düşüncenin asker-sivil aydın zümre içinde kendine taraftar bulabilmesine olanak sağlayan iç konjonktürden bahsetmek gerekir. Türk aydını doğal olarak ülkesini çevresiyle kıyaslıyor, ancak bu kıyas sonucunda iç karartıcı bir tabloyla karşılaşılıyordu. Örneğin, devrim öncesi yarı-feodal bir ülke durumunda bulunan ve sanayileşmede Batılı güçlerin çok gerisinde kalan Rusya sosyalist yolla göz kamaştırıcı bir kalkınma gerçekleştirmiş, 1929'dan 1940'a kadar sanayi üretimi üç katından fazla artırmıştı. Dünya imalat ürünlerindeki payı 1929'da sadece %5 iken, 1938 yılında bu oran %18'e yükselmişti. Halbuki aynı dönemde kapitalist devler ABD, Britanya ve Fransa'nın toplam payları %59'dan %52'ye gerilemişti.⁹ II. Dünya Savaşı sonrasında ise az gelişmiş Üçüncü Dünya ülkelerinin -Nasır'ın Mısır'ı örneğinde olduğu gibi- Batı kuklası monarşileri devirerek; kamulaştırmalarla,

⁵ Sonuçta Sovyetlerin karşısına -kendilerinin bile ummadığı bir şekilde- adeta mantar gibi biten komünist ya da komünist yanlısı hükümetler çıkmıştır. (Küba, Habeşistan, Angola, Surinam, Mozambik, Nikaragua, Afganistan, Grenada...vs) J. Lukacs **XX. Yüzyılın Sonu**, çev. M. Harmancı, II. bsk., İstanbul, 1994, s. 26.

⁶ Yalnız unutulmamalıdır ki A.B.D.'nin desteği sadece komünist olmayan hareketler içindi, aksi takdirde Portekiz'e Afrika'da, Fransa'ya ise Vietnam'da yardımcı olmaktan geri durmamıştır.

⁷ Bkz. Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, **Geçiş Çağı**, çev. N. Ersoy, E. Abadoğlu, O.Akalın, Y.Kaya, Avesta yay., İstanbul, 2000, s. 27, 36-38.

⁸ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, 5.bsk, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 690.

⁹ Eric Hobsbawm, **Age of Extremes, The Short Twentieth Century 1914-1991**, VIII. impression, Penguin Group, February 1995, London, s. 97.

devletçi ekonomik politikalarla yıldızının parlaması da gözler önündeydi. Daha dün kadar Türkiye'nin bir eyaleti olan Bulgaristan'ın ise adam başına ihracatı, Türkiye'nin ihracatının on katını aşmıştı. Aynı Bulgaristan, Türkiye traktör üretimi için Batının kapısını çalarken, Hindistan'da traktör fabrikası kurabilmişti.¹⁰ Buna karşılık Türkiye'nin bir türlü köklü bir kalkınma gerçekleştirememesi izlenen yol üzerinde aydınlar arasında doğal olarak kuşku uyandırıyordu. 1930'lar Türkiye'si izlenen devletçi ekonomik politikalarla kısmen bir kalkınma hamlesi yapmayı başarmıştı, ancak devletçi model 1950'den itibaren terkedilerek liberal model egemen olmuştu. Ülkede dünyadaki trendin tam aksi yöne bir gidiş görüntüsü söz konusuydu. Yani siyasal bağımsızlığı çok yeni olan bir takım ülkeler devletçi ve sosyalist politikalarla kendi ölçeklerinde dev ekonomik hamleler yaparak dışa bağımlılıklarını azaltırken, Türkiye Cumhuriyeti gibi emperyalizme karşı askeri zafer kazanılarak kurulan bir devlet gitgide ekonomik olarak dışa daha bağımlı hale geliyordu.¹¹ Türkiye'nin dışarıyla kıyasıyla ortaya çıkan bu tablo, tam bağımsızlık duyarlılığı güçlü cumhuriyet aydınının eline mevcuda itiraz sesini yükseltme olanağı veriyordu. Kalkınma ve tam bağımsızlık gibi solun doğrudan ilgi alanına giren konulara sonradan 1964 Kıbrıs krizi ve Johnson mektubu gibi olaylar da eklenince sol söylem ülke meselelerine duyarlı aydınlar ve bürokratik elit arasında gelişecek uygun bir ortam bulmuştur.

Solculuğun Türk aydını nezdinde kabul görmesine kolaylık sağlayan yukarıda belirttiğimiz ekonomik ve politik nedenlerin yanında sosyolojik bir etkeni de anmak yerinde olur. 1950 seçimlerine değin ülkenin politik yaşamına aydın-bürokrat bir sınıf egemendi. Bu sınıf Avcıoğlu'nun tanımıyla "ara tabakalar"dan müteşekkildi.¹² Hakim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları sınıf ve

¹⁰ Devrim Bildirisi, **Devrim**, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 8.

¹¹ Bu durumun politik arenada yansımaları görmek mümkündür. Örneklelim: Bağlantısızlar Hareketinin temelleri, aslında bir Asya ve Afrika ülkeleri dayanışma toplantısı olan 1955 Bandung Konferansı'nda atılmıştır. Doğrusu bu konferans hiç de türdeş olmayan eğilimlere sahip ülkelerin katılımıyla gerçekleşmiştir. En hararetli tartışmalar, Batı'nın temsilcisi durumunda bulunan (buna bakış açısına göre Batı yörüngesinde bulunan ve konferansta muhtemelen diğer katılımcılar tarafından Batının truva atı olarak algılanmış olan demok de mümkün) ve uluslararası komünizmin tehlikeleri karşısında tarafsız kalmanın risklerine işaret eden Türkiye Dışişleri Bakanı Zorlu ile komünist - anti komünist her türlü bloklaşmanın karşısında olan, ancak özellikle NATO'nun sömürgeciliğin en güçlü koruyucusu olduğunu ileri süren Hindistan Başbakanı Nehru arasında geçmiştir.

Fahir Armaoğlu, **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, X. bsk., Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1994, s. 625.

¹² Doğan Avcıoğlu, "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", **Yön**, sayı 185, 14 Ekim 1966, s. 9.

tabakalardan başta eğitim olmakla çeşitli nedenlerle bağımsızlaşan bireylerden meydana gelmekteydi. Örneğin ister bir çiftçi çocuğu olsun, ister bir işçi çocuğu, okuyup asker veya sivil bir bürokrat olduktan sonra kendi özel çıkarlarını aşan bir misyon sahibi oluyorlar, adeta ‘durumdan vazife çıkartma’ hakkı elde ediyorlardı. İşte bürokrat ağırlıklı bu aydın kesim 1950 seçimleriyle birlikte Türkiye’deki egemen konumundan toprak sahipliği ve burjuvazi lehine feragat etmek zorunda kaldı. Açıklayıcı olması yönüyle vurgulamakta yarar var, cumhuriyetin kuruluşundan çok partili döneme kadar gelip geçen meclislerde aydın-bürokrat kökenli milletvekili sayısı yüzde kırk beşin altına düşmezken 1950 sonrası bu oran yüzde yirmiyi ancak geçiyordu. Yine Cumhuriyet Halk Partisi’nin mutlak iktidarı dönemindeki hükümetlerde bürokrasi kökenli bakanların oranı daima yüzde atmışın üzerindeyken, mesela 1950-1957 arasında bu oran yüzde yirmi yedinin üstüne çıkmamıştır.¹³ Mümtaz Soysal’a göre 27 Mayıs burjuvazi-bürokrasi dengesinin bozulmasına ve bürokratik yanın zayıf düşmesine karşı bir tepkidir.¹⁴ Buna 27 Mayıs İhtilali’nin ürünü olan 1961 Anayasası’nı da eklemek gerekir. Her yeni anayasanın ‘eski’ye bir tepki ve eski düzenin yeniden canlanmasına fırsat vermemek üzere hukuki bir dayanak olduğunu söyleyebiliriz. Buradan hareketle, 27 Mayıs öncesinin tepki gösterilen, olumsuzlanan, Anayasa değişikliğine gidilmeden düzelmesi mümkün görülmeyen kangrenleşmiş yanlarını, 1961 Anayasası’na bakarak tespit etmek mümkündür. 1924 Anayasası’nın yürürlükte olduğu dönemin “çok partili siyasi düzen” evresinin (1946-1950 hariç olmakla) Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, “*En doğru tefekkürün, halk tefekkürü kaynağından geleceği düşüncesinden hareket edilerek, müesseselere itibar edilmemiş ve bütün kuvvet Büyük Millet Meclisi’nin şahsında toplanmıştır*”¹⁵ diyerek 1924 Anayasası’nın hazırlanış felsefesini açıklamıştır. Bülent Tanör’e göre Celal Bayar’ın “itibar edilmeyen müesseseler”den kastı, millet egemenliğinin kullanılışında Meclise ortak olarak 1961 Anayasası’yla ortaya çıkmış olan Senato, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Özerk Üniversite, Özerk TRT, Planlama,..vb kurumlardır.¹⁶ Bu profesyonel kurumlar

¹³ F. Frey, **The Turkish Political Elite**, MIT Pres, Cambridge, Mass., 1965, s. 180-184, 283.

¹⁴ Mümtaz Soysal, **Anayasanın Anlamı**, 6 bsk., Gerçek yay., İstanbul, 1986, s. 64.

Mümtaz Sosysal, **Anayasaya Giriş**, 2. bsk., AÜSBF yay., Ankara, 1969, s. 190.

¹⁵ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, Baha Matbaası., İstanbul, 1986, s. 12.

¹⁶ Bülent Tanör, **Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri**, 12. bsk., Yapı Kredi yay., İstanbul, 2004, s. 361.

marifetiyle –ki aydın ve bürokratların egemenliğinde olacakları kesindir-, meclisin, (dolayısıyla meclisteki toprak sahipliği ve burjuvazi temsilcilerinin çoğunluğunun) millet egemenliğini kullanmadaki mutlak üstünlüğü dengelenmeye çalışılmıştır denebilir.

27 Mayıs İhtilali ve 1961 Anayasası bile yitirilen konumun yeniden kazanılmasına yetmemiştir. Karşısında rakip olarak burjuvaziyi, daha da kötüsü yer yer ‘feodal gerici’ unsurları bulması aydın-bürokrat kesim için bunların zıddı olan solculuğun özümsemesini kolaylaştırmıştır. 27 Mayıs-12 Mart döneminde “*geleneksellik-modernleşme*” karşı durmasının sert yaşandığı Türk toplumunun ilerici güçleri olan aydın-bürokrat kesim arasında parlamenter düzenin kalkınma çabası içindeki ülkeler için elverişli olmadığını, tutuculuğu kolaylaştıran bir düzen olduğunu ve gerici çevrelerin işine geldiğini savunan Yöncü ideologların düşüncelerinin büyük bir etki yarattığı yadsınamaz. Dönemin tek başına iktidarının başbakanı olan ve Yöncü hareketin yayın organlarının boy hedefi durumundaki Süleyman Demirel’in bir gözlemi, bu etkinin açık bir kanıtı niteliğindedir:

*“Devrim Gazetesi orduda çok okunuyordu. 1969’da Fethiye’den Bodrum’a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım, Ant ve Devrim Gazetesi var.”*¹⁷ Demek ki Devrim Gazetesi, dolayısıyla da savunduğu tez, ordu içinde kabul görmeyi, askeri bir deyişle “köprübaşı tutmayı” başarmıştı.

Yön-Devrim hareketinin fitilini Yön Dergisi ateşlemişti, ancak hareketi incelerken dergi ile yetinmemek gerekir. Örneğin 1962’de kurulan “Sosyalist Kültür Derneği” (SKD)’ni Yön-Devrim oluşumunun içinde değerlendirmek zorunluluğu vardır, çünkü dernekle Yön Dergisi arasında organik bağ mevcuttu. Derginin kurucuları olan Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüpoğlu ve Mümtaz Soysal aynı zamanda SKD’nin de kurucuları arasındadır. Yöncüler, SKD’yi İngiltere’deki kökleri XIX. yüzyıla uzanan sosyalist aydın hareketi “Fabian Derneği”ne (Fabian Society)¹⁸ benzetmişlerdi.¹⁹ Derneğin kuruluşu, tüzüğü ve tüzüğüne imzasını

¹⁷ Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 26.

¹⁸ **Fabian Derneği (Fabian society)**: Adını, kendisinden üstün güçlere karşı meydan savaşlarından sakınarak sonunda düşmanına karşı galip gelmesini sağlayan taktikleri olan Romalı general Fabius’dan alan dernek, 1883’de Londra’da en yüksek moral değerlerle toplumun yeniden yapılandırılmasını amaç edinen küçük bir grup tarafından kurulmuştur. Fabianlar devrimcilikten çok evrimci bir eylem şeklinin taraftarı oldular. Olabilecek en çok sayıda insanın mutluluğunun devletin ekonomik alanı düzenlemesiyle ve kapsamlı müdahaleciliğiyle mümkün olabileceğini

koyanlar Yön Dergisi vasıtasıyla ilan edilmişti.²⁰ Kuruluşundan sonra da derneğin bildirimleri, açılışları, düzenlediği konferanslar gibi bütün faaliyetleri Yön'de yer bulmuştur.²¹ Ancak Yön'ün yayın hayatından çekilmesiyle birlikte, basında derneğin izi kaybolmuştur. SKD Yön'de tam 63 kez haber olmuşken²², Devrim Gazetesi'nde SKD ile ilgili bir habere rastlanmaz. Derneğin etkisizleşmesine neden olarak Yön-Devrim hakeretinin olgunlaşmış radikal, ihtilalci ve cuntacı bir çizgiye kaymasıyla birlikte, -görece- demokrat çizgideki SKD'nin faaliyetlerinin anlamını yitirmesi gösterilebilir.

Yön'ün 1967 yılında kendiliğinden yayım hayatına son vermesi de tabii ki hareketin sonunu getirmez.²³ 1969-1971 yılları arasında haftalık siyasi bir gazete olarak çıkan "Devrim Gazetesi" de Yön çizgisinin devamıdır; ancak tek farkla, içinde Yöncü tez ve yöntemlerin daha rafine olup safllaştığı, daha netleşip homojenleştiği ve daha sistematik hale geldiği bir devamıdır. Ancak bütün bunlar buzdağının görünen kısmıdır ve hareket yalnız basın-yayın faaliyetlerinden ibaret düşünülecek kadar naif değildir. Gerçekten de Yöncü tezin Yöncü yöntemlerle Türkiye'de iktidara gelmesine çok yaklaşılmıştı. Yöncüler,²⁴ 9 Mart oluşumunun tam merkezinde yer aldılar. Hareketin, öncü misyonu yükleyip yücelttiği aydın-bürokrat kesim arasında popülaritesi o denli fazlaydı ki, Türkiye'deki sol canlanmaya ağır bir

---

savundular. Başlangıçta Liberal ve Muhafazakar partilere sosyalist düşüncelerle sızmaya çalıştılsa da, sonradan bağımsız bir İşçi Partisinin kuruluşuna önyak oldular. Fabian Deneğinin bugün bile İşçi Partisiyle organik bağı vardır, İngiliz Parlamentosundaki İşçi Partili üyelerin neredeyse yarısı, parti liderlerinin ise çoğunluğu Fabiancıdır. Temel etkinlikleri sosyalizmin bilimsel araştırmalar yoluyla geliştirilmesi, toplumun toplantılar, seminerler, konferanslar, paneller ve yaz okulları vasıtasıyla ve kitaplar ve süreli yayınlarla sosyalist çizgide eğitilmesidir. Derneğin, Fabiancı sosyalist düşüncelerin öğretmenler, memurlar, politikacılar, sendika yetkilileri ve toplumda etkili konumdaki diğer zümreler arasında yayılmasında büyük etkisi vardır. **Encyclopedia Britannica** volume IX, printed in the USA, 1972, s. 21-22.

¹⁹ Yön, sayı 37, 29 Ağustos 1962, s. 4.

²⁰ Yön, sayı 53, 19 Aralık 1962, s. 8-9.

²¹ Örnekleyelim: "SKD şimdiden bilimsel çalışmalarına başlamış bulunuyor. Şevket Süreyya Aydemir'in dernek için hazırladığı özel muhtırayı Yön'ün bu sayısında okuyacaksınız. Prof. Cahit Tanyol'da sosyolojik ve tarihi açıdan Türkiye'de sosyalizm meselesini inceledi. Prof. Sadun Aren, Türk sosyalizminin iktisadi meseleleri üzerine çalışıyor.

Dernekte ilk semineri, ODTÜ Rektörü eski Maliye Bakanı Kemal Kurdaş yapacak. Dernek ayrıca dünyaca tanınmış sosyalistleri Türkiye'de konferanslar vermek üzere getirebileceğini ümit ediyor." Yön, sayı 56, 9 Ocak 1963, s. 4.

²² Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 62.

²³ "Daha işin başlangıcında bulunduğumuzu ve bugün büyük görünen nice hizmetin yarınki büyük mücadelenin ateşinde küçük görüneceğini Yöncüler çok iyi biliyorlar". İlhan Selçuk, "Yeni Ufuklara Doğru", Yön, sayı 222, 30 Haziran 1967, s. 5.

²⁴ Hareketin içindekiler "Yöncü" tabirini bizzat kendileri kullanmışlardır. Bkz. İlhan Selçuk, a.y.

darbe indirecek olan 12 Mart ara rejiminin başbakanı Nihat Erim bile -ironik bir biçimde- Devrim Gazetesinin müdavimlerindendi.²⁵

2. Yöncü Tezde Atatürkçülüğün Yeri

Türkiye’de ‘ilerici’ bir hükümet darbesi yoluyla iktidar olmaya çok yaklaşan Yöncü tez neydi? Hareketin ideolojik ağırlık merkezinde “kalkınma” teması vardı, çünkü Yöncülere göre Türkiye az gelişmiş bir Üçüncü Dünya ülkesiydi ve Üçüncü Dünya’nın bağımsızlıktan sonraki en önemli gündemi kalkınmaydı. Buna göre Türkiye’nin ister sosyal ister siyasi bütün sorunlarının temelinde iktisadi gerilik yatmaktaydı. Yöncüler Türkiye için, geriliğin üstesinden gelip çağdaşlaşmanın reçetesi olarak “Yeni Devletçilik” adıyla bir kalkınma felsefesi ileri sürdüler.²⁶ SKD’ni kuran ve Yön’ün yayın hayatına atılışının birinci yıldönümünde en büyük hizmetleri olarak daha bir yıl önce Türkiye’nin tehlikeli deyimler sözlüğünde bulunan “sosyalizm” kelimesini artık telaffuz edilebilir ve benimsenebilir kılmalarını gösteren²⁷ Yöncülerin “Yeni Devletçilik”den kasıtlarının ve bir “yeni”den bahsedildiğine göre bunun eskisinden farkının ne olduğunu, hareketin ideologlarından Şevket Süreyya Aydemir “Artık Devletçilik Yetmez” başlıklı yazısında şöyle açıklar:

“Devletçilik ne ölmüş, ne de öldürülmüştür. Bugün devlet sektöründe 50 milyarlık bir varlık yatıyor. Eğer Çınar Otelindeki macera haberini ciddi zannedip sevinenler, Devlet Planlama Teşkilatını yıkmaz, 5 yıllık planı da soysuzlaştırmazlarsa 1967 yılında bu varlık bir misli artacaktır.

Fakat artık eski devletçilik yetmez! Bugünkü devletçilik artık kafi değil. Mevcut devletçiliği Atatürk imtiyazsız sınıfsız bir millet yaratmak için ele almıştı. Olmadı. Sadece bir iktisadi devlet işletmeciliği olarak kaldı ve binbir engellemeye rağmen çok şeyler yaptı.

²⁵ Devrim Gazetesi yazı işleri müdürü Uluç Gürkan Aksiyon Dergisinin 14.08.2006 tarihli 610. sayısında yayımlanan röportajında Nihat Erim’in sık sık gazeteye geldiğini belirtir. Hatta üzerinde adının yazılı olduğu kendi kütüphanesinden kitapları gazeteye hediye eden Erim’in, 12 Mart darbesi gerçekleştiğinde güçlü olasılıkla Yöncülerle olan bağlantısına dair kanıt bırakmamak için alelacele kitaplarını istettiğini de sözlerine eklemiştir.

²⁶ Bkz. Yön Bildirisi, **Yön**, sayı 1, 20 Aralık 1961, s. 12-13.

²⁷ **Yön**, sayı 53, 19 Aralık 1962, s. 8.

Fakat bundan sonra istediğimiz, Anayasanın sosyal devlet ilkelerine bağlı kalarak A'dan Z'ye kadar, Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve sosyal nizamını milletin hayrını ve varlığını temsil eden Devletin tanzim, idare ve murakabesinde nizamlamaktır.

Bundan sonra devletçilik her sahayı içine alacaktır. Bu yeni, milliyetçi, Atatürkçü, istiklalci bir nizamdır. Hulasa, artık devletçilik, yalnız bir iktisadi devlet işletmeciliği değil, özel teşebbüse yer yermekle beraber milli hayatın her sahasını içene alan bir sosyal nizam olmalıdır. İşte "Türk Sosyalizmi" budur. Ya fikir, ya hizmet, ya emek cephesinde yer alan yeni, dinç ve mücadeleci nesil bunu başaracaktır. Çağımızın gelişmesi ve zaruretleri bunu emrediyor."²⁸

Yöncülerin Atatürk'le ilişkilendirilen ve "Türk Sosyalizmi" adını verdikleri bir sosyalizm icat ettiklerini görüyoruz. Doğan Avcıoğlu'nun, önerdikleri tezin niteliği ile ilgili bir konferansta verdiği demeç, bu değerlendirmemize tam bir kanıt oluşturacak türdendir. Avcıoğlu'na göre, Batı kapitalizmine ve emperyalizmine karşı savaştan Atatürk, zaferden sonra Türkiye'yi hızla Batılılaştırmak istemişti. Bu, ancak memleketin ekonomik gücünü arttırarak ve kalkınmasını sağlayarak gerçekleştirilebilirdi. Yön'ün ileri sürdüğü program sosyalist bir program olmamakla birlikte, kesin bir şekilde sosyalizm yolunu açan, aynı zamanda Batılılaşma yolunu da açan asgari bir programdı.²⁹ Dolayısıyla da Atatürk'ün siyasi mirasıyla uyum içindeydi.

Şurası gerçektir ki Yöncüler Atatürkçülüğe Türkiye'deki ortodoks Atatürkçü çevrelerin algılamasının ötesinde bir anlam yüklüyorlardı. Atatürkçülük için geçerli olan Yöncülerin sosyalizme yaklaşımı için de geçerlidir. Sosyalizme de Türk sosyalistlerinin önemli bir kısmının soğuk baktığı bir perspektiften yaklaşıyorlardı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?" konulu açikoturumda Atatürk ilkelerine "Milli Sosyalizm" ismi verilebileceğini savunmuştu.³⁰ Cemal Reşit Eyüpoğlu da "Sosyalizm ve Komünizm" başlıklı yazısının "Atatürk Solcuydu" alt başlığı altında Atatürk'ün altı okla ifade edilen umdelerinden (ilkelerinden) birinin devrimcilik olduğunu hatırlatıyor, Atatürk

²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, "Artık Devletçilik Yetmez", **Yön**, sayı 39, 12 Eylül 1962, s. 14.

²⁹ Doğan Avcıoğlu, "Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesi'nin Düzenlediği 'Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi' Konulu Açikoturumdaki Konuşması", **Yön**, sayı 75, 23 Mayıs 1963, s. 9.

³⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi" Konulu Açikoturumdaki Konuşması", **Yön**, sayı 47, 7 Kasım 1962, s. 12.

umdelerinin dünyanın bugünkü koşullarında bir yandan sosyal adaleti sağlamak, diğer yandan da hem kapitalist hem de komünist emperyalizmine karşı ulusal varlığımızı ve ekonomimizi koruyup hızla kalkınmak uğrunda uygulanmasının ister istemez solcu siyasal gayretlere ihtiyaç gösterdiğini vurguluyordu.³¹ Yöncülere göre Atatürk solcuydu. Dolayısıyla onlara “Sol Kemalistler” denmesi boşuna değildir.

Yön hareketinin ideolojisi olan “Türk Sosyalizmi”nin ilkeleri de Atatürk ilkelerini anımsatması bakımından dikkat çekicidir.

“Türk Sosyalizmi temellerini Türk Milli Kurtuluş hareketinden alır. Türk Sosyalizminin belli başlı prensipleri şunlardır:

1 – Antiemperyalizm: İstiklalcilik.

2 – Antikapitalizm: Milli ve halkçı ekonomi.

3 - Karma ekonomiyi reddetmeyen, fakat parazit bir istimrarcılığı reddeden ileri bir devletçilik.

4 – Halk İçin, halkla beraber halkçılık. Faydanın halkın yararına kullanılışı, yani sosyal adalet.

5 – Mustafa Kemal’in anladığı anlamda bir vatan anlamı. Saldırganlığa ve istilacılığa karşı çıkış.

6 – Mustafa Kemal’in anladığı manada bir millet anlamı. Dil, tarih, kültür işlerinde bilimsel bir milliyetçilik.

7 – Devlette, rejimde, dış politikada ve ekonomide milli olma vasfı.

8 – Demokratik düzende sosyal devlet anlamının işlenmesi ve organlarının yaratılması.

9 – Milli hayatın bütün kollarını içine alan bir plancılık.

10 – Emeğin ve hizmetin korunması ve teşkilatlandırılması. Güçlü ve bağımsız sendikacılık.

11 – Din ve devlet işlerinin kesin olarak ayrılması, laiklik.”³²

³¹ Cemal Reşit Eyüpoğlu, “Sosyalizm ve Komünizm: Atatürk Solcuydu”, *Yön*, sayı 148, 28 Ocak 1966, s. 16.

³² Şevket Süreyya Aydemir, “Türk Sosyalizminin İlkeleri”, *Yön*, sayı 56, 9 Ocak 1963, s. 8, 10.

Yöncü tezin Türk Devrimine, Atatürk'e ve ilkelerine yaptığı bu geniş ölçekteki atıflar akımın sosyalist kimliğiyle ilgili tartışma yaratmıştır. Bu akım Atatürk devrim ve ilkelerinden yararlanarak yeni ve Türkiye'ye özgü bir sosyalizm tanımı mı geliştirmişti, yoksa sosyalizmin argümanlarından yararlanarak yeni bir Atatürkçülük mü? Her iki görüşün de dayanakları ve savunucuları vardır. Bu problematiğin çözümlenmesini “Yön-Devrim Hareketinin Türk Devrimi Algılaması Açısından Değerlendirilmesi” bölümüne bırakıyoruz.

3. Yön-Devrim Hareketi'nin Sonu

Yöncü tez ana hatlarıyla yukarıda değindiğimiz gibidir, bir de Yöncülerin tezleri kadar sıradışı olan iktidara geliş için benimsedikleri yöntemlerine değinmek yerinde olur. Hareketin en önde gelen siması Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız” başlıklı yazısında sosyalizmin tek olduğunu, bütün sosyalist akımların kaynağını insanların hürriyet, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri ışığında en iyi şekilde yaşamalarına imkan veren bir toplum düzenine ulaşma idealinden aldığını, sosyalistlerin bu idealin ancak sınıfsız bir toplum düzeni kurmakla gerçekleştirebileceğine inandıklarını belirtir. Farklılaşma ise, sosyalist toplum düzeninin nasıl kurulacağı, yani yöntem konusundadır:

“Sosyalizm Atatürkçülük kadar, demokrasinin de tabii sonucudur. Demokrasi sosyalizmin ikiz kardeşidir. Bu hedefe ya ihtilalci yollardan, ya da klasik demokrasinin sağladığı imkanlardan faydalanarak varılabilir. Biz, sosyalizme ikinci yoldan ulaşılmasını tercih ediyoruz. Gerçek bir söz ve teşkilatlanma hürriyeti tanındığı takdirde, sosyalizmin normal yollardan başarıya ulaşacağına güveniyoruz.”³³

Anlaşılan o ki, önce 1965’de sonra 1969’da Adalet Partisi’nin tek başına iktidar oluşu ‘normal yollardan’ başarıya ulaşma umutlarını boşa çıkarmış ve hareketin radikalleşmesine, ‘birinci yol’a sapmasına neden olmuştur. Avcıoğlu demokratik parlamenter sistem için, “Anonim şirket, nasıl yönetimde sıfır olan küçük hissedarlar sayesinde az sayıda kapitalistin sınırlı sermaye ile diktatörlüğüne yol açıyorsa, yarı feodal bir sosyal yapı içinde de, batı politik sistemi ağa ve eşrafın oy

³³ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız”, **Yön**, sayı 36, 22 Ağustos 1962, s. 3.

paketleriyle politik hayatta ağır basmasını sağlamaktadır”³⁴ derken; İlhan Selçuk da gayet manidar bir şekilde, “*Mücadele asıl bundan sonra kızışacaktır ve mücadelenin değişen koşullarına göre yeni ufuklar açılacaktır*”³⁵ diyerek adeta yöntem değişiklikleri hakkında ipucu vermektedir.

1960’lı yılların sonuyla birlikte artık Yöncüler iyice sertleşmişler, devrimle yatıp devrimle kalkar olmuşlardı.³⁶ Tarihimize “9 Mart Cuntası” olarak geçen oluşumun içinde yer aldıkları kanıt ve tanık gösterilerek savunulmuştur. MİT görevlisi olarak cuntanın içine sızmış olan Mahir Kaynak’ın verdiği bilgiye göre -27 Mayıs’ın da baskın figürlerinden olan- Cemal Madanoğlu ile Yöncülerin lider kadrosu (Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk) hükümet darbesi amaçlı bir örgütlenme içindeydiler. Mahir Kaynak, cuntanın toplantılarına katılmaya başladığı günün ertesinde açıkça ihtilal konuşulmaya başlandığını, cuntanın elinde –bir kopyasını MİT’e ulaştırdığı- bir devrim anayasası taslağı bile olduğunu belirtiyor. Gerçi cunta homojen bir yapıdan ibaret değildi, mevcut hükümetten kurtulmak için bir araya gelmişlerin bir koalisyonunu andırıyordu (cuntanın asker ve sivil olmak üzere iki kanadı vardı). Yöncülere gelince, onlar cuntanın içinde dahi radikal kanadı oluşturuyorlardı. Mahir Kaynak’a göre, Arap sosyalizmi denebilecek olan BAAS tipi bir iktidar kurmak, asker ve sivillerin oluşturduğu sol görünümlü bir siyasi partiyle Türkiye’yi yönetmek istiyorlardı. Hesapları şuydu: “Askerler ihtilali nasıl yaparlarsa yapsınlar, siyasi iktidarı tek başlarına ellerinde tutamazlar. Askerlerin toplumu etkilemeleri mümkün değil -ki bu noktada işin ideolojik yanı devreye girer-, işin fikriyatını yapan biz olduğumuza göre sonuçta gerçek hakimiyet bizimdir.”³⁷

Yön Hareketinin sonunu 12 Mart getirmiştir. 12 Mart askeri müdahalesi tüm sol akımların olduğu gibi Yön Hareketi’nin de başına ‘balyoz’ gibi indi.³⁸ Şurası kesindir ki, 27 Mayıs – 12 Mart döneminde Yön-Devrim hareketinden daha popüler,

³⁴ Doğan Avcıoğlu, “Parlamentoculuk”, **Yön**, sayı 158, 8 Nisan 1966, s. 3.

³⁵ İlhan Selçuk, **a.g.m.** s. 5.

³⁶ O kadar ki çıkardıkları gazetenin adı “Devrim”, yazdıkları kitabın adı “Devrim Üzerine” idi. Avcıoğlu, 12 Mart Askeri Müdahalesinden kısa bir süre önce çıkan kitabı “Devrim Üzerine”de, ABD’nin Ortadoğu’da İngiltere yanlısı monarşileri deviren askeri darbelere destek verdiği dönemde Dışişleri Bakanlığı görevlisi Prof. Eichelberger’in hazırladığı “devrim” konulu raporu – yorumsuz- olarak yayınlamıştır. Raporda kapsamlı devrim stratejisi ve unsurları (istihbarat, propaganda, askeri güç, anayasa, kitle örgütü) analizi yapılmıştır.

Bkz. Doğan Avcıoğlu, **Devrim Üzerine**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1971, s. 191-212.

³⁷ Mahir Kaynak, **Darbeleri Demokrasi**, Timaş yay., İstanbul, 2006, s. 62-64.

³⁸ “Balyoz”, 12 Mart’ı takiben solculara yönelik tutuklama ve sindirme operasyonuna verilen addır.

sesi daha yüksek çıkan sol akımlar olmuş olsa da, iktidar olmaya şu ya da bu yolla en çok yaklaşan Yöncüler olmuştur.

4. Yön-Devrim Hareketi'nin Türk Devrimi Algısı

Yön-Devrim Hareketi'nde Türk Devrimi Algısı ve Atatürkçülük temasının izini akımın kamuoyuna kendisini ilk duyuruşu olan Yön Bildirisi'nde, bir numaralı ismi Doğan Avcıoğlu'nun satırlarında ve yayın organları Yön Dergisi ile Devrim Gazetesi'nde süreceğiz.

a. Yön Bildirisi'nde Türk Devrimi'nin Ele Alınışı

Hareket bir bildiriyle kamuoyuna kendini tanıttı. Bildiri, Yön Dergisinin ilk sayısında yayımlanmış olup, altında toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış 164 kişinin (sonradan bu sayı 1042'ye çıkacaktır) imzasını taşımaktaydı. Hazırlayanları tarafından bildiriye, Türkiye'nin sorunlarına çözüm üretmek amacına hizmet eden bir tartışma ortamının fitilini ateşleme misyonu biçildiği açıkça görülür. Ancak Yön Bildirisi yalın bir “gelin sizi bağrından çıkaran bu halkın kangrenleşmiş gibi görünen sorunları üzerine düşünün, kayıtsız kalmayın, bu yüke bir yerinden siz de omuz verin, böyle gelmiş böyle gider kaderciliğine teslim olmayın, aydın olma sorumluluğunuzu yerine getirin” çağrısı değildir. Yöncüler, kendi tezlerini ustalıkla bildirin içine yerleştirmişlerdir.

Bildiride öncelikle Türkiye'nin bir röntgeni çekilmiş ve ülkenin içinde bulunduğu durum iyimserliğe hiç imkan tanımayacak şekilde eleştirilmiştir. Zaten bildirin resmettiği tablo, önerdiği çözüm yoluna dayanak teşkil etmektedir. Altı çizilen sorunlar ana hatlarıyla şunlardır:

Türkiye ciddi bir iktisadi buhran içindedir, bu iktisadi buhran beraberinde sosyal buhranı da getirmektedir. Geri bir tarımın egemen olduğu ve sanayinin küçük ölçekli işletmelere dayandığı Türkiye'nin üretim düzeyi çok düşüktür. Geniş halk kitleleri yoksulluk içindedir. İşsizlik, evsizlik, açlık, sefalet ortadan kaldırılamamıştır. Nüfus hızla artmakta ancak arkadan çığ gibi gelen yeni kuşaklara eğitim olanağı sağlanamamaktadır. Topraksızlık artan nüfusu şehirlere doğru itmektedir. Gecekondulaşma ve işsizliğin ülkenin sosyal ve siyasi düzenini tehdit eder hale gelmesi mukadderdir. Bölgelerarası dengesizlikler ve köy-kent ikiliği, gelir

dağılımında adaletsizlik ve yurttaşlar arasında fırsat eşitsizliği kanayan yaralardır. Kırsalda toprak ağaları, şehirlerde arsa spekülörleri, ticarete istismarcı aracılar karşısında bedensel ve zihinsel emeği ile geçinmeye çalışanlar mağdur durumdadır. Yüksek bir devlet memurunu, fikir ve bilim adamını haksız kazanç elde edenler karşısında güçsüz bırakan bu düzen devam edemez. Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede ağırlık merkezini özel teşebbüsün oluşturduğu bir iktisadi sistemin gerçekleştirebileceği kalkınma süreci yavaş, israfli, ızdıraplı ve sosyal adaletle bağdaşmaz olacaktır, ama ayrıca siyasi gücü büyük ölçüde iktisadi güce tabi kılacak olması yönüyle de sakıncalı ve anti-demokratiktir. Yukarıda sıralanan şartlar altında ülkedeki demokratik rejim sadece bir şekilden ibarettir. Bütün bu sorunların bir toplamı olarak “Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık düzeyine ulaşamaması” nihai sorunu ve sonucu karşımıza çıkmıştır.³⁹

Yön Bildirisine göre, Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılılaşmak, Batı'nın üretim düzeyine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşmiş olacaktır.⁴⁰ Dolayısıyla bildiri Türkiye'nin kurtuluşunu üretim düzeyinin arttırılmasına, yani hızlı bir kalkınma hamlesine bağlıyordu. Bunun için Türk toplumuna yön verebilecek durumda bulunan ve milletin kaderine hakim olabilecek mevkilere gelmiş olanların, tetiklemeyi amaç edindiği tartışma ortamı içinde olgunlaşan bir kalkınma felsefesi etrafında mutabakata varmalarını zaruri sayıyordu. Aradığı bu mutabakata gerekçe olarak kalkınma işinin teknik düzeyde bir organ olan Devlet Planlama Teşkilatını aşan siyasi bir olgu olmasını ve toplum bazında çok daha kapsamlı bir mutabakatı gerekli kılmasını gösteriyordu. Yine bildiride kendilerine başvuru olan bu etkili kesimler “hem kalkınma istemekte, ama bununla birlikte köklü reform fikrinden de uzak durmakla”, deyim yerindeyse “aymazlıkla” itham ediliyordu. Çünkü köklü reformların insan davranışlarında ve toplum düzeninde bir takım değişiklikler ortaya çıkarmasından ürkmekte idiler. Bu, vazgeçilmesi gereken ikircikli bir tutumdur.

Yön Bildirisi'nde “Yeni Devletçilik” olarak adlandırılan bir kalkınma modeli önerilmektedir. Yeni devletçi anlayışa göre Türkiye'nin iktisadi hayatında

³⁹ Bkz. Yön Bildirisi, **Yön**, sayı 1, 20 Aralık 1961, s. 12-13.

⁴⁰ “Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılılaşmak, en geniş anlamıyla Batının istihsal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşebilir. Türkiye'deki istihsal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı değişecek, şehir-köy ikiliği ortadan kalkacak, imkanlar genişleyecek ve Batı uygarlığının temeli olan akılcı düşünce kütlelere yerleşecektir.” Yön Bildirisi, **Yön**, sayı 1, 20 Aralık 1961, s. 12.

özel teşebbüse devlet teşebbüsünün yanında yer veren karma sistem devam edecektir, ancak iktisadi hayat bütünüyle devlet tarafından planlanacaktır. Ancak bu yolla eldeki kısıtlı imkanlar en verimli şekilde seferber edilebilir ve milli servet en gerekli yatırımlara aktarılmış olur. Sanayide devlet inisiyatifi kilit alanlarda egemen olacaktır çünkü kara dayanan özel teşebbüs doğası gereği en faydalı işe değil, en karlı işe yönelir. Halbuki en karlı iş en gerekli iş demek değildir. Dolayısıyla kilit sanayiler özel teşebbüsün kırılğan ilgisine teslim edilemez, bu alanlarda ülkenin özel teşebbüsün lütfunu bekleme lüksü yoktur.

Yeni devletçilik, devletin ekonomiye bilinçli müdahalesini öngörmektedir. Tarımsal üretimde ağa sömürüsüne son verecek olan çiftçinin kooperatifleşmesine ön ayak olunacaktır. Bunu sağlamak için gerekli olan toprak reformu devlet gücü kullanılarak gerçekleştirilecektir. Mamüllerin tüketiciye arzına gelince; perakende satış noktaları azaltılarak yerine büyük birimler ikame edilecek, bu sayede üretici ile tüketici arasındaki geçiş yolları kısaltılacaktır. Devlet eli hem üretim üzerinde hem de arz üzerinde olunca üretici ile tüketici arasındaki her iki kesimi de ezen aracı sınıf ortadan kalkacaktır. Görüldüğü gibi yeni devletçilik modeli milli sermayenin yatırımlara yönelmesini sağlayarak hızlı bir kalkınmanın zeminini hazırlamasının yanı sıra, ekonomi üzerindeki devlet kontrolünü güçlendirmesi sayesinde vergi kayıplarının engellenmesinden istismarcı sınıfların tasfiyesi sayesinde sosyal adaletin tesisine kadar birçok ikincil amaca da hizmet edecektir.

Yön bildirisindeki “Yeni Devletçilik” adı, Atatürk ilkelerinden “devletçilik” ile özdeşim çağrışımı uyandıracak bir retorik olarak özellikle seçilmiş olmalıdır. Metin dikkatlice okununca “Yeni Devletçilik”in aslında sosyalizmin, veya en azından sosyalizmin bir başlangıç biçiminin ipuçlarını verdiği, sosyalist bir kalkınma modelini betimlendiği görülür. Nitekim Türkiye’ye dışarıdan bakanlar da bunu görmekte güçlük çekmemişlerdir. Fransız Le Monde, Yön’ün çıkışını şu şekilde duyurmuştu:

“Sayıları 150’yi aşan ve aralarında profesörler, parlamenterler, gazeteciler ve sendikacılar bulunan bir aydınlar grubu, Çarşamba günü çıkan Yön Gazetesinin ilk sayısında imzalarıyla yayınladıkları bir bildiriyle Türkiye’de devletçiliğe dayanan bir sosyalizm kurulmasını istemektedirler. Bildiriyi kaleme alanların belirttiklerine

göre, bu hareketin amacı, sosyalist metodların doğruluğuna inanan kadrolar yetiştirmek ve fikirleri bütün memlekete yaymaktır.”⁴¹

Herhalde Türkiye'nin 1961'deki durumu açıkça sosyalizmden bahsedilmesini mümkün kılmadığından olsa gerek, Yön Bildirisinde sosyalizmin adı geçmemektedir. Yöncüler tezlerini yumuşak bir üslupla, kamuoyunda tepki doğurabilecek bir retorikten kaçınarak servis etmişlerdir. Toprak ağaları veya arsa spekülâtörleri dışında bildiride kimseyi doğrudan kaygılandırarak bir içerik görünmemektedir. Bildiriyi hazırlayanların sonraki yayınlarına bakarsak çokça sosyalizmden bahsettiklerini görürüz. “Bildiriyi hazırlarken sosyalist değildiler ama sonra sosyalist oldular” diyemeyeceğimize göre, daha bildiriyi kaleme aldıkları dönemde düşünsel arka planlarında sosyalizm olan kimselerin bildirinin hemen başlangıcında Atatürk Devrimlerine gönderme yapmaları, Atatürk'ün adının meşruiyet sağlamadaki ‘dayanılmaz cazibesinden’ kaynaklanıyor olsa gerektir.

b. Doğan Avcıoğlu'na Göre Türk Devrimi ve Atatürkçülük⁴²

Kuşkusuz Yön Bildirisi, altında imzası bulunan 1042 kişi tarafından düşünülüp kaleme alınmış değildir. Bu noktada bin kırk iki imza sahibinin işlevi olsa olsa düşüncelerine tercüman olduğunu gördükleri bir yazıyı imzalamak suretiyle benimsediklerini ifade etmekten ibarettir. Her harekete olduğu gibi Yön'e de öncülük edenler ve hareketin ağırlık merkezini oluşturanlar vardır ve kuşkusuz bildiriyi hazırlayanlar onlardır. Doğan Avcıoğlu Yön'e yön verenlerin başında gelen kişidir, doğal olarak derginin de hem kurucularındandır hem de başyazarıdır. Her ne kadar bir hareketi (özellikle de Yön'ü) bütünüyle bir kişi ile özdeşmiş gibi ele alıp betimlemek ve başkalarının katkılarını göz ardı etmek gerçekçi, etik ve bilimsel bir yaklaşım olmasa da, Doğan Avcıoğlu'nun işin hem mutfağında hem de vitrinindeki baskın figür olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu nedenle Doğan Avcıoğlu üzerine odaklanmamız akımın Türk Devrimi algılamasıyla ilgili fikir sahibi olmamıza yardımcı olacaktır.

⁴¹ **Yön**, sayı 2, 27 Aralık 1961, s. 8.

⁴² Doğan Avcıoğlu'nun Türk Devrimi'nin yanı sıra Osmanlı dönemi gelişmeleri, çok partili siyasal düzen ve özel önem atfettiği asker-sivil aydın zümre ile ilgili görüşleri için bkz. Işıl Çakan, “Türk Siyasal Hayatında Bir Aydın Profili: Doğan Avcıoğlu”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, sayı 7, 2004, s. 31-47.

1926 doğumlu olan Doğan Avcıoğlu yüksek öğrenimini yurtdışında tamamlamıştır. Fransa’da iktisat ve siyasal bilimler eğitimi aldı. Başka ünlü isimlerde de görüldüğü gibi yurtdışı eğitimi o dönem Türkiye’inde sahibine çok çaba harcamadan dikey bir yükseliş olanağı sağlıyordu, nitekim Avcıoğlu da Türkiye’ye döner dönmez ülkenin en etkili basın yayın organlarından olan Metin Toker’in sahibi olduğu haftalık Akis dergisi ve CHP’nin yayın organı olan Ulus gazetesinde yazılar kaleme almaya başladı. Daha 27 Mayıs öncesinde CHP’de görev almaya başlayan Avcıoğlu, ihtilali takip eden günlerde CHP kontenjanından Kurucu Meclis’e üye seçildi. 1961 Anayasa’sını hazırlayanlar arasına girdi.

27 Mayıs – 12 Mart arası dönem Avcıoğlu’nun siyasi yaşamının en etkili ve verimli evresini oluşturur. Çıkmasına öncülük ettiği Yön Dergisi Türkiye’ye özgü bir sosyalist kalkınma tezi, belki daha doğru bir ifadeyle sosyalizme ulaşacak özgün bir yol geliştirmiştir. Özgündür, çünkü Avcıoğlu’nun modellediği yöntem Marksist-Leninist teoride karşılığı olmayan fiili bir durum üzerine kuruludur. Buna göre ülkede gelişkin bir burjuva sınıfının bulunmayışı sosyalizme Batı tipli ulaşma yolunu imkansız kılmaktadır. Doğu sosyalizminin ise insanı hiçe sayacak ölçüde insafsız yöntemlere başvurması bu yolu da imkansız kılmaktadır. Oysa Türkiye’de sosyalizme temel oluşturacak bir devrim Atatürk liderliğinde zaten gerçekleşmişti. Atatürk devriminin ürünü olan halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerinin doğal sonucu ve devamı sosyalizmdir.⁴³

Yön 1967’de kendiliğinden kapanma kararı aldıktan sonra Avcıoğlu 1969’da haftalık “Devrim” gazetesini çıkarmaya başladı. Devrim gazetesinin macerası ise 12 Mart Muhtırası ile sonlanmıştır. 1968’de çıkan ünlü kitabı “Türkiye’nin Düzeni”, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı ve tarihi üzerine kapsamlı ve o dönemde gerçekten çok okunmuş bir çalışmasıdır. 1971’de çıkan kitabı “Devrim Üzerine”de ise adından da anlaşılacağı gibi öngördüğü veya daha doğru bir ifadeyle umduğu devrimin yapısıyla ilgili görüşlerini açıkça belirtmiştir.

Doğan Avcıoğlu’nun görüşlerinin sol çevrelerde dahi en çok eleştiri alan yanı, işçi sınıfının öncülüğündeki –ortodoks- devrim anlayışını yadsıyarak, devrimle özellikle askeri bürokrasi arasında kurduğu bağıdır. Yön’ün, 5 Haziran 1963 tarihli 77. sayısından sonra Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı’nın tasarrufuyla kapatılması

⁴³ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız”, **Yön**, sayı 36, 22 Ağustos 1962, s. 3.

olayında, Talat Aydemir'in önderlik ettiği darbecilerin Yöncü tezlerden etkilenmiş olması ihtimalinin yattığı dikkatli bakışlardan kaçmaz.⁴⁴ Yine “zinde güçler”le devrim arasında kurduğu bağdan dolayıdır ki 12 Mart döneminde askeri isyana teşvik gerekçesiyle yargılanmıştır⁴⁵. Mahir Kaynak, cuntacıların toplantılarında ihtilali en açık konuşan, ihtilalden hiç pervasız bahseden kişinin Doğan Avcıoğlu olduğunu naklediyor:

*“İhtilalin nasıl ve kimlerle yapılacağından, kimin başkan olacağından açık açık söz eden bir adamdı. Bu konuda hiç tereddütü yoktu.”*⁴⁶

Türkiye’de birinci nesil cumhuriyet aydını herkesin -sosyalist de olsalar- Atatürk’e ve devrimlerine saygısı, yani en azından bir ölçüde Atatürkçülüğü bulunur. İster sağda ister solda Atatürk’ten kopuş genelde Cumhuriyetin sonraki kuşaklarına ait bir olgudur. Gökhan Atılın sonradan kitaplaşan yüksek lisans tezinde Avcıoğlu’nun Devrim Gazetesi’nin yazı işleri müdürü olan Uluç Gürkan’ın Deniz Gezmiş’ten aktardığı şu sözler oldukça dikkat çekicidir: *“Deniz, kendisini Marksist Kemalist olarak tanımlardı. Bana da ‘sen sol Kemalistsin’ derdi. Deniz’in bir sözü hep kulaklarımda çınlar: ‘Biz Marksist Kemalistler, sol Kemalist olarak Doğan Avcıoğlu’nu çok severiz’.*”⁴⁷ Doğan Avcıoğlu’nun bir sosyalist mi yoksa Kemalist mi olduğunu ayırt etmek güçtür ve biraz da nereden ona bakıldığına göre değişir. Deniz Gezmiş’in veya Mihri Belli’nin ideolojik konuşlanışlarını yaptıkları yerden Kemalist olarak görülebilir, ama pekala Cumhuriyet Halk Partisi’ndeki Ortanın Solu’na bile tahammülü olmayan Turhan Feyzioğlu’na sosyalist olarak gözükecektir. Veleve ki sosyalist olsun, dönemin sol ideologları arasında Kemalizm’i en isabetle açıklayanı Doğan Avcıoğlu olmuştur:

*“Kemalist tez, ‘bağımsızlık içinde toplumsal devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak’ biçiminde özetlenebilir.”*⁴⁸

Kimsenin itirazı olamayacak bu başarılı tanımlamayı, takip eden satırlarda Yöncü teze bağlayarak, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın ve Atatürk devrimlerini sürdürmenin yolu olarak Yöncü tezi işaret etmektedir:

---

⁴⁴ H. Özdemir, **a.g.e.**, s. 57.

⁴⁵ “Zinde güçler” tabirini Avcıoğlu bizzat üstüne basa basa kullanmıştır. Doğan Avcıoğlu, “Takke Düştü”, **Devrim**, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 5.

⁴⁶ Mahir Kaynak, **a.g.e.**, s. 69.

⁴⁷ G. Atılın, **Yön- Devrim Hareketi**, TÜSTAV, İstanbul, 2002, s. 52.

⁴⁸ Doğan Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 526.

*“Türkiye’imizin içinde bulunduğu şartlarda hızlı kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşması için tek çare olarak gördüğümüz ‘milli devrimci kalkınma yolu’ Kemalist tezin temele indirilmesi ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesinden başka bir şey değildir.”*⁴⁹

Avcıoğlu’nun ne bir makalesinde ne de bir kitabında doğrudan bir Atatürk eleştirisine rastlanır. Buna katıldığı ve basına yansıyan konferanslardaki demeç ve tebliğleri de dahildir. Türk devriminin özellikle anti-emperyalist karakteri dolayısıyla Kurtuluş Savaşı safhasını yüceltir. Modernleşme ve çağdaşlaşma bağlamında devrimler dönemini de kuşkusuz olumlu ama bu olumlama kayıtsız şartsız, toz kondurmaksızın, siyasette CHP ile temsil olunan resmi devlet duruşu çizgisinde değildir.⁵⁰ Türk devriminin “ne yapıldıysa mutlaka bir hikmeti vardır” diyen bir imanlısı değildi. Çünkü Avcıoğlu’nun kafasında başka bir paradigma vardı ve Türk devrimi de bu paradigmayla örtüştükçe, en azında doğrudan çelişmedikçe olumlanyordu. Devrim Gazetesi yıllarında kendisine oldukça yakın konumda bulunan Uluç Gürkan’a göre solun evrensel ilkelerine bağlı bir kişiydi.⁵¹ Uluç Gürkan’ın bu tanımlaması, Doğan Avcıoğlu’nun arka plan düşüncesini ele veren aşağıdaki satırlarına ek olarak gerçek referansının Atatürkçülük değil, sosyalizm olduğu sonucunu destekler niteliktedir.

“Türkiye’de ilerici hareketin öncülüğünü subay-memur kadrosunun dinamik kanadı yapmıştır. (.....) Bağımsızlık savaşından sonra, devrimci subay-memur kadrosu da, yeni bir Türkiye yolunda önemli adımlar atmakla beraber, Anadolu halkının kaderinde esaslı bir değişikliği gerçekleştirememişlerdir. Atatürkçüler, büyük başarılarının yanı sıra büyük başarısızlıklarını da apaçık ortaya koymalıdır. (.....) Türkiye’de ilerici aydın kadro, eline imkan geçtiği zaman dahi, halkı komprador, tefeci ve ağa tahakkümünden kurtarma yolunda kullanmayı ciddiyetle denememişlerdir. Aksine iyi niyetle alınan kararlarla, bu tutucu egemenliği güçlendirmişlerdir. (....) Türkiye’nin ekonomi politikasını çizecek olan İzmir İktisat Kongresine, kurtuluş yıllarını işgal altındaki İstanbul’da tatlı kar

⁴⁹ a.e., s. 526.

⁵⁰ Örneğin: “Tutucu eşraf desteği ile devrimcilik, olumsuz sonuçlar yaratmıştır.”

“Kabul etmek gerekir ki, genç cumhuriyet, çağdaş uygarlık yolunda büyük hamleler yapmakla birlikte, kütülemelere pek birşey verememiştir.”

Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, II. bsk., Bilgi yay., Ankara, 1969, s. 242-243.

Bu düşüncelerin, resmi görüşle örtüşmesinin mümkün olmadığı açıktır.

⁵¹ Uluç Gürkan, “Solun Evrensel İlkelerine Bağlıydı”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1998, s. 10.

peşinde geçiren İstanbul Ticaret Odasının tüccar temsilcileri hakim olmuştur. İhtilal kadrosunun bir kısmı, İş Bankası yoluyla iş hayatına atılmıştır. İzmir Kongresinde, boş çiftliklerin fakir köylüye verilmesi teklifi, toprak ağalarından ibaret olan köylü delegelerinin de katılımıyla reddedilmiştir. 1924 Anayasasına konan “bedeli peşin ödenmeden kamulaştırma yapılamaz” hükmü ile toprak reformu yolu tıkanmış, bu hüküm ancak 1937’de değiştirilmiştir. Bireyci burjuva toplumdaki aktarılan medeni kanunun bazı hükümleri, tarımda devrimci devlet müdahalesini imkansız kılmış, üstelik zengin köylülerin miri toprakları yağma etmesine yol açmıştır. Sağlam teminat karşılığında verilen Ziraat Bankası kredileri, sadece ve sadece tüccar ve eşrafa yaramıştır. Tüccar %10 ile aldığı parayı %80-120 faizle fakir köylüye kiralamıştır. Konyalı Mehmet Ağa, 1926 yılında Mustafa Kemal’e “Paşam, banka kredi vermek için bizden tüccar kefil istiyor. Bankanın idare heyetini çiftçilerden yap” diyordu. (...) Bu tabloya Osmanlılıktan kalma, yüzyıllar boyu sürüp giden geleneksel jandarma ve tahsildar baskısı eklenince, bir kısım eşrafın da, halk çoğunluğunun da ilerici kadroya neden karşı olduğu kolayca anlaşılabilir”.⁵²

Avcıoğlu “Atatürkçüler, büyük başarılarının yanı sıra büyük başarısızlıklarını da apaçık ortaya koymalıdır” yargısıyla Atatürk’e de dolaylı bir “başarıları kadar başaramadıkları da vardı” göndermesi yapmıştır. Çünkü, Türk devriminin büyük başarılarının müsebbibi Atatürk’tür, büyük başarısızlıkların ise Atatürk dışındaki kadrodur yargısı mantıkla bağdaşmaz. Malumdur ki başarıların şerefi de, başarısızlıkların sorumluluğu da öncelikle lidere aittir.

c. Yön Dergisi’nde Türk Devrimi ve Atatürkçülük Temaları

Hareketin 1961-1967 yıllarındaki yayın organı Yön Dergisi’dir. Kemikleşmiş bir yazar kadrosu yoktur, özellikle ilk yıllarında Yöncü tezi dolaylı dahi olsa destekler nitelikteki bütün yazılara sütunları açıktır. 20 Aralık 1961’de yayın hayatına atılan dergi, 5 Haziran 1963’de yayımlanan 77. sayısından sonra Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmış⁵³, bu zorunlu aranın ardından ancak 25 Eylül 1964’de yeniden çıkmaya başlamış ve yayımcılarının kararıyla 30 Haziran 1967 tarihli 222. sayısıyla birlikte yayın hayatından çekilmiştir.

⁵² Doğan Avcıoğlu, “1965 Yılında Atatürkçülük”, **Yön**, sayı 137, 12 Kasım 1965, s. 3.

⁵³ Yön’ün kapatılma nedeniyle ilgili olarak dönemin Ankara Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Cemal Tural imzalı resmi bir yazı sonradan Yön’de yayımlanmıştır. Bkz. **Yön**, sayı 78, 25 Eylül 1964, s. 11.

Yön Dergisi'nin, savunduğu tezleri 1960 Anayasasının sağladığı geniş özgürlük ortamı içinde gür bir sesle (“pervasızca” ifadesini Devrim Gazetesi için saklamak uygun düşer) dile getirdiğini söylemek abartılı olmaz. Yayın çizgisi ve savunduklarıyla muadillerinden çok farklıydı. İlhan Selçuk bu noktaya parmak basarak Yön'deki köşesinde,

“Bu dergide neler bulmazdınız? Türkiye'nin bütün ana davalarını en büyük gayretle incelemeye çalışan bir üniversiteydi Yön... Bazen bu kadar ağır makalelerle dolu bir derginin satışına hayret ettiğim olurdu” demiştir.⁵⁴ Gerçekten de Yön, Türk entellektüel kamuoyu üzerinde büyük bir ilgi patlamasına yol açmıştı. Özellikle kamu görevlileri ve üniversite gençliği tarafından takip edilen dergi -Doğan Avcıoğlu'nun verdiği rakamları doğru kabul edersek- sıkıyönetim tarafından kapatılıncaya kadar 30 bin, yeniden yayına geçtikten sonra ise 10 bin tiraja sahipti.⁵⁵ Türkiye'deki dergi tirajlarının bugünkü durumu, ülkenin o dönemki nüfusu gibi parametreler ışığında değerlendirecek olursak, kırk yıl öncesindeki bu rakamların ne kadar anlamlı olduğu rahatça görülür.

İlhan Selçuk'un dergiyi nasıl betimlemediğini yukarıda belirtmiştik: *“Türkiye'nin bütün ana davalarını en büyük gayretle incelemeye çalışan bir üniversiteydi Yön.”* Peki Yöncüler için Türkiye'nin ana davaları nelerdi? Hikmet Özdemir, bu konuda yararlı istatistikler sunmaktadır. Buna göre, Yön Dergisinde en sık yer bulan kavram, *Sosyalizm* olmuştur. %29.3'lük oranla derginin en çok işlediği kavram olan Sosyalizmi %12.4 ile *Din ve Dinsel Akımlar* (Laiklik), %12.2 ile de *Atatürk ve Atatürkçülük* izlemiştir.⁵⁶ Görülüyor ki *Atatürk ve Atatürkçülük*, Yöncüler için kavramsal olarak en öncelikli üç konu içindedir. Sosyalizm konusu, daha ilk sayısından itibaren yurtdışında bile sosyalizm propagandası yapmak için yayımlandığı kabul edilen dergi için en doğal konu olduğundan, Atatürk ve Atatürkçülük temasının Yön için ne denli önemli ve üzerinde durulmuş bir alan olduğu hemen kendini gösterir. Burada dikkat çekici olan husus “Din ve Dinsel Akımlar” ile ilgili yazıların yüzdesinin büyüklüğüdür. Üstelik konuya yalnızca laiklik çerçevesinde eleştirel bir yaklaşımla bakılmış olmayıp, ilginç bir biçimde günümüzün moda sorusu olan “İslam demokrasiyle bağdaşır mı” sorusuna olumlu

⁵⁴ İlhan Selçuk, **a.g.m.**, s. 5.

⁵⁵ Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s. 54-55.

⁵⁶ **a.e.**, s. 63.

yanıt üretme gayretine benzer bir “sosyalizmin İslam’a ters düşmediğinin kanıtlanması çabası”nın varlığı kendini hissettirmektedir.⁵⁷ Dergideki çeşitli makalelerde sosyal adalet, mülkiyetin sınırlandırılması, yoksuldan yana olmak, devrim gibi sosyalist teorinin ağırlık merkezini oluşturan konuların Tevrat, İncil ve Kuran’dan ayetler getirilerek desteklenmesi gerçekten şaşırtıcıdır:

*“Sosyalizm, sanayi ihtilalinden sonra ortaya çıkmıştır. Fakat sosyalist ilkelerin çoğu, insanlık tarihi kadar eskidir. Dinler, bu ilkeleri dile getirmişlerdir.”*⁵⁸

Bu durumda akla üç olasılık geliyor: Birincisi, Yön Dergisi gerçekten de sosyalizmle bir şekilde ilişkilendirilebilecek her konuya sayfalarını açan bir düşünce platformu özelliğine sahip olmanın gereğini yerine getiriyordu. İkincisi, toplum nezdinde sosyalizme meşruiyet kazandırmak için her yolu deniyorlar, pragmatik hareket ediyorlardı. Bu uğurda etkili çevrelere karşı Atatürkçülükten yararlandıkları gibi, pekala halka dönük olarak da dinden yararlanmış olabiliyorlardı. Üçüncü ve son olarak zaten Türkiye’deki her türlü sosyalist söylem ve hareket halk düzeyine indiğinde dine tosluyor, veya başka bir deyişle ‘bozuk’ düzenin sürmesinde menfaati olanlar tarafından din kullanılarak yıpratılıyordu. Dinsizlikle özdeş gösterilen sosyalizmin dine karşı olmadığını göstererek, sosyalizmi yalnızca savunmak amaçlı olarak bu yönde yayın yapılmış da olabilir. Gerekçe ne olursa olsun, bu yaklaşımın yücelttikleri “Türk Devrimi”nin yöntemiyle ve “gerçek” Atatürkçüler olma iddialarıyla ne ölçüde bağdaştığı tartışılır.

Yöncü teorisyenlerin üstesinden gelmesi gereken bir sorun da çağdaş uygarlık-batılılaşmak ekseninde karşı karşıya kaldıkları paradoksal durum olmuştur. “Çağdaş uygarlık düzeyi” idealinin Türk Devrimi’nin pratiğinde neredeyse mutlak belirleyici ve retoriğinde de aynı ölçüde başat bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Sorun da tam bu noktada çıkmaktadır. Atatürk’e göre “asrileşmenin” yolu “garba teveccüh etmekten” geçmekteydi, oysa Yöncüler için Batı ‘kötü’ olan kapitalizmin ve sömürgeciliğin taşıyıcısıydı. Hareketin Doğan Avcıoğlu’ndan sonra en önemli kişiliği olan İlhan Selçuk bu açmazı yine Atatürk’ün asrileşmekle garba teveccüh

⁵⁷ Bkz. Cahit Tanyol, “İslamın Cenneti Sosyalizmdir”, **Yön**, sayı 130, 24 Eylül 1965, s. 7.

⁵⁸ Erdoğan Alkan, “Dinler ve Sosyalizm”, **Yön**, sayı 40, 19 Eylül 1962, s. 18-19.

etmek arasında kesin bir bağ kurduğu Fransız muharrir (yazar) Maurice Pernot'a 29 Ekim 1923'de verdiği demecine⁵⁹ dayanarak ortadan kaldırmaya çalışmıştır:

*“Batılılaşmak, Türkiye’de Batının yedeğinde yürümek, Batı karşısında düşünce ve eylem bakımından sömürgeleşmek anlamında yürütülmüştür. Ve böylece Atatürkçülük rayından çıkarılmıştır. Bu gidişe direnen geleneksel ve muhafazakar çevrelere de ‘medeniyet düşmanı’ gibi bakılmıştır. Bu iki yol da çıkmazdır. ‘Bir ve biricik olan medeniyet’e erişmek, yani modernleşmek yolu, Batı karşısında bağımsız düşünce ve eyleme kavuşabilme yoludur. O yolun da metotları da artık ışığa kavuşmuştur, ve bellidir. Öyleyse ilk adım bugün Türkiye’de Batının lideri sayılan Amerikaya karşı bağımsızlaşmak ve Amerikanlaşmak akımına karşı durmaktır. Bu medeniyet görevinin ve bu milli görevin mantık, felsefe, kültür, iktisat dayanaklarını Türk milliyetçileri yorulmak bilmeden duyurmaya çalışmalıdırlar.”*⁶⁰

1960’ların Türkiye’sinde Batı karşısında bağımsız kalabilmekle sosyalizm özdeşleşmiş, adeta iç içe geçmiş olgulardı. Bu satırlardan çıkacak sonuç, Türk Devrimi’nin hedefi olan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın yolunun sosyalizmden geçtiğidir. Bir de İlhan Selçuk’un Türk milliyetçilerine seslenmesinin üzerinde durmakta yarar vardır. Hiç kuşkusuz bu sesleniş dönemin tüm sol akımları gibi Yön-Devrim hareketinin de ‘faşist cephe’ saydığı kesimin milliyetçilerine değildi. Ancak yine de İlhan Selçuk’un kullandığı jargonun keskin milliyetçi tonunun pek Marksistçe olmadığı ve sosyalist terminolojiye alışkın bir kulağı tırmalayacağı görmezden gelinemez.

Bir siyasi hareketin kimliğinin çözümlenmesinde dış politikaya yaklaşımları da bize önemli ipuçları verir. Yön Hareketi dış politika konusunda kesin bir anti-Amerikan çizgiye sahipti. Sosyalist olmak, kapitalizmin en son aşaması olan emperyalizmin dünyadaki başlıca temsilcisi sayılan A.B.D.’ye karşı olmayı gerektirmekteydi. Dergide A.B.D.; tüm diğer Batı ülkeleri, Sovyetler Birliği, Çin ve tüm diğer doğu bloku ülkeleri, 1960’lardaki Türkiye’nin sıcak gündemi Kıbrıs,

⁵⁹ “Ecnebi düşmanlığı noktasına gelince: Şu bilinsin ki biz ecnebilere karşı herhangi hasmane bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimane münasebette bulunmak arzusundayız. ...Eğer ecnebi düşmanlığından, o kadar pahalı elde edilen bir istiklale hanel verecek her şeyden nefret manası çıkarılırsa, evet, bizim ecnebi düşmanı olduğumuz söylenebilir. ...Eğer bazen ihtiyatkar hareket ediyorsak, ifrat derecede şüpheli davranıyorsak, bize çok pahalıya malolan hürriyetimizi kaybetmek hususundaki korkumuzdandır.” **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III**, 5.bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 90-92.

⁶⁰ İlhan Selçuk, “Maymunluğa Son Vermeli”, **Yön**, sayı 185, 14 Ekim 1966, s. 3.

dünyanın sıcak gündemleri Vietnam, Ortadoğu ve İsrail.. vs gibi konular arasında 181 kez konu edilmiş olmakla açık ara öndeydi.⁶¹ Doğal olarak A.B.D. yerilmekteydi. Ayrıca Türk-Amerikan ilişkileri mevcut şekliyle Atatürk'ün “tam bağımsızlık” prensibi aleyhine gelişen bir süreç olarak değerlendiriliyordu:

*“Atatürk devrinde bütün ezilen milletlerin ümit kaynağı ve yol göstericisi olan Türkiyemizin bugün halk düşmanı, geri, kukla idarelerle aynı safta görünmesine isyan ediyoruz.”*⁶²

Yön'ün dünya algılamasına göre, çağımızın dünya çapında olayları şunlardır:

1. İhtilalci sosyalizmin devletleşmesi: Bu harekete Rusya önderlik etti.
2. Milli Kurtuluş Hareketlerinin ve milletçi devletçiliğin başlaması: Bu harekete Türkiye öncü oldu.
3. XIX. yüzyıl tipi emperyalizmin itibarını kaybedişi ve müstemlekecilğin tasfiyesi.
4. Birleşmiş Milletlerin yerleşmesi.
5. Milletlerarası iktisadi entegrasyon hareketlerinin başlaması ve milletlerarası yardımlaşma hareketleri.
6. Az gelişmiş memleketlerde uyanış ve bu memleketlerde sosyal yapının yeniden düzenlenmesi çabaları. Memleketçi sosyalizmler.
7. Batıda ıslahatçı sosyalizmin yerleşmesi ve ihtilalci sosyalist partilerin zemin kaybetmesi.⁶³

Bu dünya algılamasından da açıkça görüleceği üzere, Yöncüler yoruma yer bırakmayacak şekilde referans değer olarak sosyalizmi kabul etmiş bir gruptu, Türk Devrimi'nin bu sosyalist kavrayış tarafından yüceltilmesinin temel nedeni anti-emperyalist duruşuydu.⁶⁴ Ancak Türk Devrimi ‘değişen şartlara göre şekil değiştiren emperyalizmin ülke içindeki işbirlikçileri tarafından ihanete uğramış’ ve ülke

⁶¹ Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s. 65.

⁶² Doğan Avcıoğlu, “Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesi'nin Düzenlediği ‘Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi’ Konulu Açıkoturumdaki Konuşması”, **Yön**, sayı 75, 23 Mayıs 1963, s. 9.

⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, “Türk Sosyalizminin İlkeleri”, **Yön**, sayı 56, 9 Ocak 1963, s. 10.

⁶⁴ Oysa anti-emperyalist bir çizgiye sahip olmak yalnızca bir tutumdur, sosyalizm dışındaki başka motivasyonların da bu tutumu sonuç verebileceği unutulmamalıdır.

yeniden bir ‘yarı sömürgeye’ çevrilmişti. Yön Dergisinde bu durum karşısında “İkinci Kurtuluş Savaşı” kavramı ileri sürülmüştür.⁶⁵

“Tabii Senatör Haydar Tunçkanat tarafından açıklanan CIA raporunda da, emperyalizm-komprador-ağa üçlüsünün karşısına dikilen en büyük tehlikenin “geleneksel yöneticiler” olduğu belirtilmektedir:

“(.....) Halihazır subayların büyük çoğunluğunun reform psikozunun nüfuzu altında İnönü’nün körükörüne hayranları ve Adalet Partisine düşman oluşları rejim için potansiyel bir tehlike arzeder. (.....) Aynı zamanda bütün devlet cihazı, maalesef muhalefete bağlı kimselerin elindedir”⁶⁶.

Bu satırlar “İkinci Kurtuluş Savaşı”nın muhataplarıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. İşbirlikçi sınıf Birinci Kurtuluş Savaşında başta Osmanlı monarşisi iken bu kez komprador burjuvazi ve toprak sahipliğidir. Bunların siyasal temsilcisi Adalet Partisi’dir. Bu sefer dış tehdit ve düşman ise, CIA ile ifade olunan A.B.D.’dir. ‘İkinci Kurtuluş Savaşımızın’ A.B.D.’yi kaygılandıran en büyük dayanağı asker-sivil bürokrasidir. İşte Yön Dergisindeki dış politika çizgisi ve dünya algılaması budur.

Yön Hareketinin bir kolu olan Sosyalist Kültür Derneği ile İngiliz Fabian Society arasında -bizzat Yöncüler tarafından işaret edilen- benzerliğin çok daha belirgin olanı Yön Dergisi ile 1930’ların ekol halini almış *Kadro Dergisi* arasında göze çarpar. Türk basın tarihinin kendilerine biçtikleri misyon itibarıyla en iddialı yayım organlarından olan Kadro ve Yön’ün en önemli ortak paydası Şevket Süreyya Aydemir’dir. 1927 tutuklamalarına kadar Türkiye Komünist Partisi üyesi olan Şevket Süreyya Aydemir, adlarıyla birer düşünce akımına isim babası olan her iki derginin de ideolog kadrosu içinde yer almıştır.⁶⁷ Her iki derginin de ideolojik omurgasını Marksist öğretiden doğan anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir duruş ile planlı devletçi ekonomik modelin gerekliliği tezi oluşturur. Her ikisinde de Türk Devrimine

⁶⁵ Doğan Avcıoğlu, “Milliyetçilere Sesleniş”, **Yön**, sayı 78, 25 Eylül 1964, s. 3.

⁶⁶ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, sayı 185, 14 Ekim 1966, s. 8.

⁶⁷ Yön Hareketinin isim babası, hareketin ilk çıkışını gerçekleştirdiği Yön Dergisi olmuştur. Aynı ilişki Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi arasında da mevcuttur, yalnız bir farkla: Kadro Dergisi 1932-1935 yılları arasında çıkmıştır, oysa “Kadro Hareketi” adını Şevket Süreyya Aydemir 5 Ocak 1931 tarihinde Türk Ocağında verilen bir konferansta kullanmıştır:

“..... Nitekim bir aydın kadro, hem de Mustafa Kemal’in hayatında ve onun gözleri önünde, gene de Türk İnkılabının ideolojisini kendi açısında derlemek, aydınlatmak ve terkip etmek çabasına girmiştir. Bu hareket ‘Kadro’ Hareketidir.”

Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, VIII. cilt, May yay., İstanbul, 1980, s. 637.

bir ideolojik elbise olarak Marksist öğretilerden doğan, ancak Türkiye şartlarına uyarlanmaya çalışıldığından dolayı özgünleşmiş bir sosyalizm anlayışının giydirilme gayreti gözlenir.

Vedat Nedim Tör, Kadro Dergisinin ilk sayısında “*İnkılabımızın diğer unsurları gibi iktisadi inkılabımız da orijinal bir eser olacaktır*” der ve Büyük Savaş (I. Dünya Savaşı) sonrası iktisadiyatının üç mecrada geliştiğini belirtir. Buna göre kapitalist iktisadi sistem yerine komünist iktisadi sistemi kurma yolunu Rusya tutmuştur. Kapitalist iktisadi sistemi kurtarmak işini Akvam Cemiyeti üstlenmiştir.⁶⁸ Müstemleke iktisadiyatı yerine müstakil millet iktisadiyatı yaratma işi ise Türkiye Cumhuriyetine düşmektedir.⁶⁹ Yön’de ise Muzaffer Karan “Kemalizm, Türk Sosyalizmi” başlıklı yazısında komünizmi ağını germiş pusuda bekleyen bir bela olarak niteler ve bu tehlikenin ancak temeli cumhuriyetçilik, devletçilik, laiklik olan Türk Sosyalizmi ile önlenebileceğini ileri sürer.⁷⁰ Kadro’da ve Yön’de yayımlanan bu görüşler, uluslararası (beynelmilel) ölçekteki Marksist algılamadan kopuş ve Türkiye’ye özgü yerel bir tür sosyalizm bağlamında iki dergi arasında var olan ortak paydanın kanıtıdır. Daha da spesifikleştirmek gerekirse, Marksist kuramın en temel kavramlarından olan “sınıf”, Kadrocu ve Yöncü tezlerde ortodoks Marksist algılamasından ve pratiğinden çok savrulmuş bir yerdedir. ‘Kadrocu’ Şevket Süreyya Aydemir, dünyanın yeni dengesinin milli kurtuluş hareketleriyle kurulacağını, bu uğurda sömürge ve yarı sömürge toplumlarında belirleyici faktörün “sınıf” değil, sınıfsız ve tezatsız bütün bir millet olduğunu savunur. Kadro Dergisinin 11. sayısında ise “Sınıflaşmamak ve iktisat siyaseti” adlı yazısında Vedat Nedim Tör, “sınıf” ve oynayacağı rol konusunda benzer şu görüşü savunur:

“Sınıfsız ve tezatsız millet olmak gayemizdir. Fakat henüz, sınıfsız ve tezatsız bir millet değiliz. Yalnız bizde sınıf ayrılıkları, siyaset hayatımızda hakim bir rol oynayacak kadar açılmamıştır. Yani, Türkiye Devleti, bir sınıf devleti değildir. Türk Devleti, Avrupa ve Amerika devletlerinin tersine, ne bir finans oligarşisinin, ne bir sanayi sermayesinin, ne bir büyük toprak mülkiyetinin, ne de bir işçi zümresinin menfaatları için işleyen bir icra makinesi olmaktan uzaktır” der ve sınıf kavgalarının

⁶⁸ Akvam Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam): Bugünkü “Birleşmiş Milletler”in temelini oluşturan, 1920’de kurulmuş ve Türkiye’nin de 1932’de üye olduğu “Milletler Cemiyeti”.

⁶⁹ **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, May yay., İstanbul, 1980, s. 638.

⁷⁰ Muzaffer Karan, “Kemalizm Türk Sosyalizmi”, **Yön**, sayı 39, 12 Eylül 1962, s. 6.

ulusları liyme liyme hale getirdiğini vurgulayarak Türk İnkılabının hem Fransız, hem de Rus inkılaplarına karşı bir reaksiyon olduğunu iddia eder.⁷¹

Yöncüler de sınıf ve mücadelenin (devrimin) alanı konusunda benzer bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Kadrocu yıllarından otuz yıl sonra bu kez Yöncü olarak karşımıza çıkan Şevket Süreyya Aydemir, Yön Dergisinde yayımlanan “Marksizm, Memleketçi Sosyalizm ve İhtilal” başlıklı yazısında memleketçi sosyalizmin XIX. yüzyılda Marks’ın müşahade ve izah ettiği çerçevede bir sosyalizm olmadığını, çağımızın toplum yapısında devletin belli bir sınıfın aygıtı olma vasfının geride kaldığını belirtir.⁷² Konuya Doğan Avcıoğlu’nun Yön’de çıkan “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları” başlıklı yazısından devam edelim:

“.... Yüzyıla yakın süredir ‘Osmanlı tipi ceberrut devletin temsilcileri, kapıkulu, geleneksel yöneticiler grubu, idari entellektüel kadro’ denen ve bizim “ara tabakalar” demeyi daha uygun bulduğumuz bir zümre, Türkiye’nin kaderine hakimdir. Ama TİP programında bu ara tabakalardan bahis yoktur. Yoktur, zira Batı toplumlarında ara tabakalar, önemli bir rol oynayamamışlardır. Sarahatla tanımlanmış sınıfların yol arkadaşı ya da müttefiki olarak kalmışlardır. Bu sebeple Batı sosyalistlerinin tahlillerinde ara tabakalar ihmal edilmişlerdir. Bizler de Batı sosyalistlerinin tahlillerini aynen aktardığımız için bu önemli tabakayı, Türk toplum yapısının tahlilinde unutuvermişizdir ve bunun varlığını, ancak son zamanlarda, ama halk düşmanı ve faşist bir tabaka olarak keşfetmekteyiz! Halbuki emperyalistler ve işbirlikçileri de aynı tabakayı, kapitalist ve emperyalist emellere en büyük engel diye nötralize etmeye çalışmaktadırlar! İki taraftan birinin fena halde yanıldığı muhakkaktır. Ama çok korkulur ki yanılanlar sosyalistlerdir. (.....)

Türkiye’nin bugün en büyük talihi, emperyalizm-ağa-komprador üçlüsünden hayli bağımsız ve güçlü ara tabakalara sahip bulunmasıdır. (.....) Demokratik devrim aşamasında, bu devrimden yana olan güçleri karşımıza alırsak, devrime karşı olan sınıfları tecrit etmede kusur edersek, en bilinçli devrimciler olarak, sosyalist olarak devrimci güçbirliğini kurma işinde öncü rol oynama yolunda çaba göstermezsek, sosyalizm iyi şey, kapitalizmin kötü şey olduğu anlamındaki

⁷¹ Vedat Nedim, “Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti”, **Kadro**, sayı 11, İkinci Teşrin 1932, s. 17-21.

⁷² Şevket Süreyya Aydemir, “Marksizm, Memleketçi Sosyalizm ve İhtilal”, **Yön**, sayı 59, 30 Ocak 1963, s. 16.

sözlerimiz, boş sol gevezelikten öteye bir değer taşımaz.”⁷³ Avcıoğlu başlığını gerçekten çok güzel yakıştırdığı makalesinde Türkiye’ye özgü bir durumun varlığını ve izlenecek yolun da bu fiili duruma uygun olması gerektiğini belirterek, ithal sosyalizm anlayışının devrimde işçi sınıfının rolünü ‘kutsayan’ tezine karşılık, özellikle asker-sivil bürokrasinin de içinde yer alacağı geniş bir sınıfsal koalisyonun gerekliliğine işaret etmektedir.

Son olarak, Yön Dergisi’nin çıkış amacına ne kadar hizmet edebildiği konusuna eğilelim. Derginin son sayısındaki ‘nefis muhasebesi’ni andıran bir yazıdan yapacağımız alıntı, konuya oldukça ışık tutar niteliktedir:

“..... Şüphesiz Yön’den çok önce Türkiye’de sosyalist düşünce hizmetinde büyük emekler sarfedilmiş, büyük gayretler harcanmıştır. Bu ülkeye giden yola taş döşemiş olan her kişiye büyük saygı duymak gerekir. Türkiye’de sosyalizm, dünden gelen ve yarına uzanan bir çizgide nice insanların ödenmez çabalarıyla gerçekleşecektir. Bugün “sosyalizm” demek adeta bir övünç işidir. Yön’ün çıktığı günlerde böyle değildi. Daha öncesinde “sosyalizm” değil, “sos” diyenleri ne belaların beklediği bilinmeyen birşey değildir. Yön çıktığı zaman gerici çevrelerin Taksim meydanında ilk sayısını yaktıkları unutuldu şimdi...”⁷⁴

En yetkili kalemlerinden birinin ürünü olan bu satırlardan da açıkça görüldüğü gibi Yön’ün varlık amacı sosyalizm propagandasıydı ve gerçekten de Türk toplumunun aydın ‘ara tabakalarını’ sosyalizm düşüncesine alıştırmaya yolunda bir hayli mesafe olarak misyonunu yerine getirmişti. “Atatürk’ün anti-empyalistliğinden, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma idealinden, Türk Devriminin özellikle halkçılık, devletçilik, devrimcilik gibi ilkelerinden maharetle yararlanarak sosyalizme etkili bir çevre nezdinde meşruiyet kazandırmıştır” demek, dergi hakkında yanlış ve abartılı olmaz.

d. Devrim Gazetesi’nde Türk Devrimi ve Atatürkçülük Temaları

Devrim Gazetesi, Yön Dergisi’nin kendi iradesiyle kapanmasından (30 Haziran 1967) iki yılı aşkın bir süre sonra, 21 Ekim 1969’da yayın hayatına merhaba

⁷³ Doğan Avcıoğlu, **a.g.m.**, s. 8-10.

⁷⁴ İlhan Selçuk, “Yeni Ufuklara Doğru”, **Yön**, sayı 222, 30 Haziran 1967, s. 5.

dedi. Mümtaz Soysal dışında bütün Yöncüler, Devrim Gazetesi'nde tam kadro olarak yeniden kamuoyu huzurunda sahne almış olarak görülür. Tıpkı Yön'ün olduğu gibi Devrim'in de sahibi Cemal Reşit Eyüpoğlu olmuştur. Yön Hareketinin baş aktörü Doğan Avcıoğlu Devrim'in genel yayın müdürüdür. Gazetenin iki yazı işleri müdüründen biri olarak (diğeri Uluç Gürkan) Avcıoğlu'yla en yakın bir mesai arkadaşlığı bulunan ve onu en iyi gözleme şansına sahip olmuş Hasan Cemal'e göre, neredeyse gazetede bütün kontrol Avcıoğlu'ndaydı, tek başına gazete gibiydi. Yayına girecek bütün yazıları okur, gerek görürse düzeltir, hatta bazı yerlerini yeniden yazardı.⁷⁵ Gazetenin yazar kadrosu içinde TİP milletvekilliği yapmış olan Çetin Altan'dan 27 Mayıs'ın kudretli paşaları Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'a kadar uzanan bir yelpazede dikkat çekici isimler yer almaktadır. Şevket Süreyya Aydemir gibi duayenlerin yanında, sonradan her biri kendi alanında markalaşacak olan İlber Ortaylı, Uğur Mumcu, Şahin Alpay, Cengiz Çandar gibi gençler (elbette Hasan Cemal ve Uluç Gürkan'da bu gençlere dahildir) Devrim'in köşelerinde ön plana çıkmaya başladılar. Bugünün ünlü simaları Doğan Hızlan'a, Adalet Ağaoğlu'na da Devrim'in sayfalarında rastlamak mümkündür. Hareketin çekirdek kadrosundan Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi yazarlarına eklenen genç kalemlerin varlığına rağmen, basit bir karşılaştırmayla görülür ki, Yön'ün yazar kadrosuna göre Devrim'inki daha dardır. Bunun nedeni, hareketin bu iki yayın organının misyonlarında gizlidir. Çalışmamızın "Yön Dergisi" bölümünden hatırlayacağımız üzere; Yön, Türkiye'nin geri kalmışlığına, dışa (yani emperyalizme) bağımlılığına son vermek için bir kalkınma felsefesi oluşturma yönünde düşünce platformu oluşturmak, ve bu kalkınma felsefesi etrafında sorumlu yurttaşların birleşmesini sağlamak amacına hizmet ediyordu. Daha net ifadelerle söylersek, bahsi geçen kalkınma felsefesi tabii ki sosyalizmdi, amaç da etkili çevreleri sosyalizm düşüncesine alıştırmaktı. Bu nedenle şöyle veya böyle sosyalizm düşüncesini destekler nitelikteki her yazıya ve yazara sayfaları açıktı. Yön'de Yöncülerin çok hayati bazı noktalarda ters düştükleri TİP'li Sadun Aren, Behice Boran gibi isimler bile zaman zaman yazmışlardı, ancak böyle birşey Devrim Gazetesi için gereksiz, hatta uygunsuzdu. "Devrim" in daha hassas, daha spesifik bir yayın politikası vardı. Bir cuntanın sözcüsüydü. Bu nedenle doğrudan hedefe dönük olmayan herhangi bir yazıya sayfalarında yer yoktu. Hem Yön hem de Devrim -eski bir deyişle- ismiyle

---

⁷⁵ Hasan Cemal, a.g.e., s. 204.

müsemmaydılar, Yön, Türkiye için aranan yönün ne olduğunu ifade ederken, Devrim ise bu yön doğrultusunda nasıl ilerleneceğine, yani devrime işaret ediyordu.

Devrim Gazetesi'nin merkezi Ankara'daydı. Bu yer seçimi bile dikkat çekicidir, Türk basınının büyük bir kısmının merkezi İstanbul'da bulunurken, tıpkı Yön gibi Devrim'in de Ankara merkezli olması, hareketin karakteri gereği emekçi halk kitlelerinden çok, hedef kitle olarak aydın asker-sivil bürokrasiyi gördüğünün kanıtıdır. İstanbul yerine bürokrasinin merkezi olan memur kenti Ankara'yı karargah seçmek, hareketin kurmayları için anlaşılır bir tercihtir. Bürokrasi, Devrim için hem hedef kitle, ama aynı zamanda bir haber kaynağıydı. Hasan Cemal buna örnek olarak Devlet Planlama Teşkilatı'ndan Emin Çölaşan ile Ali Nejat Ölçen'i gösteriyor.⁷⁶

Devrim de tıpkı Yön ve SKD gibi bir bildiri yayımlayarak faaliyetine başlamıştı. Bildiri, geçmiş bildirilerde olduğu gibi yine ülkenin karanlık bir gidiş içinde olduğunun savunulmasıyla başlar. Buna göre; Türkiye mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir, ancak seçim sonuçları hiçbir değişiklik vaat etmemektedir. Bildiri, en ileri görüşlü partileri bile "*siyaset borsasında çuval dolusu oy satan şeyh, ağa, aşiret reisi ve tefeciden medet ummakta*" suçlamaktadır. Yani, siyaset kirlidir, bir kısır döngü içindedir. Kemalizmin sindirdiği irtica, Türk Devrimi yarım bırakılıp tamamlanamadığı için tasfiye edilememiş, daha da kötüsü, çok partili hayata geçişle birlikte gelişme ve yayılma olanağı bulmuştur. Dinsel irtica güçleri, kitlelere gerçek çıkarlarını unutturmak yoluyla toprak ağalarının, aracı tüccarların ve komprador burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmekte, bu hizmetlerinin karşılığı olarak da kendilerine göz yumulmaktadır. Adeta bir "Tutucu Güçler Koalisyonu" söz konusudur, ancak iş bu kadarla sınırlı değildir. İçerideki bu bloğun sırtını yasladığı, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemi içinde kendilerine politik, ekonomik ve askeri her yönden bağımlı kalması için tutucular koalisyonuna tam destek veren belirli dış güçler vardır. Devrim Bildirisi gözüyle bakarsak, Türkiye'de demokrasinin, gerici güçlerin ve emperyalizmin iktidarda kalma aracına dönüşmüş olduğunu görürüz. Bu bakışa göre, Kemalizm, sandık yoluyla tasfiye edilmişti.⁷⁷

Devrim Bildirisi çözüm yolu olarak, çok partili parlamenter düzene itibar edilmemesini salık vererek "Kemalistleri göreve" çağırıyordu. Buna göre, Atatürk

---

⁷⁶ a.e., s. 210.

⁷⁷ Devrim Bildirisi, **Devrim**, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 8.

çok partili rejime itibar etmemiştir, onun için önemli olan bağımsızlık içinde devrimler yoluyla bir an önce çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Biçime değil, öze önem vermiştir. O, böyle bir yolu takip ettiğine göre Kemalistlere de düşen bu olmalıydı. Yalnız üst yapı devrimlerinin hayata geçirilebilmesiyle yarım kalan Türk Devrimi, günümüzün devrimcileri tarafından alt yapı devrimlerinin de gerçekleştirilmesiyle tamamlanmalıydı: “*Bu görevden kaçınan, Milli Kurtuluş Savaşımızın mirasına ve devrimci sıfatına layık olamaz*”dı.⁷⁸ Bildiride önerilen yolun uyandırdığı yasa dışılığa davet ve mevcut anayasal düzeni yıkmak çağrışımını gidermek ya da meşrulaştırmak için olsa gerek, gazetede bildirinin yayınlandığı aynı sayfaya Atatürk’ün şu sözüne yer verilmiştir: “*Devrimin kanunu, mevcut kanunların üzerindedir.*”

Devrim Gazetesi’nin logosunu Atatürk’e ait olan “*İdare-i maslahatçılar esaslı devrim yapamazlar*” sözü teşkil ediyordu. Gazete, Yöncülerin artık tamamen demokratik parlamenter sistemden umutlarını kesmelerine yol açan 1969 seçimleri sonrasında çıkmaya başlamıştı. Hedef tahtasına bizzat anayasal düzenin kendisini koymuşlardı. İlhan Selçuk “Bağnazlık” adlı yazısında; “*Türkiye’de bugün tabu olan konular vardır, bunlardan birincisi parlamentoculuk konusudur. Parlamentoculuk üzerine söz söylemeye kalkan kişi dikkatli olmalı, tutucular koalisyonunun engizisyon mahkemesinden sakınmalıdır. Ülkemizde sandıktan çıkıp iktidara oturan komprador-mütegalibe ortaklığı, Galile’nin yaşadığı çağdaki kilise kadar mutaassıptır bu noktada... “-Parlamentoculuk, emperyalizmin az gelişmiş ülkelere ihraç ettiği rejimdir” dediniz mi idam fermanı hazırdır. 142’inci madde şampiyonlarının, fikir özgürlüğü düşmanlarının Türkiye’de parlamentoculuğa toz kondurmamaları bir tesadüf müdür? Toplumun komprador, mütegalibe, softa çevrelerini tam anlamıyla iktidara oturtan rejimdir parlamentoculuk*” diyordu.⁷⁹ Çetin Altan eski bir parlamenter olarak “Ben Milletvekili İken” başlıklı köşesinde yazıyor, kendi deyimiyle okurlarının “*parlementonun ne olduğunu daha içerden görmelerini*”⁸⁰ sağlamak için milletvekilliği yıllarının anılarını köşesine taşıyordu. Hasan Cemal ise, “*Şeriatçılar parlamentoculuğa, en az politikacılar kadar yürekte bağlanmışlardır. ‘Bizim Anadolu’ gazetesi seçimlerden bir iki gün önce, ‘önümüzde*

⁷⁸ Devrim Bildirisi, **Devrim**, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 8.

⁷⁹ İlhan Selçuk, “Bağnazlık”, **Devrim**, sayı 7, 2 Aralık 1969, s. 2.

⁸⁰ Çetin Altan, “Ben Milletvekili İken”, **Devrim**, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 2.

iki yol var, ya boykot, yahut da demokrasiye sahip çıkmak' demektir. Gazete, boykotu, müslümanların 'kendi kuyularını kendi elleriyle kazmaları' diye nitelemekte, demokrasinin ise, 'ümit dolu müjde ışıkları taşıdığını' ileri sürmektedir. 'Türkiye'de demokratik gelişme ile beraber, İslam'a ve milli kaynaklara dönüş akımı güçlenmiş', 'mukaddesatçı ve milliyetçi birikim' hızlanmıştır"⁸¹ saptamasını köşesine taşıyor ve bu nedenle "Bizim Anadolu"nun, müslümanları demokrasiye sahip çıkararak, sandık başına gitmeye çağırmakta olduğunu altını çiziyordu. İlhan Selçuk, Çetin Altan ve Hasan Cemal örneklerindeki vurgu hep aynıdır, o da demokratik parlamenter sistemin yozlaşmışlığı ve geri unsurlar için avantaj taşımasıdır.

Görüldüğü gibi Devrim'in Türkiye teşhisi anayasal düzenin, parlamenter demokrasinin tıkanıdığı istikametindeydi. Bu yolla kalkınmanın bir hayalden ibaret olduğunu, tam aksine ülkenin geriye gittiğini ve sömürgeleştiğini iddia ediyordu. Peki teşhisi böyle olan Devrim'in önerdiği çıkış yolu neydi? İşte bu noktada teşhis açıklığında ve netliğinde bir çıkış yolu önerisi ortaya koymanın güçlükleri vardır. Çözüm, ima yolu ile ve dolaylı olarak işaret edilmiştir. Açıkça dillendirilmese de, Devrim'de işaret edilen çözüm yolunu her dinleyen duyar, her bakan görebilir:

"Son seçimler 27 Mayıs günlerinden beri "zinde güçler" denen aydın çevrelerde, rejime bağlanan ümitlerin azalmasına yol açmıştır. Düzen değişikliğinden yana gözüken TİP ve CHP gibi partilerin beklenen sonuçları elde edemeyişleri, parlamentoculuk yoluyla düzen değişikliği ve kalkınmanın gerçekleşebileceği ümitlerini çok zayıflatmıştır. 'Düzen değişikliğine hayır' diyenler, seçimleri devamlı kazanmaktadır. AP iktidardan düşse dahi, parlamentolarda daha uzun bir süre, düzen değişikliğine karşı olan güçler çoğunlukta kalacaktır. Türkiye'nin ise kalkınabilmek için, bir an önce köklü düzen değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en bilinçli olarak duyan zinde güçler, bu durumda parlamentoculuktan ümitlerini kesmekte ve yeni çözüm yolları aramaya yönelmektedirler."⁸² Bu satırlarda iki şey dikkati çekmektedir: Birincisi "zinde güçler" kavramı, diğeri ise yönelmekte oldukları "yeni çözüm yolu"dur. "Zinde güçler" sözüyle ifade edilenin Silahlı Kuvvetler olduğu aşıkardır, veya en iyimser bir yorumla Silahlı Kuvvetler'i de içeren asker-sivil bürokrasi merkezli bir aydın bloğu,

⁸¹ Hasan Kaya Cemal, "Şeriatçılar Son Seçimde Genelde AP'yi Destekledi", **Devrim**, sayı 2, 28 Ekim 1969, s. 2.

⁸² Doğan Avcıoğlu, "Takke Düştü", **Devrim**, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 5.

ya da Avcıoğlu'nun Yön'deki betimlemesiyle “ara tabakalar”dır.⁸³ “Yeni çözüm yolu” ile ise, mevcut çok partili parlamenter sistem dışında ‘herhangi’ bir yol kastedilmektedir. Bu ikisini bir araya getirdiğimizde, tıpkı 27 Mayıs’da olduğu gibi bir ihtilal, veya Yöncülerin daha çok sevdiği bir ifadeyle ve içeriği 27 Mayıs hareketinden daha kapsamlı olarak “devrim” şekli ortaya çıkmaktadır.

Devrim Gazetesi Silahlı Kuvvetlere seslenmekteydi, stratejisini asker üzerine kurmuştu. İçeriden biri olarak Hasan Cemal malumun ilamı olacak şekilde bunu itiraf etmektedir: “*İşimiz, tüm çabamız askeri kışkırtmaktı.*”⁸⁴ Bu noktada çok temel bir prensip devreye girer, o da her güç odağı ve toplumsal katman gibi Silahlı Kuvvetleri harekete geçirmek, seferber edebilmek için de onun değerlerine seslenilmesinin ve onun duyarlılıklarından yararlanılmasının gerekliliğidir. Türk Silahlı Kuvvetleri söz konusu olduğunda bu değer “Atatürk”tür. Daha önceden sol düşüncenin popülaritesine tavan yaptıran ülke içinde ve dünyadaki konjoktüre değinmiştik. Ancak ne olursa olsun, konjoktür solu ne kadar haklılaştırırsa haklılaştırın, Türk Ordusu’ndan sol düşünce adına ihtilal beklenmez. Hasan Cemal’in belirttiği yönde bir amacı olan Devrim Gazetesi’nin “Atatürk” adından yararlanması kaçınılmazdı, bir zorunluluktur. Avcıoğlu'nun “Kemalizmi İyi Anlamak Gerek” başlıklı yazısına başvurmak açıklayıcı olacaktır:

“Medeniyeti getirebilmek için, herşeyden önce, emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak gereklidir. Bugün için de geçerli olan bu gerçek, ilk kez Atatürk tarafından tam bağımsızlık ilkesiyle ortaya atılmıştır. Tam bağımsızlık, duygusal bir milliyetçi talep değil, kalkınmanın ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın vazgeçilmez önşartıdır.

Peki bağımsızlık elde edilince kalkınma nasıl gerçekleştirilecektir? Alt ve üst yapısıyla feodal olan bir düzen üzerine, buhar makinesi ve lokomatifiyle medeniyeti ithal edip yerleştirmek mümkün müydü? Namık Kemal ve Ziya Gökalp bunun mümkün olabileceğini düşünmüşlerdi. İlk kez Atatürk, ‘feodal yapı üzerine sanayi uygarlığı aşılanmaz. Uygarlığa giden yol, içeride düzen değişikliğini gerektirir’ tezini açıkça ortaya koymuştur.

---

⁸³ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, Yön, sayı 185, 14 Ekim 1966, s. 9.

⁸⁴ Hasan Cemal, a.g.e., s. 41.

Günümüzde çağdaş uygarlığa, halkın ve bütün ulusçu güçlerin el ele verecekleri bir bağımsızlık ve düzen değişikliği mücadelesiyle ulaşılabacaktır. Bu da, yarıda kalan Kemalist devrimin, günümüzün şartlarında sürdürülmesinden başka birşey değildir. Kemalist devrim bitmemiştir, devam etmektedir.”⁸⁵ Doğrusu, Türkiye’de siyasi proje ve hareketlere meşruiyet kazandırmak için Atatürk’le ilişkilendirme yapılması bilinen bir olgudur, ancak bunu yukarıdaki satırların yazarı kadar başarıyla yapmayı göstermek güçtür.

Devrim, bir cunta oluşumunun sözcüsüydü, dolayısıyla ‘içeriyle’ organik bağı vardı. Gazete, ordu içinden geldiği iddia edilen devrimci bildirilere, sayfalarını ardına kadar açmıştı. Öylesine arkasından emin ve cüretkardı ki, Genelkurmay Başkanını bile tehdit edebiliyordu. Avcıoğlu’nun kaleme aldığı “Uyarı” başlıklı yazı, bu bağlamda görmeye değerdir:

“Genelkurmay Başkanı Tağmaç’a göre, kışlaya, komutanlara ‘satılmışlar, faşistler, uşaklar...’ diye saldırıyorlarmış. Silahlı Kuvvetlerin bu düşmanca saldırılara ‘daha ne kadar sabırla mukavemet edeceğini kestirmek artık mümkün değil’miş....

Ordunun bir kez daha politika hayatına müdahalesi mümkündür. Fakat Kabakçı Mustafa tayfası olmayan Türk Ordusu, tarihine ve geleneğine bağlı kaldığı sürece, bir iki sapık ‘satılmış’ diyor diye ya da Orgeneral Tağmaç’ın sinirleri dayanamıyor diye, politik hayata müdahale edecek değildir. Günümüzün koşullarında Ordu, ancak yeni bir Türkiye’nin inşası için ağırlığını koyar.

Karanlıkta ıslık çalan, sinirleri yerinden oynamış bir kısım rütbe sahiplerinin elleri altındaki düğmeye basarak bir takım kuvvetleri harekete geçirmesi her zaman mümkündür. Fakat bu rütbe sahipleri, günümüzün koşullarında kısa sürede aşdıklarını ve bozuk düzenin bekçiliğini yapacak sandıkları güçlerin, devrim yolunda şelaleler gibi ellerinden kaydığını görecektir.”⁸⁶

2 Mart 1971’de, yani cunta tarafından harekete geçmek için planlanan 9 Mart’a bir hafta kala Devrim’de Avcıoğlu’nun “Bekleyiş” başlıklı makalesi çıkar. Avcıoğlu, “Parlamentar sistemin sonuna yaklaşıldığı artık iyice seziliyor”⁸⁷ diye

⁸⁵ Doğan Avcıoğlu, “Kemalizmi İyi Anlamak Gerek”, **Devrim**, sayı 4, 11 Kasım 1969, s. 7.

⁸⁶ Doğan Avcıoğlu, “Uyarı”, **Devrim**, sayı 69, 16 Şubat 1971, s. 1, 7.

⁸⁷ Doğan Avcıoğlu, “Bekleyiş”, **Devrim**, sayı 71, 2 Mart 1971, s. 1.

yazarak, geriye sayışın başladığını duyurur gibidir. Ancak dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, bilinmeyen bir nedenle 9 Martta ‘düğmeye’ basmaz ve iktidara gelmelerine ramak kalanların üzerilerine ‘balyoz’ iner. Cuntanın içindeki MİT ajanı olan Mahir Kaynak, 9 Mart teşebbüsünün yalnız iç tedbirlerle durdurulmadığı, cuntanın karşısına aldığı A.B.D.’nin büyük ölçüde devreye girdiği görüşündedir.⁸⁸ 12 Mart akabinde, Devrim Gazetesi’nin Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılması gecikmez. -Yön’ün 1963’deki kapatılışından farklı olarak- Devrim’in kapatılışı, Yön-Devrim Hareketi’nin tarihe karışmasının ilanı olmuştur.

e. Yön-Devrim Hareketinin Türk Devrimi Algılaması Açısından Genel Bir Değerlendirmesi

Öncelikle Yön-Devrim hareketinin hedefini deşifre gereksinimi yoktur, bu zaten ortadadır. Türk Devrimine, Atatürk’e ve ilkelerine göndermeler bulunsa da, bunların klasik anlamda savunuculuğu yapılmamıştır. Yöncü tezde çok açık bir biçimde sosyalizm vurgusu vardır. Yöncülere göre, sosyalizm tekdir, bütün sosyalist akımların ilham kaynağı insanların özgürlük, eşitlik ve kardeşlik içinde yaşamalarına ve gelişmelerine olanak veren bir toplum düzeni kurma çabası olan sosyalist idealdir.⁸⁹ Yukarıdaki konu başlıkları altında detaylandırdığımız harekete bir bütün olarak bakılınca, hareketin nihai amacının Atatürkçülüğün korunup güçlendirilmesi olmadığı, somut olarak sosyalizm olduğu çekinmeden söylenebilir.⁹⁰

Yöncülerin sosyalizm ile Atatürk’ü kafa karışıklığına yol açacak kadar çok yanyana getirdikleri söz ve yazılarından bir örnek olarak, SKD’nin yöneticilerinden Cahit Tanyol’un derneğin İstanbul Şubesinin düzenlediği bir açık oturumda yaptığı konuşmaya kulak verelim:

“Sosyalizm kavramı ile Atatürkçülüğü yanyana getirme, gelişigüzel bir yakıştırma, bir zorlama değildir. Sosyalizm, kendini meşrulaştırmak için Atatürk’e sığınmak da istemiyor. SKD’ni kuranlar memleketin kurtuluş yollarını araştırırken

⁸⁸ Mahir Kaynak, **a.g.e.**, s. 107.

⁸⁹ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız” **Yön**, sayı 36, 22 Ağustos 1962, s. 3.

⁹⁰ Bunun aksi de savunulmuştur. Yani Yön-Devrim hareketinin cumhuriyet ideolojisini neredeyse eleştirisiz benimsediği, hatta hareketin aslında burjuvazinin ihtiyaçlarına, siyasi ve ekonomik taleplerine hizmet ettiği de ileri sürülmüştür. (Bkz. İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, **Türk Solunun Eleştirel Tarihi-1**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996, s. 202.) Doğrusu herkes durduğu yer itibarıyla bir bakış açısı yakalar ve olayları değerlendirir, daha açık bir ifadeyle komünizme ve proletarya diktatörlüğüne taraftar olmayan Yön’ü, bunları savunanların bu şekilde değerlendirmesi anlaşılabilir bir tutumdur.

sosyalist açıdan Atatürk'e, Atatürkçülük açısından memleket gerçeklerine bakmak lüzumunu duymuş, düşünce ve gerçeğin yol kavşağında Atatürkçülükle Sosyalizmin memleketi kurtarmak konusunda birleştiğini görmüşlerdir. Fakat bizim anladığımız Atatürkçülük Osmanlı aydınının anladığı Atatürkçülük değildir. Bizim anladığımız sosyalizm, Osmanlı aydınının anladığı dogmatik sosyalizm de değildir. Amaç Türkiye'yi doktriner sosyalizmin kalıplarına uygun bir kuruluşa götürmek değil, sosyalizmi Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ve mutluluğa ulaşabilmesi için bir araç olarak kullanmaktadır. 150 yıllık tecrübe toplumun sosyal ve ekonomik hayatında hiçbir değişme olmaksızın sadece Batı burjuva demokrasilerinin kalıpları içinde oylanmakla geçmiştir."⁹¹

Cahit Tanyol ve diğer Yöncülerin sosyalizmi Atatürkçülük adına kullandıklarını düşünmek yerine, Atatürkçülüğü Sosyalizm adına kullandıklarını düşünmek daha isabetli olur. Her şeyden önce bunun maddi altyapısı vardır. Şöyle ki: Atatürkçülük, Türk Devriminin formüle edilmiş halidir. Türkiye'ye özgü şartlardan doğmuştur, ancak bu tümüyle özgün ve biricik olduğu anlamına gelmez, çünkü ilkelerine bakacak olursak bunların başka ve daha evrensel ideolojilerle de ilişkilendirilebileceğini görürüz. Daha somut olmak gerekirse, kimi Atatürk ilkelerini dünyanın bir başka yerinde savunan bir kişi kendisini belki sosyal demokrat, belki de sosyalist olarak tanımlayabilir ancak bu tanımlama kesinlikle "Kemalist" sıfatıyla ortaya çıkmaz. Tarihi anlamlandırmada Tarihi Materyalizmi kriter kabul edince Türk Devrimini olumlulamak için hiçbir neden yoktur, çünkü tarihin akışı içinde ilerici bir adıma karşılık gelmektedir. Sosyalistler, mücadele halinde oldukları burjuvaziyi dünyada iktidara taşıyan burjuva demokratik devrimlerini de aynı bağlamda olumlarlar ve burjuvazinin feodaliteyi yıkarken sergilediği tarihsel devrimci rolü yüceltirler. Ama bu onların gerçekte kapitalist oldukları anlamına asla gelmez. Bu bilgiler ışığında toparlarsak, ideolojileri olan "Türk Sosyalizmi"nin Türk devrimiyle elde edilen kazanımların tarihsel süreçteki bir ileri aşaması olduğuna inanan Yöncülerin, teorik olarak Türk devrimini olumlumalarının pratikte Atatürkçü olmaları zorunluluğunu doğurmadığı görülür.

---

⁹¹ Cahit Tanyol, "Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesi'nin Düzenlediği 'Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi' Konulu Açıkoturumdaki Konuşması" **Yön**, sayı 75, 23 Mayıs 1963, s. 10-11.

“Sosyalizm, Atatürkçülüğün doğal bir devamıdır” yorumunun oldukça zorlamalı bir yorum olduğunu kabul etmek gerekir.⁹² Atatürk ve öncülüğünü yaptığı Türk devrimi bütüncül bir bakışla kavranmadığı takdirde, bir söz ya da icraattan yola çıkılarak yapılan yorumlar bizi yanlış yerlere götürebilir. Bu metotla Atatürk’ün değil solcu, dinci olduğunu bile iddia etmek mümkün hale gelir. Ancak Yöncüler, Atatürkçülüğü sehven bu şekilde yorumlamıyorlardı, bu bilinçli bir tutumdur. Siyasi meşruiyet kaynağının Atatürkçülük olduğu Türkiye’de, ona gönderme yapmaksızın hiçbir siyasi kazanım elde edemeyeceklerini ve hedef kitleleri olan aydın bürokrat kesim içinde tutunamayacaklarını mutlaka biliyorlardı:

“İktidarları yeryüzündeki bütün kurtuluş savaşlarına karşı cephe almış bir Türkiyede, az gelişmiş ülkelerin ilk Milli Kurtuluş Savaşı’nı vermiş Atatürk’ü gerçek kimliğiyle ortaya koymak cesaret meselesi haline gelmiştir. ...Ve böyle bir ortamda Atatürkçülüğün gerçeklerini gençliğin gözleri önüne serecek, Atatürk ihtilalinin anlamını ortaya koyacak her çeşit çalışmadan yoksun kalmışız. Basınımız aynı karanlığın içinde yıllarını yıl etmiş. Liz Taylor’un yatak odası maceralarına ve Brigitte Bardot’un flörtlerine verdiği önemi memleketin temel sorunlarına vermeyen ve halkı uyutmak için elinden geleni yapan Babıali basını, Milli Kurtuluş Hareketinin gerçeklerini küllemek için son yirmi yılda elinden gelen gayreti göstermiştir. ...Ancak 27 Mayıs’tan sonradır ki Türkiye’de Atatürkçülüğün uyanışı başladı. Bu uyanışın Türkiye’ye getirdiği akım emperyalizme karşı savaştır. Bizi sömüren emperyalizme karşı mücadele, Atatürkçülüğün Türkiye’de gerçekleşmesi için birinci vasıtaadır.

Kompradorlar cephesi bunun içindir ki Atatürkçülüğün ürkerler. Atatürk’ün emperyalizme, yani sömürüye karşı olduğu kesin, açık ve tartışmasız olduğundan

---

⁹² Taha Parla’nın, Kemalizme yapılmaya çalışılan Sosyalizm aşısı değerlendirmesi şöyledir: “Şuradan yola çıkmaya çalıştılar: Kemalizmin anti-emperyalist oluşundan, bağımsızlıkçı oluşundan da hareketle ve aslında bir neo-merkantilist kapitalist devletçilik anlayışı olan devletçiliğini sosyalizan bir şey olarak göstermeye çalıştılar. Aslında bu da bir bağdaşmazları bağdaştırma çabasıydı, yanlıştı; teorik ve kavramsal olarak çok yanlıştı ama çok büyük kabul gördü. Çünkü bazı yerlerde söylediğimiz gibi, Kemalizm o kadar kapsayıcı, her şeyi altına alıcı bir şemsiye ki, kimse siyasi ve teorik planda bununla hesaplaşmaya cüret edemediği için yaslanmaya ve uzlaşmaya çalışıyor.”
Taha Parla, **Sol Kemalizme Bakıyor** Röportaj: Levent Cinemre, Ruşen Çakır, Metis yay., İstanbul, 1991, s. 45.

yabancı sömürücülerle işbirliği yapanlar elbette Atatürk'e karşı olacak ve Atatürkçülükten korkacaklardır.”⁹³

Görüldüğü gibi Yöncüler kendi tezlerini daima Atatürk üzerinden savunmaya, mutlaka Atatürk'le bir bağlantı kurmaya özen göstermişlerdi. Hem sosyalizmi hem de Atatürkçü olduklarını savunmuşlardı. Yön'ün son sayısındaki son makalesinde Türkiye'de sosyalizm kelimesini yasaklı olmaktan kurtarmakla övünen İlhan Selçuk, kendisi gibi mahkeme saatini bekleyen bir öğretmenin yargılanma nedenini sorması üzerine, “*Hoca, biz Atatürkçüyüz, Atatürkçü olduğumuz için yargılanıyoruz*” karşılığını vermişti.⁹⁴ Onlar siyaseten sağlarında kalanlarca sosyalist, solunda kalanlarca ise Kemalist olarak nitelendiler.⁹⁵

9 Mart Cuntasına sızıp ihtilal hazırlığını deşifre eden dönemin MİT görevlisi Mahir Kaynak'a göre Yöncülerin demokratik parlamenter düzen yerine Türkiye için uygun gördüğü sistem, sosyalizmin Arapçası sayabileceğimiz BAAS tipi bir tek parti yönetimiydi.⁹⁶ Parlamentoculuğun kapitalizmin ürünü ve yükselen burjuvazinin rejimi olduğunu, daha da önemlisi parlamentoculuğun az gelişmiş ülkelere aktarılamayacağını savunmuşlardı:

“Parlamenter rejim, devamlı olarak ilerleme sayesinde sürdürülebilmiştir. Avrupa ülkelerinin sınai kalkınması, parlamentoculuğun başarısının aktüel nedenlerinden biridir. Bunun içindir ki parlamentoculuk, imtiyazlı milletlere özgü bir rejim olarak gözükmektedir.”⁹⁷

Yöncüler kendilerini ve biz onları nasıl adlandırırsak adlandıralım, özlemini duydukları ve yorum yapmamız gerekirse Türkiye'ye 'reva gördükleri' düzenin Atatürk'ün siyasi mirasıyla bağdaşır bir yanı olamaz.

---

⁹³ İlhan Selçuk, “Atatürkçülük Emperyalizme Karşı Savaş Demektir”, **Yön**, sayı 137, 12 Kasım 1965, s. 5.

⁹⁴ Soruyu soran öğretmen, o dönemde TÖS il başkanlığı yapmış olup 12 Mart Askeri Müdahalesi sonrası tutuklanıp yargılanan Mükremin Tekin'dir. Tekin, şimdilerde Sakarya Atatürkçü Düşünce Derneği yönetim kurulu üyesi ve basın sözcüsüdür.

Mükremin Tekin, **Tellerin Arasındaki Çocuk**, Adapazarı, 2005, s. 117.

⁹⁵ Marksist- Leninistlere göre kesin olarak Kemalistler.

Mihri Belli ile Söyleşi II, 21 Ağustos 2007.

⁹⁶ Mahir Kaynak, **a.g.e.**, s. 63.

⁹⁷ **Devrim**, sayı 5, 18 Kasım 1969, s. 2, 7.

II. BÖLÜM

ORTANIN SOLU VE TÜRK DEVRİMİ

1. CHP’de Ortanın Solu Akımının Ortaya Çıkışı

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran kadronun siyasal örgütü olmuştur. Kurucusu ve ilk genel başkanının Atatürk olması zaten başka söze gerek bırakmaz. Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesinin taşıyıcısı olmuş, diğer yandan da devletle iç içe geçmiş bir “devlet partisi” olarak tanınmış ve bilinmiştir.¹ Bu algılamının gelişmesinde uzunca bir süre tek partili rejimde ülkeyi yönetmiş olmasının ve yöneticilerinin aynı zamanda üst düzey devlet memurları olmalarının da katkısı yadsınamaz, ancak çok partili siyasal düzene geçilmesiyle birlikte partinin muhalefet rolü üstlenmesinin bile CHP hakkındaki “devlet partisi” algısını değiştirdiği söylenemez. Hele 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrası Kurucu Meclis’in teşekkülü ve yeni anayasanın oluşturulması aşamasındaki rolü ise bu algıyı daha da güçlendirici nitelikte olmuştur.

CHP kuruluşundan itibaren bir kitle partisi olagelmişti, partide az ya da çok, işçiden büyük sermaye sahibi işverene, köylüden büyük toprak sahibine ve bürokrata varıncaya kadar toplumun hemen her kesimi temsil olunmuştu. CHP’nin hiçbir zaman bir sınıf partisi olmamasında Atatürk’ün “*Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve sosyal hayat için iş bölümü itibarıyla çeşitli mesleklere ayrılmış bir toplum olarak görmek esas prensiplerimizdendir.*”² sözünde tam ifadesini bulan Halkçılık İlkesinin payı büyüktür. CHP öylesine kapsayıcı bir partiydi ki, alternatifini bile içinde

---

¹ CHP’nin altı oklu ambleminde temsil olunan ilkeler, yani cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, halkçılık, inkılapçılık ve devletçilik önce 1935 yılında toplanan Dördüncü Büyük Kurultay’ında parti programına, 1937 yılında ise anayasaya girmiştir.

Bkz. Sabahattin Özel, *Atatürk ve Atatürkçülük*, Derin yay., İstanbul, 2006, s. 331-333.

² *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri 1917-1938*, Der. Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1964, s. 550.

barındırmıştı. Unutulmamalıdır ki Demokrat Parti (DP)'nin tüm kurucuları CHP içinden çıkmıştı ve CHP'den istifa ederek DP'yi kurmuşlardı.

CHP, Osmanlı Devleti'ni Türkiye Cumhuriyeti'ne, Osmanlı düzenini de çağdaş, laik ve sosyal bir hukuk düzenine dönüştüren bir parti olarak devrimci sıfatını hak eder. Ancak Atatürk döneminde dönüştürücü yanı güçlü olan partinin, Atatürk'ten sonra bu özelliğini yitirmeye başladığı, adeta nefesinin kesildiği ve devrim yorgunluğuna sürüklendiği gözlemlenmiştir. Unutulmamalıdır ki daha Atatürk sağ iken, CHP'nin kontrolündeki TBMM'den toprak reformunun yapılmasını istemişse de, bu talep yerine getirilmemişti.³ Atatürk'ten sonra partinin gerçekleştirebildiği yegane büyük ve köklü değişim, çok partili siyasal düzene geçişi sağlaması olmuştur. 1920'lerin 1930'ların düzen değiştiren partisi, 1960'lı yıllarda artık kurduğu düzenin partisi halini almıştı, ulaşılan düzeyden bir adım dahi ileri gidemez ve 1960'larda patlama yapan toplumsal uyanış ve beklentileri karşılayamaz duruma gelmişti.

Ancak CHP'de 1965 yılı başlarında dikkat çekici bir söylem değişikliği kendini göstermeye başladı. Genel Başkan İnönü, "*toprak reformu köylüye borcumuzdur*" demek suretiyle adeta arı kovanına çomak sokma cesareti göstermişti. Şubat 1965'de yapılan parti meclisi toplantısından sonra ise "*CHP'nin AP'nin yanı sıra, solda da TİP ile savaşıacağı*" açıklanmıştı.⁴ Aslında olan şey şudur: 1960'lı yılların toplumsal safların netleşmeye başladığı keskin sosyal uyanış döneminde, CHP'nin ortada ve kimden yana olduğu belli olmayan bir merkez partisi olarak devam etmesine olanak vermeyen koşullar doğmuştu. CHP'nin gerçekten de kimden ve neden yana olduğu anlaşılıyordu, genel olarak işçiler lehine olduğu savunulabilecek olan Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanununu meclisten geçiren CHP olmasına karşın, yine aynı CHP son derece ürkek bir tutumla ne toprak reformu konusunda kımıldayabilmiş ne de gayri milli petrol kanunu konusunda bir

³ "*Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemehal lazımdır.*" (Beşinci dönem ikinci toplanma yılını açarken, 1 Kasım 1936)

"*Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. ...Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lazımdır.*" (Beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken, 1 Kasım 1937)

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 407, 412.

⁴ Hikmet Bila, **CHP Tarihi 1919-1979**, Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979, s. 387.

değişikliğe gidebilmişti. Dış politikada ise Amerika'ya güvenmenin ağır faturasını ödemek zorunda kalmış, Kıbrıs konusunda başı çok ağrıyordu. CHP'deki bu hareketsizlik, atalet partinin retoriğine varıncaya kadar sirayet etmişti, öyle ki 1961 sonrası kurulan Birinci İnönü Hükümetinin programında "Atatürk Devrimleri" ifadesi bile yerini anlaşılabilir bir biçimde "Atatürk İslahatları" ifadesine bırakmıştı.⁵ Böylece 27 Mayıs sonrasında destek gördüğü toplumsal katmanların beklentilerini karşılayamayan CHP hızla taban kaybetmeye başlamıştı. Bunun en göze çarpan örneği üniversite gençliğinin durumudur. Türkiye İşçi Partisi (TİP)'in siyaset sahnesine çıkmasına değin CHP'nin en önemli dayanaklarından biri olan üniversite gençliği, radikal söylemleriyle özlem ve beklentilerine seslenmesini bilen TİP'e belirgin bir şekilde kaymaya başlamıştı.⁶ CHP kan kaybetmekteydi. Bu nedenle İnönü partinin rotasını sola kırmak zorunda kalmış ve "ortanın solu" söylemini 1965 seçimleri öncesinde ortaya atmıştı. İnönü kararını vermişti: "*CHP bünyesi itibarıyla devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayıştadır. 1923'deki harap ülkede devletçilik nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiye, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur.*"⁷

*"Muasır medeniyetin üstüne çıkmak ancak devletçilikle mümkündür. Kalkınmamızı yaparken, ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan bugünkü medeniyette kullanılan solcu, sağcı deyimlerinin son ölçüsünü verelim istedim. Kırk yıldır 'devletçiyiz', derken aynı şeyi söylüyorduk. Bunun için 'ortanın solundayız' dedim. Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. ...Halkçıysan ortanın solunda olursun."*⁸

Yine de bunu geç kalmış bir atılım olarak değerlendirmek gerekir, 27 Mayıs'tan 1965'e gelinceye kadar geçen çok lehine olabilecek bir zaman dilimini parti savurganca harcamıştı. 1965 genel seçimlerindeki hezimetin nedeni ortaya attığı ve sağ siyasetin "ortanın solu Moskova yolu" diye istismar ettiği "ortanın solu" söylemi olmayıp, 27 Mayıs'tan 1965 genel seçimlerine gelinceye kadar toplumun dinamik kesimlerinde yol açtığı hayal kırıklığının bir sonucu olduğu söylenebilir.

⁵ Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ak yay., İstanbul, 1968, s. 493.

⁶ Aynı üniversite gençliği radikalleşmesini sürdürerek 1960'ların sonlarına doğru TİP'i pasifist bulacak ve daha da sola kayarak legal alanın dışına taşacaktır.

⁷ İsmet İnönü, "Kalkınma Muhafazakar Tedbirle Gerçekleşmez", Röportaj: Abdi İpekçi, **Milliyet**, 29 Temmuz 1965, s. 1.

⁸ **Kim Dergisi**, sayı 369, 12 Ağustos 1965, s. 4-5.

Ancak CHP’de 1965 genel seçiminin sonucu böyle yorumlanmamış, “ortanın solu” söylemi seçim hezimetinin sorumlusu olarak gösterilmiş ve ortanın solu çıkışına karşı ciddi bir muhalefet baş göstermişti. 1965 yılı biterken CHP’de başlıca üç grup vardı: Ortanın soluna bağlı olanlar, ortanın soluna karşı olanlar, bir de bunların ötesinde mevcut parti programına göre bile sağda kalanlar. Meclis ve senato gruplarında ortanın solunu sakıncalı bulanlar çoğunlukta bulunmakta, parti meclisinde ise ortanın solunu savunan genç kanada karşı ortacılarla sağcılar işbirliği yapmaktaydılar. Bu seferki parti içi muhalefet, daha önceki dönemlerden farklı bir nitelikte cereyan etmekteydi, sürtüşmenin kaynağı çok derinde idi:

“Üçüncü İnönü Hükümeti düşünceye kadar mücadele ekonomik ve sosyal anlayış farklarına göre değil, bütün kitle partilerinde olduğu gibi, kişisel çekişmelere dayanıyordu. Hükümet düşüp, partinin politikası daha açık olarak ilan edilince, CHP’nin kısmen dayandığı esnaf ve iş adamları çevrelerinden gelen baskılarla kişisel muhalefet ekonomik anlayışa kaymaya başlamıştır.”⁹

Parti bu şekilde devam edemezdi, nihai bir hesaplaşmaya doğru gidildiği belliydi. Bu süreçte, her ne kadar İnönü’nün ortanın solu tarafındaki duruşu sonuç açısından yaşamsal olmuşsa da, gerçekte bu akımın ideologu Bülent Ecevit’ti. Öyleyse “Ortanın Solu”nun ne olup ne olmadığını bizzat ideologunu referans alarak incelemekte yarar olacaktır.

2. “Ortanın Solu”nun Teorik Çerçevesi

Ecevit’e göre, CHP 1965 seçimleri öncesi siyasi yelpazedeki yerini belli ve ilan etmek zorunda kalmıştır. CHP’nin 1965 seçim bildirgesini inceleyen aydınlar, yazarlar, siyaset adamları kendi ölçülerine göre aşırı solcu ve komünistlikten sağcı ve tutuculuğa varıncaya kadar değerlendirmeler yapıyorlardı. Zaten sağcılar, sağda bulunmayan her partiyi veya düşünürü “aşırı solcu” olarak yaftalıyorlardı. Eğer CHP kendini tanımlamasaydı, bu haksız nitelermeler üstüne kalabilirdi. İşte bu ihtiyaçtan hareketle, Genel Başkan İnönü 29 Temmuz 1965 günü Milliyet Gazetesinde

---

⁹ “CHP’deki Durum”, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1965, s. 1. (Genel Yayın Müdürü Ecvet Güresin’in imzasız analiz yazısı)

yayımlanan demecinde CHP'nin ortanın solunda olduğunu belirterek üzerine düşen görevi yerine getirmiş oluyordu.¹⁰

Ecevit, özetle siyasi yelpazenin dilimlerini şu şekilde vasıflandırıyor:

Aşırı sağ: Aşırı sağda, toplumu varmış olduğu noktadan geriye doğru çekmeye uğraşanlar vardır. Bunlar gericilerdir. Böyleleri çoklukla demokrasiden hoşnut olmazlar. Demokrasiyi ancak özledikleri düzeni kurmayı kolaylaştırdığı ölçüde ister ve kabullenirler, ancak ellerine fırsat geçince demokrasiyi sona erdirmeye meyillidirler. Eski imparatorlukları yeniden canlandırmak, ırkçılık temeline dayanan bir toplum ve devlet düzeni kurmak gibi hayaller besleyenlerle dinsel taassup sahipleri siyasi yelpazenin aşırı sağında yer alırlar.

Ortanın sağ: Ortanın sağında tutucular, yani muhafazakarlar vardır. Adından da anlaşılacağı üzere bunlar toplum yapısında değişiklik olmasından ve egemen zümrelerin çıkarlarının bozulmasından ürkerler. Herşeyin olduğu gibi kalmasını isterler. Teşebbüs özgürlüğü doğaldır ki teşebbüs için gücü olan egemenlerin özgürlüğüdür ve ortanın sağı demokrasiyi egemenlerin teşebbüs özgürlüğünü sınırlamayacak biçimde olursa kabul eder.

Orta (merkez): Bunlar toplum yapısının zaman içinde evrim yoluyla kendiliğinden değişmesini beklemeyi uygun görürler. Demokrasiyi isterler, sosyal adalete az çok değer verirler ve halkın baskısıyla yüzeysel reformlar da yapabilirler. Yeniliğe, değişmeye karşı bir direnişleri olmasa da bu yönde bir eğilimleri de yoktur. Tutucu da, ilerici de değillerdir. Durucudurlar. İşleri oluruna bırakırlar. Ancak merkezdekilerin içinde oldukları çelişki şudur: Sanayileşmeye başlayan bir toplumda işler oluruna bırakılırsa, belli ellerde biriken sermaye o denli büyür ki, sosyal adalet de demokrasi de imkansızlaşır.

Ortanın solu: Ortanın solundakiler insancıdırlar, çünkü onlara göre en üstün değer insandır. Halkçıdırlar, geniş halk topluluklarının yararını dar zümrelerin çıkarlarına üstün tutarlar. Kapitalist kalkınma yolu olarak adlandırılabilen önce dar bir zümrenin serbest teşebbüs yoluyla veya devlet desteğiyle varlığını arttırması ve ancak bundan sonra yapacağı yatırımlarla toplumun zaman içinde kalkınmasını, refahının artmasını beklemeyi uygun görmezler. Ortanın soluna göre

---

¹⁰ Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, II. bsk., Kim yay., İstanbul, 1966, s. 14.

bu durum halkın refah ve mutluluğunun gereksiz biçimde ertelenmesinden başka bir şey değildir ve adaletsizliktir. Ekonomik, sosyal ve kültürel kurumların topluma, ama özellikle dar gelirli halka daha yararlı hale gelmesi ideali oluruna ve zamana bırakılmaz, gerek reform gerekse devrim yoluyla bunu hızlandırmak gerekir. Ancak Ortanın Solu bunu gerçekleştirirken bir sınıfın başka bir sınıfı yok etmesi yöntemini reddeder, demokratik düzen içinde kalmak esastır. Çünkü madem insan en üstün değerdir, öyleyse bir yok etme eyleminin muhatabı durumuna düşürülemez. Ortanın solundakiler gelecek kuşakların mutluluğu gerekçesiyle de olsa, hali hazırdaki kuşakların insan hak ve özgürlüklerini kısmayı reddederler. Bütün bunlar aslında sosyal demokrasinin tanımıdır ve ortanın solundakiler sosyal demokrasiden yanadırlar.

Aşırı sol: Komünizme kadar varan aşırı sol, ortanın solundan farklı olarak insanların gelecekteki -olası- iyiliği uğruna yaşayan kuşakları feda etmekten kaçınmaz. Teşebbüs özgürlüğünü ve özel mülkiyeti reddeder. İhtilalci ise, bunu baştan reddeder. İhtilalci değilse, zaman içinde ve sonuç olarak bu özgürlük ve hakkın kaldırılmasını öngörür. Tıpkı aşırı sağ gibi demokrasiye ancak kendi amaçlarına yararlı olduğu sürece olumlarlar ve özledikleri düzen değişikliği gerçekleştiğinde ise ancak kendi sistemlerinin sınırı içinde demokrasiye razı olur. Ancak zaten öngördükleri biçimde iktisadi hayat tamamen devletleştirilince, yani devlet önünde durulamaz, karşı gelinemez ve denetlenemez bir güce dönüşünce demokrasi kendiliğinde ölmüş olacaktır. Aşırı soldakiler bunu kabul etmezler çünkü dogmatiktirler ve katı doktriner bir bakış açıları vardır.

Ecevit, Türkiye gibi hem çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için hızla gelişmesi gereken bir ülkede, hem merkez partilerin pasifliğinin bu hedef için yeterli olmamasından dolayı, hem de sanayileşmeye başlayan toplumdaki sosyal adaleti zedeleyen olumsuzluklar karşısında insanlarda birikecek isyan duygularını yıkıcı ve yaygın bir sele dönüştürmek için fırsat kollayan aşırı sol akımların bulunmasından dolayı, ortanın solunun en etkili bir siyaset tarzı olduğuna inanmaktadır.¹¹

Ecevit mevcut siyasi partileri, yukarıdaki siyasi yelpazeyle ilgili yaptığı açıklamanın ışığında değerlendirip sonuçlara varır. Buna göre Adalet Partisi ortanın sağında, CHP ise ortanın solundadır. Ecevit'e göre, CHP öteden beri programı ve

---

¹¹ a.e., s. 14-21.

tutumuyla zaten ortanın solundadır, ama bilinçli ve tutarlı biçimde ortanın solunda yer alması ancak son yıllarda mümkün olmuştur. Ecevit yaşamsal önemi haiz bir soru sorar: CHP ne kadar sola gidebilir? Yanıtını bizzat Ecevit'in kendi sözlerinden alalım:

“ Türkiye’de devrimlerin ve reformların öncüsü ve yapıcısı olan CHP, demokrasinin de kurucusu ve inançlı koruyucusudur. Onun için, CHP’nin demokrasiye bağlılığı, bu partinin soldaki sınırını çizer. Devrimci, ilerici bir parti olarak, CHP, bu sınırı aşmaya niyetli ve razı olsaydı, demokrasiyi kurup da kendi kendine o sınırı çizmezdi. CHP ancak demokrasiyle, özgürlükle bağdaşabildiği ölçüde sola gidebilir.”

Ayrıca Ecevit TİP’i de bir yere koymuştur. Kuşkusuz o yer, CHP’nin daha solundadır. Ancak TİP’in CHP’nin ne kadar solunda olduğuna dair henüz bir yargıya varmak için zaman erkendir. Tıpkı Adalet Partisi’nin ortanın sağından, hatta “orta”dan aşırı sağa kadar unsurları içinde barındırdığı gibi, TİP de CHP’nin sol sınırından aşırı sola kadar uzanan unsurları içermektedir. Ecevit’e göre mevcut haliyle TİP, ilerici ve sosyal adaletçi olmakla birlikte, demokrasiye bağlı olan solcuların tereddütlerini gidermiş değildir.¹²

Ecevit’e göre, Türkiye gelişme dönemindeki yoksul bir ülke olduğundan dolayı kaçınılmaz olarak, eşyanın doğası gereği “sol” basınçlar altındadır. Buna ek olarak,

“Kaldı ki, Kurtuluş Savaşı’yla başlayan ve Cumhuriyetle oluşan Türk devrim hareketinin kendisi de, bir sol hareketti” demiştir.¹³ Doğrusu Türk Devrimi’nin sol bir hareket olduğu saptaması yerinde ve isabetlidir. Eğer solu en genel anlamı olan toplumu yarı sömürgelelikten bağımsızlığa taşıyan, çağın ruhuna ve gereklerine uymayan kurumları yıkıp yenilerini kuran bir devrimcilik olarak açıklarsak hiç kuşkusuz Türk Devrimi sol bir hareketti. Sol kavramı Marksizm’in tekeline terk edilmemelidir, pekala Türk Devrimi’nin milliyetçi devrimcileri de bu açıdan bakarsak solcuydular. Ecevit konuyu bu açıdan ele alıyor olmalıdır, yoksa Türk Devrimi’nin Marksist bir içeriğinin olmadığı çok açıktır. Aslında gerek Türkiye’nin gelişirken eşyanın doğası gereği olarak sol basınçlarla yüzleştiği ve yüzleşeceği

---

¹² a.e., s. 23-24.

¹³ a.e., s. 28.

teziyle, gerekse Türk Devrimi'nin sol bir hareket olduğu savıyla hem sol için uygun ortam ve zemin bulunduğu vurgulanmış olup hem de sola meşruiyet kazandırılmış oluyordu. Yine de Ecevit ne denli ustaca teorik manevralar yaparsa yapsın, İnönü'nün onayı ve desteği olmadan Ortanın Solu'nun CHP'ye malolması mümkün olmazdı, Ortanın Solu'nun meşruiyetini İnönü'ye borçlu olduğu kesindir. Türk Devrimi'nin iki numaralı adamının aşağıdaki sözleri, CHP'de Ortanın Solu'na muhalefet edebilmenin teorik altyapısı ortadan kaldırıyordu:

*“Ortanın Solu, bir ileri hamle ve bir ileri fikir hareketidir. Halkçılığımızı, devletçiliğimizi, devrimciliğimizi, zamanın icaplarına göre özet olarak anlatabilen bir kısa tarihtir. ...Cumhuriyet Halk Partisi'nin sağıın karşısında olduğu bellidir. Biz, devrimleri yapan partiyiz.”*¹⁴

Ecevit, Ortanın Solu'nu aşırı soldan ayıran başlıca unsur olarak, Ortanın Solu'nun Batılı anlamda demokratik oluşunu gösterir. Ortanın solu için *“çağımızın sosyal demokrasi anlamına uyan demokratik sol'dur”* tanımını uygun görmektedir. Servet diktasına karşı çıktığı gibi, devlet diktasına karşı da tavır alır:

*“Komünist ülkelerin kendi ölçülerine göre “demokratik” dedikleri rejimlerde, demokrasinin, seçme serbestliği, düşünce ve anlatım özgürlüğü ve iktidarı sınırlama ve denetleme imkanı gibi siyasal şartları yoktur... O ülkelerde demokrasinin ancak bazı sosyal şartları bulunabilir. Fakat sosyal yönü olmayan demokrasi kadar siyasal yönü olmayan demokrasi de güdüktür.”*¹⁵

Ecevit'in Türkiye'nin düzeni ve toplum yapısıyla ilgili ezber bozucu görüşleri vardır. Buna göre, geri kalmış toplumların gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabilmeleri için komünist ülkelerdeki gibi bir devlet diktatörlüğünde fayda görenler olabilir, ancak bu Türk toplumu için geçerli değildir. Çünkü Türk toplumunun karakteri, sanılanın aksine mutlakiyete değil, demokrasiye yatkındır. Türkiye'de mutlakiyet padişahlar ve onların vezirleri tarafından değil, Osmanlı Devletinin en son yıllarındaki asker-politikacı karışımı yönetimlerle kurulmuştur. Bilakis, Osmanlı'da devlet kuruluşu federatif, toplum yapısı plüralistti. *“Kuvvetler*

---

¹⁴ İsmet İnönü, **İnönü Ortanın Solu'nu anlatıyor. CHP Nedir, Ne Değildir**, CHP Genel Sekreterliği Basın ve Propaganda Bürosu yay., Ankara, 1967, s. 9-10. (CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün IV. Olağanüstü Kurultaydaki Açış-Kapanış Konuşmaları 28-29 Nisan 1967)

¹⁵ Bülent Ecevit, **a.g.e.**, s. 33-34.

öylesine dağılmış, merkezi yönetim öylesine sınırlanmıştı ki, devlet ve toplum, sonunda, adeta hareketsizliğe varan bir dengeye ulaşmış, kıpırdanamaz, ilerleyemez, kendi kendini yenileyemez olmuştu. Bu yüzdendir ki düzeni değiştirmek gerekiyordu. Fakat değiştirilemeyecek kadar tutucu duruma geldiği için de düzeni yıkmaktan başka çare kalmamıştı.”¹⁶

Ecevit’e göre eski düzen yıkıldıktan sonra başka bir sorun baş gösterdi. Halk ile ortaya çıkan sınırsız iktidar arasında bir bağdaşmazlık ortaya çıktı. Devlet halka yukarıdan bakar oldu. Halk devletten soğudu, araları açıldıkça açıldı. Osmanlı çağının son döneminde yönetici kadrolara yerleşen ve halkı devlete karşı küstüren alışkanlıklar, cumhuriyetle de yıkılamadı. Demokrat Partinin yaptığı bu küskünlüğü istismardan başka bir şey değildi. Ecevit, Türk halkının aydınlara ve bürokrasiye karşı güvensizliğini, onlara geniş yetkiler sağlayacak nitelikteki bazı toplumcu (sosyalist) akımlara karşı direnişini bu saptamalar ışığında çözümlenmiştir:

“Bazı aydınlarımız... kendi bildiklerinin, kendi yapmak istediklerinin doğruluğuna o kadar inanmışlardır ki, halktan bir tepki veya direnme gelince, ne o tepki veya direnmenin nedenini araştırırlar, ne de kendilerinin yanılıyor olabileceğini düşünürler.

– Halk bizi anlamıyor, halk kendi çıkarını göremiyor der çıkarlar.

Devrimci aydınlar bu yanlış tutumdan kendilerini kurtaramamışlardır. Şimdi de bazı toplumcu aydınlar bu yanlış tutumun içindedirler.

... Halk, kendi yararına değişimler, dönüşümler en kısa zamanda gerçekleşebilsin diye, demokratik yollardan vazgeçmek pahasına ‘ilerici aydınlar’a tam yetki vermeyi de kabul etmemektedir. Elbette kabul etmez. Çünkü halkın gözünde ‘aydın’, devlet kapısında karşısına çıkan asık suratlı devlet görevlisi bürokrattır. Halkın gözünde ‘aydın’, halkı sürü gibi gören, halkı sürü gibi görmek ve o arada sömürmek isteyen; bir kendini beğenmiş ‘yaban’dır.

... Elinden alınabilecek bir dükkânı veya tarlası olmayanlar bile, her şeyin devletleştirilmesini istemezler. Çünkü yüreklerinde tüm devletleştirmenin, aydın

---

¹⁶ a.e., s. 37.

bürokratlara sınırsız bir güç kazandıracağı ve bu güç altında halkın her zamankinden daha çok ezileceği, hor görüleceği korkusu saklıdır.”¹⁷

Bir başka ağır eleştiriyi, aydınların, daha özelde toplumcu (sosyalist) aydınların en duyarlı oldukları konuda, ilerencilik-gericilik bağlamında yapar:

“... Bu türlü aydınlar (toplumcu aydınlar), yüz yıl, elli yıl öncenin, başka toplumlarda, başka ortamlarda, başka koşullar altında oluşan toplumculuğunu ve sendikacılığını, bugünkü biçimiyle de değil, yüz yıl, elli yıl önce düşünülen biçimiyle benimsemeyi, yani o kadar gerilere gitmeyi ‘ilerencilik’ sayarlar.”¹⁸

Ecevit “halka rağmen halk için” deyişle özetlenebilecek olan aydın ve bürokrat refleksine şiddetle karşı çıkmakta, eleştirilerinde –belki de farkında olmadan- Türk Devrimi’ne muhalif çevrelerin sıkça başvurduğu bir retoriği kullanmaktaydı. Ancak eleştirisinin benzerliği tabii ki Ecevit’in pozisyonunun tutucu çevrelerin pozisyonuyla bir olduğu anlamına gelmez. Bilakis, Ecevit idare-i maslahatçılığa kesin bir şekilde karşıdır. Kendi partisi kaynaklı “*halkın çoğunluğunun ‘sol’lu sözleri hazmedecek durumda olmadığı*”, veya “*halk meleklerin sağ omuzda şeytanlarınsa sol omuzda olduğuna inanır, onun için halkın hissiyatına saygı gösterelim, ortanın solunda olduğumuzu söylemeyelim*” gibi seçimlerde şirin görünmeye dönük hesapları elinin tersiyle itmiş ve bu gibi hesaplarla demokrasimizi yürütmeye kalkılması sevdasından hemen vazgeçilmesini öğütlemiştir. Ecevit Ortanın Solu’nun CHP’nin ‘çatlak sesi’ değil, bu devrimci ve demokratik partinin gerçek sesi olduğunu belirtmiş ve çekinecek bir şeyleri olmadığını altını çizmiştir:

“...Bu parti hilafeti kaldırıp da laik olduğunu söylediği günlerde, “laik” olduğunu söyleyebilmek, bugün ortanın solunda olduğunu söyleyebilmekten çok daha güçlü. Kırk küsür yıl önce, saltanata karşı cumhuriyetçi olduğunu, hilafete karşı laik olduğunu söylemekten çekinmeyen bir parti, şimdi, tutuculuğa ve gericiliğe karşı, iç ve dış sömürücülüğe karşı, faşizm ve komünizme karşı, ortanın solunda olduğunu söylemekten çekinmez ve çekinmemelidir.”¹⁹ Dolayısıyla Ecevit’in “Ortanın Solu” ile kastettiği yolun devrimci bir yol olduğu konusunda bir kuşku yoktur. Ancak bu devrimcilik ne seçtiği hedef yönüyle aşırı sola, ne de seçtiği yöntem itibarıyla halkı

¹⁷ Bülent Ecevit, “Aydın Toplumculuğu ve Halk”, **Milliyet**, 19 Mayıs 1965, s. 2.

¹⁸ Bülent Ecevit, “Halkın Toplumculuğu”, **Milliyet**, 20 Mayıs 1965, s. 2.

¹⁹ Bülent Ecevit, **a.g.e.**, s. 57.

yalnızca üzerinde çeşitli uygulamaların gerçekleştirileceği edilgen bir nesne olarak gören Türk Aydınlanmasına benzer.

3. Ortanın Solu'nun Türk Devrimi Algılaması

Haklı veya haksız, Ecevit ve çevresi partinin zaman içinde tasfiye olan kanatlarından gelen 'Atatürkçü olmama' suçlamasının muhatabı durumundaydılar. Ecevit'in temsil ettiği Ortanın Solu'ndan duyulan kuşkular nedensiz değildi; -söylem düzeyinde bile kalsa- Atatürk'ün yolundan başka bir yol tanımamış olan CHP'ye, "eski köye yeni adet" getirilmesi misali o güne kadar alışılmamış, yeni bir siyasal ve ideolojik retorik ithali kaygıya neden olmuştu. Parti içindeki Ortanın Solu karşıtlarının ileri sürdüğü Ortanın Solu'nun ülkeyi komünizme götüreceği savına karşı çıkan genel başkan İnönü, partisinin Sosyalist Halk Partisi ve Kemalist Halk Partisi olarak ikiye bölünmüş bir halde gösterilmeye çalışılmasına izin vermemiş, Ortanın Solu'nun aşırı soldan farkını Türk Devrimi'nin ilkelerine gönderme yaparak açıklamıştır:

*"Biz vazgeçmez bir şekilde milliyetçiyiz. Sosyalist partiler, prensip olarak beynelmilecidirler ve milliyetçiliklerini örtetek, onu başka perdeler arkasında yaparlar. Bizim milliyetçiliğimiz, imparatorluğun dağılmasının tabii ve haklı bir sonucudur. Milli mücadele memleketi kurtarıırken, imparatorluğun son manzarası olan Türk'ü hakir görme zihniyetine karşı da yapılmıştır. Biz laikiz. Sosyalistler arasında ise, laikliği aşip dini prensip olarak reddettikleri için bizden ayrı olanlar bulunduğu gibi, din esasına dayanan sosyalist oldukları için bizden ayrılanlar da vardır. Halkçılığımız, herhangi bir sınıf veya zümrenin egemenliğini reddeder. Demokratik bir halkçılıktır. Ortanın Solunda bir Cumhuriyet Halk Partisi'nin, ancak komünizmle hiçbir ilişkisi bulunmayan demokratik sosyalist partilerle mukayesesi mümkün olabileceğine göre, herhalde şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki, demokratik sosyalist partilerden hiçbiri, uygulamada devlet işletmeciliği bakımından bizim kadar ileri değildir."*²⁰

Ortanın Solu söylemini kamuoyu huzurunda ilk kullanan ve yukarıdaki satırlarda görüldüğü gibi CHP'nin Atatürk'ün yolundan çıkıp aşırı sola kaydığı

²⁰ İsmet İnönü, a.g.e., s. 11-12. (CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün IV. Olağanüstü Kurultaydaki Açış-Kapanış Konuşmaları 28-29 Nisan 1967)

eleştirisine karşı Ortanın Solu'nu savunan İnönü bile bir aşamadan sonra Ecevit ve temsil ettiği akıma karşı tavır aldı. Peki İnönü'yü dahi kaygılandıran ve “*Bu kadar kaba bir şekilde Marksistlerin kullanmaya müsait gördükleri bir partinin kendi inançlarını artık hangi oranda temsil ettiğini bu seçmenler düşünmeliler*” diyerek Ecevit'in CHP'sine oy verilmemesi çağrısı yaptıran neydi?²¹ İnönü bu tutumunda kişisel bir hesap peşinde miydi yoksa parti ve ülke için ciddi bir tehdit algılamasıyla mı uyarısını yapıyordu?

Ecevit'in en yakın mesai arkadaşlarından biri Deniz Baykal'dı.²² Öyle ki 12 Mart muhtırasını haber aldıklarında Baykal otomobilde Ecevit'le birlikte Adana yolundaydı. Yine Ecevit'in parti genel sekreterliğinden istifa ettiğini açıkladığı basın toplantısında da yanında yalnız Baykal vardı. Kendisini “sosyal demokrat” veya “demokratik sol” olarak niteleyen Ecevit'in en yakın mesai arkadaşı Baykal, “*Türk Solu'nun, yahut sosyalizmin her türüsü Marksizm'e dayanmaktadır. Demokratik sosyalizm de, yahut sosyal demokrasi de Marksizm'e dayanmaktadır. ...İktidara gelme, eğer demokratik yollar açıksa, demokratik yollardan olur. Eğer demokratik yollar açık değilse, bu bir patlama halinde olur, bir ihtilal halinde olur. Marks'ın kendi zamanında, proleter ihtilalini öne sürdüğü zaman Avrupa'da genel seçim yoktu, oy hakkı herkese tanınmış değildi. Bugün ise Türkiye'de demokratik hak ve hürriyetler 1961 Anayasa'sı ile teminata bağlanmıştır. Bu hak ve hürriyetleri emekçi sınıfın sonuna kadar kullanması, bunlardan yararlanması, örgütlenmesi ve iktidara gelmesi mümkündür. Bunun önünde hukuki ve fiili bir engel olmadıkça, ihtilal gereksizdir. Bizim demokratik sol anlayışımızın yöntem itibarıyla bu seçim yolunu benimsemesinin nedeni budur*” demektedir.²³ Dolayısıyla gerçekten de, CHP'nin aşırı sola kaymasından korkanların kaygılarını besleyecek malzemenin var olmadığı söylenemez, bunu yadsımak mümkün değildir. Eğer Ecevit'in “demokratik sol” yolunun temeli Marksizm'e dayanıyorsa, Marksizm'e dayanmayan ve tamamen Türk toplumunun ihtiyaçlarından doğan, dogmatik değil pragmatik olan Atatürkçülikle ne ilgisi olabilir? Ayrıca Ecevit ‘aşırı sol’ olarak tanımladığı kesimlerle, Türk Devrimi

²¹ Necip Mirkelamoğlu, **İnönü Ecevit'i Anlatıyor**, Kervan yay., İstanbul, 1977, s. 201-202.

²² Deniz Baykal'ın Ecevit'e yakınlığıyla ilgili olarak, yakın tarihli ve birinci ağızdan bir belge olması yönüyle Baykal'ın 2 Mayıs 2007 günü Meclis Grup toplantısında yaptığı konuşmasında siyaset yaşamına Ecevit'in ısrarı ve zorlamasıyla başladığını, siyasi yaşamı boyunca Ecevit'le beraber olduklarını, kader ortaklığı yaptıklarını, 12 Mart muhtırası karşısında birlikte gözyaşı döküklerini söylediğini anımsamadan geçmeyelim.

²³ **Ulus Gazetesi**, 4 Şubat 1971, s. 2.

ve Atatürkçülük konusunda ortak bir algılamayı paylaşmak durumunda kalmıştır. Zaten Türk Devrimi en ortodoks Marksist-Leninist klikler tarafından bile genel çerçevesi itibarıyla tarihsel anlamda kendisinden önceki yapıya kıyasla ileri bir hamle olduğu bağlamında olumlanmış, yalnızca ‘ancak’ diye başlayan cümlelerle alt yapı devrimlerini gerçekleştiremediği savıyla –o da genelde yumuşak bir üslupla- eleştirilmiştir. Bu gruplar Atatürk’le başlamış devrimin yarım kaldığını, şimdi yapılması gerekenin Atatürk devrimlerini daha ileriye (sosyalizme) taşımak olduğunu savunuyorlardı. Ecevit de doğrudan aynı kelimeleri kullanmasa da, öz itibarıyla bundan farklı bir şey söylememektedir. -Eğer bir yanlış anlaşılmanın muhatabı değilse- Ecevit’in çizgisinin İnönü’nün çizgisi ile arasındaki ideolojik fark, İnönü ve çevresinin Türk Devrimini başka herhangi bir şeye nispet etmeden sahiplenmesi, oysa Ecevit ve çevresinin ise bir başka düşünce ve pratiğe (yani Marksizm) nispet ederek onu olumlaması arasındaki farktır.

Ecevit’in her fırsatta Atatürk’ün tabulaştırılmaması gerektiğinin altını çizmesi, böyle bir sorun veya engelle karşılaştığının bir göstergesi olsa gerektir. Bunu anlamak güç değildir, çünkü CHP içinde Ecevit’in temsil ettiği Ortanın Solu akımına karşı muhalefet ideolojik düzlemde “Atatürk” fenomeni üzerinden yürütülmekteydi. Bu ‘güreşi minder dışına taşımak’la eşdeğer bir politikaydı, çünkü Ecevit’in karşısına asla aşmasının mümkün olmadığı ve çatıştığı takdirde yenilgisi kaçınılmaz olan Atatürk figürü konuyordu. Buna karşılık Ecevit’in duruşu,

“Son yıllarda Türkiye’de devrimcilik anlayışı yeni bir döneme girmiştir. Devrimcilik üzerine yeni düşünceler oluşmakta, yeni yorumlar yapılmaktadır. Yeni devrim stratejileri geliştirilmektedir. Bu arada, Atatürk devrimciliği de değişik aydın topluluklarınca ayrı ayrı biçimlerde yorumlanmaktadır.

Atatürk’ün kurduğu devlette ve Atatürk’ün çizdiği yönde yeni devrimci atılımlar yaparken, Atatürk’ü ve Atatürk devrimciliğini, yalnız Atatürk’ün kendi yaşamış olduğu dönemin koşullarına göre değil, yaşadığımız dönemin koşullarına ve sorunlarına göre de değerlendirmek zorundayız.

Böyle bir değerlendirme duygusal olmamalıdır. Böyle bir değerlendirme Atatürk’ü tabulaştırma eğilimine de dayanmamalıdır. Çünkü Atatürk’ü tabulaştırmak, Atatürkçülüğe en aykırı bir eğilimdir. Atatürk’ün kendisi, Türk

toplumunu yüzyıllarca geride tutan tabulara karşı çıkmış; o tabuları, o yasakları yıkmış olan bir gerçek devrimci idi.

Atatürk, duygusal değil, akılcı bir devrimci idi. Onun için, duygusallığa da kaçmadan, Atatürk'e ne kadar inanırsak inanalım, onu bir tabu saymadan; Atatürk devrimciliğinin, bugünkü koşullar içinde nasıl olması, nasıl uygulanması gerektiğini araştırma zamanı gelmiştir artık.”²⁴ sözlerinde formüle olmuştur. Görüldüğü gibi Atatürk'ün devrimciliğini tartışmaya açmayarak büyüklüğünün hakkını teslim eden Ecevit'in parti içindeki statükoculuğa (tutuculuğa) karşı tutumu, -gayet akıllıca-devrimciliğin tabulara karşı olma ve daima gelinen noktayı daha da ileriye taşıma (kesintisiz devrim) gibi olmazsa olmazlarını ortaya koyarak, Atatürk devrimlerinin günün koşullarına uygun olarak sürdürülmesini ve daha ileri noktalara taşınmasını savunmak olmuştur. Atatürk'ü Ortanın Solu'na ancak devrimcilikte esin kaynağı olması dolayısıyla, devrimlerini de bugünkü devrim yapmaya uygun Türkiye'yi yaratmış olması dolayısıyla yüceltmıştır. Ama Ecevit'e göre bugün gelinen noktada günün koşullarına ve ihtiyaçlarına göre artık Atatürk devrimleri aşılmalıdır; zaten gerçek devrimcilik, gerçek Atatürkçülük de bunu gerektirir. Atatürk'ün açtığı yol sayesinde ki artık Atatürksüz de yürümek mümkündür:

“Bazı kötümser kişiler, Atatürk'ün ölümünden otuzu aşkın yıl sonra, hala bir Atatürk özlemi içindedirler. O kadar kötümserdirler ki, dünyamızı ve önümüzü o kadar karanlık görürler ki, kendi kendilerine ve kendi toplumlarına o kadar güvensizdirler ki, illa Atatürk dirinsin de, veya bir başka Atatürk çıksın da, kendilerini kurtarsın isterler. Ölümünden otuzu aşkın yıl sonra Atatürk, kendini Türk toplumuna, bu kötümser kişilerin aradığı kadar aratıyor olsa idi, Atatürk'ün başarılı olmadığına hükmetmek gerekirdi. Oysa Atatürk'ün başarısı Türk toplumunun Atatürksüz yürüebilmesidir. ...Gerçekten Atatürkçü isek, Atatürk'e gerçekten layık isek, bize düşen, Atatürk'ün halkçı ve devrimci yönlerini benimseyip, onun yönünde, onun doğrultusunda, onun ömrünün yetmediği, onun içinde bulunduğu koşulların elvermediği devrimleri yapa yapa, onun gösterdiği ülküye doğru Türk toplumunu götürmektir.”²⁵

²⁴ Bülent Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin yay., İstanbul, 1969, s. 11-12. (Bu kitap geniş ölçüde, Bülent Ecevit'in, 11 Kasım 1969'da Ankara'da, Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonunca düzenlenen Atatürk'ü anma toplantısındaki konuşmasına dayanmaktadır.)

²⁵ **a.e.**, s. 124.

İşte parti içi tutuculuğun ideolojik saldırısına karşı, Ecevit, Ortanın Solu tezini bu eksenden savunmuştur. Tutuculuk derken, bu bizim bugünden geçmişe bakıp gördüğümüzü nitелеmek için kullanmayı uygun gördüğümüz bir deyiş olmaktan çok, bizzat Ecevit'in Ortanın Solu'na karşı Atatürkçülüğü çıkarmak isteyenler için kullandığı bir deyiştir. Hem Ortanın Solu'na karşı Atatürkçülüğü çıkarmak isteyenleri tutuculukla itham etmesinin nedenini görmek için, hem de Atatürk devrimciliğini algılayış biçimini doğru anlamak için Ecevit'e kulak vermeye devam edelim:

“Atatürk devrimciliği iki yönlüdür. Bir yönüyle Atatürk devrimciliği, onun sağlığında yapmış olduğu devrimleri kapsar. ... Bunlar Atatürk devrimciliğinin somut yönüdür.

Öte yandan Atatürk, Türk toplumunun evrim yoluyla değil, devrimci atılımlarla ilerlemesini öngörmüştü. Buna göre Atatürk devrimciliği, Atatürk'ün sağlığında yapılmış olan somut devrimlerle sınırlı kalmamakta, sürekli bir devrimcilik niteliği kazanmaktadır. Bu da Atatürk devrimciliğinin soyut yönüdür.

İnsan ancak, Atatürk devrimciliğini her iki yönüyle benimserse gerçek bir Atatürkçü, gerçek bir Atatürk devrimcisi olabilir. Kendilerini Atatürk'e bağlı sayan, su katılmamış devrimci sayan bazı kimseler vardır ki, yalnız Atatürk'ün somut devrimlerini benimserler. Böyleleri aslında devrimci değil, tutucudurlar.

Atatürk ise her türlü tutuculuğa karşı idi. Herhalde 10 Kasım 1938'den sonra yaşasa idi, daha bir süre devletin başında kalsa idi, 'Ben yapacağım devrimleri yaptım, bitirdim; Türk toplumu için artık başka devrim gerekmez' demeyecekti.”²⁶

Yukarıda Ortanın Solu'nun teorik çerçevesini mercek altına aldığımızda akımın demokratik yol ve yöntemlere olan sıkı sıkıya bağlılığı açık bir şekilde görülmüştü. Ecevit'in CHP dışındaki etkili bazı Atatürkçü çevrelerin hareket tarzına da ciddi itirazı vardır. Parlamenter demokratik düzeni Atatürk devrimciliğine ters gören, hatta bunu bir 'karşı devrim' olarak niteleyen ve demokrasi dışı yöntemlerle iktidar olma heveslerine Atatürkçülüğü alet eden bu çevreler (Sol Kemalist Yön-Devrim Hareketi) için Ecevit'in yorumu ağırdır. Ecevit bunların aslında solcu bile olamayacaklarını söyler, çünkü “Gerçek solcu halk iktidarı ister; bunlarsa, halka

---

²⁶ a.e., s. 17-18.

rağmen kendi iktidarlarını isterler” der. Ona göre bu çevreler herkesten çok Atatürkçü geçinmelerine karşın, Atatürk’ün en belirgin devrimci davranışını, yani halkçılığını görmezden gelirler. Atatürk, devrimlerini halka inerek ve halka dayanarak yapmıştı. Ecevit, Atatürk’ün 30 Ağustos 1925’de Kastamonu’da yaptığı konuşmayı buna bir kanıt olarak sunar.²⁷ Atatürk halkını hor görmemişti. Zaten bundan dolayıdır ki kurtuluş hareketini başlatabilmek için saltanatın gölgesinden çıkıp halkın arasına girmiş, sarayı ve payitahtı bırakıp Anadolu’ya geçmişti. Oysa Ecevit’in deyişiyle “şimdi Atatürkçü geçinen bazı sözde devrimciler” halkın içinden değil süngülerin arkasından bir devrimi yönetmeyi amaçlıyor, halktan değil üniformalılardan güç almayı umuyor ve içinde halk olmayan bir devrimin özlemini duyuyorlardı. Atatürk Kurtuluş Savaşı’ndan sonra devrimlere başlarken üniformasını sırtından çıkarmış ve orduyu siyasetin dışında tutmaya büyük özen göstermişken, bunlar sivilken askerliğe özenmekteydiler.²⁸ Ortanın Solu ‘halka rağmen halk için’ anlayışını kategorik olarak reddediyor, Atatürkçülüğü özenle bu anlayıştan soyutluyordu. Türk Devrimi’nin halka rağmen halk için gerçekleştirildiği yönündeki inanişaya karşı çıkarken kullandığı argümanlar şöyledir:

Türkiye’de Cumhuriyet devrimlerine karşı gelişen tepki sanılanın aksine halktan değil, bazı seçkin zümrelerden, hata aydın topluluklarından geliyordu. Halk denince, en başta köylü kesimi akla gelir, çünkü cumhuriyet kurulduğunda nüfusumuzun yüzde 90’ı köylüydü. Mesela sembolik bir anlamı olması dolayısıyla şapka devrimini ele alalım. Köylünün şapkanın aleyhinde olması düşünülemez, çünkü köylü kendi işiyle ve yaşamıyla bağdaşabilen ne bulursa serpuş olarak başına onu giyer. Yani eğer güneş altında çalışırken onu güneşten daha iyi koruyacaksa şapka giymekte bir sakınca görmez. Fes yerine şapka giyilmesine karşı tepki zaten köyde doğmazdı, çünkü çoklukla köy yerinde fes giyilmezdi. Şapka devrimine karşı tepki kırsalda değil, kentlerde, çoğu da okur yazar olan ve fes giyen bazı tutucu

²⁷ Atatürk bu söylevini spontan bir biçimde ve tamamen doğaçlamayla vermiştir. Kimi yerde sözü alkışlarla kesilmiş, kimi yerde sorduğu soruya kalabalıktan cevaplar almış; tamamen halkın arasına karışarak halkı aydınlatma ve ikna etme görevini yerine getirmiştir. Örnek olması açısından bir alıntı yapalım:

“... Mesela karşımda kalabalığın içinde bir zat görüyorum (eliyle işaret ederek). Başında fes, fesin üstünde yeşil bir sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim sırtımdaki gibi bir ceket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medeni bir insan bu alelacayıp kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü? (evet güldürür, sadaları) ...”

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 223-227.

²⁸ Bülent Ecevit, **a.g.e.**, s. 95-97.

çevrelerden gelmişti. Aynı mantıkla ne yazı devrimine ne de kadınların peçe altından ve kafes ardından kurtarılmasına geniş halk kitleleri, yani köylü kesimi karşı olabiliirdi. Büyük bölümü okuma yazma bilmeyen köylü kesimi için eski ve yeni alfabe farkı olamazdı. Aynı şekilde üretim koşullarının, yani tarla yaşamının kadın erkek birlikte ve yüz yüze çalışmasını gerekli kıldığı göz önüne alınırsa, köylü, kadının yüzünün açılmasına, evinden dışarı çıkmasına ve üretime katılmasına da karşı olamazdı. Bütün bu yeniliklere karşı tepki geniş halk kitlelerinden değil, aslında kasaba ve kentlerde yaşayan nispeten okumuş tutucu kesimlerden kaynaklanmaktaydı.²⁹

Hangi yüksek amaç için olursa olsun, demokrasiden dönüş olamayacağını savunan Ortanın Solu görüşüne göre demokrasinin devrim için de nimetleri vardı. Ecevit ilginç bir kıyasla 1960'ların Türkiye'si ile Atatürk dönemi Türkiye'sini karşılaştırmış, demokrasi sayesinde 1960'ların Türkiye'sinin devrim için daha elverişli şartlar taşıdığı anlamına gelecek bir sonuca varmıştır: *“Bir takım devrimcilerin özlemini çektikleri tek partili rejimde, toprak reformunun bugünkü Türkiye’de olduğu kadar kolay sözü bile edilemiyordu.”* Üstelik başta en devrimci ve en güçlü lider olmasına karşın toprak reformunun sözü edilememekteydi. Bu yorumun, Atatürk dönemini bir ‘devri saadet’ olarak gören ve ona özlem duyan, demokrasiye ise emperyalist güçlerin Türkiye’ye soktukları Truva atı muamelesi yapan bir kısım Atatürkçülere dönük bir taşlama içerdiğini görmek gerekir. Makalesinin devamında Ecevit, cumhuriyet devrimlerini *“çoğu daha çok üst yapı ile siyasal ve yönetsel kurumlarla, örgütlerle, davranış ve törelerle ilgili”* olduğunu söyler, ancak bunun onları aşığılamak veya hafife almak amacıyla yapılmış bir yorum olmadığı yazının devamından rahatça anlaşılabilir: *“Türkiye’nin muhtaç olduğu alt yapı devrimlerini yapabilmek, başlatabilmek için esasen bir üst yapı devrimciliği döneminden geçmek gerekliydi. Bunlar gerçek devrimin, alt yapı devrimlerinin zaruri hazırlıkları niteliğinde olan ön devrimlerdi.”*

“... Daha biçimsel ve yüzeysel sayılabilecek bazı devrimler yapılmıştı. ...Alfabe devrimi, giyim kuşam devrimi yapılmıştı. Bunların da değeri küçümsenemez. Çünkü bunlar Türkiye’yi yeni atılımlara hazırlayabilmek için gerekli olan bir koşulu, geçmişle, geleneklerle bağlılığı koparma koşulunu yerine

---

²⁹ a.e., s. 74-78.

*getirebilmek için gerekli olan reformlardır, devrimlerdir.*³⁰ Ecevit'in Ortanın Solu hareketine biçtiği misyonu desteklemesi ve ona meşruiyet kazandırması açısından bu değerlendirmenin mükemmel bir saptama olduğunu itiraf etmek gerekir. Hem Atatürk devrimleri hafife alınmamış oluyor ve bundan doğabilecek sorunların önü alınıyor; hem de daha devrimin başında bulunduğu, Atatürk devrimlerinin gerçek devrim için zemin hazırladığı, sıranın Ortanın Solu anlayışıyla gerçekleştirilecek ve üretim ilişkilerini değiştirecek gerçek devrime geldiği, bunun için şartların olgunlaşmış durumda bulunduğu vurgulanıyordu.

Her ne kadar Ecevit -yukarıda görüldüğü gibi- Atatürk devrimlerini küçümsemediğini açıkça ortaya koymuş ve öneminin altını kalın çizgiyle çizmiş olsa da, onun Atatürk devrimlerine bakış tarzı; Atatürk devrimlerini idealize ederek, varılacak en son ve en güzel aşama olarak gören çevrelerde hoşnutsuzluk uyandırmıştır. Çünkü Ecevit, *“Gerçek devrim, altyapı devrimidir. Yani üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen ve ekonomik güce el değiştiren devrimdir. Şimdiye kadar Türkiye’de bu anlamda bir devrim, ekonomik güce el değiştiren bir devrim, bütün ve köklü olarak yapılmış değildir.”* diyerek Atatürk devrimlerinin ötesinin de olduğunu, hatta Atatürk devrimlerinin gerçek devrim tanımına çok da uymadığını belirtmektedir.³¹ Üstelik bu değerlendirmeyi CHP Genel Sekreteri sıfatıyla yapması söz konusu çevreler için durumu daha da rahatsızlık verici kılıyordu. Peki bu devrimci olmayan, tutucu Atatürkçüler kimlerdi?

Ecevit’e göre Atatürk devrimlerini yeterli görenlerin bir kısmı zaten ‘zoraki devrimciler’di. Resmi tutumun dışına düşmeme kaygısı ile devrimci görünmüşlerdi. Bir diğer kısmı Atatürk’ün etkisinde kalarak ve yeni bir devlet kuruluşunun heyecanı içinde hareket eden kimselerdi. Bu ilk heyecan geçtikten, hele Atatürk öldükten sonra bunların devrimciliği de doğal sınırlarına ulaşmış bulunuyordu. Kimilerinin devrimciliğinin sınırlarını ise çıkarları belirlemişti. Eskinin yıkılması ve yeni rejimin kurulması sırasında bir takım çıkarlar elde eden bazı kimseler yapılması olası alt yapı devrimlerinin elde ettikleri çıkarları sarsabileceğini düşünmüş veya sezmişlerdi. Bu yüzden devrimleri belli bir noktada dondurmak onların son derece çıkarına uygundu, bu nedenle başlangıçta Osmanlı düzeni yıkılırken devrimci olan bu çevreler, ilk devrimlerden sonra tutuculaşmışlardı. Son olarak zaten doğası gereği tutucu olan

³⁰ Bülent Ecevit, “Gerçek Devrim Altyapı Devrimidir”, **Ulus**, 12 Kasım 1969, s. 7.

³¹ Bülent Ecevit, **a.g.e.**, s. 61.

kesimler olan eşraf ve mütegalibe gelmekteydi. Kurtuluş Savaşı'nı örgütlerken Atatürk'ün seferber edebileceği her güçten yararlanması gerekmişti, dolayısıyla eşrafla ve toplumda mütegalibe olarak bilinen kimselerle de işbirliğine gitmiş olmasını doğal karşılamak gerekir. Eşraf, yani bir bölgenin sözü dinlenen nüfuzlu kimseleri, Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk'ü destekleyerek devrimci bir tutum içine girmişler, nüfuzlarının kaynağı olan maddi varlıklarını veya manevi otoritelerini halkın Kurtuluş Savaşı'na katılmasını sağlamak yönünde kullanmışlardı. Ancak bu çevreler Kurtuluş Savaşı kazanılıp devrimci atılımlar dönemine girilince nüfuzlarını devam ettirebilmek için asli tutucu konumlarına dönmüşlerdi.³²

CHP'de Ecevit'in şahsında temsil olunan Ortanın Solu akımının, kendisinin sağında kalan klik tarafından Atatürkçülükten kopup aşırı sola angaje olmakla suçlandığına değinmiştik. Peki 'aşırı sol' Ortanın Solu çizgisine nasıl bakmaktaydı? Öncelikle 1960'lı yılların Türkiye'sinde ortodoks anlamda proleter devrimci hareketin temsilcilerine göre Ecevit kesinlikle Marksist değildi ve Ortanın Solu akımı da kendi sosyal sınıfı olan küçük burjuvazinin çıkarlarının ve özelemlerinin siyasal alanda dile geliyordu.³³ Komünist terminolojiye göre kastedilen küçük burjuva ideolojisinin Türkiye'deki karşılığı Kemalizm olduğundan, onlar Ortanın Solu akımını Kemalist bir hareket olarak değerlendiriyorlardı. Ancak Ortanın Solu, Kemalist hareketin radikal kanadını değil, daha uzlaşmacı kanadını temsil etmekteydi. Komünistlere göre, Kemalist hareketin daha radikal kanadı olan Yön-Devrim hareketi, Türkiye'deki mevcut 'Filipin parlamentoculuğuna' ve emperyalizme karşı tutumu bağlamında Ortanın Solu hareketine oranla çok daha solda yer almasına karşın, davalarını emekçi yığınlara mal etme ve yığınlardan güç alma konusunda Ortanın Solu'nun bir hayli sağında kalmaktaydı. Tam da bu nedenle, yani Ortanın Solu hareketinin emekçi yığınlar içinde güçlenmiş olması nedeniyle, bazı sosyalistler bile Ortanın Solu hareketini *karanlık gecede tek ışık* olarak görmekte ve CHP'yi desteklemekten söz etmekteydiler.³⁴ Marksist Sol, 12 Mart rejimi şartlarında legal alanda varlığını güçlükle de olsa sürdürebilen tek sol akım olan Ortanın Solu'nu bekleyen tehlikenin, onu sağına alan bütün akımları legal alandan tasfiye eden 12 Mart rejimi tarafından ya aynı akıbete uğratılması ya da boyun eğdirilip yozlaştırılması olduğuna işaret etmekteydi. Kendisine yönelttiği sert

---

³² a.e., s. 40-41.

³³ Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi**, Emekçi yay., İstanbul, 1977, s. 150, 152.

³⁴ a.e., s. 153, 156.

eleştirilere rağmen ‘Aşırı Sol’un, Ortanın Solu’na karşı *devrimci güç birliği* anlayışı içinde hayırhah bir tutum takındığı apaçık bir gerçektir.³⁵

4. Ortanın Solu CHP’ye Egemen Olurken Parti İçinde Gelişen Türk Devrimi, Atatürk ve Atatürkçülük Eksenli Tartışmalar

Ortanın Solu yandaşlarıyla karşıtlarının kozlarını paylaşması için CHP’nin 18 Ekim 1966 tarihli 18. kurultayını beklemek gerekecekti. Ecevit’in bu kurultay sonunda Genel Sekreterlik makamına yükselmesi, partide yeni bir dönemin başlangıcının işaret fişeği oldu. Ortanın Solu karşıtları henüz pes etmemişler, ancak çok önemli bir mevzi kaybedip gerilemişlerdi. CHP’nin ortanın solunda bir parti olduğu, ama sosyalist bir parti olmadığı ve olamayacağı yönündeki kurultay bildirisi muhalifler için yeterli olmamış, altı ay sonra parti olağanüstü kurultaya gitmek zorunda kalmıştı.

1965 genel seçimlerinde CHP’nin çıkardığı 134 milletvekilinin 40’ı hariç büyük çoğunluğunu peşinden sürükleyebilen Turhan Feyzioğlu, 18. Kurultay sonrasında 25 Aralık 1966 günkü parti meclisi toplantısında patlamış ve parti yönetimine karşı isyan bayrağı açmıştı. Muhalif kanadın parti yönetimine yönelttiği solculuk suçlamasına karşı İnönü cevap olarak, “40 yıldır devletçiyim. Devletçilik solculuk diyorlar. Böyle ise evet solcuyum. Halkçılık solculuksa evet böyleyim” karşılığını vererek solculuğu suç konusu olmaktan çıkarmaya ve akredite etmeye çalışmıştır.³⁶

İnönü’nün bu çıkışı, Türk Devriminin “ikinci adam”ı olması yönüyle yalnızca bir Genel Başkan tutumu olmasının ötesinde bir anlam taşır.³⁷ İnönü, Atatürk’ten sonra belki de Türk Devrimi hakkında en çok söz söyleme hakkına sahip bir devlet adamı olarak –kendi üzerinden ve dolaylı yoldan da olsa- Türk Devrimine bir etiket yapıştırmış, onun hakkında bir tanımlama yapmıştır. İnönü bu sözleriyle Türk

³⁵ a.e., s. 164.

³⁶ Hikmet Bila, a.g.e., s. 419.

³⁷ Şevket Süreyya Aydemir Atatürk’ü konu edindiği “Tek Adam” adlı ünlü yapıtını izleyen üç ciltlik “İkinci Adam” adlı yapıtında İsmet İnönü’nün yaşamının üç evresini (1884-1938, 1938-1950, 1950-1964) üç ayrı ciltte ele almaktaydı.

Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt I, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1966.

Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1967.

Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1968.

Devrimini sol bir hareket olarak değerlendirmiş olmaktadır. Gerçekleştirildiği dönemde belki de yaygın bir kullanıma kavuşmadığı ve dönemin koşullarına uygun düşmediği için Türk Devriminin adı sol olarak konmamıştı, ancak devletçilik ve halkçılık 1960'ların yaygın terminolojisiyle solculuğa karşılık gelmekteydi ve İnönü bunun adının sol olarak konmasında bir sakınca görmediğini ilan etmiş oluyordu. Ecevit “*bütün ilerici hareketler, başlangıçta iç ve dış çıkarıcı grupların tepkileriyle karşılaşmıştır*” derken, Fevziöglü Ecevit’i “*CHP’yi dolambaçlı yollardan sosyalist yapmaya çalışmakla*” itham ediyor ve “*Atatürk’ün partisini kimse sosyalizme götüremez*” diyerek tavrını koyuyor, İnönü ise “*Ecevit’in çalışmaları kurultay kararlarına uygundur*” diyerek genel sekreterini savunuyordu.³⁸

28 Nisan 1967’de toplanan CHP’nin 4. Olağanüstü Kurultayı sonucunda Turhan Fevziöglü ve ekibi tasfiye olmuş ve parti içinde Ortanın Solu’na karşı ciddi bir muhalefet kalmamıştı. Ortanın Solu tartışmasıyla ayyuka çıkan parti içindeki bölünmeyi İnönü’nün 1923’den sonraki en büyük kopma olarak değerlendirmiş olması, CHP’nin ne denli geri dönülmez bir yola girdiğinin açık kanıtıdır. Parti artık içinde işçiden tüccarına, köylüden toprak ağasına kadar herkesi barındıran bir ‘herkesin partisi’ olmaktan uzaklaşmakta, dolayısıyla herkesi memnun etme çabasını terk ederek emekçi kesimlere yakın durma siyaseti gütmeye başlamaktadır.

Ecevit, gerçi İnönü sayesinde parti içi mücadeleden zaferle ayrılmıştı, ancak gelişmeler onu yalnız genel başkanının himayesinde siyaset yapabilen bir politikacı olmaktan çıkararak, tabanı olan bir politikacıya dönüştürmüştü. Genç, girişken, dinamik genel sekreter, 80 yaşını çoktan aşmış genel başkanının potansiyel rakibi ve halefi görüntüsü çiziyordu. Üstelik partiye egemen olan Ortanın Solu düşüncesinin ideologu ve yeni anlayışın lokomotifini Ecevit’ti. Ancak İnönü’nün varlığının parti açısından ne anlama geldiğini ve ne denli belirleyici olduğunu göstermesi bakımından partinin ağır topları olan Muammer Aksoy ve Nihat Erim’in şu sözleri gayet açıklayıcıdır:

Muammer Aksoy: “*CHP hala şahıs partisidir, fikir partisi değildir.*”

Nihat Erim: “*CHP Marksizm ve Leninizme gidemez, buna tarihi engeldir. O’nu kuranlardan biri mal sahibi gibi başımızdadır. Ortanın solu sınırı aşılamaz.*”³⁹

³⁸ Hikmet Bila, **a.g.e.**, s. 420.

³⁹ Hikmet Bila, **a.e.**, s. 437, 439.

19. Kurultaydan doğal olarak İnönü yeniden genel başkan olarak çıkmıştı, ancak Genel Başkan partisini yaşından kaynaklanan nedenlerden dolayı sürükleyememekteydi. 1969 seçim kampanyasına ciddi bir katkısı olmamış, seçim gezilerine çıkmamış, yalnız radyo konuşmaları ile yetinmişti. Açıkçası İnönü, Ecevit faktörünün gücünü görmüş ve onu dengelemek için partiye 4. Olağanüstü Kurultay'da tasfiye olan ekipten aşilar yaptırmıştır. Daha olağanüstü kurultaydan hemen sonra Turhan Fevzioglu ve yakın çevresi dışındakilerin affedilip yuvada kalmaya davet edilmeleri, sonradan Nihat Erim ve Kemal Satır'ın Meclis Grup Başkanvekilliklerine getirilmeleri, ve nihayet Kasım Gülek'in yeniden partiye alınmasını hep bu bağlamda değerlendirmek isabetli olur. Bu isimler birer perde olmakla birlikte, asıl çekişme daha derinde, İnönü ile Ecevit arasında yaşanmaktaydı. Elbette ki mücadelenin ideoloji boyutunda da bir karşılığı vardı –ki doğrudan Türk Devrimi ve Atatürk çerçevesinde ortaya çıkıyordu. 8 Aralık 1969 günlü Parti Meclisi toplantısında Nihat Erim şöyle demektedir:

“CHP'nin Genel Sekreteri Atatürk'ü eleştiremez.”

“Maziyi inkar edemezsiniz, mazide Atatürk ve İnönü vardır.”

“ 'Fes yerine şapka getirilmesi halkın mutluluğuna ne kattı' dediniz. Atatürk o devrimleri yapmasaydı altyapı devrimlerine ulaşamazdı. Atatürk'ü reddederek CHP'li ve devrimci olmak mümkün değildir. Hele CHP'nin kurucusu olan Atatürk'ü CHP'nin Genel Sekreteri hiç eleştiremez.”

Bu eleştirilere karşı Ecevit'in karşılığı şu şekilde olmuştur:

“Bugüne kadar ne söyledimse, şimdi de aynı görüşteyim. Atatürk'ü bir tanrı olarak ele almamak gerekir. Kendisi sağ olsaydı, kendi devrimlerinden daha ileriye giderdi. Atatürk altyapı devrimlerine yetişemedi. O altyapı devrimlerini biz yapacağız.”⁴⁰

Burada bir ayraç açıp Ecevit'in eleştirilere verdiği karşılığın üzerinde durmakta yarar var. Ecevit'in yakındığı biçimdeki bir Atatürk algısının Türkiye'de hep var olageldiği yadsınmaz bir gerçektir. Aslında Atatürk'ü bir kült haline getirip tanrılaştırmak, onun düşünce ve icraatlarını bir dogma haline sokmak Atatürk'ü hiç anlamamış olmakla eşdeğerdir. Bunun başlıca iki nedeni olsa gerektir. Birincisi

---

⁴⁰ a.e., s. 455.

genelde doğu toplumlarında gözlenen lideri aşırı derecede yüceltme, ona insan ötesi bir konum biçme alışkanlığıdır. İkincisi ise Kemalizm'in bir parti programına indirgenip doktrine edilmiş olmasıdır. Hiçbir doktrin sonsuza dek geçerli ve sorunlara çözüm üretici olamaz. Oysa doktrine edilen Kemalizm'den farklı olarak Türk Devrimi'nin yöntemi olan Kemalizm, yani Atatürkçülük bir akıl yürütme biçimidir. Kılavuzu bilimdir, tamamen ihtiyaçların karşılanmasına ve sorunların çözümüne odaklıdır. Hiçbir önyargısı yoktur bu yönüyle sorunlara ille de bir tür çözüm sunan doktrinlerden ayrılır. Örneğin Atatürk Türkiye'sinde –çok da yerinde olarak- bir dönem uygulanmış olan devletçi ekonomi politikası, Atatürkçü düşünce sisteminin bir sonucu olarak terk edilip, eğer çağın koşulları gerektiriyorsa yerini liberal ekonomi politikasına bırakabilir.

İnönü 3 Temmuz 1970'de yapılan 20. Kurultay'da da genel başkanlık koltuğunu korudu, ancak gerçek şuydu ki Ecevit partide ikinci adam olmayı başarmıştı ve tasfiyesi güç görünmekteydi. Artık alenen 'Üçüncü Adam' olarak nitelenmekteydi, bu da parti içindeki karşıtlarını oldukça rahatsız etmiş olmalıdır.⁴¹ Doğrusu Ecevit'in genel başkanlığa gelmesi, İnönü'nün sağlığının elverdiği ölçüde siyaset yapmasına bağlı bir durum, dolayısıyla sadece bir zaman meselesiydi. CHP ve Türkiye işte böyle bir ortamda 12 Mart'ı karşıladı. 12 Mart karşısında takınılan tavır, CHP içindeki saflaşmayı daha da keskinleştirerek bölünme biçimine getirmişti.

12 Mart 1971'i takip eden günlerde -başta sol bir darbe beklentisinde olanlar gelmekle- kendilerini devrimci sayanlar muhtırayı desteklemişti. Muhtıranın verilışinden iki gün sonra, 14 Mart günü Cumhuriyet gazetesindeki "Devrimci Kuruluşlar Tutumu Destekliyor" başlıklı ilanla, TÖS' den Dev-Genç'e varıncaya değin birçok kuruluş, meslek odası ve sendikanın muhtırayı desteklediği mesajları verilmiştir: "*Emperyalizmin egemenliğindeki işbirlikçi iktidarlar tarafından çeyrek yüzyıldır uygulanan gerici parlamentoculukla yoksul ve geri bırakılmış olan ülkemiz...*" 13 Mart günü bir basın toplantısı düzenleyen Dev-Genç genel sekreteri Ertuğrul Kürkçü, ordunun tutumunu olumlu karşıladıklarını ve girişilecek bütün devrimci atılımların yanında olacaklarını bildiriliyordu. Kürkçü, "*bu mücadele tam*

⁴¹ "Üçüncü Adam" sözüyle Atatürk ve İnönü'ye gönderme yapılarak, onlardan sonra gelen kişi kastediliyordu. Atatürk CHP'nin birinci, İnönü ise ikinci Genel Başkanı olduğuna ve halen bu görevi sürdürdüğüne göre, sırada Ecevit var demektir. Mevcut konjonktürle de birleştirildiğinde "İnönü gidecek Ecevit gelecek" anlamı ortaya çıkmaktaydı. Nihat Erim Ecevit'e hitaben "*Üçüncü adam gibi sözler sizi büyütmez, küçültür*" demiştir (8 Aralık 1969). Bkz. a.e., s. 455.

bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye kuruluncaya kadar devam edecektir” demiş, sorunların parlamento yoluyla çözümlenemeyeceğini, çözümün parlamento dışında aranması gerektiğini savunmuştu. Türk Devrim Ocakları, İstanbul TÖS, İLK-SEN, Sağlık Personeli ve Maliye İş Sendikası ortaklaşa yayımladıkları bildiriyle komutanların muhtırasını “*Mustafa Kemal Ordusunun Devrimci ve Yerinde bir çıkışı*” olarak değerlendirmişlerdi.⁴²

Oysa Sol, büyük bir yanılgı içindeydi. Kısa bir süre sonra ‘balyoz hareketi’ ile tepelerine ineklere alkış tuttuklarının farkında değillerdi. Esasen Sol açısından bakacak olursak, 12 Mart müdahalesi, Türkiye’de bürokratik devrimciliğin iflasının bir belgesiydi. Son olarak 27 Mayıs hareketinde başarılı olan -Türkiye türünde az gelişmiş ülkelerin yazgısı gibi görünen- asker sivil aydın zümre marifetiyle devrim tezi, Türkiye’nin 1971’de ulaşmış olduğu sosyal aşamada ve sınıflaşma düzeyinde geçerliğini yitirmişti. Artık bürokrasi egemen güçlerle ittifak ederek yerini bulmuş oluyordu. Ordu içindeki sol tandanslı, devrimci karakterli kadrolar muhtırayı takip eden zaman diliminde süratle tasfiyeye maruz kaldılar. CHP’ye gelince, İnönü her zamanki ihtiyatlı tutumuyla önce bekle gör politikası izlemiş ve tarafsız kalmaya özen göstermişti.⁴³ Ancak kısa bir süre içinde muhtıracılardan yana çark etmiş, 12 Mart hareketini en güçlü bir biçimde, ekibinden Nihat Erim’i muhtıranın gölgesinde kurulacak yeni hükümetin başbakanı yapacak adımları atarak desteklemişti. 19 Mart günü Nihat Erim başbakan olmuş, 21 Mart günü CHP’nin Erim hükümetine katılıp katılmayacağı konusunun görüşüleceği grup toplantısında –ki İnönü’nün ağırlığını koymasıyla sonucun ne yönde çıkacağını kestirmek güç değildir- Genel Sekreter Bülent Ecevit istifasını sunmuştu.

*“Gözlerimin yaşadığını hatırlarım. Birdenbire demokrasiye ve Ortanın Solu hareketine verdiğimiz bütün emeklerin yok olacağı kaygısını duydum.”*⁴⁴ Bu sözlerin sahibi Ecevit’tir. Ecevit kesin olarak 12 Mart’a karşı çıkmış, onu görünüşte AP Hükümetini hedef almakla beraber, aslında Ortanın Solu’nun yükselişine karşı bir hareket olarak değerlendirmiştir. 12 Mart doğrudan ve yalnız Ortanın Solu’nu mu hedef almıştır sorusunun yanıtı yorum katmazsak evet olmayabilir ama tartışmasız

⁴² **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971, s. 1, 7.

⁴³ 13 Mart 1971’de Merkez Yönetim Kurulu’nca yayımlanan bildiriye partililerden “*olumlu ya da olumsuz tezahürat yapılmaması*” istenmişti. Bkz. Hikmet Bila, **a.g.e.**, s. 490.

⁴⁴ **a.e.**, s. 493.

gerçek olan –en radikal unsurları da dahil olmakla- Türkiye’deki sol gelişmeyi hedef aldığıdır. Ecevit bunu çok erken fark etmiştir. Ona göre Ortanın Solu’nu savunan CHP’yi durduracak ancak iki engel olabilirdi:

“1 – *Demokratik mekanizmanın durdurulması*, 2 – *CHP’nin halk iradesi dışında bir destekle iktidara gelmesi ya da gelmek ister görünmesi.*”⁴⁵

Ecevit’in ortanın solunun iktidarına engel olarak ortaya koyduğu iki madde de gerçek olmuştu. Ecevit’in devrim anlayışı, sol bir darbeden medet umarak devrim umudu taşıyanlarından çok farklıydı. Onun devrimciliği bürokratik bir devrimcilik değil, halk devrimciliğiydi. Darbe bunun için bir araç olamazdı, demokratik yöntemlerle, halk katılımıyla ancak böyle bir devrim mümkün olabilirdi. Ancak bu anlayışın CHP’de egemen olması için bir yılı aşkın bir sürenin daha geçmesi gerekecek, 5. Olağanüstü Kurultay’da İnönü’nün istifasının ardından 14 Mayıs 1972’de yapılan seçimde Ecevit’in Atatürk ve İnönü’den sonra CHP’nin üçüncü Genel Başkanı olmasıyla ve bunu takip eden tüzük değişiklikleriyle birlikte CHP tam anlamıyla sol bir partiye dönüşmüş olacaktı. 1978’de Sosyalist Enternasyonal’e üye kabul edilerek, solcu kimliği uluslararası platformda da tescillenmiş oldu.

Ecevit ve Ortanın Solu, birakalım sağ partilerin “Ortanın Solu Moskova Yolu” deyişinde simgeleşen eleştirisini, CHP içinden bile kendisine yönelen en amansız eleştirilerin hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Her yenilik, her değişim kaçınılmaz olarak bir dirençle karşılaşır; ancak söz konusu olan CHP olunca, mevcut olana yeni bir şey ekleme, yenileşme ve değişim partinin doğası gereği tartışmayı Atatürkçülük eksenine taşımıştı. Ecevit’in Genel Başkanlığa gelmesinin ardından, İnönü ile birlikte hareket eden ve kesin ihraç talebiyle yüksek disiplin kuruluna verilen parlamenterlerin CHP’li olarak ortaklaşa imzaladıkları son belgede bile bunun izine rastlamak mümkündür:

“*Bizler halk egemenliğini, hukuk devleti ve sosyal adalet ve güven esaslarına dayanan ve milli değerlerden kuvvet alan demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesini amaç bilen; cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik, devrimci*

---

⁴⁵ İstifa ettiği 21 Mart 1971 günü Ecevit’in düzenlediği basın toplantısından alıntı. Bkz. a.e., s. 499.

parlamenterleriz. Hayatımızın büyük kısmını ve siyasi hayatımızın bütünü CHP içinde geçirmiş bulunuyoruz.

... İlk defa İnönü tarafından kullanılan, sınırı ve kapsamı yine O'nun tarafından belirlenmiş bulunan ve Atatürkçülüğün çağımıza uygun bir anlatımı olarak, sosyal adalete dayalı bir karma ekonomi düzenini öngören 'Ortanın Solu' deyiminin bütün ileri hedeflerine tam bir inançla bağlılığımız devam etmektedir ve edecektir.

Ancak, CHP bugün 'Ortanın Solu' maskesi altında, sosyalizmden başlayarak anarşizme kadar açılan dogmatik, fanatik, doktriner aşırı solun tuzağına düşürmek isteyen çevrelerin, cephelerin ve güçlerin kontrolüne girmiş bulunmaktadır.

... Son CHP Kurultayında CHP'nin sosyalist olmadığını ve komünizme karşı bir parti olduğunun kurultay bildirisinde belirtilmesini isteyen bir önerge, ana davalar komisyonunda bizzat Bülent Ecevit'in engellemesi ile bildiriye alınmamıştır. Böylece CHP, TİP'den boş kalan alana kayıp; antikemalist, sınıfsal, beynelmilelci bir parti hüviyetine ve rengine bürünmüş olmaktadır. Zaten ve daha şimdiden birçok illerde ve ilçelerde CHP'nin yönetim kadroları eski TİP üyeleri tarafından işgal edilmiş bulunmaktadır.

... Bu gelişmelerin ve değişmelerin sonucu olarak CHP demokratik rejim içinde, sosyal adalete dayanan ve hakim tepeleri devletin elinde bulunacak olan bir karma ekonomi düzenini öngören, Atatürkçü bir kitle partisi olmaktan çıkarılmış ve programındaki 'halkçılık' tanımına aykırı olarak bir sınıf partisi görünümünü kazanmış, kurucuları olan Atatürk ve İnönü'ye ve kendisine oy ve gönül vermiş olan milyonlarca vatandaşa yabancılaşmıştır.

21. Kurultayın yayınladığı bildiriye, Atatürk'ten ve Atatürkçülüğün bir kelime ile bile bahsedilmemiş olması bu yargımızın ve kanımızın en son ve kesin belirtisi ve delilidir. Açık olarak belli olan şudur ki, CHP'de Atatürkçülük dönemi kapanmış, Ecevitçilik dönemi açılmıştır.

İşte biz parlamenterler; Atatürk'ün zevk-ü sefa devrimcisi sayıldığı, partimizin milliyetçi ve demokratik yapısının en güvenilir teminatı ve koruyucusu sayılan İnönü'nün bertaraf edildiği, Kurultaylarında bile söz özgürlüğü, hatta can güvenliğinin kalmadığı, yönetim felsefesine Kemalizm yerine Karl Marks'ın 'Tarihi

Maddeciliğini' söz ve öz benzerliği ile de hatırlatan ve 'Tarihi Akım' diye tanımlanan Ecevitçiliğin hakim olduğu, parti için meçhul memleket için meçhul politika ve amaç güden, anarşi tahrikçisi hizipçilerin eline ve yönetimine düşmüş bulunan CHP'den; bir baba ocağını terk etmenin yürek acısı ile ayrılıyoruz."⁴⁶

---

⁴⁶ Necip Mirkelamoğlu, **a.g.e.**, s. 163-166.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ VE TÜRK DEVRİMİ

1. Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluş Aşaması

Türkiye İşçi Partisi (TİP), 13 Şubat 1961'de 12 sendikacının kuruculuğuyla Türk siyasi hayatına atılmıştır. Dönemin Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Avni Erakalın, Genel Sekreteri Şaban Yıldız ve İcra Heyeti Üyesi Adnan Arkın, Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas, Oleyiş Sendikası Üyesi Kemal Nebioğlu, İstanbul Yaprak Tütün İşçileri Sendikası Başkanı Hüseyin Uslubaş, İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı Salih Özkarabay ve Genel Sekreteri İbrahim Güzelce, Müskirat İşçileri Sendikaları Federasyonu Başkanı İbrahim Denizcier, İlaç ve Kimya İşçileri Sendikası Başkanı Saffet Göksüzoğlu ve Türkiye Çikolata Sanayii İşçileri Sendikası'ndan Ahmet Muşlu partinin kurucularıdır. Ancak partinin uzun yıllar yönetiminde bulunmuş, Genel Sekreterliğini yapmış olan Nihat Sargın'a göre Ahmet Muşlu, vakit darlığı nedeniyle üzerinde dikkatlice düşünülmeden kendi ısrarı üzerine kurucular heyetine alınmış, başka bir deyişle 'sızmış' bir ajandı.¹ TİP'in kuruluşunda asıl önyak olanlar Türkler, Erakalın, Yıldız, Güzelce ve Nebioğlu'ydu.²

Nihat Sargın, "Türkiye işçi sınıfı tarihinde ilk kez aşağıdan yukarı bir gelişme olmuş, işçiler doğrudan kendileri, kendi partilerini kurmuşlardır. Yalnızca bu olgu dahi onların büyük iş gördükleri hükmüne yeterli haklılık kazandırır" diyerek Türkiye İşçi Partisi kurucularını yüceltirken, aynı zamanda partinin doğasıyla ilgili de önemli bir ipucu vermektedir.³ TİP her ne kadar yasal zorunluluklar nedeniyle sınıf temelli bir parti olma iddiası güdemese de, gerçekte parlamentoda etkili bir temsil kabiliyetine erişmiş olup, salt emekçi yığınların temsilciliği misyonunu üstlenen ve bu aidiyet üzerinden siyaset yapan Türk siyasi hayatının ilk siyasal

¹ Nihat Sargın, **TİP'li Yıllar 1961-1971**, Felis yay., İstanbul, 2001, s. 65.

² Artun Ünsal, **Türkiye İşçi Partisi 1961-1971**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2002, s. 81.

³ Nihat Sargın, **a.g.e.**, s. 66.

örgütüdür. TİP'in bu müstesna yanını yalnız geliştirdiği retorikte ve siyaset yapma tarzında değil, yazılı belgelerinde de görürüz:

*“Partimiz emek gücünü temsil eden bir partidir. Yani Türkiye’de çalışan bütün halk kitlelerini, işçi sınıfının toplumcu aydınlarla işbirliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında toplamayı amaç bilen bir partidir.”*⁴

Bu ifadeler Mehmet Ali Aybar'ın kurucular heyeti tarafından parti genel başkanlığına davet edildiği bildirden alıntıdır. Sadun Aren'e göre bu bildiriye bizzat Mehmet Ali Aybar kaleme almıştır ve partiye vermek istediği sosyalist kimliğin çerçevesini çizmiştir. Yine Sadun Aren'e göre Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığı öncesi TİP'de Marksist anlamda bir sosyalist duyarlılıktan söz edilemezdi. Kurucuları partiyi sendikalarının ve sendikacılığın bir uzantısından ibaret görüyor ve düşünüyorlardı. Bu yargıyı destekleyen kanıt, parti tüzüğü'nün 32. maddesinde saklıdır. Fesih durumunu düzenleyen bu maddeye göre partinin feshi halinde mal varlığının öncelikle Türk-İş'e devredileceği yazılıdır. Oysa Marksist anlamda bir işçi sınıfı partisiyle işçi sendikaları arasında doğrudan bir koşutluk olmayabilir. Nitekim Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa gelişiyle birlikte TİP ile Türk-İş'in görüşlerinin örtüşme alanı gitgide daralacak; zamanla bırakalım koşutluğu, aralarında bir yakınlıktan bile bahsetmek güçleşir hale gelecekti.⁵

13 Şubat 1961'deki kuruluşundan sonra TİP tarihindeki en önemli dönüm noktası, Mehmet Ali Aybar'ın 8 Şubat 1962'de kurucular tarafından partinin genel başkanlığına getirilmesidir. Bu gelişmedeki merak uyandıran yan, neden kurucuların partilerini adeta gümüş bir tepsi içinde Marksist kimliği tescilli bir sosyalist olan Mehmet Ali Aybar'a teslim ettikleridir. Her şeyden önce partinin Aybar öncesi bir yılı başarılı geçmemiş, parti doğru düzgün bir örgütlenmeye gidememiş ve güdük kalmıştı. Aybar'ın şahsında temsil olunan ideolojinin TİP için ne denli yaşamsal değeri haiz olduğu Aybar'ın genel başkanlığı sonrası gelişmelerle kendini gösterecekti. Kısa süre içinde TİP, sosyalist aydınlar için bir çekim merkezi oluşturacaktı. Bundan da önemlisi, toplumsal koşullar emek ve emekçi yanlısı retoriğe sahip sosyalist bir partinin -özellikle de Ortanın Solu akımının CHP'de

⁴ 8 Şubat 1962 günü parti genel merkezinde kurucuların düzenledikleri basın toplantısında basına sundukları “TİP Bildirisi” başlıklı metinden alıntıdır. Bkz. Mehmet Ali Aybar **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Seçmeler 1945-1967**, Der. Kemal Sülker-Turhan Tükel, Gerçek yay., İstanbul, 1968, s. 192.

⁵ Sadun Aren, **TİP Olayı 1961-1971**, Cem yay., İstanbul, 1993, s. 34.

varlığını henüz hissettirmedeği 1960'ların bu erken döneminde- sol siyasal kulvarda rakipsiz, adeta 'tek tüfek' olarak nitelenebilecek bir biçimde taban bulabileceğine işaret etmektedir. 1960'ların başlarında artık Türkiye belli oranda kapitalist bir gelişim göstermiş, uydu pozisyonunda da olsa kapitalist dünyanın bir parçası olma özelliğini taşıyor hale gelmişti. Dolayısıyla -elbette ki Batı'daki nitel ve nicel ölçülerde olmasa da- bir işçi sınıfı toplumsal hayatta kendini hissettirmeye başlamıştı. Örneğin, 31 Aralık 1961'de İstanbul Saraçhane'de 150 bin kişilik büyük bir işçi mitingi yapılmıştı. Dönemin diğer başlıca işçi eylemlerine örnek olarak 3 Mayıs 1962'de yapı işçilerinin Meclis'e kadar gerçekleştirdikleri yalınayak yürüyüş, 12 Ağustos 1962'de Karadeniz Ereğlisi'ndeki büyük işçi yürüyüşü ve nihayet henüz grev hakkı yasalaşmamasına karşın 12 Şubat 1963'de İstanbul Kavel Kablo Fabrikası işçilerinin yaptığı grev gösterilebilir.⁶ Bütün bunlar TİP'in kendisinden önceki tüm yasal veya yeraltı sol örgütlerden farklı olarak gerçek bir taban bulabileceğinin ve bir kitle örgütü olabilmesinin altyapısının var olduğunun göstergeleriydi.

Kuruluş aşaması Mehmet Ali Aybar'ın parti içindeki iktidarıyla tamamlanmış olan TİP'e Türkiye'nin egemen çevrelerince nasıl izin verildiği sorusu doğrusu atlanılmaması gereken bir sorudur. Bazı durumlar karar alıcı mekanizmayı çaresiz bırakabilir, sözcüleri 27 Mayıs hükümet darbesinin muhatabı olan ve doğal olarak kapatılan Demokrat Parti'nin yerini neredeyse yalnızca bir tabela değişikliğiyle Adalet Partisi almıştır, ancak şu ya da bu şekilde temsil kabiliyeti gösterecek olan çok geniş bir siyasal tabanı dizginlemek mümkün olmadığından Adalet Partisi'nin kuruluşu engellenmemiştir. TİP'in durumunun ise buna benzerlik göstermediği açıktır. Kuruluşuna izin verilmesi bir yana, 1962'den sonra açıkça Marksist sosyalist görüşleri savunmasına karşılık olarak bile gerçek anlamda bir hukuki-kanuni yaptırıma uğramamıştır. Oysa Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleri ortadaydı. Demek ki TİP'e karşı uygulamada bir tolerans söz konusu olmuştur. Bir görüşe göre bunun nedeni, 27 Mayıs hareketini gerçekleştiren ve destekleyen güçlerin -en azından bir kısmının- TİP'in arkasında olduğu sanrısıydı.⁷ Bu noktada TİP yöneticilerini de izledikleri isabetli taktikten dolayı kutlamak gerekir, çünkü bu sanrının yerleşmesine olanak veren bir şekilde daima 27 Mayıs hareketini ve 1961

---

⁶ a.e., s. 86.

⁷ a.e., s. 87.

Anayasası'nı içtenlikle sahiplenmişlerdi.⁸ Ayrıca TİP'in varlığı Türkiye'deki radikal solu legal alana çekmek ve olası işçi odaklı siyasal hareketleri legal alanda ve kontrol altında tutmak amacı ile de tolere edilmiş olabilir. Mahir Kaynak'ın rivayetini doğru kabul edersek, TİP'li yöneticiler siyasal düzenin yerleşik unsurlarına belirli sınırlar içinde kalacaklarının güvencesini vermiş olmalıydılar.⁹

2. TİP'in İdeolojisi

Gerek adından, gerek yukarıda alıntıladığımız TİP bildirisinden de anlaşılacağı üzere TİP temelde işçi-emekçi sınıfına dayanan, “emek” kavramını politikasının merkezine yerleştirmiş bir siyasal örgüt olmuştur. Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığıyla birlikte somut bir biçimde sosyalistleşme sürecine giren partinin Şubat 1964'deki I. Büyük Kongresi'nde kabul edilen programı, parti 12 Mart döneminde kapatılıncaya dek küçük değişiklikler dışında aynen korunarak yürürlükte kaldı.¹⁰ Programın hazırlanmasında partili olan ve dışarıdan destek veren birçok aydının katkısı olmuştur. Başta Mehmet Ali Aybar olmakla, Behice Boran, Sadun Aren, Fethi Naci, Doğan Özgüden, Muvaffak Şafak, Yahya Kanbolat, Demir Özlü ve Cenap Karakaya ilk akla gelen isimlerdir.¹¹

TİP'in ideolojisini betimleyen parti programı her şeyden önce resmi bir belgeydi ve doğal olarak anayasaya ve mevcut kanunlara saygılı ve uygun olmak zorunluluğu vardı. Dolayısıyla –en azından resmiyette- partinin ideolojisinin ulaşabileceği sınırlar belliydi. Örneğin, “*Bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz*”¹² hükmünün bulunduğu anayasa doğaldır ki işçi sınıfı üzerinden

⁸ “ ‘Anayasa’nın eksiksiz ve tastamam uygulanması’ deyimini özellikle Aybar tarafından adeta bir slogan, partinin temel bir istemi haline getirilmişti.” a.e., s. 62.

⁹ Mahir Kaynak TİP Genel Sekreterleri'nden Orhan Arsal'ın yıllar sonra samimi bir dostluk ortamında kendisine, Mehmet Ali Aybar'la birlikte İsmet Paşa'yı ziyaret ettiklerini, elini öpüp TİP için icazet aldıklarını anlattığını aktarmaktadır. **Mahir Kaynak ile Söyleşi**, 9 Haziran 2007.

¹⁰ Parti programı partinin ideolojisini, hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için izleyeceği yöntemi açıklarken tüzük ise daha çok partinin işleyişi ve yönetsel konuları ele alır. TİP programı değişmezken, buna karşılık tüzüğünün etraflı değişikliklere uğraması parti içi çekişmelerin bir sonucu olarak görülmelidir.

¹¹ **Eylem Dergisi**, sayı 14, 30 Eylül 1965, s. 2.

¹² 1961 Anayasası, *Temel Hak ve Hürriyetlerin Özü, Sınırlanması ve Kötüye Kullanılmaması*'ni düzenleyen 11. Madde. **Resmi Gazete**, sayı 10859, 20.07.1961.

siyaset yapmayı -teorik çerçevede- olanaksız kılmalıydı. Yine de 1961 Anayasa'sı TİP'in yakınacağı bir metin değildi, partiye politik hareket alanı sağlayan sola açık bir metindi.¹³ TİP karakterli bir siyasi oluşum için gerçek kabus ceza kanununda saklıydı. TCK'nın ünlü 141 ve 142. maddeleri Demokles'in kılıcı gibi partililerin üzerinde asılı duruyordu. Maddelerden küçük bir alıntı görmek bile yeterli olacaktır: *“Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içindeki müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri... sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu kabil cemiyetlerin birkaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında ölüm cezası hükmolunur.”*¹⁴

Pekala kötü niyetli bir yorumlamayla böyle bir kanun maddesi savundukları tezler dolayısıyla TİP'li yöneticiler aleyhine harekete geçirilebilirdi. Bütün bu örneklerle altı çizilmeye çalışılan yalın gerçek, TİP'in yasal bir siyasal parti olarak mevcut anayasal düzenin güvenlik filitresinden geçmesine olanak verecek kadar incelmış ve rafine olmasıdır. TİP, bir Türkiye Komünist Partisi (TKP) olamazdı, TKP diliyle siyaset yapamazdı. Anayasayı, tabii ki siyasal partiler kanununu ve ceza yasalarını göz önünde bulundurarak, illegal bir partiye göre elbette ki daha dar bir alanda, daha 'masum' hedefler doğrultusunda siyaset yapabilirdi. Parti anayasaya saygılıydı, hatta bunun da ötesinde ünlü sloganlarında kendini gösterdiği şekliyle *“Anayasanın eksiksiz ve tastamam uygulanması”* talebini sahiplenmiş durumdaydı.¹⁵

¹³ 1961 Anayasası, *Cumhuriyetin Nitelikleri*'ni belirten 2. Madde: *“Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve ‘Başlangıç’ ta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.”*

1961 Anayasası, *Temel Hakların Niteliği ve Korunması*'ni belirten 10. Madde: *“Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve mânevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.”*

1961 Anayasası, *Mülkiyete Ait Genel Kural*'ı belirleyen 36. Madde: *“...Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.”*

1961 Anayasası, *Toprak Mülkiyeti*'ni belirleyen 37. Madde: *“Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. ... Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır.”*

1961 Anayasası, *Devletleştirme*'yi belirleyen 39. Madde: *“Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek şartıyla devletleştirilebilir.”* **Resmi Gazete**, sayı 10859, 20.07.1961.

¹⁴ TCK 141. Maddesi 1. Fıkrası. Nejat Özütürk, **Türk Ceza Kanunu, Şerhi ve Tatbikatı**, cilt I, Ankara, 1966, s. 402.

¹⁵ **Türkiye İşçi Partisi Programı** (1964 tarihli I. Büyük Kongrede kabul edilen II. program), Ersa Matbaacılık, İstanbul, 1964, s. 15.

TİP, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların kanun yoluyla iktidara yürüyen siyasal örgütü olma iddiasındaydı. Parti genel merkezinin çıkardığı bir broşürde “Çağrı” başlığı altında partinin saflarına davet edilenler, partinin hedef kitlesini açıklayıcı mahiyettedir:

“Emeği ile yaşayanlar! İşçiler, ırgatlar, küçük köylüler, zanaatkarlar, ücretli ve aylıklılar, esnaflar ve dar gelirli serbest meslek sahipleri, ilerici gençlik, toplumcu aydınlar! Saflarımıza katılınız! ...İşçi sınıfının, emekçi halkın aldatılmasına, bölünmesine razı olmayan sendikacılar, sendikalılar, sendikasızlar, aydınlar!” Saflarımıza katılınız!”¹⁶

Bu tanım bir sınıf ayrımcılığı veya anayasaya aykırı bir sınıf siyaseti algısı geliştirebilir kaygısıyla olsa gerek, ardından bir açıklama gereği duyulmuştur:

“Ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları, bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvvetidir. ... Bundan dolayı emekçi halk yığınlarının hak, hürriyet ve menfaatleri için mücadele etmek, aslında Türk Ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri ve yüksek menfaatleri için mücadele etmektir.”¹⁷ Aynı broşürde TİP’in hangi konuda hassas olduğu, Türkiye ve dünyadaki gelişmeleri hangi açıdan bakıp okuduğu da vurgulanmıştır. Buna göre TİP, yurt ve dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından görüp değerlendirir ve olaylar karşısında onların menfaatlerini savunan bir politik mücadele içinde olur. Partinin buraya kadar masum görünen amacı, *“Anayasa teminatı altında olan hak ve hürriyetlerine sahip çıkacak işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının, yurt işlerinde söz sahibi olmasını sağlamakla, büyük toprak sahiplerinin ve şehirli büyük sermayecilerin, demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyan, zararlı nüfuz ve hakimiyetlerini önlemek”* satırlarıyla dikkat çekici şekilde iddialı bir biçim alır.¹⁸

Nihai amacı *“İnsanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son vermek”* olan TİP, bunu gerçekleştirmek için kullanacağı yöntemi *“Halkın oyu ile kanun yolunda iktidara gelen Türkiye İşçi Partisi, halkın oyununu kaybedince, yine kanun*

¹⁶ TİP Genel Merkezi, **Türkiye İşçi Partisi Kimlerin Partisidir**, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1962.

¹⁷ a.e.

¹⁸ a.e.

yolundan iktidardan çekilir” satırlarıyla açıklar.¹⁹ TİP, anayasal düzene bağlı olarak, parlamenter demokrasinin ve demokratik teamüllerin sınırları içinde siyaset yapma sözü vermektedir. Bu yönüyle Yön-Devrim Hareketi’nden ve Milli Demokratik Devrimci Hareket’ten ayrılır ve 27 Mayıs- 12 Mart döneminin sol akımları içinde Ortanın Solu CHP’si ile yakınlık gösterir.

TİP tepeden inmeciliğe karşıdır. Soldaki bölünme nedenlerinden biri olan “devrime öncülük rolü” konusunda tavrını işçi sınıfından yana koymuştur. Aydınlarla ancak dolaylı bir rol biçerken, asker-sivil bürokrasinin lokomotif rolü üstlenmesine karşı olumsuz bir duruş gösterir:

“Unutulmamalıdır ki ilerici aydınlar her ne kadar bilinçli ve bilgili iseler de toplumun ancak küçük bir azınlığını meydana getirirler. Böylesine küçük bir azınlığın da devleti büyük ölçüde etkileyebileceğini sanmak ender görülen bir iyimserlik veya saflık olur. ... Aydınlar kelime halkçılığı ve kelime Atatürkçülüğü içinde kalmakta devam ederek sayılarıyla orantısız olarak devleti etkilemeye çalışacaklar ve halk yığınları da haklarına onların kanalıyla elde etmek için boşuna uğraşacaktır. ... Nasıl ki Batı Avrupa derebeylik düzeninden daha demokratik bir düzen olan laissez-faire²⁰ düzenine geçerken sermayecilerin öncülüğünü benimsemişse, daha toplumcu tedbirlere yönelirken bulacağımız en tabii ve en tabii olduğu için de en sağlam öncüler işçilerdir... ‘İşçi sınıfının önderliği’nden söz etmenin ‘sınıf kavgası’ni körüklemekle hiçbir ilgisi yoktur. ... Asıl aşağı tabakaların kendi kuruluşları içinde siyasi harekete geçmelerini istememek ve Anayasanın tanıdığı bu hakkı reddetmenin demokratik düşünceyle bağdaşır bir tarafı yoktur. ... TİP Türk tarihinde ilk defa olarak aşağıdan yukarıya doğru halk yığınlarına en yakın olan işçilerin kurduğu partidir. Türk işçisi kendi eliyle kurduğu bu parti yoluyla aydınlarla el ele tutuşmuştur. Emekçi halkımızın her kademedede en az yüzde elli oranında temsil edildiği tek parti gene budur.”²¹ Gerçekten de TİP, yetkili bütün organlarında görevli bulunanların yarısının, emek gücünü üretim araçları sahiplerine

---

¹⁹ a.e.

²⁰ “Laissez faire, laissez aller, laissez passer”: Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler. Ekonomide devlet müdahalesine karşı olmayı ve optimum refahın ancak serbest ticaret sayesinde sağlanabileceğini simgeleyen ünlü Fransızca kalıp.

²¹ TİP Ankara Araştırma ve Yayın Grubu, **Amacımız, Yolumuz, Yöntemimiz**, Emek basımevi, Ankara, 1963, s. 27-31.

satarak geçinenlerden, yani işçilerden veya sendikacılardan oluşmasını zorunlu kılan tüzüğüyle Türk siyasal yaşamında benzersiz bir edinmiştir.²²

TİP ilk yıllarında aslını ortaya koyma noktasında ürkek bir yol izlemek durumunda kalmıştı. Bunun en bariz örneğini “sosyalist” kelimesi yerine “toplumcu” kelimesinin tercih edilmesi oluşturur. Bu durum partinin programı gibi yazılı resmi metinlerde böyle olduğu gibi, partililerin söylemlerinde de aynıyla kendini hissettiriyordu. Örneğin ‘eski tüfek’lerden Muzaffer Şeref bile “bilimsel sosyalizm” diyemiyor ve onun yerine “bilimsel toplumculuk” gibi seyreltilmiş, yumuşatılmış ve ‘kötü şöhreti’ olmayan bir ifadeye başvuruyordu.²³ Ancak TİP Türkiye ve dünyadaki trende uygun olarak zamanla bu çekingenliği üzerinden attı. III. Kongresinden sonra tüzüğünün ikinci maddesinin partinin karakterini ortaya koyan birinci fıkrası revize edilerek parti “*bütün emekçi sınıf ve tabakaların ... demokratik, bağımsız, sosyalist örgütüdür*” biçiminde betimlenmeye başlanmıştı.²⁴ 1964’de hazırlanan programda Türkiye’nin kalkınmasının, gerilikten ve dışa bağımlılıktan kurtulmasının özel sektör eliyle, yani kapitalist bir düzen içinde gerçekleşmesinin imkansızlığı kanıtlanırken, kalkınma için olası tek yol olarak “*kapitalist olmayan kalkınma yolu*” gösteriliyordu.²⁵ Kapitalist olmayan yol partili kalemlerce 1960’ların ilk yarısında “*yirminci yüzyılın ikinci yarısında halkçı ve devletçi Atatürkçülüğün karşılığı*”²⁶ olarak yorumlanırken, ikinci yarısında bizzat genel başkanlarının ağzından “*TİP iktidara geçince, sosyalizmi kurmak için izleyeceği ekonomi politikasının adı*”²⁷ olarak dillendirilir olmuştu.

TİP’in en büyük -ve haklı- kaygısı uluslar arası komünizmin Türkiye uzantısı ve ayağı izlenimi vermek olmuştur ve parti yönetimi elinden geldiğince bundan kaçınmıştır. Aksi takdirde on yıl boyunca (1961-1971) kapatılmaktan kurtulması mümkün olamazdı. Parti yönetiminin bu konudaki titizliğine güzel örnekler mevcuttur: Niyazi Ağırnaslı TİP’in önde gelen yöneticilerinden olmuş bir kişiliktir.

²² **Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü**, madde 53, 1968, s. 21. (Tarih Vakfı Arşivi, TİP Fonu, Seri 00, Dosya 04, Belge 07)

²³ Artun Ünsal, a.g.e., s. 116.

²⁴ **Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü**, madde 2, 1968, s. 1. (Tarih Vakfı Arşivi, TİP Fonu, Seri 00, Dosya 04, Belge 07)

²⁵ **Türkiye İşçi Partisi Programı** (1964 tarihli I. Büyük Kongrede kabul edilen II. program), Ersa Matbaacılık, İstanbul, 1964, s. 64.

²⁶ Selahattin Hilav, Fethi Naci, “Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol”, **Sosyal Adalet Dergisi**, sayı 4, 9 Nisan 1963, s. 8-9.

²⁷ Mehmet Ali Aybar, “Aybar’ın Ant’a Özel Demeci”, **Ant Dergisi**, sayı 7, 14 Şubat 1967, s. 9.

1964 yazında bir yurtdışı gezisine çıkmış, Macaristan’da o zamanlar TKP genel sekreteri olan Zeki Baştımar ile temasa geçmiş ve dönüşünde bundan M. A. Aybar’ı haberdar etmişti. Aybar bunun devletçe saptanmış olabileceği kuşkusundan hareketle partinin kapatılmasına olanak vermemek için Ağırnaslı’yı istifaya zorlamıştı. Yine aynı şekilde sonradan genel başkanlığı kadar yükselecek olan Behice Boran’ın partiye üyeliği komünist olarak adının çıkmasından dolayı başlangıçta reddedilmişti.²⁸ Böylece TİP’in, yerli ve dışarıdan bağımsız bir parti olarak görünmeye yaşamsal önem atfetmiş olduğunu anlıyoruz. Ayrıca parti ideolojik olarak da fark yaratan bir özgünlük içindeydi. Türkiye’deki temel çelişkinin ileri kapitalist toplumlarda olduğu gibi burjuvazi ile sanayi işçisi arasında olmayıp, Amerikan emperyalizmi ve ortakları ağa - komprador – Amerikancı bürokrat üçlüsü ile tüm emekçi sınıf ve tabakalar arasında olduğu saptamasında bulunuyordu. Bu çelişki Türkiye’ye özgü olduğundan çözümü için tutulacak yolun da Türkiye’ye özgü olacağını; yani sadece sosyalizmi veya her hangi başka bir ülkenin sosyalizm modelini değil, “Türkiye sosyalizmi”ni savunuyordu:

“İkinci Milli Kurtuluş için yürütülen mücadeleye ile bütünleşmiş olan Türkiye sosyalizmi milli bağımsızlığa kiskançlıkla bağlıdır. ... Herhangi bir milletlerarası kuruluşun sosyalizm adına, milli partilere tavsiyede dahi bulunmasına kesinlikle karşıyız. Her millet sosyalizmi kendisi kurar ve kendi sorunlarını en iyi kendisi bilir. ... Nihayet Türkiye İşçi Partisi, Türkiye’de daha önce kurulmuş sosyalist partilerden de bağımsızdır. Şüphesiz partimiz, 58 yıllık bir mazisi olan sosyalist hareketin, tarih planında en son aşaması ve mirasçısıdır. Fakat bu ilişki sadece tarih planındadır ve orada kalır. Türkiye İşçi Partisi bambaşka şartların yarattığı ve tüzüğü, programı, sosyalizm anlayışı ile yepyeni bir partidir.”²⁹ Araya mesafe konan yapıların dışarıda Sovyetler Birliği Komünist Partisi, içeride ise TKP olduğu açıktır. Zaten parti tüzüğünde partinin karakter ve amacının ortaya konduğu ikinci maddesinde “sosyalist” sıfatının önündeki “bağımsız” ifadesiyle kastedilen budur.

TİP’in ideolojisi gereği olarak yakınlık duyması ve dostane bir ilgi hissetmesi uzak ihtimalli olmayan Sovyetler Birliği’ne bile karşı tutumu bu çerçevedeyken, Türkiye’nin Batılı kapitalist güçlerle geliştirdiği ve çoğunlukla tek yanlı bir bağımlık izlenimi uyandıran ilişkilerini olumlaması asla düşünülemez. Yalnız ABD ile askeri

²⁸ Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 47, 91.

²⁹ Mehmet Ali Aybar, **a.g.e.**, s. 658, 661-662.

alandaki ortaklığa değil, kendisi dışındaki tüm siyasi partilerin ittifakla desteklediği Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ortaklık antlaşmasına da itiraz etmiştir. Antlaşma tarihi olan 1963’de genel başkanlık görevinde bulunan Mehmet Ali Aybar’ın da, sonradan kendisine karşı gelişecek parti içi muhalefetin en önde gelenlerinden Sadun Aren’in de tutumu gayet nettir.³⁰ Zaten diğer sol akımlar gibi TİP de temelde anti-emperyalistlik ortak paydası üzerinden Türk Devrimi’yle arasında olumlu bir ilişki kurabilmiştir.

3. TİP Programında Atatürk ve Türk Devrimi

TİP programının ilk sayfasında şu tanıdık satırlarla karşılaşılmaktadır:

*“Biz hayatını, istiklalini korumak için çalışan erbabi sayız, zavallı bir halkız. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız! ...istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyeti umumiyemizce, heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyece mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız.”*³¹ Atatürk’ün 1 Aralık 1921 tarihli bu sözleri 1961 programında olduğu gibi 1964 programında da aynen yerini korumuştur. TİP’in önde gelen isimlerinden Sadun Aren, açık bir biçimde bu metnin programın başına konmasındaki amaçlarının TİP ile başlatılan hareketin Kurtuluş Savaşı’ndaki Kuva-i Milliye ruhunun bir devamı olduğu izlenimini ve inancını vermek olduğunu belirtmiştir.³² Böylece TİP daha en baştan Türkiye’nin siyasal meşruiyet kaynağına bağlılık selamı vermiş oluyordu. İlk programda bununla da yetinilmemiş; tarım, sanayi ve madencilik gibi çeşitli konu başlıkları altında “Önder Atatürk diyor ki” girişiyle Atatürk’ün konu hakkındaki bir sözü alıntılanmış ve “İşte Türkiye İşçi Partisi, ... meselesini bu açıdan görür” denerek konuya devam edilmiştir.³³ Bu açıkça sözü geçen konu hakkındaki partinin görüşünün Atatürk üzerinden meşrulaştırılması çabasından başa bir şey değildir.

³⁰ Ali Arslan, **Efendi ve Uşak, Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, İskenderiye yay., İstanbul, 2008, s. 74, 80.

³¹ **Türkiye İşçi Partisi Programı**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1961, s. 3.

³² Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 56.

³³ **Türkiye İşçi Partisi Programı**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1961, s. 10.

Birinci programa göre çok daha kapsamlı olan ikinci programda partinin “Temel İlkeleri”ni ele alan bölümünde Atatürk İlkeleri, bildik adlarıyla devletçilik, halkçılık, cumhuriyetçilik, devrimcilik, milliyetçilik ve laiklik başlıkları altında yer almışlardır. Dolayısıyla Türkiye’nin mecliste 15 milletvekili ile temsil olunan ilk kitle partisi niteliği kazanmış “sosyalist” partisinin on temel ilkesinden altısının Atatürk ilkeleri olduğu görülüyor.³⁴ Ancak TİP, Atatürk İlkelerine kendine göre bir boya çalmış ve onları kendince yorumlamıştır. Örneğin, devletçilik ilkesi TİP programında yalın bir biçimde devletçilik olarak değil, “*Emekten Yana Planlı Devletçilik*” olarak geçmektedir.³⁵ Demek ki TİP, gerek tek parti döneminde gerekse çok partili dönemde var olan ve uygulanagelmış devletçiliği yeterli görmemekteydi ve ona fazladan bir anlam yükleme gereksinimi duymaktaydı.

Programda “halkçılık ve devletçilik” bir başlık altında toplanmıştır. Buna göre “*Halkçılığın devlet ve hükümet şekli cumhuriyettir. Cumhuriyetçilik, fert ve zümre hakimiyetine, saltanat fikrine karşı durur. Türkiye İşçi Partisi, Kurtuluş Savaşı Türkiye’sinin bu iki temel ilkesine candan bağlıdır.*”³⁶ Gerçekten de halkçılık ilkesinin TİP için değeri bambaşkadır. Çünkü halk toplum, halkçılık da toplumculuk çağrışımı uyandıran kavramlardır. “Toplumculuk” sözcüğünün Türkiye’de uzunca bir süre “Sosyalizm” sözcüğü yerine bir yumuşatma ifadesi olarak kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Dikkat çekici olan bir diğer nokta, programın “emekçi halk” tanımında saklıdır. Buna göre emekçi halk, “*işçi sınıfından, köylülerden, zanaatkarlardan, küçük esnaftan, memur ve ücretlilerden, dar gelirli serbest meslek sahiplerinden, fikir işçilerinden, toplumcu aydınlardan ve Atatürkçü gençlerden*” kuruludur.³⁷ Doğrusu emekçi halk kategorisine girmekle Atatürkçü genç olmak arasında kurulan bağ zorlama bir yorumu andırmaktadır, sanki “Atatürk’ün adı ne denli çok kullanılırsa o kadar iyi olur” düşüncesinden hareket edilmiş gibi bir izlenim uyandırmaktadır.

Sosyalist bir partinin Atatürk ilkeleri içinde en hoşuna gidecek olanı herhalde “devrimcilik” olsa gerektir. Ancak “devrim” temasını Türkiye koşullarında sosyalist

---

³⁴ Diğerleri “halkın günlük hayatında gerçekleşen demokrasi”, “barışçılık”, “her şey insan için” türünden iyi dilek niteliğindeki, çok da siyasal görünmeyen maddelerdir. Yalnız “mülkiyet” maddesi bu kapsam dışındadır.

³⁵ **Türkiye İşçi Partisi Programı** (1964 tarihli I. Büyük Kongrede kabul edilen II. program), Ersa Matbaacılık, İstanbul, 1964, s. 70-77.

³⁶ a.e., s. 78.

³⁷ a.e., s. 77.

bir parti işliyorsa, bu belli duyarlılıkların uyarılmasına da yol açabileceğinden, TİP programı temel ilkelerinden olarak ilan ettiği devrimciliğe anayasallık vurgusuyla yaklaşmıştır: “*Halkçılık, emekten yana planlı devletçiliği ve devrimciliği zorunlu kılar. Başka bir deyişle, halkçılığı emekten yana planlı devletçilik sistemiyle devrimci bir toplum görüşü ve devrimci bir davranış tamamlar. ... Bunun için de, gerici ve tutucu ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin Anayasamızın da öngördüğü gibi, değiştirilmesi gerekir.*”³⁸

TİP gibi ‘doğu sorunu’nu kendisine mesele olarak kabul etmiş bir parti için, milliyetçilik ilkesinin Atatürk İlkeleri içinde olumlu yorumlanması en güç ilke olacağı düşünülebilir. Ancak TİP programının Türk Devriminin geliştirdiği milliyetçilik anlayışına (ki bu anlayış aynı zamanda devletin yerleşik milliyetçilik görüşüdür) son derece uygun bir tarzda yazılmış olduğu görülecektir:

“*Kişiliğini Kurtuluş Savaşı’nda bulmuş olan Türk milliyetçiliği ... yüzyıllardır bir yarı sömürge olarak yaşamış halkımızın yabancı boyunduruğuna, sömürgeciliğine ve sömürücülüğüne karşı tepkisinin ideolojik planda ifadesidir. ... Türk milliyetçiliği, başka milletleri aşağı gören, ırkçı, saldırgan ve sömürücü bir ideoloji asla değildir. Batıda sömürgeci ve saldırgan çevreler, milliyetçiliği, dış sömürücülüğün elinde saldırgan ve başka milletleri küçük gören bir ideoloji haline getirmişlerdir. Türk milliyetçiliği, milletlerin özgürlük ve kardeşçe dayanışma içinde yaşamalarını benimsediği için insancıldır. Türk milliyetçiliği, ırkçılık ve ona bağlanan bütün gerici, tutucu görüş ve sonuçları kesinlikle reddeder. Türkiye Cumhuriyeti’ne yurttaşlık bağı ile bağlı herkesi Türk sayar ve yurttaşlar arasında din, dil, ırk, mezhep ayırımı ve eşitsizliği gözetmez.*”³⁹ Aynı satırlar arasında yer alan, ancak dikkate değer olduğundan ayrı anılmayı hak eden “*Türk Devleti’ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür*” ifadesi TİP’in sonraki yıllardaki icraatlarıyla (örneğin Doğu mitingleri) örtüşmeyen ve partinin gerçek görüşü olduğu konusunda kuşku uyandıran bir ifadedir. Programda olmasa da bir başka TİP kaynağında Marksist jargona daha uygun bir milliyetçilik değerlendirmesi göze çarpar: “*Gerçek milliyetçilik, Türk ulusunun içte ve dışta sömürülmesini önlemektir.*”⁴⁰ Madem TİP

³⁸ a.e., s. 78-79.

³⁹ a.e., s. 79-80.

⁴⁰ TİP Ankara Araştırma ve Yayın Grubu, **Amacımız Yolumuz Yöntemimiz**, Emek Basımevi, Ankara, 1963, s. 13.

Türkiye’de siyaset yapan bir partidir ve Atatürk Milliyetçiliği Türkiye’de siyaset yapmak için –hiç olmazsa- benimsenmiş görünmesi gereken asgari koşullarındandır; öyleyse bundan daha TİP’e uygun bir milliyetçilik tanımı olmasa gerektir.

Laiklik ilkesinin de tıpkı devrimcilik gibi sosyalist bir partinin favorilerinden olması beklenir, ancak yine tıpkı devrimcilik konusunda olduğu gibi yanlış algıların muhatabı olmamak için özenli bir üslup takip edilmiştir. Laiklik konusu işlenirken gerçekleşme ihtimali olan algı kazası ‘din aleyhtarı’ sayılmak olduğundan, programda hemen baştan buna dönük önlem alınmıştır:

*“Gericilik ile savaşta laiklik, yeni Türkiye’nin vazgeçilmez bir ilkesidir. Türkiye İşçi Partisi gericilik ile mücadeleyi asla din ile mücadele şeklinde anlamaz...”*⁴¹ Üstüne basarak asla din ile bir alıp veremediğinin olmadığını vurgulama zorunluluğu duyan TİP’in, ilericilik iddiasıyla siyaset yapan öncülerinin uğradığı akıbete uğramaktan kurtulamadığını ve sağ siyasi rakiplerinin dinsizlik suçlamasıyla halkı kendisinden soğutma girişimine karşı daima cevap yetiştirmek zorunda kaldığını da anmadan geçmeyelim.

TİP programında hemen göze çarpan Atatürk’lü başlangıç ve partinin temel ilkeleri bölümünde kendini gösteren Atatürk İlkeleri dışında da, Türk Devrimi’ne göndermelerle vardır. Programının “*Vatandaşlara Neler Getireceğiz*” başlıklı dördüncü bölümünde TİP, “Dış Politika ve Milli Savunma” konusunda kendisini Kurtuluş Savaşı felsefesinin gerçek mirasçısı olarak tanımlar ve Türk dış politikasını yeniden, Atatürk’ün ölümüne kadar olduğu gibi “*Kurtuluş Savaşı Türkiye’sine yaraşır, kıskançlıkla bağımsız, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı*” bir yörüngeye taşımayı vaat eder. Yani TİP için Dış Politika ve Milli Savunma gibi en önemli ve hassas bir alanda referans Atatürk’tür:

*“Ölümsüz Atatürk’ün 30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar’da yaptığı unutulmaz konuşmadan”*⁴² *esinlenen Türkiye İşçi Partisi dış politikasının ve milli*

⁴¹ **Türkiye İşçi Partisi Programı** (1964 tarihli I. Büyük Kongrede kabul edilen II. program), Ersa Matbaacılık, İstanbul, 1964, s. 81.

⁴² “...Efendiler, milletimiz burada tespit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir bünye fakrî sefaletten yakasını kurtulamaz; kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz; içtimai ve siyasi felaketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki müktesebat derecesiyle mütenasip olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklal müdafaası için vücudu lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın

savunma politikasının esaslarını madde madde açıklamazdan önce, bu konuşmanın bazı parçalarını buraya aktarmanın uyarıcı olacağı inancındadır” satırları TİP’in dış politika ve milli savunma politikasının açıklandığı programında yer almaktadır.⁴³

Programın bu bölümünde savunulan tez, tarihin ilk milli kurtuluş savaşını kazanmış olan Türkiye’nin geri kalmış bir ülke olmaktan kurtulamamış olmasıdır. Bunun nasıl gerçekleştiğinin uzunca bir açıklaması yapılmıştır. Türkiye’de Atatürk’ün ölümünden sonra gelen hükümetlerin Atatürk devrinin dış politikasını büsbütün bırakarak, kişiliği olmayan bağımlı bir dış politika izlemek durumunda kaldıklarının üstünde durulur. Bağımlı bir dış politika izlenmesi ise geri kalmışlığın kaçınılmaz bir sonucudur. Program, bağımlı dış politikanın nedeni olarak geri kalmışlığı gösterdikten sonra, çözüm reçetesini yine Dış Politika ve Milli Savunma alanındaki referansından almaktadır:

Atatürk 30 Ağustostan yıllarca sonra başlayacak olan günümüzün zincirleme kurtuluş savaşlarını bu kahince sözlerle haber verdikten sonra, milli bağımsızlığın ancak güçlü bir ekonomi ile korunabileceğini hatırlatarak, Türk milletini yeni bir savaşa, ekonomi savaşına şu sözlerle çağırmaktadır:

“Efendiler, milletimiz burada tespit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir zafer peşindedir. O zaferin idraki, milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. ... Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklal müdafaası için, vücudu lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkişafıyla mükemmel olabilir.”⁴⁴

Doğrusu Atatürk tarafından askeri zaferden daha önemli olduğuna işaret edilen ve TİP tarafından programının bu satırlarında “ekonomi savaşı” olarak anılan mücadele, TİP’in önceki bölümde gördüğümüz ideolojisiyle mükemmel uyum içindedir ve TİP’in ‘ikinci kurtuluş savaşı’ tezini destekler niteliktedir.

TİP programında sosyalizm ile Atatürkçüler arasında bir bağ kurulması yönüyle dikkat çekici olan “Türkiye’nin Sosyal ve Politik Yapısı”nın çözümlendiği

---

inbisat ve inkişafıyla mükemmel olabilir. ...” Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 179-188.

⁴³ **Türkiye İşçi Partisi Programı** (1964 tarihli I. Büyük Kongrede kabul edilen II. program), Ersa Matbaacılık, (İstanbul, 1964), s. 161.

⁴⁴ **a.e.**, s. 162.

bölümün “*Memurlar, Ücretliler ve Serbest Meslek Sahipleri*” alt başlığı altında, aydınlara özel bir önem atfedilmiştir:

“Kurtuluş Savaşı Türkiye’si, bir yönü ile de ilerici aydınların eseridir. Zira tarihimizde ilk defa olarak halkla iş ve kader birliği etme fırsatına kurtuluş savaşı yıllarında kavuşan aydınlar, halktan esinlenen ölümsüz Atatürk’ün önderliğinde halkla omuz omuza Cumhuriyet Türkiye’sinin temellerini atmışlardır.” Atatürk’e bağlanmakla ve Cumhuriyetin temelinde harcı olmakla onurlandırılan aydınlara, program yeni bir misyon biçmeyi de ihmal etmemektedir:

*“Bugün de ilerici aydınlar ve Atatürkçü gençlik, halkla iş ve kader birliği ettikleri nispette Türkiye’nin gerilikten kurtulması davasında etkin bir rol oynayacaklardır. ... Toplumcu düşüncelerin aydınlar arasında gittikçe yayılması ve işçi sınıfımızın politik bir varlık olarak güçlenmeye başlaması, aydınları ve Atatürk gençliğini bu olumlu yola hızla itmektir.”*⁴⁵ Toplumcu düşüncelerden kastedilenin sosyalizm olduğu açıktır. Orta sınıfların bir bölümünü oluşturan ve Türkiye’de çağdaşlığın, ilericiliğin taşıyıcısı olan aydınlar ve Atatürkçü gençlik, tıpkı Atatürk önderliğinde Türkiye’ye çağ atlatan öncülleri gibi bu kez de en çağdaş ve ileri düşünce akımı olan sosyalizmin içlerinde yayılmasıyla Türkiye’nin gerilikten kurtulması davasına hizmet edeceklerdir.

Son olarak parti programında Atatürk ve Türk Devrimi bağlamında şu gözlem ön plana çıkmaktadır. TİP’i sosyalist bir parti yapan, geliştirdiği tüm düşüncelerin, savunduğu tüm tezlerin, tüm iddiasının ve politikasının, çıkış noktasının “emek” kavramı olmasıdır. Emegın en yüce değer olduğuna inanan ve nihai hedefi emegın en yüce değer olarak muamele gördüğü bir toplum düzeninin kurulması olan TİP, bu en temel politik, hatta ahlaki prensibini bile programında Atatürksüz servis edememiştir:

“Bütün nimetler emeğe göre paylaşılır, yetkiler emeğe göre edinilir. Atatürk’ün deyimiyle: ‘Çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını sayiden muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyeti içtimaimiz içerisinde hakkı yoktur, yeri yoktur.’ Bunun içindir ki, Türkiye İşçi Partisi,

---

⁴⁵ a.e., s. 42-43.

milli geliri, “emeğe göre gelir” ilkesinin ışığı altında kişiler, sınıflar ve bölgeler arasında hakça paylaşacaktır.”⁴⁶

Atatürk’ün 1 Aralık 1921 günü meclis kürsüsünden yaptığı uzun konuşmasında geçen bazı bölümler, tüm sol akımların Türk Devrimi’ne dönük pozitif bir algı geliştirmelerine katkısı olan ve müesses düzen nezdinde meşruiyet alanlarını genişletmek için yararlandıkları, en çok gönderme yaptıkları referans nitelikli sözlerdir. Nitekim yukarıdaki TİP programından alıntıdaki sözü de Atatürk’ün yine aynı konuşmasındandır:

“...biz hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbab-ı sayız, zavallı bir halkız! Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız! ...çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını saydan muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimaiyemiz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur! ...Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istikbalimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i millieye mücahedeyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız.”⁴⁷

Bir sosyalist partinin manifestosu niteliğinde olan programında sosyalist olmayan bir siyasal kişiliğin bu derecede başat konumda olması gerçekten doğal değildir. Ne yazık ki bu yönüyle TİP; Osmanlı, hatta Milli Mücadele dönemindeki sosyalist partilerin ve oluşumların İslam’a saygılı olduklarını kanıtlamak ve İslam’la ters düşmediklerinin bir göstergesi olarak kendi değerleriyle İslami değerleri (örneğin zekat) uyuşturmaya kalkmak kolaycılığını ve fırsatçılığını, bir kez daha, ancak bu kez 1960’ların şartlarına uyarlanmış bir biçimde sergilemiştir. Kağıt üzerinde böyle olduğu gibi, uygulamada da TİP fırsatçılığının örneğini göstermek zor değildir. Mesela TİP Milletvekili Çetin Altan sosyalizmin Türkiye’de hızla yayılmasında o dönemde radyodan yayımlanan meclis konuşmalarının ne denli etkili olduğunun altını çizerken, partili milletvekili arkadaşı Ali Karcı’nın (Adana) meclis oturumu açıldığında birden söz alıp “liseyi bitirip üniversiteye giremeyen binlerce genç hakkında konuşmak istemesini” örnek olarak sunar. Buna göre Ali Karcı;

⁴⁶ a.e., s. 83.

⁴⁷ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 211.

“Hükümetin üniversiteler nezdinde gerekli tavassutta bulunarak, istikbalin ümidi olan Atatürkçü gençlerimizin behemehal ve bu yıl hiç vakit geçirmeden yüksek tahsil imkanlarına kavuşturulmaları zorunludur. Bu gerçek bir hürriyet düzeninin ve gerçek bir demokrasinin icabıdır. Bu bakımdan hükümetin bu meseleyi gerekli süratle halletmesini önemle talep ederiz” diyerek “sosyalist görevini” o gün için yerine getirmiş olmuştur. Milletvekillerinin kişisel kurnazlığının ötesinde, bu gündem dışı konuşmalar önce genel başkana danışılır veya grup toplantısında ortaya konmuş ve alınan onay üzerine konuşma yapılmıştır. Demek mümkün olan her konuda seslerini duyurmak propaganda yapmak yolu bir parti politikası idi. TİP tarafından Atatürkçülüğün sosyalist propagandaya alet edildiğinin bundan daha güzel bir örneği herhalde olmasa gerektir.⁴⁸

4. Aybar’ın Tasfiyesi ve Partide Emek Grubunun İktidarı

Her siyasi parti gibi TİP için de seçimler yaşamsal önem ifade etmiştir. Seçimler sayesinde TİP sınırlı sayıda kişiye seslenme olanağı veren salonlardan meydanlara taşmış, radyo aracılığıyla ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşmış ve tüm ulusa seslenme fırsatı yakalamış, Marksist geleneğin kendisinden önceki temsilcilerinin makus talihini yenerek mütevazı ölçülerde de olsa bir kitle partisi olmuş, üstelik parlamentoda grup da kurmuştu. Her şeyden önce TİP’in seçimlere katılabilmek için müesses (kurulu) düzenin olurluğunu almış olması sosyalist karakterinden dolayı derin bir meşruiyet sorunu bulunan parti adına başlı başına bir kazanç olmuştur. TİP’in 1965 genel seçimlerine girmesine -henüz o dönemde Ortanın Solu’na doğru evrilmemiş olan ve düzenin siyasal örgütü konumunu sürdüren- CHP’nin olumlu katkısı olduğunu bizzat TİP yöneticileri itiraf etmişlerdir. Bunda, CHP çevrelerinde var olan TİP’in Adalet Partisi’nin (AP) tabanından oy kapabileceği düşüncesi rol oynamıştı. Ayrıca yine CHP tarafından AP’nin olası seçim zaferi karşısında iktidarını sınırlaması için savunulan, ilk ve son kez 1965 genel seçimlerinde uygulanan “milli bakiye sistemi” sayesinde parti %2.83 oy oranıyla 15 milletvekili çıkarmayı başarmıştı.⁴⁹

⁴⁸ Çetin Altan, **Ben Milletvekili İken**, Bilgi yay., Ankara, 1971, s. 117-119.

⁴⁹ Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 99.

TİP'in 1965 genel seçimlerindeki görece başarısının etkileri parti içinde ve parti dışında olmak üzere çok yönlü olmuştur.⁵⁰ Parti adeta makas değiştirmiş; var olma mücadelesi veren cılız bir örgütken, uluslararası akreditasyon kazanmış bir niteliğe bürünmüştür. 1966 yılında ABD'nin Vietman'da yürüttüğü savaşta uyguladıkları dolayısıyla savaş suçlusu olarak yargılandığı, ünlü düşünür Bertrand Russell'in girişimiyle oluşturulan ve "Russell Mahkemesi" olarak anılan mahkemenin dünyanın değişik yerlerinden çağırılan on beş kişilik yargıçlar heyetine TİP Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın da seçilmesi bunun en güzel örneklerinden biridir. Yine Mehmet Ali Aybar'ın aktardığı bir anekdota göre 1966'da Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin mecliste onuruna verilen davette Aybar ile tanışmak isteğini Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık aracılığı ile kendisine iletmişti. Kosigin görüşmede Aybar'a TİP'i izlediklerini ve başarılarından memnun olduklarını söylemiş, partiye nasıl yardımcı olabileceklerini sormuştu. Ertesi gün bu kez Kosigin'in verdiği davette Sovyet Başbakanı Demirel ve İnönü ile görüşürken Aybar'ı görünce onlardan ayrılmış ve Aybar'ın yanına gelmişti. Gerçi Aybar, TİP'i zor durumda bırakacak bu görüntüden duyduğu rahatsızlığı "*Olacak iş değildi. Ne yapmak istiyordu Sayın Kosigin. Aybar bizim adamımız imajı mı yaratmak istiyordu?*" sözleriyle belli etmiş olsa da burada üzerinde durduğumuz husus 1965 seçimlerinin TİP'i dikkat merkezine yerleştirdiğidir.⁵¹

1965 seçimleri parti içinde de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. -İronik bir biçimde- Aybar yönetimi seçimlerde umduğundan da fazlasını bulmuş olmasına karşın, parti içindeki iktidarı için 1968'e kadar sürecek düşüşün başlangıcını milletvekili genel seçimleri sonrası şekillenen yeni ortam oluşturmuştur. Aybar'ın parti içi muhaliflerine göre, seçimlere gelinceye kadar partililer parti lider kadrosunu sosyalizmin özverili savaşçıları olarak görüyordu. Ancak bu algının yerini partililerin çalışmaları karşılığında milletvekili ve senatör olan ve bu konuların getirdiği olanaklardan yararlanan kimseler algısına bırakması uzun sürmedi. Böylece daha baştan Aybar yönetimine karşı olanların parti içi muhalefetlerini geliştirmelerine ve

⁵⁰ TİP'in %2.83 oy oranıyla bir seçim başarısı gösterdiği kanısı isabetli bir yorum olmasa gerektir. Bunu bir başarı olarak gösteren kaynakların ve gören çevrelerin, örneğin aynı seçimde %52 oy oranına ulaşan Adalet Partisi'nin durumunu başarı ötesi hangi ad veya sıfatla niteleyebilecekleri merak konusudur. TİP'in 1965 genel seçimlerindeki performansı için en doğru yorum, Türkiye'deki Marksist geleneğin temsilcisi TİP öncesi örgütlerin kolayca susturulan cılız sesine karşılık, tüm imkansızlıklara karşın bu kadar dahi Türkiye gündemine oturması dolayısıyla TİP'in "görece" bir seçim başarısı elde ettiği olabilir.

⁵¹ Mehmet Ali Aybar, **TİP Tarihi**, cilt II, BDS yay., İstanbul, 1988, s. 11-12.

taban bulabilmelerine olanak veren bir ortam ortaya çıkmıştı. Bundan da önemlisi, TİP'in sosyalizm uğruna mücadele yönteminin, yani parlamenter mücadeleyi esas alan yönteminin sorgulanır hale gelmesiydi. Marksist çevrelerdeki sanı, sosyalizmin Türkiye'de yasaklı olduğundan dolayı kitlelere ulaşamadığı yönündeydi. Yasağın kalkması ve sosyalist düşüncelerin halka özgürce taşınabilmesi durumunda halkın sosyalizmi benimseyeceği varsayılıyordu. Oysa TİP'in neredeyse tüm propaganda araçlarından yararlanabilmesine karşın halkın sosyalizme pek de rağbet ettiği söylenemezdi. İşte bu durum partili partisiz sosyalistlerin, ama özellikle gençlik kesiminin radikalleşmesine ve iktidar olabilmek için daha kestirme yolların aranmasına yol açtı. Bu da Aybar yönetiminin inisiyatifi elinden kaçırmasındaki önemli bir etken olmuştur. Nitekim parti içi muhalefetin iyice belirgin hal aldığı 20-24 Kasım 1966'daki ünlü Malatya Kongresi'nde (II. Büyük Kongre) tasfiye edilmeye çalışılan Milli Demokratik Devrimci muhalefet sonraki yıllarda da partinin başına büyük dert olacak, özellikle gençliğin TİP'in kontrolünden çıkmasına yol açacak⁵² ve TİP yönetimini Amerikan emperyalizmini "kaş çatıp sert bakarak" ülkeden kovmaya çalışma pasifliğiyle suçlayacaktı.⁵³

TİP içinde o güne değin Aybar ile birlikte çalışmış olan partinin Merkez Yürütme Kurulu üyeleri Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın, Şaban Erik ve Minnetullah Haydaroğlu 16.10.1968 günü bir bildiriyle Aybar'a karşı bayrak açtılar. Aren-Boran ekibi olarak anılan bu kesim, 1 Mayıs 1969'da çıkarmaya başladıkları Emek Dergisiyle özdeş olarak "Emek Grubu" olarak da anılır. Tıpkı Aybar gibi Emek Grubu da Milli Demokratik Devrimci görüşe karşıydı. Bu kesimin neden böyle bir yol ayrımına gittiği sorununa yanıt olarak Aybar, kullanmaya başladığı "*güler yüzlü sosyalizm, Türkiye'ye özgü sosyalizm*" gibi terim ve sloganları ve "hürriyet" konusuna ağırlık vermesini göstermektedir. Hürriyet derken, ideolojik bağımsızlık derken, Moskova'nın Marksizm hakkında yeni görüş getirme ve yorum yapma yetkisini tekelinde bulunduruşuna karşı durmayı kastettiğini belirtmiştir. Emek Grubu ise Moskova eksenli ortodoks yolu savunmaya başlamıştı. Oysa TİP'in tüzük ve programında yer alan ilkeler Aybar tarafından daha bu kadro partiye girmeden

---

⁵² Fikir Kulüpleri Federasyonu ilk birkaç yıl TİP genel merkezine bağlı gençlerin kontrolünde kalmış olsa da sonradan Milli Demokratik Devrimci grupların egemenliğine girecek ve nihayet 1969 Ekiminde Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na (Dev-Genç) dönüşecekti.

⁵³ Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 105-106, 109, 116-117.

önce belirlenmiş olup; öncü teorisine, yani öncülerin işçi sınıfı adına devleti ele geçirip yönetmeleri (proletarya diktatörlüğü) modeli olan Leninizm'e karşıydı.⁵⁴

Hem bu parti içi çekişmeler hem de Milli Demokratik Devrimcilerin yıkıcı etkisi partiyi zayıflattı. 12 Mart'ı karşılarken partinin genel başkanlık koltuğunda Behice Boran oturuyordu; Aybar ise partide bile değildi, çoktan istifa etmişti. Bir süre 12 Mart rejimi TİP'e ve yöneticilerine dokunmadı, ancak Mayıs ayından itibaren TİP'liler de diğer solcular gibi kolluk güçlerince toplanmaya başlandı. Haziran 1971'de TİP'in kapatılması için Anayasa Mahkemesi'nde dava açıldı. TİP'in devleti en çok rahatsız eden yönü, Roma Kongresi'nde kimileri kendi ülkelerinde yasaklı Akdeniz'in komünist partileriyle yan yana görünmesi veya yerleşik devlet politikasına ters olarak NATO karşıtlığı türünden politikaları eyleme koyması değil, o güne değin hiç açıkça konuşulmayan bazı hassas konulara yönelmesi olmuştur. TİP'e göre *"Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür"* tümcesiyle ifade olunan Atatürk milliyetçiliği ırkçı olmamakla birlikte, sözgelimi Kürtler gibi farklı etnik kökenden gelme toplulukların kimliklerini tanımamak veya bu biçimde yorumlanmaya elverişli olmak gibi bir sakıncayı bünyesinde barındırıyordu. TİP, yürüttüğü siyaset sonucu olarak Doğu'daki Kürt sorununun üzerini örten sessizlik perdesini kaldırdığını savunmaktaydı.⁵⁵ TİP yönetiminin bir başarı olarak kabul ettiği bu olay, öyle görünüyor ki devlet tarafından aynı şekilde algılanmamıştır. Adalet Partisi Hükümetinin İçişleri Bakanı olan Faruk Sükan, Bakanlığının bütçesinin görüşüldüğü Bütçe Karma Komisyonunda söz alarak TİP'in düzenlediği "Doğu Mitingleri"yle ilgili olarak şu bilgiyi vermişti:

"Arkadaşlar, Doğu mitinglerindeki konuşmalar devlet müesseseleri tarafından teybe alınmıştır. Kim olursa olsun, ne konuşmuşsa kelime kelime ortadadır. Konuşmacılar, hatipler, tertip edenler kimdir? Bunlar da bellidir. Silvan mitingi, Diyarbakır mitingi, Siverek mitingi, Batman mitingi, Tunceli mitingi, Ağrı mitingi, Ankara mitingi. ...Arkadaşlar, bu mitinglerdeki konuşmalar dolayısıyla adli mercilerce haklarında takibat yapılanların sayısı 33'tür. 16 kişi hakkında ırk ayrımı mülahazası ile, milli duyguları zayıflatmak ve yok emekten, 3 kişi hakkında bölgecilik amacı güden pankart teşhirinden, 1 kişi hakkında komünizm propagandası yapmaktan, 12 tanesi hakkında bölücü mahiyette görülüp birçoğunun

⁵⁴ Mehmet Ali Aybar, **TİP Tarihi**, cilt III, BDS yay., İstanbul, 1988, s. 285-286, 291, 293.

⁵⁵ Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 118-119.

toplattırılmasına mahkeme tarafından karar verilen beyannameleri dağıtmaktan, 1 kişi hakkında TBMM üyelerine hakaretten amme davası açılmıştır. Maruzatımın sebebi, bu kimselerin ne yapmak istediklerinin iyice anlaşılabilmesidir. Masum insanları muayyen siyasi emeller uğruna, özel maksatlarla tahrik edip milletin arasına nifak sokmaya kimsenin hakkı yoktur arkadaşlar. Doğu Batı yok, Türk vatandaşı vardır arkadaşlar. Misakı Milli hudutları içerisinde Türk vatandaşına cumhuriyet kanunları müsavi haklar ve imkanlar vermiştir. Herkes bu memlekette eşit muameleye sahiptir. O zavallı insanların fikrinde hiçbir şey olmasa dahi tahrik edip sen Türk değilsin, Kürtsün, sen Alevisin, sen Sünnisin diye ayırım yapmak günahtır arkadaşlar.”⁵⁶

Bu satırlara yansıyan duyarlılık, yalnızca muhtırayla iktidardan uzaklaştırılan bir hükümete ait olarak kalmamıştır. Anayasa Mahkemesi’nin TİP davası kararına bakacak olursak, TİP’in sosyalist kimliğinden dolayı değil, “Doğu Sorunu” karşısındaki tavrından ötürü kapatıldığını görürüz.⁵⁷

5. Mehmet Ali Aybar’ın Atatürk, Atatürkçülük ve Türk Devrimi Temalarından Yararlanması

Sosyalist bir parti olan TİP’in genel başkanı sıfatıyla Mehmet Ali Aybar, söylev ve yazılarında Türk Devrimine ve Atatürk’e gönderme yapmaktan geri durmamıştır. Dikkat çekici olan Atatürk döneminin ve Türk Devriminin Aybar için de ortalama bir Atatürkçü kadar dokunulmazlığı olan, idealize edilmiş bir alan oluşturduğudur. Bunda kısmen de olsa pragmatik nedenler aramak yanlış olmaz, çünkü TİP’den çok daha devrimci örgüt ve yapıların bile siyasal meşruiyetlerini Türk Devrimi ve Atatürkçülükle özdeşimler kurarak sağlamaya çalıştığı Türkiye’ye özgü siyasal ortamda, yasal bir parti olan ve parlamentoda da temsil hakkına sahip bulunduğundan sorumluluğu daha da artmış ve sistemle iç içe geçmiş TİP’in genel başkanının başka türlü bir tutum sergilemesini beklemek aşırı iyimserlik olurdu. Kısmen de Türk Devriminin, Atatürk’ün kişilik, söylev ve eylemlerinin Sol tarafından benimsenmesine olan yatkınlığı bir neden olarak gösterilebilir. Nitekim ilerencilik, antiemperyalistlik gibi ortak paydalar TİP kadar Milli Demokratik

⁵⁶ Faruk Sükan, **İşte TİP**, Adalet Partisi Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1968, s. 5.

⁵⁷ Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 162.

Devrimci hareket, Yön-Devrim hareketi ve CHP'deki Ortanın Solu hareketi için de meşruiyet adına daima bir sığınak işlevi görmüşlerdi.

M. A. Aybar'ın Türk Devrimi ve Atatürk'ten yararlandığı söylevlerine 19 Ağustos 1962 günü TİP Genel Yönetim Kurulu'nun Ankara Şan Sinemasındaki açık toplantısında verdiği söylev güzel bir örnek oluşturur:

“Türkiye, kurtuluş savaşları sırasında ve kurtuluş savaşları neticesinde geriliğin, geri kalmışlığın ekonomik nedenlerden ileri geldiğini anladı ve kavradı. Daha kurtuluş savaşları içinde ölümsüz Atatürk Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Dumlupınar'da yaptığı konuşmada “Asıl büyük zafer, ekonomik alanda kazanacağımız zaferdir” dedi. Yalnız ne var ki, güçlüklerin ve yenilmesi gereken asıl hastalığın ekonomik olduğunu teşhis etmek ayrı şeydir, bu güçlüğü yenmek, yenecek toplum gücünü ve toplumsal kuvveti harekete getirmek, o da ayrı bir şeydir. Büyük Atatürk bu işi tamamlamaya vakit bulamadan gözlerini dünyaya kapadı.”

Bu sözleriyle Aybar, Atatürk'ü 'ölümsüz' ilan ediyor, en yüksek makamı kendisine layık görüyordu.⁵⁸ Bununla birlikte Kurtuluş Savaşı'nın tamamlanmamış olduğunu; yalnızca silahlı aşamasının zaferle sonlandığını, asıl belirleyici olan ekonomik aşamasının ise gerçekleştirilemediğini belirtmekten geri durmuyordu. Bu eksikliğin hesabını elbette Atatürk'e kesecek değildi, bu ikinci aşamayı başarmak için Atatürk'ün ömrünün yetmediğini ifade ederek, sorumluluğu Atatürk'ten sonrakilere havale etmiştir:

“...Savaşın bitimi (II. Dünya Savaşı) dünyada yepyeni bir akıma, bir kurtuluş akımına yol açtı. O zaman iktidarda bulunan politikacılarımız ne yazık ki dünyanın harp sonrası en büyük olayını göremediler. ... Yeni Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra başarmış olduğu işi dünyada bağımlı halklar birer birer başarma yoluna gittiler. Kanaatimiz şu ki, eğer o zaman hükümet bu gidişi, bu kurtuluş cereyanının güçlülüğünü kavrayabilmiş olsaydı, belki Türkiye'nin bugünkü tutumu ve durumu bambaşka olurdu. Böyle olmadı. Olmayınca da Türkiye yavaş yavaş daha belirli bir şekilde bağımlı olmak yolunu tuttu. Bugün had safhaya girmiş olan buhranın asıl sebebi budur. Türkiye'nin geri kalmış bir toplum olarak çağdaş

⁵⁸ Aslında bu tutum kısa vadede fayda sağlar görünse de, asli ideolojisinden olmayan bir kişiyi bu derecede yüceltmek ve ona angaje olmak, Türkiye'de Solu uzun vadede zora sokmuş, Atatürlülüğün yedeğinde 'güdük' kalmasına yol açmıştır.

*medeniyete ayak uydurmaya çalışması fakat bunu yaparken de geriliğin sebebinin, geriliği doğuran ekonomik ilişkileri değiştirmek yoluna gitmemesidir. Böylece toplumun üretici kuvvetleriyle üretim münasebetleri şiddetli çelişir duruma gelmiştir. Bugünkü buhranın asıl sebebi budur.”*⁵⁹ Aybar, Türk Devrimi'nin “çağdaş uygarlığa ulaşma” retoriğini TİP'in teziyle maharetle birleştirmesini bilmiştir. Marksizmin temel yasalarından olan “üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında meydana gelen çelişki”nin çözümlenmesini Türk Devrimi'nin ideali olan çağdaş uygarlığa ulaşmanın vazgeçilmez gereği olarak sunmuştur.

TİP Genel Başkanı, Atatürk'ün ölümünden sonra savaşla kazandığı bağımsızlığının zedelendiğini ve yeniden bağımlı bir yarı sömürge haline geldiğini iddia ettiği Türkiye için Kurtuluş Savaşı'ndan esinlenerek ‘İkinci Kurtuluş Savaşı’ tezini ileri sürmüştür. Buna Kurtuluş Savaşı'nın ikinci aşaması da demek mümkündür. Yukarıda değinildiği gibi birinci aşama silahlı olup siyasal bağımsızlığın elde edilmesiyle son bulmuştu. Ancak zafer sonrasında toprak reformu gibi, dış ticaretin millileştirilmesi gibi köklü dönüşümler yapılmadığı için, Atatürk'ün ölümünden sonra yine emperyalist devletlerin hakimiyeti altına girdiğini söylemiştir:

“Temeldeki bozukluğun tohumları bu yüzden kök saldı, filizlendi ve Atatürk'ün ölümünden sonra yurdun üzerine karanlık gölgesi düşen bir esaret ağacı haline geldi. Yeniden dış borçlara, yabancı sermayeye kapılarımız açıldı. Yeniden ortaklıklar kuruldu, yabancı heyetler başkentimize yerleşti. ...Ve Türkiye böylece ilk Milli Kurtuluş Savaşını vermiş çilekeş halkımız, kurtuluştan 43 yıl sonra tıpkı Osmanlı Devleti gibi bir yarı sömürge, Avrupa'nın hasta adamı oldu. ...

Ankara, istiklalimizin timsali. Ankara, Atatürk'ün şehri. Kurtuluştan 43 yıl sonra istiklalimizi, bağımsızlığımızı yeni baştan kazanmak için yedisinden yetmişine kadar kadın-erkek hepimiz aynı iradeyle ve aynı inançla tek bir vücut olmak zorundayız. ...

---

⁵⁹ “M. A. Aybar'ın TİP Genel Yönetim Kurulunun Şan Sinemasında Yapılan Açık Toplantısındaki Konuşması”, **Öncü Gazetesi**, 20 Ağustos 1962, s. 1, 5.

Sevgili kardeşlerim, ikinci milli kurtuluş hareketimizin uyanık öncüleri olmanın sorumluluğu ve de gururunu taşıyoruz.”⁶⁰

Aybar’ın İkinci Kurtuluş Savaşı tezi özü itibarıyla elbette ki sosyalizmi idealize eden ve sosyalizme götürücü bir tez olmasıyla birlikte, çok başarılı bir biçimde Türk Devrimi’nin en temel hedefi ve Atatürkçülüğün en temel ilkesi olan “İstiklal-i Tam”la bütünleştirilebilir ve ona uygun bir mahiyet arz etmektedir. Aybar’a göre Milli Kurtuluş için mücadele ile sosyalizm için mücadele aynı madalyonun iki yüzünden başka bir şey değildir. Şöyle ki, Türkiye üzerinde hegemonya kurmuş bulunan Amerikan emperyalizmine karşı mücadele, içerideki Amerikan müttefiklerine karşı yürütülecek mücadeleden bağımsız düşünülemez, çünkü Amerika Türkiye’deki varlığını bu müttefikleri aracılığıyla, yani ağa-komprador-Amerikancı bürokrat aracılığıyla gerçekleştirmektedir:

“Biz birinci milli kurtuluş savaşımızı anti-emperyalist bir savaş olarak, üstelik anti-kapitalist şiarlar da ortaya atarak yürüttük; kazandık. Fakat savaş aynı zamanda sosyalizm için bir mücadele olarak yürütülmediği, ağaların kompradorların ekonomik dayanaklarını ortadan kaldıracak köklü dönüşümler yapılmadığı için, sonunda yeniden emperyalizmin boyunduruğuna girdik. Tarihimizin bu dersini biz unutmak niyetinde değiliz.

Emperyalizmin boyunduruğu altında Milli Kurtuluş mücadelesi sosyalizm için mücadeleyle birlikte yürütülür. Dış sömürüyü iç sömürüden ayırmak mümkün değildir.”⁶¹

Mehmet Ali Aybar’ın önemli siyaset yapma argümanlarından biri de dış politika olmuştur. Türkiye’nin kısmi bir işgal altında bulunduğu öne sürmüş, buna karşılık kendi dış politika görüşünü Atatürkçülükten güç alarak savunmuştur. Aybar, Demirel kabinesinin hükümet programını meclis kürsüsünden yaptığı konuşmasında eleştirirken Atatürk dönemi dış politikasını referans almaktadır:

“Hükümet, Atatürk dış politikasından daima ilham alacağını söylüyor ve kendince Atatürk dış politikasının dayanaklarını saydıktan sonra dış

⁶⁰ TİP’in Ankara Büyük Sinema’da düzenlediği 26 Eylül 1965 tarihli toplantısındaki konuşmasından alıntıdır. Mehmet Ali Aybar, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Seçmeler 1945-1967**, Der. Kemal Sülker-Turhan Tükel, Gerçek yay., İstanbul, 1968, s. 416-418.

⁶¹ a.e., s. 660.

münasebetlerimizi aynı doğrultuda aynı istikamette bulunduracağını belirtiyor.⁶² Hükümetin Atatürk dış politikasına sadakat göstereceği hakkındaki beyanını memnunlukla karşılıyoruz. Gerçekten Türkiye'mizin bağımsız bir varlık olarak yaşaması ve ileri bir toplum haline gelmesi her şeyden önce buna bağlıdır. Ancak, bugün Atatürk dış politikasının doğrultusunda bulunmadığımız da bir gerçektir. ... Atatürkçülüğün, Atatürk dış politikasının en kısa fakat en doğru tanımı, tarifi, Türkiye'de herhangi bir yabancı nüfuzuna yer vermeyecek bir politika izlemektir. Kurtuluş Savaşımızın tarihsel nedenleri ve bütün Atatürk devrimlerinin temel hedefi hep budur. ...Olaylara bu açıdan bakılınca, hükümet programının bu bölümünü de sözlerle öz arasında çelişir görmekteyiz. Herkesin bildiği gibi Türkiye'miz Atatürk'ün ölümünden sonra gittikçe hızlanarak Batı dünyasının nüfuzu altına girmiş ve uydusu haline gelmiştir. Gerekçesi ne olursa olsun, böyle bir politikanın Atatürkçülüğe karşı bir hareket olduğu şüphesizdir. Bugün Türkiye'de 35 milyon metrekarelik vatan toprağı ABD egemenliği altında bulunmaktadır.”⁶³

Görünen o ki, Türkiye'nin siyasal mirası sosyalist bir partinin genel başkanı ve hatta ideolog düzeyinde bir siyaset adamı olan Mehmet Ali Aybar'a bile kendi tezini Atatürk adına başvurmadan savunmasına olanak vermemekteydi. Siyasal koşullar sosyalistlerin bile politika yaparlarken Atatürkçülüğü yedeklerinde bulundurmalarını gerekli kılıyordu.

6. TİP'li Milletvekili Çetin Altan'a Göre Türk Devrimi ve Atatürk

Çetin Altan, 1965-1969 yılları arasında Türkiye İşçi Partisi İstanbul milletvekili olarak parlamentoda bulunmuştur. Türkiye'nin en ünlü yazarlarından biri olan Çetin Altan, aynı zamanda en popüler solcu aydınlardan biri olmuştur. Mecliste komünizm propagandası yapmak suçlamasıyla Adalet Partisi meclis çoğunluğunun oylarıyla dokunulmazlığı kaldırılmış, sonradan Anayasa Mahkemesi kararıyla dokunulmazlığı kendisine iade edilmişti. Örgütçü bir kişilik olmamıştır, bu nedenle kalemi özgür kalmıştı. İlginç bir biçimde 1969'dan itibaren TİP'e sert eleştiriler

⁶² Atatürk adının karşı konulmaz meşrulaştırıcılığından yalnızca Sol muhalefetin değil, iktidarın da yararlanma gereksinimi duyduğunu anlıyoruz. Yoksa hükümet, programını Atatürk'e gönderme yapmadan da pekala savunabilir ve meclis çoğunluğuna dayanarak yürürlüğe koyabilirdi.

⁶³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, (Dönem:2, cilt:1, toplantı:1), 7 Kasım 1965 tarihli 7. birleşim, TBMM Matbaası, 1965, s. 175-176.

yöneltiren Yön-Devrim hareketinin yayın organı Devrim Gazetesi'nde "Ben Milletvekili İken" adlı köşesinde yazılar kaleme almaya başladı. Ancak Devrim'de yalnızca popülaritesinden yararlanan ünlü bir solcu aydın olarak bulunuyordu, yoksa cunta oluşumunda hiçbir rolü olmamıştır.

Çetin Altan'ın tarih anlayışını şu satırlarından öğrenebiliriz:

*"Yeryüzündeki bütün toplum hareketleri insan mutluluğuna doğrudur. ...Bazen bu mutluluğa doğru ilerleyişi, bir nehrin önüne yapılan baraj gibi statik düzenler durdurur. ...Bu barajlar zayıfsa fikir hareketleriyle, kuvvetliyse ihtilal hareketleriyle yıkılırlar. Ve barajlar yere serilince toplum, insan mutluluğuna doğru tarihi akışına devam eder. Sonra tekrar statik düzenler kurulur, tekrar şahsi menfaat havuzlarına sular doldurulmak istenir."*⁶⁴

İşte bu perspektiften hareketle Çetin Altan'a göre İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Türk toplumunun mutluluğunun önündeki engelleri, barajları yıkmıştı. Ancak sosyolojinin değişmez kuralları hükmünü tekrardan icra etmiş, barajlar yıkıldıktan sonra yavaş yavaş yeniden zümre menfaatleri hesabına su toplamak için tarihi akışın önüne dikilmeye başlamıştı. Her solcu gibi Çetin Altan da Atatürk'ün 1 Aralık 1921 tarihli ünlü meclis konuşmasını⁶⁵ esas alıyor, gazetede köşesine taşıyor ve o konuşmadan "Kuvayi Milliye'nin ruhu işte buydu ve doğrudan doğruya halkçılığa, emperyalizm düşmanlığına, çalışanların hak ve hukukuna dayanıyordu. Zamanla bu ruh söndürüldü ve halkın ferdi menfaatler uğruna istismarı nihayet Türkiye'yi bugünkü durumuna getirdi. Atatürk prensiplerine ihanet edildiği ölçüde Türkiye çıkmazlara girdi." sonucunu çıkarıyordu.⁶⁶ Hızını alamayan ünlü solcu yazar, Atatürk'ün 3 Ocak 1921'de yine meclis kürsüsünden verdiği söyleve⁶⁷ dayanarak Atatürk'ün hem kendi halkçı fikirleriyle tezada düşmemek hem de Rusya ile münasebetleri felce uğratmamak için komünizme karşı gayet kuvvetli şekilde bir barikat kurmuş olsa da, sosyalizmi reddetmediğine hükmediyordu.⁶⁸

⁶⁴ Çetin Altan, "Kuvayi Milliye Ruhu Halkçılık Esasına Dayanıyordu", **Milliyet**, 10 Kasım 1961, s. 4.

⁶⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 203-235.

⁶⁶ Çetin Altan, **a.y.**

⁶⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 134-138.

⁶⁸ Çetin Altan, **a.y.**

Çetin Altan Türk Devrimi'nin sosyalistliğe yatkın olduğunu savunmaktadır ve iddiasını Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'la 1964 yılında 81 yaşındayken yapılan bir söyleşiden köşesine taşıdığı alıntılarla desteklemektedir. Tevfik Rüştü Aras özetle,

“CHP kurulurken sosyalist ilkeleri programına geçirmeye çalıştık. Herkesin emek ve kabiliyeti nispetinde müstefit olması prensibini koydurduk. Emek ve kabiliyete göre gelir, sosyalizmin en temel prensibidir. Ama Hasan Saka gibi liberaller karşımıza çıktı. Atatürk görüşleri uzlaştırmaya gitti. ...Atatürk'ün cihanda sulh yurtta sulh prensibi manasını bilmeden kullanılıyor. Aslında bu prensip sosyalist bir görüşü ifade eder. Cihanda sulh, barışın ortak savunulmasını, kolektif barışı temsil eder. Kolektif barış fikrini Litvinof ile birlikte attık. Yurtta sulh ise, sınıf mücadelelerinin keskinleşmesine sebebiyet vermeden, ahenkli bir sosyal emniyet düzeni içinde kalkınma hedefini gütmekteydi. ...Burjuva yaratma sevdası bir takım aptallıkların sonucudur. Ve Atatürk'ün yurtta sulh prensibine muarızdır.” demektedir. Devamında Atatürk'ün emriyle nasıl Sovyetler Birliğine gittiklerini, Komintern'e katılmaya çalıştıklarını anlatmaktadır. Çetin Altan, Tevfik Rüştü Aras'ın sözlerini anlatılanların hangi kontekstte geliştiğine bakmaksızın tarihsellik ilkesinden koparak düz bir mantıkla değerlendirerek; Atatürk'ün gizli kalmış, Atatürk ilkeleri düşmanlarınca gizlenmiş siyasal eğilimleri olduğuna hükmetmiştir.⁶⁹

Çetin Altan'ın Atatürk'ü sansürlemekle suçladığı, toplumun mutluluğa akışının önüne barajlar diktiğini ve kendi bahçelerini suladıklarını iddia ettiği kimlerdi? Yanıt bir sosyalistten bekleneceği gibidir: Komprador burjuvazi. Bu sınıfın Atatürkçülüğü nasıl sulandırıp kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını Çetin Altan ilginç saptama ve tasvirlerle açıklamaktadır:

“Kompradorlar, Atatürkçülüğü ve laikliği batı burjuvalarınıninkine benzer bir yaşantı ve sarfiyat özgürlüğü olarak benimsemişlerdi. Artık din adamları kendilerinin Ramazanda kafayı çekmesine karışamıyorlardı. Kadınlarla diledikleri şekilde eğlenip gezebiliyorlardı. Halkın bu sarfiyatı hazmedememesine de sinirleniyorlardı: -Efendim bizim halk geri kafalı, diyorlardı. Oysa statükonun devamını isteyenler, toprak reformuna karşı çıkanlar, vergi adaletine yanaşmayanlar, iktisadi planda hiçbir yeni akımın çıkmasını kabul etmeyenler

⁶⁹ Çetin Altan, “Atatürk'ü de Takip Edemezsiniz Ya”, *Milliyet*, 2 Kasım 1964, s. 2.

kendileriydi. Yani tutucunun tutucusu, gericinin gericisiydiler aslında. Ama şık giyindikleri, gece kulüplerinde dans ettikleri, poker partileri çevirdikleri için kendilerini ilerici sayıyorlardı. Ve bütün bu ilericiliklerine rağmen gerçekten ilerici olan kitapları da şakır şakır yasaklıyorlardı. Halkı uyandırmak isteyen sanatçıları, yazarları, düşünürleri gözlerini kırpmadan içeriye atıyorlardı. Laiklik gerçek bir vicdan özgürlüğü getirmemişti ama kompradorlara din baskısını atlatıp diledikleri gibi para harcama özgürlüğü getirmişti.”⁷⁰

Atatürkçülüğü maharetle manipüle eden ülkenin egemen sınıfına karşı toplumsal muhalefet ezilen sınıflardan gelmekteydi. Bu muhalefet dinsel akımlar ve sosyalizm olmak üzere iki farklı biçimde ortaya çıkıyordu. Tam bu noktada komprador burjuvazi Çetin Altan’a “böylesine üç kağıtçı, hinoğlu hin bir komprador sınıfı gelmemiştir yeryüzüne” dedirten bir ilericilik-gericilik oyunu sahneye sürdü. Buna göre bilinçsiz halkın kendilerine “gavur” demesi sağ, aynı halkın bilinçli öncülerinin kendilerine “sömürücü” demesi sol olarak lanse edildi ve bu iki kesim karşı karşıya getirilirken komprador burjuvazi “sağa da karşıyız sola da” diyerek kendisini hedef olmaktan çıkardı. Dolayısıyla Türk Devrimi’ni yozlaştıran komprador burjuvazi, TİP’in sosyalist bir muhalefet partisi olarak faaliyet gösterdiği 1960’ların Türkiye’inde iktidarını çeşitli manipülasyonlarla sürdürmeye devam etmekteydi.⁷¹

7. Emek Grubunun Türk Devrimi’ne Dönük Olumsuz Değerlendirmeleri

TİP, 27 Mayıs-12 Mart dönemi Türkiye’sinin legal siyasal parti yelpazesi içinde en radikal sol söylemle kendini gösteren bir örgüttür. CHP, Ortanın Solu akımı sayesinde ancak demokratik sol’a, diğer bir deyişle sosyal demokrasiye kadar sola genişleyebilirken TİP’in tartışmasız bir biçimde sosyalizmin Türkiye’deki temsilciliği misyonunu üstlendiği görülür:

“TİP sosyalist bir partidir. Bir partinin sosyalist olduğu, kapitalist düzeni sosyalist düzene dönüştürmek için, emekçi sınıf ve tabakaları eğitip örgütleyerek

---

⁷⁰ Çetin Altan, **Onlar Uyanırken, Türk Sosyalistlerinin El Kitabı**, Ararat yay., İstanbul, 1967, s. 36-37.

⁷¹ **a.e.**, s. 38-43.

iktidara getirmek amacı gütmesinden anlaşılır. Tüzüğü, programı ve izlediği politika ile TİP'in bu nitelikte bir parti olduğu şüphesizdir.”⁷²

Ayrıca TİP yurtdışında da sosyalist akreditasyonu olan, dolayısıyla sosyalist kimliği tescilli bir partidir. Hatta yurtdışında katıldığı ve katılmadığı kongrelere ve konferanslara bakarak yorum yapmak gerekirse son derece radikal bir çizgiyi takip ettiği sonucu çıkarılabilir. 11-13 Ekim 1967 tarihinde Zürih’te toplanan ve doktriner sosyalizmi, kolektivizmi reddeden, rey müessesesini, hür teşebbüsü, mülkiyeti, aileyi, dini katiyen inkar etmeyen, parlamenter rejimi esas alan, hatta karma ekonomiyi,ferdiyetçiliği ve hür teşebbüsü benimseyen demokratik sosyalistlerin bir araya geldiği enternasyonal sosyalist kongresine katılmayan TİP, İtalyan Komünist Partisi ve İtalyan Proleter ve Sosyalist Birliği Partisi tarafından ev sahipliği yapılan ve Akdeniz havzasının kendi ülkelerinde yasaklı-yasaksız bilumum komünist partisinin katıldığı Roma konferansına katılabiliştir.⁷³ TİP’in Anayasa’ya aykırı olduğu konusunda cılız bazı basımlar ve çeşitli devlet kurumlarına şikayetler olmuş olsa da⁷⁴, kağıt üzerinde ve resmîyet düzeyinde parti, kendi aleyhine olarak sözgelimi başsavcılık ve Anayasa Mahkemesi gibi bir mekanizmayı harekete geçirecek bir açık vermemiştir. Oysa her şey görüldüğü gibi olmayabilir; partinin beyin kadrosundan olan Sadun Aren TİP’in kendisini mutedil bir sosyalist parti olarak değil, fakat daha çok bir komünist partisi olarak gördüğünü yıllar sonra itiraf etmiştir.⁷⁵

TİP’in iktidara yürüyüş yöntemi, zinde güçlere sempatik görünme gereksinimi duymasına neden olacak bir yöntem değildir. Bu nedenle “devrimde öncü rol üstlenecek sınıf ve kesimler” konusunda kesin bir görüş ayrılığına düştüğü Yön-Devrim ve Milli Demokratik Devrim hareketlerinde Atatürk ve Türk Devrimi vurgusu çok daha belirgindir, çünkü onlar ilerici bir askeri darbeyi amaçlarına ulaşmak için neredeyse vazgeçilmez bir araç olarak görüyorlardı ve sırtlarını dayayacakları güç için Atatürk ve Atatürkçülük temasının büyüsunün farkındaydılar. Oysa TİP bunu kestirmecilik olarak değerlendiriyor, halkı bilinçlendirmeyi ve halka dayanmayı zorunlu görüyordu:

⁷² “Aybar’ın Ant’a Özel Demeci”, **Ant**, 14 Şubat 1967, s. 9.

⁷³ Faruk Sükan, **a.g.e.**, s. 9-13.

⁷⁴ Bkz. E. Kurmay Albay Avni Elevli, **TİP Programı İle Anayasaya Aykırıdır**, 3.bsk., Balkanoğlu Matbaası, Ankara, 1968.

⁷⁵ Sadun Aren, **a.g.e.**, s. 121.

“Türkiye birdenbire sosyalizme geçmeyecektir. Hiçbir toplum birdenbire sosyalizme geçemez. Çünkü sosyalizm halkla beraber kurulduğu için bir “birikim” işidir. Halk uyanacak, bilinçlenecek, bir sosyalist parti saflarında örgütlenerek etkin bir politik güç haline gelecek ve toplumdaki kuvvet dengesinin kendi lehine dönüşmesiyle iktidara gelecektir. ...

Bütün bunlar bir tarih sürecinin belirli aşamalarıdır. ...hiçbir zaman sosyalizm bir anda kurulamaz. Çünkü halksız ve halka rağmen ‘tepeden inme’ sosyalizm olmaz, olamaz.”⁷⁶

TİP’liler 1960’lı yılların ilk yarısında çok daha ihtiyatlı bir dil kullanılırken, özellikle Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanlığının son döneminde ve Aybar döneminin kapanmasından sonra bu özenin yerini pervasız ve fütursuz bir tutuma terk ettiğini düşündürecek kanıtlar mevcuttur. Bunda Türkiye’deki gelişmelerin ve yükselen sol dalga ile birlikte cesaretlerinin artmış olmasının da payı vardır. Aybar’a karşı muhalefet bayrağı açan ve sonunda parti içinde iktidara gelmeyi başaran Emek grubunun Atatürk dönemine ilişkin görüşü gözden kaçırılmamalıdır. Hem Yön-Devrim hareketiyle hem de Milli Demokratik Devrimci hareketle ideolojik mücadele içindeki TİP’de Aybar sonrasında iktidara gelen bu grup, söz konusu her iki hareketin de Atatürk devrine ilişkin birbirine yakın ve kendi devrim tezlerine dayanak yaptıkları Atatürk devrine ve ideolojisine olumlu göndermelerini şu şekilde eleştirmiştir:

“Atatürk’te ‘çağdaş medeniyet’in temel bir kavram olduğu doğrudur. Ancak ilave etmek gerekir ki, Atatürk uygarlıktan kesinlikle Batı uygarlığını anlıyordu.”

Ayrıca Atatürk’ün Batı kaynaklı pozitivistliğinin Batı’da devrimci güçlere karşı hakim sınıfların bir ideolojik aracı olan statükocu bir felsefe olduğu ileri sürülmektedir. Atatürk’ün Batı’ya, Batı’nın felsefesine, kalkınma yöntemine olan angajmanı dolayısıyla sosyalistlerin devrim anlayışlarını Atatürk’e dayandırmaması gerektiği belirtilmiştir: *“Atatürk’te ‘halkçılık’ kavramı bütün sınıfların zenginleştirilmesini hedef tutuyordu. Hatta Atatürk, Halk Fırkası’nın anlamını belirten bir konuşmasında ‘memleketimizde birçok milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız’ diyordu. Denilebilir ki Atatürk’ün kurmaya çalıştığı burjuvazi, milli bir burjuvazi idi; yoksa yabancı ve işbirlikçi sermayenin*

⁷⁶ “Aybar’ın Ant’a Özel Demeci”, **Ant**, 14 Şubat 1967, s. 9.

temsilcisi olan bugünkü komprador burjuvazi değil. Doğru! Fakat madem ki sonuç bu olmuştur, o halde devrimci teorimizi ve stratejimizi özel koşullardan doğan bu yeni duruma uydururken geçmişten kaynak alamayız. ... toplumsal devrim anlayışımızı da Atatürk'e dayandırmak zorunda değiliz."⁷⁷ Dikkat edilirse, "devlet eliyle fertleri zengin etme politikasının kökeni Atatürk devri olduğuna göre, nasıl olur da bu dönem sosyalistler tarafından devrim anlayışlarına dayanak yapılabilir" denmekte olduğu görülecektir.

Türkiye'de Sol Akımların tümünün son derece duyarlı olduğu "toprak reformu" konusunda da TİP'in Atatürk dönemine itirazı vardı. Milli Demokratik Devrimci hareketin ideologu Mihri Belli'nin toprak reformunu Kemalistlerin gerçekleştirmemelerine mazeret olacak nedenler göstermesini Emek Dergisi "*Atatürk döneminin ve devrimlerinin sırf MDD tezine güç kazandırmak gayretiyle 'mazur göstericiliği görevini yüklenmek, kendisi gibi 'proleter devrimcisi'ne yakışır mı?*" sözleriyle yeriyordu.⁷⁸ Daha açık bir ifadeyle; Marksist-Leninist bir komünist iseniz, cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kemalist iktidarı aklama ve o iktidarın icraatını (Türk Devrimi) idealize etme işi sizin göreviniz olmamalı denmektedir. Bunu tersten okursak; sosyalist bir parti olan TİP, Kemalist iktidarı aklama ve o iktidarın icraatını idealize etme işini üstlenmez örtülü mesajını da alırız.

TİP, Türk Devrimi'ni bir burjuva devrimi hareketi olarak değerlendirir. Burjuva devrimi bir yandan tarihsel süreçte feodal yapıya göre toplumu daha ileri bir düzey olan kapitalist toplum yapısına taşıdığı ve bu şekilde sosyalizme açılan kapıyı araladığı için olumlanırken, diğer yandan da ürünleri olan hakim sınıflarla, bunların ideolojileriyle sosyalist devrimi gerçekleştirme adına kaçınılmaz bir mücadeleye girişmeyi zorunlu kılar. Dolayısıyla buradan çıkarılacak mantıksal sonuç, TİP tarafından bir burjuva devrimi olarak görülen Türk Devrimi'nin ideolojisi olan Kemalizm'in sosyalistler tarafından bırakın benimsenmesini ve Yön-Devrim hareketinde gözlemlendiği şekliyle sosyalizme entegre edilmesini, tam aksine belli bir aşamadan sonra ona karşı ideolojik mücadeleye girişilmeyi gerektirir. Çünkü Kemalist devrim köylüden yana bir devrim değildi. Milli Kurtuluş Mücadelesi başta Mustafa Kemal olmak üzere asker-sivil aydınların önderliğinde, Anadolu tüccarları ve büyük toprak ve varlık sahiplerinin insan, erzak, hayvan, para gibi her türlü

⁷⁷ Ertan Cengiz, "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci", **Emek Dergisi**, sayı 8, 11 Ağustos 1969, s. 9.

⁷⁸ Mehmet Selik, "Kemalistler Biliyorlar mıydı", **Emek**, sayı 9, 25 Ağustos 1969, s. 12.

zorunlu ihtiyacı sağlaması sayesinde başarıya ulaşmış bir hareketti. Milli Kurtuluş mücadelesinin önder kadrosu savaştan sonra da doğal olarak kurulacak yeni düzenin yönetici kadrosu oldu. Yeni düzen de yine doğal olarak Milli Kurtuluş mücadelesine omuz vermiş toplum içindeki hakim sınıfların çıkarlarını sağlayacaktı. Mao Tse Tung'dan alıntılanarak Türk Devrimi'nin şu yorumlanması öne çıkarılmıştı:

*“Kemalist devrim, yabancı emperyalistlere karşı mücadeleden doğmuş, özü itibarıyla ve müstakbel gelişmesinde köylülere ve işçilere karşı, ve her türlü tarım devrimi ihtimaline karşı, milli ticaret burjuvazisinin üst kesimi tarafından yönetilmiş bir devrimdir.”*⁷⁹

Milli Demokratik Devrimci hareketin ideologu Mihri Belli'nin, Türkiye'nin 1969'un şartlarına göre Atatürk devrinde sosyalizme daha yakın olduğunu savunmasının eleştirildiği aynı makalenin devamında; Kemalist devrimin kendilerine yarar sağladığı ve kolladığı sınıfların devrimin kendilerine açtığı yolda üretim güçlerini geliştirdikleri, dolayısıyla da kapitalist üretim ilişkilerinin hakimiyet alanının Atatürk devrinden başlayarak sürekli gelişmekte olduğu vurgulanmıştır. Sosyalizme geçişe yakınlaşmak ise tam da kapitalist üretim ilişkilerinin gelişip toplumdaki üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin güçlenmesine bağlı olduğuna göre, 1960'lı yılların sonlarında Atatürk devrine göre sosyalizme daha yakın bir durumda bulunulması gerekir. Emek, bunca yıldır devrimcilik iddiasında olan bir kimsenin sırf Atatürk devrini yücelteceğim diye o dönemde Türkiye'nin sosyalizme daha yakın olduğunu savunmasının komik ve aynı zamanda aklın almayacağı bir şey olduğunu düşünmüştür.

Türk Devrimi'ne öncülük eden asker-sivil aydın zümrenin sınıfsal niteliğinin “küçük burjuvazi” olduğu konusunda TİP de dahil olmakla Sol'da herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Görüş ayrılığı küçük burjuva aydınlarının 1960'lı yılların sonlarındaki koşullarda bir devrime öncülük edip edemeyeceği konusunda çıkmaktadır. TİP'in bu konudaki görüşü kesinlikle olumsuzdur. Öyle ki, TİP'in “Küçük Burjuva İdeolojisine Hayır” sloganı, 27 Mayıs-12 Mart dönemindeki sol akımlarının, küçük burjuva kökenli asker-sivil aydın zümrenin devrime öncülük edeceğini savunan tezleri kadar, bu sol akımların sosyalizm adına çokça

---

⁷⁹ Mehmet Serik, “Mao, M. Doğu ve Kemalist Devrim”, **Emek**, sayı 13, 20 Ekim 1969, s. 10-11.

yararlandıkları Kemalizm için de geçerlidir. Şu satırlardan başka bir sonuç çıkarılması mümkün müdür?

“Bizim yakın geçmişimiz de küçük burjuva sınıfının ilerici kesiminin, bağımsızlık savaşının kazanılmasından sonra, nasıl giderek yozlaştığının, burjuvalaştığının, asalaklaştığının en iyi örneklerinden birisini vermektedir. Belirli koşullar altında iktidarı ele geçiren küçük burjuva asker-sivil aydın tabakası Cezayir’de, Mısır’da, Suriye’de, Irak’ta olduğu gibi Türkiye’de de gerekli toplumsal devrimleri yapmaktan devamlı olarak kaçınmış ve yozlaşma süreci içerisinde bağımsız ülkenin yeniden emperyalizmin kucağına oturmasına hiç değilse seyirci kalmıştır. ... Gerçek bir anti-emperyalist mücadele ancak şehir ve köy proletaryasının, az topraklı köylülerin güç birliğini sağlayan bilimsel sosyalistlerin öncülüğünde yürütülebilir. Böyle bir mücadelede küçük burjuva ideolojisinin hala geçerli, hala yararlı olduğuna inanmak gerçeklerden ve gelecekte korkan küçük burjuva aydınına yakışır, bilimsel sosyalizmi kendisine rehber almış işçi sınıfının öncülerine değil.”⁸⁰ Bu satırlarda anlatılmak istenilenin, verilmek istenen mesajın açıkça dillendirilememesini, Türkiye’nin kendine has koşulları nedeniyle anlayışla karşılamak gerekir. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra devrimci özelliğini yitirip yozlaştığı, hatta asalaklaştığı savunulan iktidardaki asker-sivil aydın tabaka, Kemalist iktidar çevresinden başka kim olabilir? Gerçek bir anti-emperyalist mücadeleye rehberlik etmesi mümkün olmadığı iddia edilen küçük burjuva ideolojisinin Türkiye hakkında konuştuğumuza göre Kemalizm’den başka bir ideoloji olma olasılığı var mıdır? TİP, küçük burjuvaziyle ittifaka kendini angaje eden Milli Demokratik Devrimciliğe ve Yön-Devrim hareketine karşı ideolojik mücadelesini “Kemalizm’den, Kemalist asker-sivil aydın zümreden, zinde güçlerden yararlanarak ileri yönde bir devrim gerçekleştirmek olası değildir, devrim için gerçek devrimci potansiyele sahip sınıflarla omuz omuza vermek ve devrimin gerçek ideolojisi olan bilimsel sosyalizmi rehber edinmek gerekir” teziyle vermiştir.

Son olarak 12 Mart rejiminin kapattığı TİP’in son genel başkanı olan Behice Boran’ın Türk Devrimi’ne dönük ciddi eleştirilerine değinmek yerinde olacaktır. Boran Aybar’dan çok farklıdır, Aybar’ın “Türkiye’ye özgülük” vurgusu yerini Boran’da ortodoks komünist analiz ve değerlendirmelere bırakmıştır. Boran’ın, TİP’i

⁸⁰ “Küçük Burjuva İdeolojisine Hayır”, **Emek**, sayı 17, 14 Aralık 1969, s. 7.

Türkiye'ye özgü sosyalist bir kitle partisi olmaktan geleneksel anlamda bir komünist partisi olmaya doğru evrilten kadronun başındaki siyasal kişilik olarak tanındığının altını çizelim. Boran Türk Devrimi'ni Kurtuluş Savaşı ve bunun iç siyasi sonuçlarıyla Cumhuriyet dönemi yenileşme hareketini ikiye ayırarak değerlendirmiştir. Öncelikle Kurtuluş Savaşı'ndan başlamak gerekirse:

“Milli Kurtuluş Savaşımız iki yönlü bir savaştı: Dışa dönük yönüyle, Osmanlı İmparatorluğunu ve onunla birlikte Türkiye'yi, Türklerin anavatanını, haritadan silmek isteyen batının gelişmiş kapitalist ülkelerine ve onların aleti Yunanistan'a karşı verilen anti-emperyalist bir savaştı. ... İçte dönük yönü ile Milli Kurtuluş Savaşı bir ihtilal hareketiydi, az gelişmiş ülkelere özgü bir burjuva ihtilali.”⁸¹

Görüldüğü gibi Boran'ın buraya kadarki değerlendirmesi ve seçtiği sol jargonda olumlu anlamlar yüklü olan anti-emperyalist savaş, ihtilal gibi terimler Türk Devrimi'nin bu birinci aşamasına Boran'ın bir itirazının olmadığı yönündedir. İçerideki burjuva ihtilalinin anlamı, saltanat, hilafet gibi feodal dönemin siyasal kurumlarının devrilmesi olduğundan, Boran'ın “burjuva ihtilali” analiziyle bir olumsuzlama yaptığı düşünülmemelidir. İtiraz bu aşamadan sonra başlamaktadır:

“1960'dan bu yana yazılı tartışma ve eleştirmelerde, Milli Kurtuluş Savaşından sonra yönetici kadroların, ve onların temsilcisi CHP'nin, neden savaş yıllarının halkçı, ilerici tutumundan gerilediği, “Efendimiz köylü” için bir şey yapılmadığı, ülkenin kalkındırılmadığı üzerinde durulmuştur. Bu konuda ileri sürülmüş bazı izahlar, örneğin, yönetici kadronun halktan kopması, sistemli bir sosyal ekonomik görüşe, doktrine sahip olmaması gibi nedenler ikinci derecede rol oynamıştır. Temel neden, yönetici kadroların kendi sınıf karakteri, toplum yapısında aldığı yer ve görev, temel sosyal sınıflarla olan ilişkileridir. Soruna sınıfsal yapı açısından bakmak gerekir.”⁸²

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'yi yönetmeye başlayan yönetici-aydın kadro sınıfsal olarak “küçük burjuva” kökenliydi. Bu sınıf bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de çelişik bir durumdadır. Burjuvazi ile emekçi sınıflar arasında bir ara katman olan küçük burjuvazi hem üstteki büyük sermayeden hem de alttaki kalabalık emekçi yığınlardan çekinir. Asıl özlemi yükselip burjuvazileşmek yönünde olmakla birlikte, bunu topluca bir sınıf olarak gerçekleştiremez, yukarıya yalnız bireysel geçişler, sıçrayışlar mümkün

⁸¹ Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, Tekin yay., İstanbul, 1970, s. 26.

⁸² a.e., s. 29.

olabilmektedir. Ancak küçük burjuvazi durumu kötüleştğinde ve statüsü burjuvazi karşısında gerilediğinde, bu kez sosyalizan bir tutum içine girerek geniş halk kitlelerine yakınlaşabilir. Kurtuluş Savaşı döneminde küçük burjuvazinin yaşam koşulları iyice kötüleşip neredeyse fakir, emekçi geniş halk kitlelerinin düzeyine düşmüş olduğundan, küçük burjuvazi emekçi halkla rahatça omuz omuza verebilmişti. Savaş kazanılınca savaşı yönetmiş çoğunluğu asker olan kadro -ki sınıfsal açıdan küçük burjuva kökenliydi- doğal olarak iktidar oldu ve saltanat, hilafet gibi geleneksel iktidar kurumlarını yıktı. Ancak savaş kazanılıp köylü kentli askerler tarlasına, tezgahına, küçük dükkanına dönünce, yani olağanüstü durum ortadan kalkınca olağan durumda egemen sınıflar olan büyük tüccar, müteahhit, bankacılar, sanayicilerden oluşan burjuvazi ve büyük toprak sahipleri yeniden iktidar etrafında kümelenmeye başladılar. Küçük burjuva kökenli yeni iktidar eliti de sınıfsal tutarsızlığının bir sonucu olarak zor zamanlarda ortaya çıkan devrimci özelliğini kaybetti ve iktidar olmanın nimetlerinden yararlanmaya, yani egemen sınıflarla iş ve çıkar birliği yapmaya başladı.⁸³ Kurtuluş Savaşı'nı yürüten kadronun sonradan "neden devrimci niteliğini yitirdiği" soruna sınıfsal açıdan bakan Boran, tam bir Marksist çözümlemeyle bu sonuca ulaşıyordu.

Yukarıda cumhuriyetin kurucu kadrosunun sınıfsal yönü mercek altına alınırken, satır arasında kalmış çok önemli bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. Soru "Kurtuluş Savaşı'nı yürüten kadronun sonradan neden devrimci niteliğini yitirdiği" sorusudur, yani Boran Türk Devrimi'nin Atatürk devrimleri olarak adlandırabileceğimiz Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki ikinci aşamasını zaten tam bir devrim olarak görmemektedir:

"...Devrim kavramı toplumlarla ilgili olarak kullanıldığında, asıl, toplum yapısının köklü, niteliksel değişmesi kastedilir. Bu anlamda devrim, üretim ilişkileri sisteminin ve ona bağlı olarak sosyal sınıflar düzeninin, politik iktidarın sınıf muhtevasının değiştirilmesi anlamına gelir." Oysa bizde; *"... devrimcilik, yukarıda belirttiğimiz gibi, toplumun üst yapısı sınırları içinde yapılan yenilikler olarak kaldı."*⁸⁴ Evrensel "devrim" tanımı yapılmış ve gösterilmiştir ki Türkiye'de üretim ilişkileri sistemi ve sosyal sınıflar düzeni değişmediğine göre gerçek bir devrim

---

⁸³ a.e., s. 27-29.

⁸⁴ a.e., s. 30.

gerçekleşmiş sayılmaz.⁸⁵ Türkiye’de yaşananlar geniş halk kitleleri lehine ani ve temelli bir dönüşüm, yani “devrim” değilse, nedir ve kimin lehine olarak gerçekleşmiştir? Boran gözüyle bakarsak bu sorunun yanıtı ancak egemen sınıflar olan burjuvazinin ve büyük toprak ağalarının yararına olarak yapılan birtakım “düzenlemeler”dir:

“Bütün bu dönemde, daha 1922’de “efendimiz” olduğu ilan edilen köylü için ne yapıyordu? ...Bütün bu işler yapılırken tarımla uğraşan nüfus içinde de sınıflaşma olduğu dikkat alınmıyordu. Halk kelimesine nasıl sınıf ayrımları alınmaksızın çok geniş bir kapsam verilmişse, köylü kelimesi de köylülerdeki sınıf ayrımları göz önünde tutulmadan geniş bir kapsamla kullanılmıştır. Toprağı işleyen veya işleten ve köyde oturan herkes köylüdür. ...Üstelik, 1924 Anayasasında toprak mülkiyeti daha da sağlamaştırılmış, böylece büyük toprak mülkiyetini sınırlandırıp fazlasını topraksızlara dağıtma imkanı tanınmamıştır. Bu durumda tarımı geliştirmek için alınan, yukarıda saydığımız ve daha da benzeri tedbirler, esasen toprağa sahip olanların –ve ne kadar toprağı varsa, zenginse, o kadar fazla- işine yaramıştır. 1930-45 arası devlet eliyle sanayileşme bir yandan yerli sanayicilerin ve iç ticaret erbabının gelişmesine yol açarken, öte yandan mamullerin fiyat yüksekliği köylü ve kentli emekçi halkın geçimini zorlaştırıyordu. Sanayileşmenin, sermaye birikiminin yükünü köylü-kentli emekçi halk kitleleri taşıyordu.

1923-1945 döneminde işçi ve yoksul köylü sınıfları ile öbür emekçi kitleler politik hayatın tüm dışında kaldılar. Milli Kurtuluş Savaşı yıllarında oldukça canlı olan işçi hareketleri 1925’den sonra durduruldu. İrticaa karşı geçirilen Tahriri Sükun Kanunu ve 1925’den sonra başlayıp 1930’larda güçlenen, Atatürk’ün ölümünden sonra 1940-1946 arası en sert şeklini alan tek parti yönetimi irtica kadar, hatta ondan da fazla, sol siyasi hareketleri, işçi hareketlerini bastırdı.”⁸⁶

⁸⁵ Türk Devrimi’yle iktidarın sınıf muhtevasının değiştirilemediği, dolayısıyla gerçekleşenin bir devrim olmadığı eleştirisine katılmak pek mümkün değildir. Çünkü saltanatın ve hilafetin kaldırılmasıyla -her ne kadar İkinci Meşrutiyetten sonra biçimsel kalmış olsa da- Osmanlı monarşisinin iktidarının yerini asker-sivil bir aydın zümrenin iktidarının aldığı görülür. Buna belki iki şekilde itiraz edilebilir: Birincisi zaten aynı bürokratik sınıfın Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde de iktidarda olduğu ve Osmanlı hanedanının varlığının sembolik olmaktan öte bir anlamı bulunmadığı söylenebilir. İkinci olarak ise cumhuriyeti kuran kadronun asıl iktidar olmayıp, -bilerek veya bilmeyerek- burjuvazinin ajanlığını ve taşeronluğunu yaptığı ve asıl iktidar olan sınıfların devrilip emekçi sınıfların iktidarının kurulamadığı için de bunun gerçek bir devrim olmadığı söylenebilir. Ancak her iki olası itiraz şekli de fazlaca marjinal kalmaktadır.

⁸⁶ Behice Boran, **a.g.e.**, s. 35.

Bu satırlar TİP Genel Başkanı'nın Türk Devrimine bakışını göstermesi yönüyle yeterince açıklayıcıdır. Türk Devrimi'nin olumlu ve ileri yönleri elbette ki vardır, ancak bunlar son planda toplumdaki egemen sınıfların yararına tecelli etmiştir. Türk Devrimi toplumdaki egemen sınıfları değiştirmemiş, bilakis Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında boy atmış olan Türk burjuvazisinin güçlenip yerini sağlamlaştırmasına ve zamanla diğer sınıfları iyiden iyiye domine etmesine zemin hazırlamıştı. Elbette burjuvazinin güçlenmesinde rekabet gücü yüksek Osmanlı gayri-müslim burjuvazisinin mübadele gibi çeşitli nedenlerle tasfiye olması gibi dönemin başka gelişmelerinin de etkisi vardı, ancak cumhuriyetin kurucu-yönetici kadrosunun burjuvaziye geliştirmeye dönük politik tercihinin etkisi daha da büyüktür. Türkiye'de devletçi kalkınma modelinin uygulandığı dönemde beş yıl Ekonomi Bakanlığı (1932-1937) iki yıl da Başbakanlık (1937-1939) yapmış olan Celal Bayar, Atatürk Türkiye'sinde uygulanan devletçiliğin bile özel teşebbüsün "süt anası" hizmetini gördüğünü açıkça belirtmişti. "*Yönetici kadro toplum yapısının değişmesini tarım, ticaret, sanayi ve bankacılıkta kapitalist üretim ve mübadele ilişkilerinin gelişmesine bırakıyordu. Bu gelişme olursa Türkiye 'muasır medeniyete' ulaşmış olacaktı.*"⁸⁷ Boran, Atatürk ve çevresinin muasır medeniyet ile batılı kapitalist bir uygarlığı kastettiği saptamasını yapıyor. İşin en can alıcı noktası budur ve Boran'ın bu saptamasını tekzip etmek kolay değildir. Gerçekten de gerek Osmanlı'nın son döneminin gerekse cumhuriyetin yönetici-aydın eliti, çağdaş uygarlığı hiçbir zaman Batı Avrupa'nın ileri kapitalist ülkelerinden başka bir yerde aramadılar. Oysa hemen yanı başlarında kapitalist Batı toplumunun geri kalmış bir toplum düzeninde yaşadığını ve çağdışı olduğunu, yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu iddia eden bir alternatif mevcuttu. Marksist bir bakışla yapılan bir değerlendirmede cumhuriyetin kurucu-yönetici kadrosunun sosyalizme karşı bu duyarsızlığının eleştirilmesi doğaldır. Ayrıca Boran "*Dünyada ilk milli kurtuluş savaşını vermiş, genç Türkiye'nin tutarlı, sistemli bir fikriyatı –ideolojisi- dahi meydana getirilememiştir. Halkçılık, devrimcilik, devletçilik, laiklik birbirinden kopuk, yüzeyde, şeklen kabul edilip tekrarlanan ilkeler olarak kalmıştır*" diyerek kurucu kadronun tutarlı, sağlam bir ideolojisi olmamasından da yakınmış, Türk Devrimi'nin formüle edilmiş biçimi olan Kemalizm'e "yetersizlik" mührü basmıştı. "*1923-45 Türkiye'si... devrim öncesi değil, devrim sonrası –azgelişmiş toplumlara özgü bir*

---

⁸⁷ a.e., s. 33.

burjuva devrimi sonrası- döneminde idi. Türk burjuvazisinin ve yönetici aydın tabakanın başarılması zorunlu tarihsel görevi, yani Türkiye'yi kalkındırıp, sanayileştirip çağdaş uygarlığa ulaştırma görevini, başaramadıklarının ve başaramayacaklarının ortaya çıkması için bir zaman geçmesi gerekiyordu” satırlarıyla da aradan yeterli zamanın geçmesiyle birlikte, 1960'lara gelindiğinde ülkenin vardığı yer göz önüne alındığında, Türk Devrimi'nin sonuç itibarıyla başarıya ulaşmış bir hareket olmadığını örtülü bir biçimde savunmuş oluyordu.⁸⁸

---

⁸⁸ a.e., s. 42.

IV. BÖLÜM

MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİMCİLİK VE TÜRK DEVRİMİ

1. Milli Demokratik Devrimci Hareket ve İdeolojisi

Türkiye’de 1960’ların sol akımlar için bereketli ikliminde gelişen dördüncü ana damar, Türkiye İşçi Partisi, Yön-Devrim ve Ortanın Solu hareketleriyle birlikte Milli Demokratik Devrimcilerdir. Diğer sol akımların kimyaları birbirinden ne derece farklı ise, aynı farklılık Milli Demokratik Devrimcilik (MDD) için de geçerlidir; Marksizm’i referans almak gibi çok temel bazı konular dışında hem teoride hem de eylemde özgün bir çizgi yaratmıştır. Türkiye tarihindeki en radikal solu temsil eden illegal Marksist-Leninist, Maoist örgütlerin neredeyse tamamının kökeninde MDD’nin izine rastlanır. İdeologu Mihri Belli’dir.

Bir kavram olarak “Milli Demokratik Devrim”i Mihri Belli bulmuş değildir.¹ Hareketin yayın organlarından Aydınlık Sosyalist Dergi’de, “*Milli Demokratik Devrim teorisi, Marksist-Leninist kesintisiz devrim teorisidir*”² yazmaktadır. Zaten Milli Demokratik Devrimciler (MDD’ciler) de yargılanırlarken, MDD’ciliğin masum olmadığı, daha genel bir projenin sadece bir aşamasından ibaret olduğu, nihai hedefin Türk Ceza Kanunu’na göre suç teşkil eden komünizm olduğu savıyla 141 ve 142. maddelerden yargılanmışlardır. Gerçekten de Mihri Belli’nin

---

¹ Türkiye’de Stalin’in “Milli Demokratik Devrim” adlı bir kitabı yayımlanmıştır. Bu kitap, Stalin’in 17 cilt tutan eserlerinin Almanca baskısından Türkçeye çevrilmiştir ve 1925-27 yılları arasında yazdığı yazıları içerir. Sunuş bölümünden anlaşılacağı üzere kitap bir derlemedir, Stalin’in başlığını “Milli Demokratik Devrim” koyduğu bağımsız bir eser yoktur. Kitaba bu ad, Stalin’in sömürge ve yarı-sömürge ülkelerindeki devrime “Milli Demokratik Devrim” adını vermesinden esinlenilerek, Türkiye’deki yayıncıları tarafından verilmiştir. “...*bunların Çin devrimine kendi özel damgasını vuracağı anlamına geliyordu. Bunlar ne gibi özelliklerdir? Birinci özelliği: Çin devriminin burjuva demokratik bir devrim ve aynı zamanda Çin’deki yabancı emperyalizmin hakimiyetini hedef alan bir milli kurtuluş devrimi olmasıdır. Her şeyden önce bu bakımdan Rusya’daki 1905 devriminden farklıdır...*”

J. V. Stalin, **Milli Demokratik Devrim**, çev. Ş. Perinçek, II. bsk., Kaynak yay., İstanbul, 1992, s. 17.

² **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı 15, Ocak 1970, s. 193.

çeşitli demeçleri ve yazıları, bu “kademeli devrim” anlayışını güçlü biçimde çağrıştıracak öğeler taşır:

*“Hayır biz (Milli Demokratik Devrimciler) değiliz. Çünkü hiçbir hareket kendi asgari programına göre içinde bulunduğu tarihi aşamadaki stratejisine göre adlandırılmaz.... Bizim devrimciliğimiz... Türkiye proletaryasının devrimciliğidir. Onun için biz proleter devrimcileriyiz.”*³

“Kesintisiz devrim”in Milli Demokratik Devrim aşaması, Marksizm-Leninizm’in “cephe” stratejisine dayanır. Marks ve Engels’in eserlerinde böyle bir tezin geliştirilmiş olduğu gözlenmez. Lenin tarafından geliştirilmiştir. “İki Taktik” adlı eserinde Lenin, sonradan Komünist Partisi adını alacak olan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nde muhalif menşevik ve anarşistlere karşı “*demokratik devrim*”i savunmuş, kurucu meclis ve geçici hükümetin çarlığın yıkılması kaydıyla desteklenmesini gerekli görmüştü.⁴ Ancak Lenin, demokratik devrimden bahsetmekteydi, Mihri Belli’nin Türkiye koşullarına uyarlanan devrim stratejisinin tam anlamıyla bu olduğu söylenemez. Kavrama Lenin’den sonra Stalin’in katkısı da göz ardı edilmemelidir. Bir anlamda, üçüncü dünya için Sovyet ideologlarınca üretilen “Milli Demokratik Devrim” stratejisinin başındaki “milli” sözcüğü, Stalin’le birlikte yerini bulmuştur denilebilir. Stalin, 28 Mayıs 1943’de Komintern’in lağvı münasebetiyle Reuter Ajansına verdiği demecinde devrim yolunda “geniş cephe”yi öngören görüşünü şöyle açıklamıştı:

“Bu (yani Komintern in lağvı), hürriyete aşık memleketlerdeki vatanseverler için, siyasi ve dini fikirleri bir yana bırakarak, vatandaşların terakkiperver ‘ilerici’ kuvvetlerin, bir tek ‘Milli Kurtuluş Cephesi’ dahilinde birleştirilmesi ve bu kuvvetlerin faşizme karşı tevcih edilmesi işini kolaylaştıracaktır.”

Sovyetler Birliği’nde Stalin sonrası dönemde her ne kadar Stalin dönemiyle bir hesaplaşmaya gidildiyse de bu tez bırakılmadı, aksine daha da işlenip sistemleştirilerek Afrika, Güney Amerika ve Ortadoğu ülkeleri için bir model haline getirildi. Bu işi, Sovyetler Birliği’nin Üçüncü Dünya sorunları üzerine uzmanlaşmış

³ “Biz ‘Milli Demokratik Devrimciler’ Değiliz”, **Türk Solu**, sayı 89, 29 Temmuz 1969, s. 3.

⁴ Aclan Sayılğan, **Yeni Kavga, Milli Demokratik Devrim Nedir**, Ayşe yay., Ankara, 1970, s. 9-11.

Ayrıca Lenin’in konu hakkındaki yaklaşımıyla ilgili olarak bkz. V. İ. Lenin, **İki Taktik**, çev. M. E., Sol yay., Ankara, 1967, s. 17, 21, 48, 50.

Marksist teorisyenlerinden Prof. G. Mirsky üstlenmişti.⁵ Son olarak Çin’de Mao önderliğinde kırsaldan kentlere doğru yayılan halk savaşı yoluyla gelişen devrim deneyiminin, köylülüğün egemen olduğu ülkeler için uygun bir rol-model oluşturduğunun ve “Milli Demokratik Devrim” kavramının içeriğini bir hayli zenginleştirdiğinin altını çizmek gerekir.

“Milli Demokratik Devrim” tezinin yurtdışındaki gelişim süreci kabaca böyledir. Türkiye’ye dönecek olursak, Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı’nın “*Devrim Zorlaması, Demokratik Zortlama*” adlı yapıtında “Milli Demokratik Devrim” tezine yönelttiği eleştirilere yanıt verirken, Kıvılcımlı’nın kendi görüşlerini eski sosyalistlere atfetmesine karşı çıkararak tam aksini savunmuş, “*tüm meselelerde Şefik Hüsnü arkadaşla görüş birliği halinde*” olduklarını belirtmişti.⁶ 1959’da ölen Şefik Hüsnü’nün, Mihri Belli’den 29 yaş büyük olduğunu ve bundan doğan bilgi, tecrübe ve statü farkını gözönüne alırsak, olsa olsa Şefik Hüsnü Mihri Belli’yi etkilemiş olabilir. Bu da Türkiye’de erken dönem sosyalistlerinde -ham bir biçimde de olsa- “Milli Demokratik Devrim” düşüncesinin olduğunu gösterir. Bizzat Mihri Belli bunu itiraf eder:

“Milli Demokratik Devrim tezleri, bu ad altında atmışlı yıllarda savunulmuş olmakla birlikte, bu tezler, özünde Türkiye’de Marksist hareketin 1920’lerden beri savunduğu asgari pragramın günün koşulları göz önünde tutularak bir ölçüde geliştirilmiş şeklinden başka birşey değildir.”

Ancak söz konusu olan 27 Mayıs sonrası olunca, aleyhine kitap yazarlar bile Mihri Belli’nin oynadığı öncü rolün hakkını teslim ederler:

“Bilimsel Sosyalizm’in terminolojisini 27 Mayıs 1960’dan sonra güncel sorunlarımıza ilk sokan o olmuştur, “Demokratik Devrim” kavramını ilk o kullanmıştır.”⁷

12 Mart öncesinde Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) adına MDD’cilerin “Demokratik Devrim” derneğine de sızmış olan Mahir Kaynak da Mihri Belli’nin MDD’ciliğin kurucusu olduğunu onaylar.⁸

⁵ Aclan Sayılğan, a.g.e. s. 11.

⁶ Mihri Belli, *Devrimci Hareketimizin Eleştirisi 1961-1971*, Emekçi yay., İstanbul, 1977, s. 144.

⁷ Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı*, cilt II, Anadolu yay., İstanbul, 1976, s. 455.

⁸ **Mahir Kaynak ile Söyleşi**, 9 Haziran 2007.

Türkiye İşçi Partisi'nin 'icazetli' sosyalizm yapmak yaftasından kurtulamadığı ve Yön-Devrim hareketinin Kemalizm'le iç içeliğinden dolayı teoride, yönteminden dolayı ise pratikte izaha muhtaç bir sosyalistlikle var olduğu bir ortamda, klasik ve evrensel anlamda bir "Proleter Devrimci" hareketin eksikliğini, Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneğinden gelen Mihri Belli doldurdu. Belli, 1962'ye kadar Moskova ile ilişki içerisinde olduğunu, ancak bu tarihte Moskova'dan TKP'nin örgüt yapısıyla ilgili gelen dayatmalara karşı çıkarak ipleri kopardığını belirtir.⁹ Bundan böyle Mihri Belli bağımsız yerli bir aktör olarak mücadelesini sürdürecekti. Öyle ki, "Bir gün Sovyetler Türkiye'yi işgal etse, Demirel'den önce beni asarlar" sözü ünlü olmuştur.¹⁰

Milli Demokratik Devrimci hareket için 1960'ların ilk yarısı 'koza'da geçmiştir demek yanlış olmaz. Esas olarak 1960'ların ikinci yarısında Marksizm'in gençlikle buluşmasıyla palazlanacak olan Milli Demokratik Devrimci hareketin teorik temeli, ilk olarak Yön Dergisi'nde E. Tüfekçi müstear adıyla Mihri Belli'nin kaleme aldığı "Demokratik Devrim: Kime Karşı, Kiminle Birlikte" adlı makaleyle atılmıştı.¹¹ Mihri Belli bu makalesiyle Marksist Solu uzun süre meşgul edecek "Sosyalist Devrim - Milli Demokratik Devrim" tartışmasının fitilini ateşlemişti. Ayrıca bu makalede yer alan devrim yolunda nasıl bir sınıf mevzilenmesi öngörüldüğü konusu ve bununla koşut ileride gelişecek "devrime öncülük" tartışması, 1970 başlarından itibaren radikal gençlik kesiminin Mihri Belli'den kopmasının ve hareketin bölünmesinin teorik nedenini oluşturacaktı.

Mihri Belli sesini gür bir şekilde ilk olarak Yön Dergisi'nde duyurabildi. Doğan Avcıoğlu, Yön imkanlarını Mihri Belli'den esirgememişti.¹² Hatta darbe sonrasında Büyükada'da gizlenmekte olan Mihri Belli'yi daha güvende olması için kendi evine davet edecek kadar içten davranmıştı.¹³ Mihri Belli de, Doğan Avcıoğlu

⁹ Mihri Belli ile Söyleşi II, 21 Ağustos 2007.

¹⁰ Mihri Belli ile Söyleşi II, 21 Ağustos 2007.

¹¹ Mihri Belli (E. Tüfekçi), "Demokratik Devrim: Kime Karşı, Kiminle Birlikte", Yön, sayı 175, 5 Ağustos 1966, s. 10-11.

¹² Murat Belge, Avcıoğlu ile Belli arasındaki farkı "Marksizm'den yararlanan bir 'sol Kemalist' ile sol Kemalizm'den yararlanmaya çalışan bir 'Marksist' arasındaki fark" olarak yorumlamıştır. Bkz. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt VIII, İletişim yay., İstanbul, 1983, s. 2123.

Bu yorumu bir görüşmemiz sırasında Mihri Belli'yle paylaştığımızda, gülmüş ve yorumun çok isabetli olduğunu, Murat Belge'nin betimlemesini çok beğendiğini belirtmişti.

¹³ Mihri Belli ile Söyleşi II, 21 Ağustos 2007.

Mihri Belli, Büyükada'da Doğan Avcıoğlu ile arasında geçen bu son görüşmenin tarihi olarak önce 12 Mart'ı verdi, sonraki günlerde bir sohbetimiz sırasında 12 Mart'ı 12 Eylül olarak düzeltti.

hakkında her zaman olumlu düşünce beslemiş, kitaplarında ve kendisiyle yapılan söyleşilerde onu daima iyi anmış, tutarlı bir yurtsever, Kemalist devrimin geliştirilmesi ve yeni kazanımlar sağlaması gerektiğini düşünen samimi bir Atatürkçü, bir Sol Kemalist olarak nitelendirmişti. Henüz Yön'ün erken dönemi olan 1962'de Belli'nin bir yazısı Yön'de yayımlanıyordu.¹⁴ Yukarıda adı geçen ve E. Tüfekçi müstear adıyla yayınlanan makalesi ise, 5 Ağustos 1966 tarihli 175. sayıda yer aldı. Ancak Yön'de olsa olsa bir konuk yazardı, düşüncelerini tam olarak ve dolaysız bir şekilde ifade edemezdi. Anılarında, mensup olmadığı bir akımın yayın organında Marksist literatürden alıntılar yapmayı uygun bulmadığını, kendisine bu fırsatı verenleri zor duruma düşürmeyecek bir dil kullandığını belirtmektedir.¹⁵ Milli Demokratik Devrimciler kendi yayın organlarına Kasım 1967'de çıkarmaya başladıkları "Türk Solu" ile kavuştular.¹⁶ Ünlü "Milli Demokratik Devrim" makalesi, derginin 19 Kasım 1968 tarihli 53. sayısında imzasız olarak verildi.¹⁷ MDD'ci hareketin sözcülüğünü, Türk Solu kadar yayın hayatına 1 Kasım 1968'de merhaba diyen *Aydınlık Sosyalist Dergi* de yapmıştır. Mihri Belli'nin başyazarlığını yaptığı her iki dergi bir yandan genç kuşağa adeta Marksizm-Leninizm stajı imkanı verirken, diğer yandan Hikmet Kıvılcımlı gibi kariyerce Mihri Belli'den geri kalmayan bir 'eski tüfek'i de ağırlıyordu.¹⁸

MDD'ci hareketin en büyük başarısı belki de Marksist literatürün Türkiye'ye kazandırılmasını, basılmasını ve dağıtılmasını sağlamasıdır.¹⁹

"1966 yılında birgün Aziz Nesin'le yayın sorununu görüşüyorduk. O Marksizmin temel yapıtlarının yurtdışında Türkçe olarak yayımlanmamış olmasından yakınıyor,

---

Ancak kendisinin imzaladığı söyleşi dökümünde tarih 12 Mart olarak geçtiğinden dipnota düştüğümüz bu açıklamayla birlikte çalışmamıza bu kayıtlı tarihi geçirmeyi uygun bulduk.

¹⁴ Mihri Belli (Mehmet Doğu), "Sosyalizm Tartışmaları", *Yön*, sayı 48, Kasım 1962, s. 12.

¹⁵ Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım** cilt II, II.bsk, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 99-100.

¹⁶ Günümüzde aynı adı taşıyan derginin 1960'ların "Türk Solu" ile bir ilgisi yoktur.

¹⁷ "Milli Demokratik Devrim" makalesi dergiye bir ek olarak verilmiş olup, aynı sayıda Suphi Karaman imzasıyla yayımlanan "Türk Solu ve Milli Demokratik Devrim" başlıklı yazıyla karıştırılmamalıdır. 1970 yılında müstakil bir broşür olarak ve yazarı Mihri Belli'nin imzasıyla *Aydınlık Yayınları* tarafından basılmıştır.

¹⁸ Mihri Belli, "eski tüfek" tabirinin ilk olarak kendilerini, yani 141. Madde sabıkalılarını ifade etmek için TİP çevrelerinde kullanıldığını söyler. Eskiden savaşa gitmeyip ocağı bekleyen yeniçerilere "eski tüfek" denirmiş. Yani başta olumsuz bir anlamda kullanılmış. Ancak Mihri Belli kendilerine takılan bu lakabı üstlendiklerini, lakaba zamanla olumlu bir anlam yüklenmeye başlayınca da, hafife almak için yakıştırdıkları bu lakabı bizzat yakıştıranların üstlenerek "biz de eski tüfeğiz" demeye başladıklarını anlatır.

Bkz. Mihri Belli, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁹ Haluk Yurtsever, **Marksizm ve Türkiye Solu**, II. bsk., El yay., İstanbul, 2002, s. 193.

‘TKP’ denen örgütün bu konuda hiçbir şey yapmamış olmasını eleştiriyordu. Sol Yayınlar’ın çıkarmayı tasarladığı kitapların listesini önüne sürdüm. Listede Marks’ın, Engels’in, Lenin’in belli başlı yapıtları vardı. Aziz Nesin okudu. “Olmaz, hayal bu” dedi. Birçoklarının görüşü buydu. O hayali gerçek yapabilmek için Erdost’un mahkeme kapılarını aşındırması, defalarca zindanı boylaması gerekti.”²⁰

Mihri Belli bir başka yerde Muzaffer Erdost’un Sol Yayınları’nın yanında Süleyman Ege’yi ve onun Bilim ve Sosyalizm Yayınları’nı da bu alanda öncü olarak anar. Eşi Sevim Belli’nin Marksizm klasiklerinin Türkçeye çevrilmesindeki büyük emeğine değinir.²¹

Solcu gençlik bu yolla kulaktan dolma olarak değil, bizzat temel kaynaklarından Marksist paradigmayı ve sosyalizmi tanıma fırsatı bulmuş; parlamenter demokrasi içinde faaliyet gösteren ve Mihri Belli’nin ‘Filipin Demokrasiciliği’ oyununun bir parçası olmakla, oportünistlikle itham ettiği TİP’in kontrolündeki Fikir Kulüpleri Federasyonu’nu da Dev-Genç’e²² dönüştürerek tamamen MDD çizgisine kaymıştı. Hareket, gençliği TİP’den koparıp aldığı gibi, bizzat TİP’e de nüfuz etmeye başladı:

“MDD bir yandan gençlik içinde yerleşmeye çalışırken, öte yandan TİP içinde çalışmaya başladı. TİP içindeki ilk çalışma Şişli ilçesinde yapıldı ve ilçe ele geçirildi. Daha sonra diğer ilçeler ele geçirilecek ve nihayet TİP İstanbul İl Örgütü de MDD’cilerin eline geçecek...”²³

Mihri Belli ve tezi olan MDD işte bu dönemde (1968-1970), gücünün zirvesinde olmuştur. Henüz kısa bir süre önce, 27 Mayıs’ı takip eden günlerde “Yeni Yol” dergisinde yayımlanan Toprak Reformu hakkındaki -son derece ılımlı- bir yazısı nedeniyle Belli üç ay hapis yatmışken, 1969 Haziranında Yargıtay, Milli Demokratik Devrimi savunmanın kanunlara göre suç olmadığı yönünde oybirliği ile

²⁰ Mihri Belli, **a.g.e.**, s. 101.

Muzaffer Erdost: 1932 doğumlu gazeteci, yazar, şair ve yayıncı. 27 Mayıs’tan önce Ulus Gazetesi’nde çalıştı. 1965’de Milli Demokratik Devrimci çizgiye yakınlığı ile bilinen Sol Yayınları’nı kurdu ve yönetti. Toplumsal sorunlar ile Osmanlı ve Türkiye tarihini Marksist bir bakış açısıyla analiz eden yazılar yazdı. Bkz.

Muzaffer Erdost, **Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm**, Sol yay., Ankara, 1969.

Muzaffer Erdost, **Türkiye Üzerine Notlar**, Sol yay., Ankara, 1971.

²¹ Mihri Belli, **a.g.e.**, s. 102.

²² Dev-Genç: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu.

²³ Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 6. bsk., May yay., İstanbul, 1977, s. 234.

karar almıştı.²⁴ Bu durum, dünyada ve buna paralel olarak Türkiye’de yükselen sol dalganın, Mihri Belli’nin deyişiyse Atatürkçü bürokrasiyi bile etkilediğinin somut bir göstergesiydi.²⁵

2. Mihri Belli Önderliğindeki Milli Demokratik Devrimci Hareketin Türk Devrimi Algılaması Yönüyle Değerlendirilmesi

Mihri Belli’nin “*Marksizm’le Kemalizm arasında aşılmaz duvar yoktur*” sözü, onun Türk Devrimi ve Kemalizm algılamasını en veciz biçimde ortaya koymaktadır. Marksist-Leninist bir eylem adamı, Kemalizm’e karşı neden bu denli toleranslıydı? “Neden” sorusunun ötesinde, bir proleter devrimci ideolog hangi vasıtaları kullanarak, “nasıl” Kemalizm’i Marksizm’le yan yana anabiliyordu? Bir başlangıç noktası, bir tutamaç olarak Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı’nın mahiyetini açıklayan 1 Aralık 1921 tarihinde TBMM’de verdiği söylev gösterilebilir:

*“... biz, hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbabı sayız, zavallı bir halkız! Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız. ... Biz ... istiklalimizi emin bulundurmak için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücahedeyle caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız.”*²⁶

Bu sözler, Marksizm’le Kemalizm arasında aşılmaz bir engelin olmadığı görüşündekiler için hazine değerindedir. Bizzat Türk Devriminin önderi, Marksist terminolojinin en popüler terimlerine gönderme yapmıştır. Atatürk bu sözlerini, takip edilen “meslek-i içtimai”nin sosyalizme benzemediği ile tamamlamamış olsa, Mihri Belli çizgisindeki Milli Demokratik Devrimcilerin önünde aşılmaz bir engel olarak duran Atatürk’ün Marksizm’le, sosyalizmle uzak-yakın bir ilgisinin olmadığı engeli belkide aşılmış olacaktı. Zaten Türkiye’yi cumhurbaşkanı sıfatıyla yönettiği onbeş yıl boyunca sergilediği tutum ve icraatları bir yana, Atatürk daha Kurtuluş Savaşı aşamasında, en sıkıntılı ve Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmaya muhtaç olunan

²⁴ Rasih Nuri İleri, **Mihri Belli Olayı**, cilt II, Anadolu yay., İstanbul, 1976, s. 457.

²⁵ Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi 1961-1971**, Emekçi yay., İstanbul, 1977, s. 61.

²⁶ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997, s. 211.

bir dönemde bile, bu konuda yoruma yer bırakmayacak şekilde kapıyı tamamen kapatmış, Türkiye komünistlerine tutunacak bir dayanak bırakmamıştı. Mihri Belli de bunun farkında olarak, yurtseverlik ortak paydasında konuyu ele alır:

“Bence Mustafa Kemal, İnönü gibi kimseler sosyalist değillerdi, bu kesin. Fakat bunlar vatanseverdiler. Kapitülasyonlardan arınmış bir Türkiye’nin ilerleyeceğine ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacağına inanıyorlardı. Ve bütün hayatları ona göre ayarlanmıştı. Cumhuriyeti kurmaları hep bu hedefe yönelikti.”²⁷

Mihri Belli bir yandan cumhuriyetin kurucu kadrosunun yurtseverliğini ön plana çıkarırken, diğer yandan en tutarlı yurtseverlerin sosyalistler olduğunu vurgulamayı da ihmal etmez.²⁸ Milli Demokratik Devrimcilik, esas olarak Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneğinden gelen eski tüfek Mihri Belli’nin başlattığı bir hareketti, gençlik kesimi ise -en azından hareketten kopuşlara kadar- harekete kadro sağlayan insan kaynağı durumundaydı.²⁹ Gerek Mihri Belli’nin Şefik Hüsnü’lerden gelen TKP ekolü, gerek onların gözünün kulağının olduğu Komintern tarafından Kurtuluş Savaşı’nı yürüten ve cumhuriyeti kuran Kemalistler ilerlemeden yana bir güç olarak kabul edilmişti. Mihri Belli, 1940’da yurda döndükten sonra heyecanlı bir genç komünist olarak Kemalist rejime veryansın eden bir yazı kaleme aldığını, Reşad Fuat’ın ise ona engel olarak: *“Kemalizm yıkılırsa biz değil, emperyalizm ajanları başa geçecek, idare et”* dediğini nakletmektedir.³⁰ İşte eski tüfek bakışı tam olarak budur, 1940’ların genç Mihri’si de gençlik heyecanının etkisinden kurtulup kendisi bir başka eski tüfek olunca, aynı görüşün taşıyıcısına dönüşecekti. Türk komünistlerinin kıblegahı konumundaki Komintern’in tutumuna gelirse, Komintern TKP’ye *“Kemalistleri devirecek olan, yani devirerek iktidara geçecek olan, ancak sağdan gelir. Kompradorların partisidir, dini irticanın partisidir, aman fazla gölge*

²⁷ **Mihri Belli ile Söyleşi II**, 21 Ağustos 2007.

²⁸ **Mihri Belli ile Söyleşi II**, 21 Ağustos 2007.

²⁹ Bunun en güzel örneklerinden biri olarak 1969 sonlarından itibaren Mihri Belli’den kopmaya başlayan Doğu Perinçek kliğinde bulunan ve daha sonra Doğu Perinçek’den de koparak tamamen bağımsız bir hareketin önderi halini alan İbrahim Kaypakkaya’nın, henüz Milli Demokratik Devrimci hareketin yayın organı “Türk Solu” dergisinde işçi ve köylü eylemleriyle ilgili haber ve yazılar yazdığı dönemde, derginin her türlü işini, nöbet tutmaktan dergi katlamaya varıncaya kadar gönüllü olarak yüklenmesini gösterebiliriz.

Bkz. Nihat Behram, **İbrahim Kaypakkaya, Hayatı ve Mücadelesi**, IV. bsk., May yay., İstanbul, 1978, s. 19.

³⁰ **Mihri Belli ile Söyleşi I**, 30 Temmuz 2007.

etmeyin” telkininde bulunuyordu.³¹ Kemalistlere karşı bir ‘ehven-i şer’³² algılaması ve muamelesi dikkati çekmektedir.

Örgütsel bir ‘mecburen hoşgörme’ tutumunun dışında, Atatürk’e ve Kemalist Türkiye’ye dönük Mihri Belli’de fazladan bir sempatinin izine de rastlanır. Hiçbir siyasal hesabının olamayacağı yaşlılık döneminde verdiği olumlu demeçlerini, yazılarını, röportajlarını baz alırsak, Mihri Belli’nin Milli Demokratik Devrimci hareketin ideologyken de salt bir siyasal zorunluluk sunucunda değil de, içtenlikle Atatürk’e ve Kemalist Türkiye’ye sempati beslediği sonucuna varılabilir. Bu sempatinin altyapısı Mihri Belli’de mevcuttur. 1916 Silivri doğumlu olan Mihri Belli’nin babası Silivri savcısı Urfalı Mahmut Hayrettin Bey, Trakya-Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Genel Sekreteri olmuş ve Meclis-i Mebusan’a seçilmişti. İngilizler, meclisi kapattıktan sonra ele geçirebildikleri mebusları Malta’ya sürerken o yakalanmamış, işgal altındaki İstanbul’da Milli Mücadele taraftarı illegal siyasi eylemci hayatı yaşamıştı.³³ Ailesinin bu Kuvayi Milliyeci yanı hiç kuşkusuz Mihri Belli üzerinde olumlu iz bırakmış olmalıdır. Her ne kadar komünizmin zaferi için Yunan iç savaşına katılacak kadar içten bir komünist olsa da, Atatürk’e ve Türk Devrimi’ne karşı ömür boyu hayırhah bir tutum takınmasında bu altyapının güçlü bir etkisinin olmuş olabileceği göz ardı edilmemelidir.³⁴

Milli Demokratik Devrimciler Atatürk’ü *solcu* olarak görüyorlardı. Onlara göre saltanatı yıkan, cumhuriyeti kuran kişi elbette ki solcuydu.³⁵ Solculuk sıfatı Marksist bir bilinçten yoksun olmasına karşın, tarihsel anlamda Türkiye’yi bir ileri aşamaya taşıdığından dolayı, yani ümmetten ulusa, monarşiden cumhuriyete, ve de en önemlisi yarı-sömürgelikten tam bağımsızlığa geçişi sağladığından dolayı Atatürk’e yükledikleri bir “şeref”ti:

“Atatürk emperyalizm çağının, Emperyalizmin boyunduruğu altına alıp sömürdüğü geri kalmış bir doğu ülkesinin çocuğuydu. O, bu sıfatıyla, yurdunun kaderine razı olmamış ve emperyalizme karşı isyan etmiştir. Çağdaş tarihte ilk

³¹ **Mihri Belli ile ‘İnsanlar Tanıdım’ Üzerine**, Tarih Sohbetleri Dizisi II, TÜSTAV, İstanbul, 2000, s. 19.

³² Ehven-i şer: Kötüler içinde nispeten daha iyi, tercih edilir olan.

³³ Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım**, cilt I, II. bsk., Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 18-19.

³⁴ **a.e.**, s. 37, 39, 63.

³⁵ **Mihri Belli ile Söyleşi II**, 21 Ağustos 2007.

başarılı milli bağımsızlık savaşının başındaki adamdır Atatürk. Atatürk'ü bu niteliğinden ayırdık mı ortada Atatürk diye bir şey kalmaz. ...

Kemalist reform hareketlerinin üst yapıda kaldığı, feodalizme karşı ancak ideolojik alanda mücadeleyle yetinildiği ileri sürülebilir ve eleştirilebilir. Kemalist iktidarın iktisadi politikalarının her zaman güdülen siyasi amaçlarla bağdaşmadığı, tutarlı olmadığı da iddia edilebilir. Ama bir şey iddia edilemez: Atatürk'ün ve gerçek Atatürkçülerin bilinçli olarak Türk milli bağımsızlığına gölge düşürecek bir davranışta bulunmadıkları...”³⁶

Görüldüğü gibi Atatürk'ü tartışmasız bir biçimde benimseyip yücelten Milli Demokratik Devrimciler, Kemalizm'i ise kapsamlı bir program veya ideoloji olarak değil, bir prensip, bir temel kuruluş felsefesi olan *istiklalcilik* bağlamında algılıyorlardı.³⁷ Bu bakış açısından Kemalizm, sosyalizme alternatif bir ideoloji olarak görünmediği için, çatışmayı gerektirir bir hasım olarak da değerlendirilmiyordu. Ama Kemalizmin, yani istiklalcilik felsefesinin Milli Demokratik Devrimcilik nezdinde sahip olduğu bu dokunulmazlığa karşın, onun rehberliğinde yapılan icraatlar bütünü olan Türk Devrimi'nin eleştirilecek yanlarının listesi kabarıktı. En baştan ele almak gerekirse, Kurtuluş Savaşı bile eleştiriden nasibini alıyor, sahip olduğu anti-emperyalist karakter sosyalist bilincin ürünü bir anti-emperyalist karakter olmadığı için eleştiriliyordu:

“ ‘Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı’ ve ‘bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı’ sözleri, ne sosyalist ideolojiye göre tam bir anti-emperyalist şiarıdır; ne de sosyalist anlamda anti-kapitalist şiar sayılabilir. Şayet, yurdumuzu işgal etmek, ulusumuzu imha etmek isteyen, emperyalist güçler değil de, bir başka şoven ulus (örneğin sırf Yunan ulusu) olsaydı, ulusu baskı altına almak isteyen feodal nitelikte bir devlet (örneğin sırf Çarlık Rusyası) olsaydı, ulusal kurtuluş savaşı gene aynı şekilde verilecekti ve o zaman bu savaş, ‘anti-emperyalist’ nitelikten yoksun bir ulusal kurtuluş savaşı olacaktı. Yani anti-emperyalist savaş ulusal kurtuluş savaşı kimliğine değil, ulusal kurtuluş savaşı anti-emperyalist savaş kimliğine bürünmüştür; ve mesele, genel olarak, emperyalizmle mücadele değil, ‘bizi mahvetmek isteyen’ düşmanla -ki bu düşman temelde emperyalizmdi- mücadele idi: emperyalizmi

³⁶ “Atatürk ve Atatürkçülük”, **Türk Solu**, sayı 1, 17 Kasım 1967, s. 3.

³⁷ **Mihri Belli ile Söyleşi III**, 26 Kasım 2007.

yeryüzünde yenmek mücadelesinin bir parçası değil 'hayatımızı ve istiklalimizi kurtarmak' mücadelesiydi.”³⁸

Kurtuluş Savaşı'nın sosyalist bir motivasyonun ürünü olmadığı saptaması tartışmasız isabetli olmakla beraber, bu nedenle getirilen eleştiri haksızdır. Bir kere emperyalizm karşıtlığı kimsenin tekelinde değildir, anti-emperyalist olmak illa sosyalist olmayı gerektirmez. Kurtuluş Savaşı milli güçlerin koalisyonu sayesinde, güçbirliği yapmaları sonucunda kazanılmıştı. Aralarında Türk Milletini esarete düşmekten kurtarmak motivasyonu ile seferber olan milliyetçiler olduğu gibi; din-iman gayretiyle, cihat düşüncesiyle, hatta emperyalizmin işgalini bir tür Haçlı Seferi olarak algılayarak müslümanların halifesini hristiyan Avrupalıların elinden kurtarmak niyetiyle Kurtuluş Savaşı'na katılanlar da vardı, ve hiç kuşkusuz bunların sayısı sosyalist bilinçle Kurtuluş Savaşını destekleyenlerden karşılaştırılmayacak kadar çoktu. Milli Demokratik Devrimcilere Kurtuluş Savaşı'nın milli sınırlar içinde kalmış olması yetmemekteydi, Kurtuluş Savaşı'nı yorumlayışı bu çerçevede şöyle devam ediyordu:

*“Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kıvılcımları, mazlum Asya ve Afrika ülkelerine sıçramıştır; fakat Türkiye, başlangıçta Asya ve Afrika'nın mazlum ülkelerinin desteğine ve 'beşeriyeti tahsile müteşebbis' kuvvetlerin yardımına kucak açmış olmasına rağmen, üzülen söyleyelim ki, savaş sırasında ve hemen sonra mazlum Asya ve Afrika ülkelerinde başlayan ulusal kurtuluş savaşlarına destek olmamıştır. Bu, Ulusal Kurtuluş Savaşının 'anti-emperyalist' niteliğinin sınırlarını tespit bakımından çok önemlidir... Nihai hedef olarak tekeli kapitalizme yönelmemiş bir savaş, kendi ulusal bağımsızlık mücadelesi sınırları içinde anti-emperyalist bir savaştır, fakat emperyalizme karşı yürütülen uluslararası mücadeleyle sıkı maddi manevi bağlar kurmadıkça, anti-emperyalist ideolojiden yoksun bir savaştır. Ulusal Kurtuluş Savaşımız, 'bizi mahvetmek isteyen' düşmanımızın emperyalist nitelikte olması dolayısıyla, sırf bu yüzden emperyalizme karşıdır...”*³⁹

Eğer bu yorumu esas alırsak, -kulağa tuhaf gelse de- Kurtuluş Savaşı'nın biraz da şans eseri olarak anti-emperyalist karakterde olduğunu söylemekten başka bir seçenek kalmaz. Milli Demokratik Devrimci hareketin Türk Devrimi

³⁸ Muzaffer Erdost, **Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm**, Sol yay., Ankara, 1969, s. 24.

³⁹ a.e., s. 24, 25.

algılamasında en olumlu yanı teşkil eden “Kurtuluş Savaşı’nın anti-emperyalist yönü” konusunda bile, teorik olarak bundan öte bir yakınlıktan bahsedilemez.

Sevim Belli, “*Biz bunları söyledik. Atmışlarda bunlar konuşuluyordu. Marks’tan örnek vererek, tarihi bir adım ileri götüren her hareketin tarihi değerini teslim etmek şeklinde, öyle söyledik. Ama bugün için artık Kemalizm geçerli ve çözüm getirici bir yöntem değildir diye de söyledik her zaman*”⁴⁰ diyerek Kurtuluş Savaşı’nın da ötesinde, Türk Devrimi’ni bütüncül şekilde ele alış tarzlarının, toplumun bir ileri aşamaya taşınmasını olumlamaktan ibaret olduğunu göstermektedir. Buna göre, emperyalizmle savaş dışında Milli Demokratik Devrimcilerin beğenisini cezbeden, saltanatın yıkılıp cumhuriyetin kurulması, ümmet toplumundan ulusa geçiş gibi gelişmelerdir. Ancak altının dikkatle çizilmesi gereken husus, bu takdirlerinin kölelik düzenine göre daha ileri bir aşama olan feodaliteye geçişi olumlamaktan farksız olduğudur, yoksa bizatihi Türk Devrimi’ni ve onun ideolojisi olan Kemalizm’i idealize etmek değildir.

Mihri Belli çizgisindeki Milli Demokratik Devrimci bakışına göre, saltanatın ve aşar vergisinin kaldırılması gibi yaşamsal olanlar dışındaki sosyal, kültürel, hukuksal devrimler, genel hatlarıyla yetersiz birer üst yapı devriminden ibarettir. Mihri Belli, devrim yıllarının canlı tanığı olmasının avantajını kullanarak, anekdotlarla desteklenmiş eleştiriler getirir:

“Edirne’de şapkayı ilk giyen babamdı; son giyen de ben. Henüz Selimiye’deki evdeydik. Evden çarşıya giderken Abacılarbaşı’nda, parkın ötesinde babamı başında hasır şapkayla gördüm. Bana gülünç geldi. Sinemada Şarlo’yu kovalayan irikiyim adama benziyordu. Daha ilk günden bana da bir kasket alınmıştı. Evde başıma geçirip aynada kendimi seyrediyordum. Ama sokağa çıkmaya cesaretim yoktu. Herkes bana gülecek sanıyordum. Polisler tanıdığından benim ortalıkta fesle dolaşmama ses çıkarmıyorlardı. Yoksul halktan biri olsam çoktan karakolu boylamıştım. Sonunda babama ‘Şehirde fesli bir o kaldı. Bir şey söyleyin’ diyorlar. Biz de ister istemez geçiriyoruz şapkayı başımıza ve ‘devrimin’ saflarına katılıyoruz. ...Batılılaşmaya kalkışan Edirne sosyetesinin nasıl gülünç durumlara düştüğünü

⁴⁰ Sevim Belli, eşi Mihri Belli ile gerçekleştirdiğimiz söyleşiye yer yer kendi düşünceleriyle ve anekdotlarıyla katılmaktan geri durmamıştır. **Mihri Belli ile Söyleşi III**, 26 Kasım 2007.

görmüyor değildik. Evde alay konusuydu bu. Reform denen şeylerin kofluğunu belli belirsiz sezmekten kaynaklanıyordu bu tutum.

*...Kıyafet devrimi denen şey yalnızca fesi, sarığı, çarşafı atmaktan ibaret değildi. Bütün bürokrasi milli bayramlarda ve balolarda İngiliz lordları gibi frak ya da smokin giymek zorundaydılar. Bir gün önce çarşafı, yüzü peçeli gezen eşleri, 1920'lerin Paris modası tuvaletlerle baloya gitmeli, erkeklerle dans etmeliydiler. Esnaf, genel olarak halk, 'devrimin' bu yanının dışında kaldı. Eşraf da öyle. Bürokrasinin alt katmanı, küçük memurların eşlerine tuvalet almaya, kendilerine frak, smoking diktirmeye güçleri yetmezdi. **Böylece 'devrim' ancak Kemalist bürokrasinin üst katmanlarınca eksiksiz benimsenebildi.***

*... Eğer Türkiye'yi 1920'lerde bir devrimci halk iktidarı yönetseydi, elbette ki o da yapısal altüst oluşu tamamlar nitelikte bazı üstyapı reformlarını gerçekleştirmek gereğini duyardı. Elbette kadını eşit haklara sahip vatandaş olarak üretime sokan bir devrim, çarşafı, peçeyi atmadan edemez. **Ancak Kemalist reformlar daha çok kendi ulusal kimliğinden utanma, ondan kopma, emperyalist Batı'ya özenme, onu taklit etme, ezilen Doğu halklarına sırtını çevirme, bu halklarla bağlarını koparma niteliğine büründü. Mustafa Kemal'in kalpağı atarak silindir şapka ve pelerinle görünmesi bir yanıyla bu anlamı taşır.**"⁴¹*

Mihri Belli'nin yukarıdaki satırlarına da girdiği gibi Milli Demokratik Devrimcilerde gözlemlenebilecek en belirgin duyarlılık, emperyalizmin şahsında tecelli ettiği Batı'ya karşı duydukları 'alerji'dir. Bu, rastlantısal değildir. İlham kaynağı Marksizm-Leninizm olan Milli Demokratik Devrimci hareket için Batı uygarlığı, artık sonu gelmekte olan bir üretim tarzının bir sonucu olması nedeniyle miadını doldurmuştu. Marksizm, tam da bu uygarlığa ve onu ortaya çıkaran üretim tarzı olan kapitalizme bir alternatif olarak sosyalizmi ve sosyalist bir toplum modelini sunuyordu. **Çağdaş uygarlık olarak Batı'yı gören Kemalizm'le, onu çağdışı gören MDD'ci görüşün çelişmesi kaçınılmazdı. Bu, gözden kaçırılmaması gereken bir kırılma noktasıdır.** Mihri Belli'nin Harf Devrimi'yle ilgili görüşleri de bu perspektiften bakınca daha anlamlı hale gelir. Mihri Belli eski yazıyla devam ederek de çağdaş olunabileceğini, Batıdan alfabe ithal etmekle çağdaş olmak arasında bir bağ kurulmasının yanlış olduğunu savunuyordu:

⁴¹ Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım**, cilt II, II. bsk., Doğan Kitap, 1999, İstanbul, s. 58-60.

“...1928 yazında Latin harfleri kabul edildiğinde biz ailece Bulgaristan’da yazlıktaydık. Birgün babam kente inmişti. Elinde Türk gazeteleriyle döndüğünde ‘Gazeteler yazıyor’ dedi, ‘yeni harfler kabul edilmiş. Birkaç yıla kadar Türkiye’de okuma yazma bilmeyen tek insan kalmayacak.’ Heyecanlıydı. ‘Gel sana beş dakikada öğreteyim’ dedi. Fransızca’dan Latin harflerinin yabancıısı değildim. ‘Yaz adını’ dedi. Yazdım. Bir iki cümle daha yazdırdı. Ufak tefek düzeltmeler yaptı. ‘İşte’ dedi, ‘Öğrendin. Bu kadar kolay, millet ümmilikten kurtuluyor artık.’ **O Kemalist kuşak içinde başkaca kavrayış sahibi olanlar bile, yazının kolaylığı ile okuryazar oranı arasında doğrudan doğruya bir bağlantı kurma yanılığısına düşebiliyordu. Oysa, dünyanın en zor yazılarından biri Japonca’ydı. Ama daha o yıllarda dünyada okuryazar oranı en yüksek olan ülke de Japonya’ydı. Üstelik yüzyılların emeğiyle oluşmuş bir kültür birikiminin, yazıya dökülüğü olan belge, kayıt ve kitapları bir sonraki kuşağın okuyamaması durumunun nasıl bir boşluk, nasıl başka cinsten ‘ümmilik’ meydana getireceğini düşünen yoktu.**”⁴²

Harf Devrimi’yle ilgili olarak yukarıdaki eleştiri, devrimci soldan çok, en uçta muhafazakar sağdan gelmesine alışık olunan bir eleştiridir. Türk Devrimi sayesinde gerçekleşen ve onun ideolojisi olan Kemalizm’de formüle olan değişim ve dönüşümü yüzeysel ve yetersiz bulan bir siyasi görüşün ideoloğunun getirdiği bu eleştirilerin, siyasi yelpazede kendine tam zıt uçta ve -Marksist algılamaya göre de- Kemalizm’in çok sağında yer alan tutucu görüşün eleştirileriyle örtüşür olması şaşırtıcıdır. Buna benzer dikkat çekici bir başka örnek, can alıcı bir diğer konu olan “din” ile ilgili olarak gösterilebilir. Mihri Belli Yunan iç savaşında yaralandıktan sonra tedavi için Bulgaristan’ın başkenti Sofya’ya gitmişti. İyileşme sürecinde Sofya’da gezintiler yaparken, ellerinde kitaplarla papazların güzel bir bahçe içinde gezindiğini görür. Akşam olunca komünist partisinin kilit noktalarındaki kişilerle papaz okulu konusunu konuşmaya başladığını aktarır:

“Bahsettim papaz okulundan. Ben ‘Yahu hala papaz okullarını kapamadınız mı?’ dedim. Sene 1947. Biri ‘Arkadaş’ dedi, ‘Biz Kemalist değiliz, biz komünistiz.’ İşte bizim dine yaklaşımımız öyledir. Yani dine karşı keskin mücadeleyi burjuvazi

---

⁴² a.e., s. 59.

*vermiştir. Bismark dine savaş açmıştır mesela. Evet, bizim din konusuna yaklaşımımız farklıdır.”*⁴³

Mihri Belli'nin Bulgar yoldaşlarının verdiği karşılığı pek beğenmiş olduğu anlaşılıyor. -Örtülü bir biçimde- Kemalizm'in dine karşı bir mücadele yürüttüğünü ima etmektedir. Komünist Bulgaristan'daki papaz okulunun karşılığı eğer Türkiye'de tekke ve zaviyelere karşılık geliyorsa, Mihri Belli'nin bunlara karşı Kemalizm'den farklı yaklaşımı nasıl tecelli ederdi sorusu akla gelmektedir. Türkiye'yi Kemalist iktidar yerine kendi deyişiyle “devrimci bir halk iktidarı” yönetseydi, tekke ve zaviyeleri açık mı bırakacaktı? Mihri Belli'nin bu konudaki eleştirisi gerçekten çok haksızdır. Yine de komünistlerin -pratikte Sovyetler Birliği'ndeki sert uygulamadan farklı olarak- dinin bir üstyapı kurumu olmasından hareketle, onunla mücadele etmenin havanda su dövmekten farksız olduğunu, zaten toplumdaki üretim ilişkilerinin değişmesiyle bazı sorunların kendiliğinden ortadan kalkacağını savundukları da bir gerçektir.

Milli Demokratik Devrimciliğe göre Türk Devrimi yarım kalmıştı. Kurtuluş Savaşı devrimin başarı kazanmış silahlı mücadele dönemi idi. Bundan alınan güçle feodal devlet yıkılmış, cumhuriyet kurulmuş; feodal devletin ideolojik kaynağı olan tarikat, tekke, vb. kapatılmış, yobaz sindirilmiş; ve yabancı sermaye sahibi işletmeler millileştirilmişti. Bunlar devrimin başarı hanesindeki artılardı. Ne var ki gelişen devrimler üretim ilişkilerinde değişiklik meydana getirmekten uzaktı, bir takım biçime dair konularla uğraşmış ve asıl konu olan üretim ilişkilerinde değişiklik yapılması konusuna eğilinmemişti:

*“Kemalist devrim, milli demokratik devrimi tamamlamadı, çünkü: 1) feodal mütegalibenin iktisadi kaynağını ve dayanağını teşkil eden büyük toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılması yolu tutulmadı; 2) emperyalizmin ayaklarını bastığı ihracat ve ithalat millileştirilmedi; 3) emperyalizm çağında milli burjuvazi yaratmaya gayret edilerek kapitalist kalkınma yolu tutuldu.”*⁴⁴

Temel konu topraktı. Kemalist rejimin yer yer niyetlendiği büyük toprak mülkiyetinin sınırlandırılması konusundaki motivasyonu, topraksız köylünün

---

⁴³ Mihri Belli, **Geleceğin Solu, Solun Geleceği**, Der. Metin Gülbay, Murat Ören, İstanbul, 1997, s. 64-65.

⁴⁴ Muzaffer Erdost, **Türkiye Üzerine Notlar**, Sol yay., Ankara, 1971, s. 15.

topraklandırılmasından ibaretti. Yoksa doğrudan “feodal mütegalibe” ve onun gücünün kaynağı olan büyük toprak mülkiyeti hedef alınmadı. Geriliğin asıl temelini inilmek yerine nispeten daha kolay bir hedef olan geriliğin görünür yüzü şeyhler ve dervişlerle uğraşıldı. Oysa Milli Demokratik Devrimcilik büyük toprak mülkiyetini lağvetmek yoluyla bir sınıf olarak feodal mütegalibeyi ortadan kaldırmayı ve böylece geriliğe yol açan alt yapıyı yıkmayı öngörüyordu. Kemalist devrimin ikinci temel yanlığı, ihracat-ithalatı tekelinde bulunduran gayri-müslim ticaret burjuvazisinin tasfiye ve yerine müslüman-Türk bir burjuvazinin ikame edilmesi yoluyla ülke ekonomisinin emperyalizmin boyunduruğundan kurtulacağı varsayımıydı. Oysa siyasal bağımsızlığın temeli olan ekonomik bağımsızlığı sağlamanın yegane yolu ithalat ve ihracatın özel sektörün elinden alınması ve millileştirilmesiydi:

“Mustafa Kemal Atatürk, kapitülasyonlardan sonra, ithalat ve ihracata aracılık eden ticaretin, yabancıların elinden alınmasını başlıca görevlerden biri saymıştı. Bu görüş, imparatorluğun yarı-sömürge haline gelmesinde önemli bir rol oynamış bulunan ve Türkiye'nin bağımsız bir ülke haline gelmesini çıkarlarına aykırı bulan gayri-müslim ticaret erbabına bakarak doğru sayılıyordu. Ama, emperyalizm, gerek emtia ihracı, gerek sermaye ihracı yoluyla ülkeyi sömürürken, içinde gayri-müslimler yerine müslüman Türklerden işbirlikçi bir ticaret burjuvazisi yaratabilirdi. Yani dış ticaretin yabancılardan ve özellikle gayri-müslim unsurlardan alınması, emperyalizm ülkeye ayaklarını basma ve ülke içinde yeni dayanak noktaları bulma imkanını ortadan kaldırmayacaktır. Bunu önlemenin yolu, ithalatın ve ihracatın millileştirilmesi idi, yani dış ticaretin, kökeni ne olursa olsun, özel ticaret erbabının elinden alınması idi. Ve köklü bir toprak reformuyla birlikte bu zorunlu ilk adımdan sonra, sosyalist kuruluşa yönelmekti. Emperyalizm çağında, özellikle sanayileşmemiş geri bir tarım ülkesinin hem kapitalist gelişmeye açık olması, hem de dünya kapitalizmi karşısında bağımsızlığını koruyabilmesi imkansızdı.”⁴⁵

Kurucusu olan Kemalist rejime karşı yeni müslüman-Türk burjuvazinin muhalefet etmesi zaten düşünülemezdi. Burjuvazinin Türk Devrimi'nin temelleriyle alenen çelişik bir pozisyona gelmesi ancak yurtdışından büyük ortaklar bulması ve komprador karakteri kazanıp bu yolla iyice palazlanmasıyla gerçekleşmişti. Büyük

---

⁴⁵ a.e., s. 15-16.

toprak sahipliğini temsil eden feodal mütegalibe de Atatürk'ün sağlığında rejimle genelde uyumlu bir görüntü içinde olmuş ve tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi içinde yer almıştı. Bu erken dönemde devrimci karakterdeki Cumhuriyet Halk Partisi üzerinde -özellikle toprak reformu konusunda- sağcı ve partinin devrimciliğini yavaşlatıcı bir etkileri oldu. Bu iki sınıfın da safını iyice belli etmesi çok partili siyasal hayata geçişle kendini gösterecekti. Milli Demokratik Devrimciler için Cumhuriyet Halk Partisi asker-sivil aydın zümrenin partisi iken Demokrat Parti ve onun devamı olan Adalet Partisi karşı-devrimin siyasal örgütleri olup, burjuvazinin ve toprak ağalarının sınıfsal özelemlerini ve çıkarlarını karşılıyorlardı. Türk Devrimi bağrında kendi sonunu hazırlayacak olan unsurları besleyip büyütmişti, ancak devrim yapıcılar bunun farkına varabilecek sosyalist bilinçten yoksun oldukları için bir önlem alamamışlardı.

Eylem ve icraat boyutundaki Kemalizm olarak nitelenebilecek olan Kurtuluş Savaşı'nı ve gelişen devrimleri böyle değerlendiren Mihri Belli çizgisindeki Milli Demokratik Devrimci hareketin, bir ideoloji olarak Kemalizm'e nasıl karşı tutumu neydi? Kemalizm Atatürk kaynaklı olduğuna göre, hareketin Atatürk'e bakışının sorgulanması Kemalizm hakkındaki yargılarına da ışık tutmaya yardımcı olabilir. Atatürk, Milli Demokratik Devrimcilere göre bağımsız bir siyasal figürdü ve buradan hareketle de Kemalizmin temel esprisi istiklalcilikti. Kemalizmin bu felsefi temeliyle özdeşim kurabiliyor ve sürekli olarak bunun üzerinden siyasal söylem üretiyorlardı. Atatürk'ten sonra başka bir Atatürkçülük icat edildiğini ve gerçek Atatürkçülükle (Kemalizm) asla bağdaşmayacak biçimde Türkiye'nin ABD'nin bir uydusuna dönüştürüldüğünü savunuyorlardı.⁴⁶

Milli Demokratik Devrimciliğe göre Kemalizm, Türkiye'ye özgü küçük burjuva radikalizminin ideolojisiydi. Türkiye'deki şehir ve köy küçük burjuvazisinin, küçük burjuva kökenli asker sivil aydın zümrenin toplumsal özelemlerini ifade eden akımdı.⁴⁷ Türkiye'ye özgü tarihsel koşulların biçimlendirmesiyle doğmuştu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna Osmanlı Devleti'nin bağrında filizlenen ulusal ideolojiyle donanmış asker-sivil aydın zümre önderlik etmişti. Feodal bir devlet olan, ancak askeri olarak merkezileşmiş Osmanlı İmparatorluğu, bünyesindeki farklı milletlerde gelişen ulusal hareketlerle dağılma

⁴⁶ Mihri Belli ile Söyleşi III, 26 Kasım 2007.

⁴⁷ Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi 1961-1971**, Emekçi yay., İstanbul, 1977, s. 149.

sürecine girdiğinde, acılı sürecin en yakın tanığı olan asker-sivil aydın zümre arasında, gelişmelere bir tepki ve tek çıkar yol olarak bir ulusal devlet ideolojisi kaçınılmaz olarak kabul gördü. Ulusal devlet ideolojisi feodal değil, kapitalist bir toplum düzenine karşılık gelen bir ideolojydi. Marksizm-Leninizm’in temel kaynaklarına göre, din nasıl feodal toplum düzeninin ideolojisi ise, ulusal devlet ideolojisi de kapitalist bir toplum düzeninin ideolojisiydi:

*“Feodalizmin tasfiyesi ve kapitalizmin gelişmesi süreci, aynı zamanda insanların uluslar halinde teşekkülü sürecidir.”*⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde, feodal merkezileşmeyi sağlayan tımar sisteminin geçerliliğini yitirmesi sonucunda, diğer bir deyişle feodal üretim ilişkilerinin merkezi niteliğinin zayıflaması ile küçük tarım işletmelerinin önemli bir kısmı serbest hale geldi. Kentlerde lonca törelerinden sıyrılmış, gerçek anlamda kar amaçlı iş yapan küçük burjuva işletmeciliği görülmeye başladı. Yani hem kırsalda hem de kentte sermaye birikimine dönük, kapitalist bir gelişme ve sınıflaşma başgösterdi. Bu küçük burjuva sınıfının, milli sınırlar içinde yabancı sermayenin rekabetine tahammülü yoktu. İşte asker-sivil aydın zümrenin taşıyıcılığını yaptığı ulusal devlet ideolojisi, böyle bir ortamda, çıkarları kapitülasyonlara ve işgal marifetiyle pazarın yabancılara bırakılmasına kesin ters olan küçük burjuva sınıfının gereksinimleriyle örtüşmesi sayesinde kendine vücut bulmuştu.⁴⁹ Yoksa bir ideolojinin varlığı tek başına olarak bir Ulusal Kurtuluş Savaşı ve yeni bir devlet düzeni ortaya çıkarmaz. Milli Demokratik Devrimcilik işte bu nedenle, asker-sivil aydın zümrenin sonradan “Kemalizm” olarak formüle edilecek olan ulusal devlet ideolojisini, küçük burjuva sınıfının ideolojisi olarak değerlendirir. Uygulama da doğrusu bu görüşü destekler yönde gerçekleşmişti. Kemalizm’in devletçiliği, Türkiye’de “kapitalizmin süt analığını” yapmıştı.⁵⁰ Oysa artık bu yolla kalkınmak imkansızdı, tren kalkmıştı ve bu trene son olarak Japonya yetişip binebilmişti. Son planda proleter devrimci bir ideoloji olan Milli Demokratik Devrimciliğin, bu durumu (teorik olarak) onaylaması asla düşünülemez:

⁴⁸ Joseph Stalin, **Marksizm ve Milli Mesele**, çev. M. Kabagil, Sol yay., Ankara, 1967, s. 22.

⁴⁹ Türkiye’de ulusal devlet ideolojisinin ortaya çıkış süreciyle ilgili ayrıntılı MDD görüşü için bkz. Muzaffer Erdost, **a.g.e.**

⁵⁰ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 16. bsk., Remzi yay., İstanbul, 2004, s. 82.

“Türkiye’yi yönetenlerin ideolojisi kesinlikle Batılılaşma adıyla... Tabii Sovyetlerle ittifak bir zorunluluktur. Bu bir zorunluluktur. Fakat ilk fırsatta Batıya yöneldiler, Türkiye’de bir milli burjuvazi yaratarak çağdaş uygarlık düzeyi dedikleri, yani Batı: İngiltere, Fransa, vs. örneği göz önündeydi, oraya ulaştırma amacını güttüler. Yani kapitalist kalkınma yoluyla gelişmiş bir ülke durumuna yükseltmek Türkiye’yi. Oysa treni kaçırmışlardı. Bu çağda, emperyalizmin bu aşamasında bu olmazdı. Trene son atlayan Japonya’dır. Almanya biraz daha önce atlamıştır. Geçen yüzyıl oldu bu iş. Bu çağda kalkıp da kapitalist yoldan gelişip de, böyle gelişmiş ülke durumuna gelen bir ülke misali yok. Olan, işbirlikçi, tekellerle işbirliği halinde bir sermayenin egemenliği idi. Milli burjuvazi diye üretmek istedikleri güç, kısa zamanda tekellerle işbirliğinin daha karlı olduğunu gördü. Ve milli niteliğini yitirdi. Ve bu şekilde Türkiye’yi bugünkü durumuna getirdiler. Şimdi ideoloji budur, ideolojinin kökeninde yatan budur.”⁵¹ diyerek Mihri Belli bugünkü sorunlarımızın temelinde cumhuriyetin erken dönemindeki kalkınma yolu tercihinin yattığını ima ederek, “ideoloji” sözcüğüyle örtük bir şekilde Kemalizm’in bu yanına itirazını dile getirmekteydi.

Teorinin tek başına belirleyici olmadığı, yalnızca meselenin bir yanı olduğu göz ardı edilmemelidir. Aynı ideolojiye sahip kişilerin, kesimlerin veya devletlerin çıkarlarının çatışması durumunda düşmanca tutum içine girdikleri, farklı görüşlere sahip olanların da çıkarları söz konusu olduğunda yakınlaşabildikleri sayısız örnekle desteklenen bir gerçektir. Teoriden başka parametreler, söz gelimi asker-sivil aydın zümrenin şimşeklerini çekmemek, hatta mümkünse desteklerini elde etmek gibi pratik yararlar da, yani ideolojik değil politik-taktik nedenler de bu zümrenin ideolojisi olan Kemalizm’le iyi geçinmeyi zorunlu kılmış olabilir. Mihri Belli’nin aşağıdaki sözlerini bu bağlamda değerlendirmek yerinde olur:

“Kim bugün, Kemalizm kolundan gelen devrimcilerle sosyalizm kolundan gelen devrimciler arasında güçbirliğini baltalayacak bir davranışta bulunuyorsa, o, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, emperyalizmin ve vatan satıcılarının ekmeğine yağ sürmektedir.”⁵²

⁵¹ **Mihri Belli İle ‘İnsanlar Tanıdım’ Üzerine**, Tarih Sohbetleri Dizisi II, TÜSTAV, İstanbul, 2000, s. 45.

⁵² Mihri Belli, **Milli Demokratik Devrim**, Aydınlık yay., Ankara, 1970, s. 65.

İster şirin görünme çabası diyelim ister denge politikası, veya içtenlikle küçük burjuva radikalleri olan Kemalistleri (Milli Demokratik) devrimin saflarına çekme gayreti, bunun yürümeyeceği gerçeği çok geçmeden en acı bir şekilde Mihri Belli çizgisindeki Milli Demokratik Devrimcilerin yüzüne çarpıldı. 1968 yazında Altıncı Filo'yu protesto eylemleri sonucunda, ama daha da net olarak 15-16 Haziran 1970 işçi eylemi sırasında ortaya çıkan tablo, Ordu'nun hiç de Milli Demokratik Devrimcilerin hayalini kurduğu Devrimci Güçbirliği (DEV-GÜÇ) cephesi içinde olmadığını sinyallerini vermişti. 12 Mart ise, ilerici bir Ordu darbesi beklentisi içindekiler için 27 Mayıs'tan sonra daldıkları tatlı uykudan uyanma vakti olmuştur.

3. Milli Demokratik Devrimci Hareketin Bölünmesi

Mihri Belli, Sol adına tarihi bir fırsata, kritik eşişe karşılık gelen bir ortamın egemen olduğu 1969'a, 12 Mart sonrasının penceresinden dönüp bakarak siyasi mücadelelerine şöyle bir özeleştiri getiriyordu:

*“Burada legal partiyi kurma işinde gecikmemizi de hata olarak zikretmek gerekir. Bu partiyi kurma yolunda somut adımlar atmamız 1970 yılının sonbaharına rastlar. Oysa bu yolda kararlı olarak harekete geçmenin zamanı, Yargıtay'ın Milli Demokratik Devrimi savunmanın suç olmadığını belirten kararından hemen sonra, hukuki engelin kalktığı 1969 yılı ikinci yarısındaydı.”*⁵³

Mihri Belli, proleter devrimcilerin henüz birlik içinde olduğu bu dönemde bir legal parti kurulabilmiş olsaydı, saflarındaki bölünmenin yaşanmayacağı düşüncesindedir. Onun legal partiden beklentisi, seçimler yoluyla iktidara aday olmak değil, olası bir kapatma girişimine karşı demokrasi mücadelesi vererek hareketin birliğini sürdürmekten ibaretti. Ancak olmadı, devrimci militan gençlik büyük bir hızla radikalleşti. Hem bu radikalleşmede hem de Milli Demokratik Devrimci hareketteki bölünmede etki-tepki kuralı rol oynamıştır. 1960'ların sonlarına doğru kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan anarşi ortamında devrimci militan gençliğin kendini savunma zorunluluğu hissetmesi kaçınılmazdı.⁵⁴

⁵³ Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi 1961-1971**, Emekçi yay., İstanbul, 1977, s. 77.

⁵⁴ Devrimciler anarşinin nedeni olarak 'karşı-devrim'in paralı tetikçilerini gösterirler, ancak bu konuda kendilerinin de masum olduğu söylemek kolay değildir. Devrimci militanların da üniversite işgalleri, boykotlar, devletin kolluk güçleriyle çatışmalar, yabancı diplomatlara yönelik saldırılar, banka soygunları ...vb uzayıp giden bir sabıka dosyası vardır ve bunların nefsi müdafaa ile hiç ilgisi yoktur.

Kendilerini savunurken de, bir çatı savunma örgütü şemsiyesi altında değil; ayrı ayrı, mahalli, birbirinden bağımsız birimler halinde faaliyet gösterdiler. Bu durum, birim sayısınınca özerk hizip eğilimini körükledi.⁵⁵ Bu, Mihri Belli'nin gençlik üzerindeki kontrolünü zayıflatıcı bir etkendi. Nefsi müdafaa olduğu savunulan silahlı örgütlenmeler kısa sürede nitelik değiştirdi. Çok değil, birkaç yıl önce Türkiye İşçi Partisi'ni pasif bulup Milli Demokratik Devrimci çizgiye kayan gençlik, şimdi onu da aşıyor ve Mihri Belli'nin hiç onaylamadığı bir şekilde devrimci silahlı mücadeleye girişiyordu, namlular artık devlete çevrilmişti. Mihri Belli ise, faşist saldırılara karşı nefsi müdafaa için silaha başvurmayla devrim için silahlı kalkışmayı birbirinden ayırıyor, ve ikincisi için Türkiye'de gerekli şartların mevcut olmadığını savunuyordu:

“Silahlı devrimci savaş, devlet iktidarını silah zoruyla almayı ve devrimi hedef tutan savaştır. Oysa bizim sözünü ettiğimiz şey, hareketin güvenliğini sağlamak amacıyla, kendini kiralık katillere karşı savunması durumu, hiç de öyle iddialı birşey değildir. Tıpkı jandarmadan umudunu kesen köylünün eşkiyaya karşı köyü savunma işini kendisinin ele alması gibi bir şey. İşbirlikçi bir iktidarın, siyasi cinayetlere göz yumarak, ya da dolaylı yoldan kışkırtarak, can güvenliğini kendisinin baltaladığı bir ortamda, devrimcilerin canlarını korumak için bazı tedbirlere başvurmalarını, soldan merkeze kadar, her vatansever, her dürüst kimse anlar ve olumlu karşılar. Ve bu yüzden hareketimiz, toplumun orta katmanlarını ürkütmüş, karşı-devrimin kucağına itmiş ve dolayısıyla kendini tecrit etmiş olmaz.”⁵⁶

“Tarih bize o orta sınıfların hayırhah tutumu olmadan, köylülüğün ittifakı olmadan devrim için elverişli şartların gerçekleşemeyeceğini gösteriyor.”⁵⁷

Marksist Sol'daki bölünmede ideoloji ikinci plandadır demek yanlış olmaz. Yani önce çeşitli nedenlerden dolayı bölünmenin altyapısı, zemini oluşuyor, gruplaşmalar meydana geliyor ve son aşamada fiili duruma bir ideolojik kılıf bulmak gerekiyordu. Örneğin Mihri Belli, Doğu Perinçek ve arkadaşları için, “...Bütün bunlar iyi hoştu ama önemli bir eksikleri vardı. Sosyal kökenleri yüzünden olacak, hareket içindeki halk çoğunluklarıyla yoldaşlık bağları kurmada pek başarılı değildiler. Dünyaları ayrıydı... Elbette ki hareket içindeki yer alanların hepsi aynı

⁵⁵ Mihri Belli, **a.g.e.**, s. 69.

⁵⁶ **a.e.**, s. 69-70.

⁵⁷ **a.e.**, s. 117-118.

kalıptan çıkma olamazdı, olmamalıydı. Sürtüşmelerin ayrılmalara kadar vardırılmaması için epey gayret sarfettim.”⁵⁸ ve “Bu gençler çoğunlukla burjuva kökenden gelme aydınlardı. Bu sıfatları bir yandan, TİP yönetiminin temsil ettiği oportünizmden uzaklaşarak saflarımıza gelmeleri bir hayli geç, ancak bu oportünizmin ideolojik bozguna uğratılmasından sonra olması öte yandan, devrimci gençliğin militan kadrosu ile kaynaşmalarına engel oldu.”⁵⁹ diye yazmaktaydı. Mihri Belli’ye yönelttiğimiz “öyleyse sizden kopmalarının nedeni ideolojik bir ayrılık değil miydi” sorusuna aldığımız yanıt, kopmadan sonra Perinçek ve çevresinin Maocu oldukları biçimindedir. Sevim Belli kopuşu insani zaafılara indirgeyerek açıklar ki, bunun da dikkate alınması gerekir:

“Esas o değil. Bir dakika müsaade eder misiniz? Bunlar Denizlerle senin favörlerini paylaşamadılar. İlla Denizleri değil de bizi tut, bizi yükselt diye... Mihri’de buna yanaşmadı. Günlerce geldiler gittiler, bu tartışma uzun sürdü, bizim evimizde gerçekleşti. İşte Denizler şöyle yapıyorlar böyle yapıyorlar filan... Haklı yanları olabilir, Denizler o zaman eylemciliğe eğilim göstermeye başlamışlardı. Mihri de Doğulara (Doğu Perinçek ve arkadaşlarına) “kalem efendisisiniz siz” filan dedi. Buradan giderek tartışmanın bir yerinde “eee” filan diye... Olur öyle şeyler biliyorsunuz. Öyle kopuş oldu. Koptuktan sonra bizim birtakım günahlarımızı kusurlarımızı görmeye başladılar. Ve ondan sonra Pekin Review’un abonesi oldular. Ve oradan Maoculuğu öğrendiler, benimsediler.”⁶⁰

Ekim 1969’da toplanan Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun Dev-Genç’e dönüştüğü kongresinde su yüzüne çıkan farklılıklar, 1970 Ocağında, Doğu Perinçek ve arkadaşlarının Aydınlık Sosyalist Dergi’den ayrılarak, kendi “Aydınlık”larını, *Proleter Devrimci Aydınlık*’ı (PDA) çıkarmaya başlamasıyla geri dönüşü olmayan bir noktaya vardı. Bu, Milli Demokratik Devrimci hareket saflarındaki parçalanmanın ilk somut dışavurumuydu.

1970 sonbaharı da Milli Demokratik Devrimci hareket için ayrı bir dönüm noktası olmuştu. Türkiye Komünist Partisi merkez komitesi üyeliği yapmış, yıllarını hapisanelerde geçirmiş Mihri Belli legal parti için bastırırken; gençlik kesimi

⁵⁸ Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım** cilt II, II. bsk., Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 105.

⁵⁹ Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi 1961-1971** Emekçi yay., İstanbul, 1977, s. 114.

⁶⁰ Bu sözler, söyleşi sırasında söze giren Sevim Belli’ye aittir.
Mihri Belli ile Söyleşi III, 26 Kasım 2007.

bambaşka bir yönde, illegalite yönünde kontrolsüz biçimde doludizgin ilerliyordu. Kopma 29-30 Ekim 1970’de toplanan “Proleter Devrimci Kurultayı”nda gerçekleşti. Dev-Genç’in Ankara kolu önce Mihri Belli’ye bağlı isimlerin Kurultay’ın Divan Başkanlığı için önerdiği Hikmet Kıvılcımlı adına karşı çıktılar.⁶¹ Bu, Mihri Belli’nin önderliğine ve legal parti girişimine karşı takınılacak olan olumsuz tavrın bir sinyali gibiydi. Gerçekten de muhalif grubun sözcülerinin yaptıkları konuşmalarda *Aydınlık*’ın yanında Ankara Dev-Genç merkezinin yayımladığı *Kurtuluş Dergisi*’ni Milli Demokratik Devrimci hareketin merkezi olarak göstermeleri bu anlama geliyordu.⁶² Mihri Belli’nin tavrı ise inceldiği yerden kopsun tutumu olarak betimlenebilir: “*Biz yolumuzda yürürüz, gelen gelir gelmeyen gelmez.*”⁶³

Ancak gelmediler, Kurultay’dan kısa bir süre sonra *Kurtuluş Dergisi*’nde *Aydınlık’a Açık Mektup*’u yayımlayan Mahir Çayan ve arkadaşlarının ağır eleştirileri, köprülerin atılması anlamına geliyordu. Kısa bir süre öncesine kadar Mihri Belli’nin dizinin dibindeki gençlik, Deniz Gezmiş’lerin Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Mahir Çayan’ların Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) ile sansasyonel silahlı eylemlere yönelmişti.

Genç kuşak büyük bir stratejik hata işlenmiş, Mihri Belli’nin kaygısı gerçek olmuş ve gerçekten de çok kısa bir süre önce popüleritesi tavan yapmış olan proleter devrimciler, yasadışı silahlı eylemleri yüzünden ‘öcü’ muamelesi görmeye başlamışlardı. Arka arkaya gelen banka soygunları⁶⁴, dört Amerikan askerinin kaçırılması, İsrail’in İstanbul Başkonsolosu’nun kaçırılması ve öldürülmesi gibi eylemler, eylemcilerini toplumdaki soyutlamaktan başka bir işe yaramamıştır. Toplumdan izole olmuş bir avuç militan olarak özledikleri devrimi gerçekleştireceklerine inanmalarının, kendilerine duydukları aşırı güvenden ve Türkiye’yi yanlış tanımlarından doğan bir romantizmden başka bir açıklaması olabileceğini sanmıyoruz. Zaten tecrübeli Mihri Belli de -çok yerinde olarak- bu tür eylemlerin akılcılıktan uzaklığını göstermek için “gerilla romantizmi” ifadesini

---

⁶¹ Hikmet Kıvılcımlı (1902 - 1971) Türk Marksist Solu içinde halen takipçileri olan çok önemli bir figürdür. Bu bölümde adına daha önce iki kez, *Devrim Zorlaması*, *Demokratik Zorlama* ve *Eski Tüfek* konuları geçerken değinilmişti.

⁶² Mihri Belli, **a.g.e.**, s. 18-19.

⁶³ **a.e.**, s. 20.

⁶⁴ 11 Ocak 1971’de İş Bankası Emek şubesinin Deniz Gezmiş grubu –THKO-, 12 Şubat’ta da Ziraat Bankası Küçük Esat şubesinin Mahir Çayan grubu – THKP-C – tarafından soyulması.

kullanmıştı.⁶⁵ Goşizme sürüklenen bu militan gençlik gruplar içinde, PDA önderliğini revizyonist bularak daha da sola savrulan ve 12 Mart sonrasında Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist'i (TKP/M-L) kuran İbrahim Kaypakkaya kliğinin de önemli bir yeri vardır.⁶⁶

Hareketin gençlik kesiminin sonunda Mihri Belli'yi bile sağcı görmelerine neden olacak kadar savrulmalarında, son derece gevşek örgütsel yapı ve yatay hiyerarşinin önemli bir etken olduğu düşünölmelidir. Milli Demokratik Devrimci harekette bir örgüt disiplini olmadığından, sivrilip yükselmenin, konum ve prestij elde etmenin biricik yolu olarak daha keskin, daha radikal söylemlere ve eylemlere yönelmek kalmaktaydı. 12 Mart öncesinin Türkiye'sinde militan gençliğin farkında olmadığı, oysa güngörmüş eski tüfeklerin çok iyi bildiği bir gerçek Türkiye'nin üniversite kampüslerinden ibaret olmadığıydı. Üniversite çevrelerindeki ortamı görerek birçok genç “*altı aya kadar olur mu bu iş?*” havasına giriyor, devrimin sandıkları gibi kolay olmayacağı kendilerine anlatıldığında ise aceleci bir ruh haliyle “*kim bekleyecek bir-iki sene*” diyerek gerçekçi olmayan bir tutum takınıyorlardı.⁶⁷ Milli Demokratik Devrimci saflardaki bu bölünmenin ve eylem keyfililiğinin ödettiği bedel ağır oldu. Deniz Gezmiş idam edildi, Mahir Çayan ise güvenlik güçleri ile girdiği çatışma sonucunda öldüröldü. Dağa çıkan İbrahim Kaypakkaya'nın akıbeti de farklı olmadı. Eski tüfeklere ise (Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı) Türkiye'den kaçmaktan başka seçenek kalmadı. Kıvılcımlı bir daha geri dönemedi ve yurtdışında öldü.

4. Mihri Belli Çizgisinden Kopan Grupların Türk Devrimi'ne Bakışı

İkincil bir neden olmakla birlikte, Mihri Belli'nin önderliğindeki Milli Demokratik Devrimci hareketten kopuşlarda ideolojik anlaşmazlıklar da rol oynamıştı. Ayrılanların gerekçelerinden biri de Mihri Belli çizgisinin adeta proleter

---

⁶⁵ a.e., s. 72.

⁶⁶ Goşizm: Fransızca “*solculuk*” anlamına gelen kelimenin okunuşunun Türkçe yazılışı. Spesifik olarak “*sol sapma*” anlamında kullanılan, küçültücü anlamdaki “*keskin solculuk*”a verilen ad. Koşullardan yararlanmasını bilmeyen, fırsatları değerlendirmeyen bir solculuk tarzı olup, bizzat Lenin tarafından “*Sol Komünizm – Bir Çocukluk Hastalığı*” adlı eserinde yerilmiştir.

Bkz. Aclan Sayılğan, **Ansiklopedik Marksist Sözlük**, III. bsk., Otağ yay., İstanbul, 1976, s. 89.

⁶⁷ **Mihri Belli ile Söyleşi III**, 26 Kasım 2007.

devrimcilikle çelişircesine Kemalizme ve Kemalistlere karşı takındığı aşırı hayırhah tutum olmuştur.

Milli Demokratik Devrimciler seçime, parlamenterizme hiç itibar etmemişlerdi. Milli Demokratik Devrimin gerçekleşmesi için son planda ilerici bir askeri darbeye bel bağlanmıştı.⁶⁸ “Ordu-gençlik elele, tam bağımsız Türkiye”, Milli Demokratik Devrimcilerin pankartları süsleyen, toplantı ve gösterilerde atılan en revaçta sloganlarındandı. Yol böyle olunca başlıca ‘yoldaş’ da kendiliğinden asker-sivil aydın zümre oluyordu. Bu zümrenin Milli Demokratik Devrimin gerçekleşmesinde objektif çıkarı olduğu savı, savunucularının düşündüğü kadar gerçeği yansıtmıyor olabilir. Şöyle ki, Kemalizm bu zümrenin yalnız ideolojisi değil, Türkiye’deki örtük iktidarının da meşruiyet kaynağıydı.⁶⁹ Milli Demokratik Devrim son planda sosyalizm istikametinde bir yöneliş olduğuna göre, Kemalizm’in devre dışı kalması bir aşamadan sonra kaçınılmaz olacaktı. Asker-sivil aydın zümrenin bundan hoşnut olması ve devlet iktidarını proleter devrimcilerle paylaşması düşünülemezdi. Bu eşyanın doğasına aykırıdır. Hangi nedenden dolayı asker-sivil bürokrasinin kendileriyle beraber komprador burjuvaziye karşı mücadele edeceğini düşündükleri sorusuna Mihri Belli’nin verdiği karşılık “*güçlenmekte olan sınıflar onlar olduğu için*” biçimindedir.⁷⁰ Yani asker-sivil aydın zümre, bu sınıflar güçlendikçe geriliyor ve mevzi kaybediyordu, dolayısıyla bunlara karşı 27 Mayıs’ta olduğu gibi harekete geçmesi kaçınılmazdı.⁷¹ Bu basit akıl yürütmeye bile kitleleşememiş ve gerçekte güçsüz (güçsüzlükleri 12 Mart’ta açıkça ortaya çıkacaktı) durumdaki proleter devrimcilerin yeri yoktur. Asker-sivil aydın zümre neden denge unsuru olamayacak bir grubu eşit bir muhatap olarak kabul etsin ve

⁶⁸ 12 Mart sonrasına ait bir gelişme olarak konumuz dışına taşsa da, parlamenterizme ve seçimlere bakışı bağlamında Mihri Belli’nin TEP’i (Türkiye Emek Partisi) kurmasına değinelim. Rasih Nuri İleri, Mihri Belli’nin “*Bu şartlar sürdükçe Türkiye halkının iradesi seçimle tecelli edemez*” yargısı ile TEP’in kurulması arasındaki çelişkiyi “*1973 seçimlerinden sonra TEP’i kuran Mihri Belli bu yargısını da tam olarak değiştirmiş, hatta Filipin demokrasiciliğinin seçimsel yolla yok olabileceğini ilan etmiştir*” biçiminde yorumlamıştır.

Rasih Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 1050.

⁶⁹ Süleyman Demirel’in Adalet Partisi siyasi iktidarı temsil ediyordu, bir de Türkiye’ye özgü şartların ürünü olan devlet iktidarı vardı ki bu devlet iktidarı özellikle 1961 Anayasası’nın tesis ettiği yüksek yargı organları eliyle, son planda ise askeri güç tehdidiyle siyasi iktidarın egemenlik alanını kısıtlayabiliyordu.

⁷⁰ **Mihri Belli ile Söyleşi II**, 21 Ağustos 2007.

⁷¹ Mihri Belli’ye göre, Atatürkçü bürokrasinin eseri olan Anayasa Mahkemesi, Danıştay, özerk üniversite, TRT gibi kurumların varlık nedeni, işbirlikçi sermayenin ve feodal mütegalibenin egemenliği altındaki parlamentonun ve hükümetlerin yetkilerini kısıtlamaktır. Bkz. Mihri Belli, **a.g.e.**, s. 120.

aslında bambaşka bir yolun yolcusu olduğu aşikar olanlarla yoldaşlık etsin ki? Aradaki ilişki olsa olsa güçlünün zayıfı, yani asker-sivil aydın zümrenin Milli Demokratik Devrimcileri kullanması biçiminde gerçekleşebilirdi. Bütün bunlar ideolojik olarak yeterlik göstermeye başlayıp Mihri Belli'nin kanaat önderliğine gereksinimi kalmayan ve gitgide kendine güveni artarak radikalleşen militan gençlik kesiminin gözünden kaçmış değildi.

a. Proleter Devrimci Aydınlik (PDA) Kliğinin Türk Devrimi Algılaması

1970 Ocak ayında Mihri Belli'den koparak kendi yayın organları olan Proleter Devrimci Aydınlik'ı (PDA) çıkarmaya başlayan Doğu Perinçek ve çevresi yine aynı adla, yani Proleter Devrimci Aydınlikçılar olarak adlandırılır. Yasadışı Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'ni (TİİKP) kurmuşlar ve Maocu bir yörüngeye yerleşmişlerdi. Mihri Belli, bu grubun Maoculuğunu bağınaz derecede bir Maoculuk olarak niteler, örnek olarak da işi “*Mao Türkiye'nin de başkanıdır*” demeye kadar vardırımlarını gösterir.⁷² Bu ideolojiyi benimsemi biçimlerinin sağlıksızlığına işaret ederken,

*“PDA'cıların bazı zikzaklardan sonra Maoculukta karar kılmaları nedendir? Sosyal kökenleri ve durumları bakımından Maoculuğun çekici gelmesi yanında bir sebep de, bunların ayrı bir grup olarak çıktığı günlerde, özellikle üniversite çevrelerinde Pekin çizgisine eğilimin yaygın olduğudur. ...Bağınaz Maocu bir çizgiyi izlemekle etkili olmaları daha kolay olacaktı. Onlar da modaya uydular”*⁷³ eleştirisini getirir. Ancak Proleter Devrimci Aydınlikçılar bir bütün olarak Maocu devrim stratejisine uygun bir pratiğe girmedi ve bunlar da kendi içlerinde bölündüler. TİİKP'nin Doğu Anadolu bölge sorumlusu İbrahim Kaypakkaya ve çevresi Doğu Perinçek yönetimini pasifistlikle ve revizyonistlikle suçlayıp Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist'i (TKP-ML) kurdu ve kırsalda silahlı mücadele yolunu seçti.⁷⁴

Türk Devrimi'ne karşı hayırhah bir tutum içindeki Mihri Belli çizgisinden ilk kopan grup olan PDA'cıların, Türk Devrimi hakkındaki farklı ideolojik

---

⁷² a.e., s. 115.

⁷³ a.e., s. 114.

⁷⁴ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt VIII, İletişim yay., İstanbul, 1983, s. 1204.

konuşlanışlarını ortaya koymaları uzun sürmedi. Mihri Belli'den farklı düşüncelerini kamuoyuna duyurmaya ve Kemalizm'e yaslanmadan siyaset üretmeye başladılar. Bu yeni durum Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Cihat Baban'ın da dikkatinden kaçmamıştı ve "Günden Güne" adlı köşesinde konuyu şöylece ele almıştı:

*"Sol cephedeki Aydınlık dergisi mensupları arasında fikir ve eylem anlaşmazlığı yüzünden bir bölünme olduğu ve bir grubun Aydınlık dergisinden ayrılarak Proleter Devrimci Aydınlık dergisini çıkarmaya başladığını okuduk. ...Bu kimseler artık hiç çekinmeden, ağızlarında gevelenen bir takım sözleri erkekçe ortaya koymuşlardır. ...Bu Marksist arkadaşlara çok teşekkür ederiz ki, Atatürk devrimciliği kavramı üzerindeki karanlığı da ve o yobazlığı da kaldırmışlardır. Bir sürü solcu oportünist de sola bilinçli insan kazandırmanın namuslu yolundan ayrılarak Marksizm devrimciliği ile Atatürk devrimciliğini bilerek birbirine karıştırmışlar, Atatürk'ü Marksizmin oltasında yem olarak kullanmak istemişlerdi. ...Görülüyor ki artık Türkiye'de evelme gevelme devri geçmiş... Hukuken olmasa bile fiilen Türkiye'de komünist düşünce kendisini açıklamış ve artık Atatürk'ü ve onun devrimlerini kendilerine siper etme ihtiyacından da kurtulmuşa benzemektedir."*⁷⁵

Bu değerlendirmeye PDA'da bir cevap yayımlandı. Derginin kurumsal kimliğinin ön plana çıkarılarak Proleter Devrimci Aydınlık imzasıyla yayımlanan yazıda devrimci mücadelenin "Atatürkçülük" kisvesi altında emperyalizme hizmet edenlerin maskesini her geçen gün düşürdüğü iddia edilmiş ve Milli Kurtuluş Mücadelesinin devrimcilere karşı düşmanlık politikasıyla değil, dünya proleter devrimci hareketi ile dostluk içinde yürütülebileceği belirtilmişti. Yani Milli Kurtuluşçuluk yapmak için yerel sınırlar dışında daha geniş bir resmin bir parçası olmak gerektiği savunuluyordu. Bu noktada Atatürk yine rol-model olarak gösterilmiş ve onun önderliğini yaptığı Kurtuluş mücadelesini dünya proleter devrimci hareketiyle dayanışma içinde yürüttüğü ileri sürülmüştü.⁷⁶ Bu noktada bir not olarak şunu düşmek uygun olur: Atatürk'ü Kurtuluş Savaşı döneminde Sovyetler ile işbirliğine iten neden, içinde bulunulan bir zorunluluk halidir ve Kurtuluş Savaşı sonrasında da Sovyetlerle sürdürülen iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri daha genel bir politikanın, yani "yurtta sulh cihanda sulh" politikasının bir parçasıdır. Atatürk

⁷⁵ Cihat Baban, "Teşekkür Borçluyuz", **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1970, s. 2.

⁷⁶ **Proleter Devrimci Aydınlık**, sayı 17, Mart 1970.

siyaseti içinde proleter devrimciliğe dönük pragmatik nedenler ötesinde bir sempati aramak veya bunu çağrıştıracak bir retorik içinde olmak, herhalde abesle iştilgal olsa gerektir.

Proleter Devrimci Aydınlik dergisinin yasadışı Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'nin (TİİKP) ideolojisinin oluşmasında çok önemli yerinin olduğu bizzat Doğu Perinçek'in 12 Mart döneminde poliste verdiği ifadesinin tutanağında yerini bulmuştur.⁷⁷ Özellikle imzasız olup Proleter Devrimci Aydınlik imzası altında yayımlanan yazılarda geçen Türk Devrimi değerlendirmelerinin bu kliğin genelgeçer görüşünü yansıtmakta olduğu kuşku götürmez. Buna göre, Kemalizm tutarlı bir anti-emperyalist ideoloji değildi, çünkü en başta bir küçük burjuva ideolojisiydi ve zaten küçük burjuva sınıfından tutarlı bir anti-emperyalist ideolojinin çıkması beklenemezdi. Çünkü küçük burjuvazinin ve milli burjuvazinin bütün siyasi akımları gibi Kemalizm de bir yanıla devrimci, milli kurtuluşçu, bir yanıla da teslimiyetçi, emperyalizmle uzlaşıcı bir akımdı. Oysa emperyalizm çağının tek tutarlı ve sonuna kadar milli kurtuluşçu akımı proleter devrimci akımı idi:

“Biz ülkemizde genel olarak küçük burjuvazinin ve milli burjuvazinin siyasi akımı olan Kemalizm'e tutarlı bir milli kurtuluşçuluk olarak bakmayız. Onun milli kurtuluşçu yanını görmeyen, onu düşman ilan eden oportünizmle mücadele ettiğimiz gibi; onun teslimiyetçi, emperyalizmle uzlaşıcı yanını görmeyen oportünizme karşı da mücadele ederiz. ...Biz, küçük burjuvazinin bocalayan niteliğini dikkate alırız; onu her iki yanıla tahlil ederiz; onunla birlikte bocalamayız.”⁷⁸

Bu görüşün bir bakıma pratik bir faydası da yok değildi. Gerektiğinde Kemalizm'i övüp yüceltmeye gerektiğinde ise onu eleştirip kendi (proleter devrimci) olabilmeye olanak veren bir özelliği vardı. Bu esneklikten Doğu Perinçek fazlasıyla yararlanmış, oysa TİİKP'den kopan İbrahim Kaypakkaya Kemalizm'in (daha ayrılmadıkları dönemde Proleter Devrimci Aydınlik dergisinde işaret edilen yukarıdaki) iki yanından yalnız emperyalizmle uzlaşıcı yanı üzerine odaklandığından, ciddi manevra olanağı veren bu esneklikten mahrum kalmıştı.

İbrahim Kaypakkaya önderliğindeki kliğin Türk Devrimi'ne bakışı, ne Milli Demokratik Devrimci hareketten kopan diğer radikal sol kliklerin ne de genelde

⁷⁷ İbrahim Kaypakkaya ve Doğu Perinçek'in Polis İfadeleri, Le-Ya yay., İstanbul, 1979, s. 150.

⁷⁸ Proleter Devrimci Aydınlik, sayı 16, Şubat 1970, s. 252.

diğer sol akımların bakışına benzemektedir. En olumsuz Türk Devrimi algılamasına İbrahim Kaypakkaya’da rastlanır. O, Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi’nden eski önderi Doğu Perinçek’in iki yönlü Türk Devrimi değerlendirmesinden farklı olarak Türk Devrimi’ni kategorik olarak ve bütünüyle hedef tahtasına koymuştu. Buna göre bırakalım işçi sınıfını ve köylülüğü, Kemalist devrim milli karakterdeki orta sınıfın, orta burjuvazinin bile çıkarlarını temsil etmemektedir. Kemalist devrim toprak ağalarının, tefecilerin ve burjuvazinin üst kesiminin bir devrimiydi. Bu sınıfsal karakterinden dolayı da emperyalizmle kısa süre içinde uzlaşmıştı. Devrimin önderleri daha Kurtuluş Savaşı yıllarında emperyalizmle el altından işbirliğine girişmişler, buna karşılık olarak emperyalistler de Kemalistlere rıza göstermeye başlamışlardı. Barış imzalandıktan sonra bu Kemalist-emperyalist işbirliği daha da koyulaşarak devam etmiş, 1935’e kadar İngiliz-Fransız emperyalizmiyle 1935’den sonra ise Alman emperyalizmiyle hayırhah bir ilişki içinde olunmuştu. Kemalist idare sözde bağımsızdı, gerçekte yarı-sömürge ve yarı feodal bir iktisadi yapının temsilcisi olarak siyasi bakımdan da emperyalizme yarı bağımlı bir idareydi. Kurtuluş Savaşı’nı takip eden yıllarda, devrimin baş düşmanı Kemalist iktidardı. O dönemde komünist hareketin görevi Kemalist iktidarı devirerek işçi sınıfının önderliğinde ve işçi-köylü ittifakına dayanan bir demokratik halk diktatörlüğü kurmak olmalıydı. Çünkü;

*“Kemalist hareket, özünde ‘işçilere ve köylülere, bir toprak devrimi imkanına karşı’ gelişmişti(r). ...Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri faşist bir diktatörlüktü(r)”*⁷⁹

Kaypakkaya’nın Türk Devrimi’ne karşı bu denli coşkulu düşmanlığına karşın, Atatürk döneminde Türkiye Komünist Partisi (TKP) bile Türk Devrimi’ne ve Kemalist yönetime karşı böylesine topyekun bir reddediş içinde değildi. Hatta bırakalım TKP’yi, uluslararası komünist hareketin kıblesi olan Komintern ve onu güdümünde bulduran Moskova yönetimi bile Kemalist Türkiye’ye karşı düşmanca bir tutum içinde değildi. Ancak Kaypakkaya ve çevresine ne TKP’nin ne de Komintern’in devrimciliği yeterli gelmekteydi. Onlara göre;

“O dönemde komünist hareketin görevi, hakim mevkiini kaybeden eski komprador burjuvaziye ve toprak ağaları kliğine karşı Kemalistlerle ittifak değil,

⁷⁹ İbrahim Kaypakkaya, **Seçme Yazılar**, Cihan yay., İstanbul, 1978, s. 140-141.

komprador burjuvazinin ve toprak ağalarının bir başka kliğini temsil eden Kemalist iktidarı devirmek, yerine işçi sınıfı önderliğinde ve işçi-köylü temel ittifakına dayanan demokratik halk iktidarı kurmaktı(r).”⁸⁰

İbrahim Kaypakkaya Türkiye'nin hiçbir aşamada ve hiçbir şekilde emperyalizmin yörüngesinden çıktığını düşünmüyordu, ona göre Türkiye'nin siyasal tarihi yalnızca bir emperyalistten diğer birinin yörüngesine geçişlerden ibaretti. Bu noktada gerek yetiştiği Milli Demokratik Devrim ekolünden gerekse diğer sol akımların Türk Devrim algılamasından oldukça savrulmuştur. Sol akımlardaki egemen genel kanı, Türkiye'nin emperyalizme karşı dünyada ilk silahlı mücadeleyi başlatan ve zaferle sonuçlandıran örnek bir yere sahip olduğu, ancak zamanla çeşitli nedenlerden dolayı yeniden emperyalizmin etkisi altına girdiği yönündeydi. Oysa Kaypakkaya, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra iktidara ve devlet mekanizmasına hakim olanların önce İngiliz-Fransız emperyalizminin, 1935'den itibaren de Alman emperyalizminin işbirlikçiliğini yaptığını iddia etmekteydi. Türkiye'nin Almanya'dan sonra yörüngesine girdiği bir sonraki emperyalist güç ise Amerikaydı. Ona göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman emperyalizminin kanatlarının yerini Amerikan emperyalizminin kanatları, Alman uşağı gericilerin yerini de Amerikan uşağı gericiler almıştı.⁸¹ İbrahim Kaypakkaya net bir biçimde Atatürk'ü emperyalizmin işbirlikçisi olarak değerlendirmekteydi. Türk Devrimi'ne karşı o denli uç noktada bir olumsuz algılama içinde olmuştu ki, -ironik bir biçimde- siyasi yelpazenin en sağındaki saltanatçı ve dinci unsurların Türk Devrimi algılamasıyla aynı noktada buluşacak derecede marjinal bir duruma düşmüştü.

Türk Devrimi'ni İbrahim Kaypakkaya'nın yönelttiği ağır suçlamalara karşı savunmak Kaypakkaya'nın TİİKP'den önderi Doğu Perinçek'e kalmıştı. Doğu Perinçek proleter devrimciliğin temel kaynaklarına inerek, Lenin, Stalin, Mao ve Dimitrov'un eserlerini ve Komünist Enternasyonal yayın organlarında çıkan yazıları tarayarak ve yine Lenin ile Stalin'den alıntılar yaparak Kurtuluş Savaşı'nı ve Kemalist devrimi savunmuş, ayrıca İbrahim Kaypakkaya çevresini Troçkist olmakla ve 'tasfiyecilik'le suçlamıştı.⁸² Bunu yaparken bir Troçkist özelliği olarak öteden beri milli kurtuluş savaşlarını hor görmelerini ve proleter devrim olmayan her hareketi

---

⁸⁰ a.e., s. 141.

⁸¹ a.e., s. 149-151.

⁸² Bkz. Doğu Perinçek, **Kemalist Devrim**, Aydınlık yay., İstanbul, 1977, s. 13-18.

'gerici' olarak algılamalarını ön plana çıkarmıştı. Doğu Perinçek'in Türk Devrimine dönük sergilediği bu korumacı tutuma dayanak olarak -kendi deyişle- "Marksizm'in Büyük Ustalarını" göstermesi, sol kesimde sıkça görüldüğü gibi bir kez daha Türk Devrimi'ni bizatihi kendisinden dolayı değil de "Büyük Ustalar" onayladığı için onaylıyor izlenimi bırakmaktadır. Türk Devrimi iki klik arasındaki çekişmenin ideolojik plandaki bir savaş alanı olmuştur. Perinçek kliği Kaypakkaya kliğini ideolojik olarak örselerken Kemalizm'i de bir araç olarak kullanmaktan geri kalmamıştır:

*"(Kaypakkaya kliğine işaret ederek) Tasfiyeciler, Kemalizme ağız dolusu küfretmelerine rağmen, Kemalistlerin pekiştirdiği yabancı hayranlığının etkisinden kurtulamamışlardı. Onlar Kemalistlerle aynı ideolojiyi, yani burjuva ideolojisini savunuyorlardı, kendi halkımıza ve işçi sınıfımıza güvenmiyorlar, Türkiye devriminin meselelerinin çözümünü bile başka ülkelerin devrimcilerinden bekliyorlardı."*⁸³

Görüldüğü gibi Doğu Perinçek'in de Kemalist devrimi savunmasının bir sınırı vardı, sonuçta ideolojilerinin izin verdiği ölçüde bu savunma gerçekleşiyordu. -Kaş yaparken göz çıkarmak misali- Kaypakkaya kliğinin Kemalist iktidarı "faşist diktatörlük" olarak nitelendirmesine karşılık, yaşananın bir faşizm olmadığını gösterebilmek için "*Kemalist zorba diktatörlüğünü faşizmle karıştırmayalım*" ifadesiyle durumu açıklamaya çalışıyordu. Yani PDA'cılar için her halükarda Kemalizm diktatörlük demekti, yalnızca diktatörlüğün niteliği konusunda ayrılıyorlardı. Perinçek kliği "daha masum" bir diktatörlük tanımı yaparak Kaypakkaya kliğinin faşist diktatörlük suçlamasına karşı çıkıyordu:

"Kemalist iktidarın demokratik bir nitelik taşımadığı bilinen bir gerçektir. Ama şu nokta da bilinir ki, demokratik olmayan her iktidar faşist değildir. ... Kemalist burjuvazi, Kurtuluş Savaşı ile aynı zamanda feodal sultanlığı da yıktı. Bu hiç şüphesiz Türkiye tarihinde demokratik nitelikte önemli bir adımdır. Bununla beraber Kemalist iktidar, feodal-komprador sultanlığın toplumsal temeli olan toprak ağalığı ile emperyalist sömürünün kökünü kazımadı. Türkiye'deki demokratik devrim, burjuva kurtuluş hareketi aşamasında kaldı, ikinci adım olan toprak devrimi aşamasına ilerleme girişiminde dahi bulunmadı. Bu sebeple Türkiye'de zorba bir burjuva-toprak ağası diktatörlüğünün toplumsal temeli yaşamaya devam etti.

---

⁸³ a.e., s. 42.

Sultanlığın yıkılması ve üstyapıdaki bazı reformlar, feodalizme bazı sınırlı darbeler indirmekle beraber yarı feodal yapı varlığını sürdürdü. Toprak ağaları Kemalist burjuvazinin yanında devlet çarkının başında oturmaya devam ettiler. ... Türkiye komünist hareketinin bu büyük önderinin (Şefik Hüsnü) yazdıklarını okuduğumuz zaman, Kemalist burjuvazinin yaptığı baskı ve sömürüyü somut olarak görüyoruz. ... (Fakat) zamanın Marksist-Leninistleri, hiçbir zaman Kemalist iktidarı 'faşist diktatörlük' olarak görmemiş ve Kemalist hükümetlerin faşist kampa kaymamaları için mücadele etmişlerdir.”⁸⁴ Bu değerlendirme aynı zamanda en özlü biçimde Perinçek kliğinin Türk Devrimi'ni nasıl algıladığını göstermesi yönüyle önemlidir.

12 Mart sonrasındaki sorgulamaları sırasında savcıların “Atatürk’e dil uzattıkları” iddiasına karşı Doğu Perinçek, Mustafa Kemal’in önderlik ettiği Kurtuluş Savaşı’nın ve emekçilerin menfaatlerine olan bütün Kemalist reformların ve ileri hareketlerin mirasçısı olduklarını savunmuş ve Mustafa Kemal’i halkımızın anti-emperyalist mücadelesindeki değerli hizmetleri dolayısıyla saygıyla andıklarını belirtmişti. Ancak çoğu zaman olduğu gibi bu olumlu değerlendirmeyi “fakat” bağlacıyla başlayan tümce takip eder:

“Fakat biz aynı zamanda, Kemalist rejimin işçi ve köylüleri ezen burjuva karakterini açıkça ortaya koyar ve onunla mücadele ederiz. Çünkü bizler işçi sınıfı ihtilalcileriyiz.”⁸⁵

Bu ifadede iki dikkat çekici yön vardır. Birincisi Kemalist rejimin işçi ve köylüleri ezen bir yanının olduğu, diğeri ise Kemalist rejimin bu yanıyla mücadele edecekleridir. Yine Doğu Perinçek sosyalistlere yöneltilen başlıca suçlamalardan olan Atatürkçülükten kendi çıkarları için yararlandıkları iddiasını aynen “faşist” olarak nitelendirdiği siyasal rakiplerine karşı kullanmıştır:

“İkide bir ‘Atatürkçülük’ten dem vurarak, Mustafa Kemal’i faşist yalan dolanın bir aleti haline getirmeye yelteniyorlar. Oysa onlar, Amerikan boyunduruğunun sadık bekçileri olarak, 1920’lerin padişah hükümetinin ve Kuvayi İnzibatiyenin bugünkü takipçileridir.”⁸⁶

---

⁸⁴ a.e., s. 74-77.

⁸⁵ Doğu Perinçek, **Faşizm Halkın Mücadelesini Durduramaz**, Aydınlık yay., İstanbul, 1975, s. 20.

⁸⁶ a.e., s. 21.

12 Mart döneminde aleyhlerine düzenlenen savcılık iddianamesinde, TİİKP'nin Kürt konusunu ele alış biçimi de bir suç unsuru olarak değerlendirilmişti. Buna karşılık olarak savunmasında Doğu Perinçek, Kürtlerin Türklere farklı ve Doğu Anadolu'da 4000 yıllık bir tarihe sahip bir millet olduğunu, Kurtuluş Savaşı önderlerinin de bunu birçok yerde açıkça kabul ettiğini ifade ederek kendi tezlerini yinelemişti. Atatürk'ün Kürt halkının varlığını kabul ettiğinin altını çizerek bunu olumlamış, ancak aynı zamanda *“Türkiye'nin hakim sınıfları tarih boyunca Kürtlere karşı kitle katliamlarına girişmiş, her türlü baskı ve zulmü uygulamış ve uygulamaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarında 'Kürtlerin hukukuna riayetten' söz eden Kemalist burjuva iktidarı da, halk yığınlarına karşı en ağır baskı ve terörden çekinmemiştir. Kitle katliamlarına bile girişilmiştir. Kürtler anadillerini konuşmak gibi en tabii haklarından dahi yoksun bırakılmak ve eritilmek istenmektedir”* diyerek belki de Atatürk dönemine dönük en sert eleştirisini Kürt konusu üzerinden yapmıştı.⁸⁷

Son olarak “Büyük Türk Milletinin mükemmel hasletlerini ve üstünlüğünü kabul etmemekle, Türk tarihini inkar ve bu tarihi yapan Fatihler, Yavuzlar ve Kanunileri halkı ezen feodal çağın sultanları olarak vasıflandırmakla” suçlanmalarına karşılık olarak Doğu Perinçek Atatürk'ü ileriye sürmüştü, *“Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hakimiyet ve saltanatına el koymuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdan beri devam ettirmişlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar etmek, hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor”* sözlerini örnek olarak göstermiş ve neden öyle düşündüklerini açıklamak yerine iddianameyi Atatürk'le karşı karşıya getirmeye çalışmıştı.⁸⁸ Öteden beri Atatürk'e dayanmanın ve onun üzerinden aklanmanın Türkiye'de en geçerli bir kendini savunma yöntemi olageldiği zaten iyi bilinen bir olgudur.

b. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) ve Türk Devrimi

Gerçektende Milli Demokratik Devrimci hareketin en büyük zaafı, örgütsel bir bütünlüğe kavuşamamış olmasıydı. Dağınıktı, merkezi bir karar alma mekanizmasından ve bir örgüt disiplininin yoksundu. Mihri Belli ile sonradan

---

⁸⁷ a.e., s. 26-27.

⁸⁸ a.e., s. 21-22.

çeşitli fraksiyonların başını çekecek olan gençlik önderleri arasında bir ast-üst ilişkisi kurulamamıştı. Mihri Belli yalnızca bir ‘akil adam’ statüsündeydi. Konumunun bilge bir kişi olmanın ötesine geçmediğinin, hareketin gerçek taşıyıcısına dönüşen gençlik üzerinde ciddi bir yaptırımının olmadığına ortaya çıkması uzun sürmedi. O, koşulların Leninist örgüt modeline uygun illegal siyasi örgütlenmeden çok, legal bir parti kurmaya daha uygun olduğu görüşündeydi. Legal dahi olsa bir örgüt, sonuçta bir disiplin ve hiyerarşik bir yapı gerektirir ki, bu da hareketin birlik ve bütünlüğünün korunması için yaşamsal önemi haizdir. Ayrıca Mihri Belli’nin militan gençlik tarafından legalitenin olumsuzlanıp illegalitenin bir anlamda kutsanmasına karşı doğru bir saptaması vardır:

“Türkiye tarihinde DEV-GENÇ’in mücadelesi legalite ile en yürekli militanca eylemin pekala bağdaşabileceğini kanıtlar; nasıl ki 1970’lerde CHP’nin yan örgütü gibi çalışan TKP örneği de illegalite ile pasifliğin, düzenle uzlaşmanın bağdaşabileceğini kanıtlarsa.”⁸⁹

1971’e gelindiğinde çok değil, iki yıl önce birlik bütünlük görüntüsü veren Mihri Belli çizgisindeki Milli Demokratik Devrimci hareketten, Doğu Perinçek, Deniz Gezmiş ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı kliklerinden sonra son olarak Mahir Çayan kliği koptu. Gerçekten de Mahir Çayan ve arkadaşlarının Mihri Belli’den kopması 12 Mart’a çok kısa bir süre kala, ama oldukça keskin bir biçimde gerçekleşmişti. 1971 Ocak ayında Ertuğrul Kürkçü, Yusuf Küpeli ve Münir Aktolga ile birlikte imzalayıp bir broşürle yayımladıkları “Aydınlık Sosyalist Dergi’ye Açık Mektup” ile Mahir Çayan, Mihri Belli’ye ağır suçlamalar yönelterek köprüleri atmıştı. Ertuğrul Kürkçü’nün zabta geçip mahkeme dosyasına giren ifadesine göre Mahir Çayan kendisine Kızıldere’ye giderken “*En büyük hatamız Mihri Belli’den ayrılışımız oldu*” demişti.⁹⁰

Milli Demokratik Devrimci öğrenci liderlerinden olup 12 Mart’a kısa bir süre kala Mihri Belli çizgisini sağcılıkla, pasifistlikle ve oportünizmle suçlayarak kopan ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi’ni (THKP-C) kuran Mahir Çayan, Devrimci Güçbirliği (DEV-GÜÇ) peşinde olan ve “Marksizm’le Kemalizm arasında aşılmaz bir engel” bulunmadığı inancındaki Mihri Belli’den farklı olarak, “*Bizim*

⁸⁹ Mihri Belli, **Kızıldere’ye Varan Yol**, Yaşam yay., İstanbul, 1997, s. 14.

⁹⁰ Rasih Nuri İleri, **Mihri Belli Olayı**, cilt III, Anadolu yay., İstanbul, 1976, s. 875.

partimiz ne milli cephe partisidir, ne de bizim partimizin komutanlığı küçük burjuva radikallerine aittir. Biz sosyalistlerin partisi, Marksist bir partidir ve partimizin de eylem kılavuzu Kemalizm değil, bilimsel sosyalizmdir” diyerek Kemalizm’le aralarına net çizgilerle mesafe koymuştu.⁹¹ Ancak bu araya mesafe koyma ihtiyacı, Kemalizm’le aralarında bir ortak yan olmadığı anlamına da gelmemekteydi. Bunu Mihri Belli çizgisinin sınırları net biçimde ortaya koyamamasına bir tepki olarak görmek daha uygun olur. Kemalizm’e karşı tutumlarını biraz da seçtikleri eylem stratejisinin belirlediğini söylemek yanlış olmaz. Mihri Belli Milli Demokratik Devrim için ilerici bir askeri darbeye bel bağladığından askerlerle güçbirliği yapmaya ve askerlerin de içinde olduğu bir cephe stratejisini takip etmeye çalışmıştı. Bu stratejinin sonucu olarak da kaçınılmaz biçimde Kemalizm’le iç içe bir görüntü veriyordu. Oysa Mahir Çayan’ın askerlerden bir beklentisi yoktu, o Latin Amerika tarzı devrimciliğin etkisi altındaydı ve silahlı mücadele taraftarıydı. Bu nedenle Kemalizm’le Marksist-Leninistliğin sınırlarını zorlayacak bir ilişki geliştirme gereksinimleri yoktu. Bu nedenle Mahir Çayan kliğinin Kemalizm yorumunu, altında bir çıkar hesabı yatmayan samimi bir yorum olarak değerlendirmek uygun düşer.

Kemalizm’le Mahir Çayan kliğinin ideolojisinin örtüşen yanları devrimcilik ve anti-emperyalistliktir. Kemalizm, emperyalizmin işgali altındaki bir ülke olan Türkiye’nin milliyetçilerinin devrimciliğidir, Mahir Çayanların devrimciliği ise proleter devrimciliktir. Kemalizm’in özü de tıpkı proleter devrimciliğinin özü gibi emperyalizme karşı tavır alıştır:

*“Kemalizm, küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden Kemalizm soldur, milli kurtuluşçuluktur.”*⁹²

Mahir Çayan’a göre zaten Kemalizm’i o güne değin ayakta tutan, ona ruh veren milli bağımsızlıkçı niteliğidir:

*“Kemalizm’in anti-emperyalistliği bir tarafa bırakılırsa, ortada Kemalizm diye bir şey kalmaz.”*⁹³

---

⁹¹ Mahir Çayan, **Bütün Yazılar**, Devrimci Sol yay., İstanbul, 1979, s. 180.

⁹² a.e., s. 396.

⁹³ a.e., s. 132.

Örneğin küçük burjuvazinin emekle sermaye arasında bocalayan genel niteliğinin bir gereği olarak Kemalizm'in belirli bir iktisat politikası olmamıştı, bazen özel teşebbüsçü bazen de devletçi yanı ağır basıyordu. Dolayısıyla Kemalizm'i değerli kılan ancak ve yalnız onun anti-empyralist ve laik karakteriydi, başkaca bir marifeti yoktu.⁹⁴

Tokat'ın Kızıldere köyünde Mahir Çayan ve arkadaşlarının jandarmayla girdikleri çatışmadan sağ kurtulan tek isim olan Ertuğrul Kürkçü, Kemalizm'i hem bir zihniyet, hem bir yönetme tarzı hem de devlet kuruluş süreci olarak ele alır. Bu bakış açısına göre Kemalizm yalnızca bir ideoloji değil, aynı zamanda bir eylem sürecinin, yani Türk Devrimi'nin adıdır:

“Osmanlı Devleti'nden arta kalan topraklar üzerinde mütecanis, yani homojen olmayan ulusal toplulukları tek bir Türk milleti, modern bir millet haline getirmek üzere yukarıdan aşağıya başlatılan modernleşme süreçlerinin toplamını Kemalizm olarak adlandırabiliriz. Böyle bir zemin üzerinde Kemalizm'in hükümet etme tarzı, bir tür Bonapartizm veya Sezarizm olarak adlandırılabilir. Kemalizm'in ideolojisinin kendine özgü bir Türk milliyetçiliği olduğu söylenebilir. Besbelli, mütecanis olmayan toplulukları böyle bir ideoloji çerçevesinde toparlayabilmek, aynı zamanda Türk ya da Türki olmayan kavimlerin de zor yoluyla asimilasyonu anlamına gelir. Bütün bunların toplamı anlamında bakıldığında, Kemalizm, tarihsel olarak aynı zamanda hem ilerici, hem ultra-gerici unsurları bir arada barındıran eklektik bir süreçtir ve bunlardan yalnızca birine bakılarak tanımlanabileceğini düşünmüyorum.”⁹⁵

Ertuğrul Kürkçü'nün Kemalizm'i Osmanlı'dan geriye kalan topraklar üzerinde çağdaş bir Türk ulusu yaratmak niyetiyle yukarıdan aşağıya, tavandan tabana doğru gelişen modernleşme hareketlerinin toplamı biçiminde tanımlaması, Türkiye'nin Atatürkçülerinin de bir itirazı olmayacak kadar isabetli ve hakkaniyet çerçevesinde bir değerlendirmedir. Ancak Kürkçü, devrimin lider kadrosunun bu modernleşme sürecindeki yönetim tarzını diktatöryal olarak nitelmesiyle kendilerine özgü yorum sınırları içine döner. Adını Kemalizm olarak koyduğu modern bir ulus yaratma sürecinin, yani Türk Devrimi'nin ideolojisini milliyetçilik, daha somut bir

⁹⁴ a.e., s. 132.

⁹⁵ Ertuğrul Kürkçü, **Sol Kemalizme Bakıyor**, Röportaj: Levent Cinemre, Ruşen Çakır, Metis yay., 1991, İstanbul, s. 126.

ifadeyle devrimin koşullarından doğan özgün bir Türk milliyetçiliği olarak değerlendirmektedir. Milliyetçilik ideolojisinin kaçınılmaz olarak asimilasyonu beraberinde getirdiği ve böylece Kemalist devrimin ilerici olduğu kadar gerici unsurları da bünyesinde barındıran bir süreç olduğu görüşü ise, yalnız THKP-C kliğinin değil, genel olarak Marksist solun tümünün ortak görüşüdür.

Mahir Çayan Türk Devrimi'ni açıklarken, Stalin ve Mao'nun 1919-1923 Anadolu hareketi için yaptıkları "devrim" değerlendirmelerini referans olarak göstermişti. Emperyalist işgalin püskürtülmesi, komprador burjuvazinin tasfiyesi, emperyalist sömürünün genel anlamda sonlandırılması, feodalizmin ideolojik ve politik gücünün kırılması hep birer devrim göstergeleriydi. Feodal-komprador devlet mekanizması yıkılarak yerine tek parti yönetimi altında küçük burjuvazinin diktatörlüğü egemen kılınmıştı. Bu diktatörlük kendi sınıfsal özlemleri doğrultusunda bir ekonomi yönetimi izleyerek (Mahir Çayan'ın ifadesiyle zaten başka türlü eşyanın tabiatına aykırıdır) milli burjuvazi sınıfını yetiştirmeye yönelik, küçük üretime dayanan, özünde boş bir milli ekonomi yaratmıştı. Tam bağımsız Türkiye yolunun özellikle milli ekonomiden geçtiğinin bilincinde olan Atatürk bir yandan gümrük himayeleri, millileştirmeler ve yerli malı kullanma mecburiyetleri gibi bütün imkanları değerlendirerek milli kapitalizmi geliştirmeye çabalamış, diğer yandan da bununla çelişir biçimde Türkiye'yi emperyalistlerin egemenliğindeki dünya kapitalist sistemi içinde tutmuştu. Üstelik ideolojik ve politik gücü kırılrsa dahi feodalizmin ekonomik gücüne de pek dokunulmamıştı. Emperyalizm ve feodalizmle bütün köprülerin atılamaması Kemalist yönetimin küçük burjuva sınıfsal karakterinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim Milli Kurtuluş Savaşı'na katılmış cumhuriyet döneminin kimi politikacıları İş Bankası'nın kurucularından olmuşlar, bunların bir kısmı giderek bürokrat-burjuvaziye dönüşerek ticaret burjuvazisi ve eşrafla yatırımlar yapmaya başlamışlar ve başlangıçta yabancı sermayeyle işbirliğine karşı olan devlet üzerinde politik etkilerini kullanarak meclisten imtiyazlı kanunlar geçirebilmişlerdi. Atatürk'ün hayatta olduğu dönem kuşkusuz Kemalistlerin en güçlü oldukları dönemdi ancak ileride Türkiye'nin yeniden yarı-sömürgeleşmesi sürecini başlatacak olan bürokrat-burjuvazinin doğduğu evre de yine bu dönemdi.⁹⁶

---

⁹⁶ Mahir Çayan, a.g.e., s. 398-402.

THKP-C, Kemalizm'in devrimci potansiyelinin küçümsenmesine de abartılmasına da karşıydı:

“ ‘Bir yandan yurt çapında esas mücadele Kemalistlerle işbirlikçiler arasında olmaktadır’, ‘Proletaryanın devrimde öncülüğünün objektif şartları yoktur’ denilerek bu evrede, Kemalistlere öncülük için açık bono verilerek Kemalizm abartılmakta, yüceltilmekte, diğer yandan da emperyalizmle uzlaşanlar da Kemalizm kapsamı içine sokularak Kemalizm azımsanmakta, aşağılanmaktadır. Yani aynı anda Kemalizm'in devrimci potansiyeli hem büyütülüyor hem de küçültülüyor. Bu, Kemalizm'in hem büyütülmesi hem de küçültülmesi şeklinde iki yönlü hata, meselelere proleter devrimci bir gözle bakamamaktan oluştuğu gibi, aynı zamanda da işçi sınıfının küçümsenmesinden meydana gelmektedir.”⁹⁷

“Kemalizm ne küçümsenmeli ne de abartılmalı” şeklinde özetlenebilecek bu ikili yaklaşımın THKP-C'nin devrimci pratiğine yansımaları da yine ikili olacaktı. Buna göre Kemalistlerle, darbeciliğin devrim için çıkar yol olmadığını anlayabildikleri takdirde, asgari müşterek içinde olunabilirdi; ancak bunlar askersivil aydın zümrenin en radikalleri olsalar da sonuçta yine de küçük burjuva sınıfındandırlar ve ortak cephede bunlarla birliktelik “hem dostluk hem mücadele” ilkesine uygun olarak yürütülebilirdi.⁹⁸ Özetle Mahir Çayan çevresine göre Kemalistleri işbirlikçi düşmanlar olarak ilan etmek ne derece yanlışsa, proleter devrimciler olarak onlardan medet ummak da o derecede isabetsiz bir tutumdur.

c. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türk Devrimi

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarından oluşan bu klik, kendilerinden geriye pek yazılı belge bırakmış değildir. Diğer kliklere kıyasla ideolojik etkinlikleri zayıf kalmıştı, daha çok eylemciliğe yönelmişlerdi.

Bu kliğin içinde bulunduğu plansızlık ve programsızlığı, eylemlerindeki spontanlığı göstermesi bakımından, Mihri Belli'nin aktardığı Deniz Gezmiş'le

---

⁹⁷ a.e., s. 136.

⁹⁸ a.e., s. 397-399. Ayrıca Mahir Çayan'ın alıntı yaptığımız bu sayfalarda altının çizilmesi gereken ilginç bir saptaması daha olmuştur. Buna göre o dönemde (27 Mayıs - 12 Mart dönemi) sosyalizmin dünya çapında sahip olduğu prestijden ve Sovyetlerin radikal-milliyetçi hareketlerin baş destekçisi olmasından dolayı dünyanın birçok yerinde devrimci-milliyetçiler kendilerini sosyalist olarak lanse etmekteydiler. Aynı şekilde Türkiye'nin devrimci-milliyetçileri olan Kemalistlerin de pek çoğu kendilerine sosyalist demekteydiler. Mahir Çayan'ın sözünü ettiği bu Kemalistler, Yön-Devrim grubu ve CHP'deki Ortanın Solu akımı olsa gerektir.

arasında geçen ve onu “dağa çıkmaktan” vazgeçirmeye iknaya çalıştığı şu konuşma yeterince açıklayıcıdır:

- “ – *Kime karşı silahlı savaş? Hangi hedefleri vuracaksın?*
- *Mesela Amerikan üsleri.*
  - *Adını söyle hangi üssü?*
  - *Mesela İncirlik’i.*
  - *Kaç kişi toplayabilirsin bu iş için? Öyle paçası düşükleri değil, hakkıyla savaşacak olanları.*
  - *Eh, 50 kişi toplayabilirim.*
  - *İncirlik üssü kaç kilometre kare biliyor musun? 35. Diyelim ki 5 km’ye 7 km boyutunda bir yer. Senin o 50 kişi orada nokta gibi kalır. ...*
  - *Canım biz de daha küçük hedeflere saldırırız.*
  - *Mesela?*
  - *Mesela küçük karakollara.*
  - *Sen öyle yap, iki de asker öldür. Ülke kamuoyunu bize karşı çevirirsin. ... Faşist cephenin ekmeğine yağ sürmüş olursun. ...Bize saldırtılan MİT hizmetindeki satılık katillere karşı zorunlu can savunması başka şeydir, o dediğin başka şey.”⁹⁹*

Öyle anlaşılıyor ki bir tür gerilla romantizminin güdülemesiyle hareket eden bu gençler, bir eylem bilincinden yoksundular. Ancak onlar her ne kadar “küçük karakollara” saldırıp Türk askerine kurşun sıkmayı düşünseler de, Türk Devrimi’yle ve Atatürk Türkiye’siyle barışık kimselerdi. Mücadelelerinin Türkiye’yi Atatürk’ün yolundan çıkartanlarla olduğuna inanıyorlar ve devrimci mücadelelerini Mustafa Kemal’in onlara yüklediği bir görev olarak görüyorlardı. Deniz Gezmiş, amaçlarını “Kemalist devrimin tamamlanması” olarak lanse edecek kadar Türk Devrimi’ne taraftar ve Kemalizm’le barışık bir görüntü çizen bir Marksistti. Öyle ki, başka hiçbir sol akımın retoriğinde görülmedik biçimde Marksistlikle Kemalistliği bir arada anmaktan çekinmiyordu. Uluç Gürkan’ın naklettiğine göre, Uluç Gürkan’a “sen sol

---

⁹⁹ Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım**, cilt II, II. bsk., Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 132-133.

Kemalistsin” diyen Deniz Gezmiş kendisini de “Marksist Kemalist” olarak tanımlıyordu. Doğan Avcıoğlu’nun Devrim Gazetesi’nin yazı işleri müdürü olan Uluç Gürkan, Deniz Gezmiş’in “*Biz Marksist Kemalistler, sol Kemalist olarak Doğan Avcıoğlu’nu çok severiz*” sözünün hep kulağında çınladığını belirtmektedir.¹⁰⁰

Deniz Gezmiş’e göre Kemalist cumhuriyetin başına anti-Kemalist politikacılar geçmiş ve Türkiye ilk Kurtuluş Savaşı’ndan 50 yıl sonra tekrar yarı-sömürge durumuna gerilemişti. Politikacılar anti-Kemalist bir karşı devrim hareketine yeşil ışık yakmaktaydılar. Bu koşullarda gençlik, emperyalizme ve anti-Kemalist gidişe karşı verilen savaşta ön safa geçmişti. Mustafa Kemal’in adı geniş öğrenci kitleleri arasında daha fazla duyulmuş, forumlarda Bursa Nutku ve Gençliğe Hitabe tekrarlanmaya başlanmıştı. Emperyalistler ve işbirlikçileri devrimci gençlik eylemciliğinin Gazi Mustafa Kemal’in çizgisini geniş kitlelerde ve bütün zinde güçler içinde uyandırmasından ve bu yolla onları kendilerine karşı harekete geçirmesinden korkmaktaydılar. Emperyalistlerin ve işbirlikçilerinin korktukları gençliğin bütün Kemalist güçlerle yek vücut olması sayesinde gerçekleşecek, yani Kemalist devrim tamamlanacak ve onun emperyalizmle çelişen bütün milli sınıf ve tabakalara mal edilmesi sağlanacaktı.¹⁰¹

Yakalandıktan sonraki sorgusunda Deniz Gezmiş eylemlerini açıklarken konuyu Kurtuluş Savaşı’na ve Mustafa Kemal’e bağlayarak kendisini savunmuştu:

“Biz çok iyi biliriz ki, Türkiye Kurtuluş Savaşı’nı yapmak için Samsun’a çıkanlara İstanbul Örfi İdaresince ve mahkemelerince idam cezası vermiştir. ...Ve yine bilmekteyiz ki Kurtuluş Savaşı yapıldığı sırada İstanbul’da bulunanlar bunları yapanlara eşkıya demişti. ... 1920’lerde İstanbul’da karakol teşkilatı M. Grubu hangi amaçla İngilizlere ve Osmanlı polislerine kurşun sıktıysa biz de o amaçla polislere kurşun sıktık. ... Ayrıca iddianamede Türkiye halkının bir takım etnik gruplardan teşekkül ettiği iddiaları ve bunu bizim yaptığımız, ortaya attığımız ithamları mevcut bulunmaktadır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kararlarında ve Misak-ı Milli’de şu vardır: Misak-ı Milli sınırları içinde iki kardeş kavim yaşar. Türk ve Kürt kavmi yaşamaktadır. Birinci Büyük Millet Meclisi’nin kararı böyledir. Bunu kabul etmek bölücülük değildir. Bölücülük olarak kabul

¹⁰⁰ Gökhan Atılğan, **Yön- Devrim Hareketi**, TÜSTAV, İstanbul, 2002, s. 52.

¹⁰¹ “Gençlik Lideri Deniz Gezmiş’le Bir Konuşma”, Röportaj: Uluç Gürkan, **Devrim**, sayı 10, 1969, s. 2, 7.

edildiği takdirde Birinci Türkiye Millet Meclisi'ni ve Mustafa Kemal'i de bölücü olarak kabul etmek gerekir.”¹⁰²

Görüldüğü gibi militan gençlik lideri kendilerinin idam istemiyle yargılanmasını Mustafa Kemal hakkında Milli Mücadeleyi başlattığı için idam fermanı çıkarılmasıyla, Türk polisine kurşun sıkmayı da işgal altındaki Osmanlı Devleti'nin işbirlikçi hesap edilen polisine Milli Mücadele'deki yararlı teşkilatlarca kurşun sıkılmasıyla özdeşleştirmektedir. Bölücülük suçlamasına bile cevabı “ama Mustafa Kemal'in tutumu da buydu” anlamına gelecek şekilde olmuştu. Zaten THKO'ya göre Türkiye'de Mustafa Kemal'e gerçekten sahip çıkanlar ve onun “istiklal-i tam” prensibini devam ettirenler yalnızca kendileriydi.¹⁰³

Peki Atatürk'ün Türkiye'si nasıl oldu da -Deniz Gezmişlerin iddiasıyla- 50 yıl öncesinde olduğu gibi bir yarı-sömürge durumuna gerilemişti? Deniz Gezmiş bu soruya yanıt olarak tutucu ve gerici çevrelerin daha Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak ülke yönetimine ve devrim kadrolarının içine sızmış olmasını vermekteydi. Kurtuluş Savaşı aydınların yönetiminde yapılmış bir savaştı, ancak bu yönetime feodal mütegalibe ve eşraf da girmişti. Önce İş Bankası'na sızmış, daha sonra da 1944-1945 yıllarında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hazırlıklarında bu tasarıya kesin cephe almışlardı. Bunlar Demokrat Parti'yi kuran kimselerdi. Nihayet 14 Mayıs 1950 tarihinde Amerikan emperyalizmi Türkiye'de seçimle iktidara geldi. Seçimle iktidara gelen işbirlikçi karşı-devrimciler üzerinden Amerikan emperyalizmi Türkiye'ye girdi. İddia makamı olan savcılara seslenen Deniz Gezmiş;

“Çünkü Amerika sizin döneminiz sırasında Türkiye'ye girdi ve hiçbiriniz sesinizi çıkarmadınız ve Demokrat Parti iktidarına 10 yıl ses çıkarmadınız, ta ki 38 yurtsever subay ses çıkarana kadar ve onları devirene kadar” diyordu. 27 Mayıs bu gidişe dur demişti, ancak Amerika işbirlikçilerinin yardımına koşarak İnönü'yü düşürdü ve Demirel'i iktidara getirdi. Böylece isimler değişmiş, ancak emperyalizmin boyunduruğundaki Türkiye değişmemişti.¹⁰⁴

---

¹⁰² Turhan Feyizoğlu, **Deniz, Bir İsyancının İzleri**, Ozan yay., İstanbul, 2002, s. 260-267.

¹⁰³ a.e., s. 262.

¹⁰⁴ a.e., s. 260-262.

d. Doktorcuların Türk Devrimi Algılaması

Doktorcular, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın görüşlerini benimseyenlerdir. 1902 doğumlu olan Hikmet Kıvılcımlı Türkiye'nin en eski sosyalistlerindendir. Kendi yaptığı tasnife göre 1920-1925 yılları arasında devrimci mücadeleye katılanlar kategorisindedir ve 27 Mayıs-12 Mart döneminde yaşayan en kıdemli sosyalisttir.¹⁰⁵ 22 yıl hapis hayatı sürmüş olan Hikmet Kıvılcımlı, 12 Mart'ı takip eden günlerde yurtdışına kaçmak zorunda kalmış ve 1971 Ekim ayında Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'da ölmüştü. 1950'li yıllarda hapishanede başlayan Mihri Belli ile dostluğu 1970 sonbaharına kadar sürmüş, bu tarihe kadar Mihri Belli önderliğindeki Milli Demokratik Devrimci hareket içinde kalmış, hareketin yayın organları olan ve Mihri Belli'nin başyazarlığını yaptığı Türk Solu ve Aydınlik Sosyalist Dergi'de düzenli yazılar kaleme almıştı. Mihri Belli bu dönem zarfında Hikmet Kıvılcımlı ile ciddi bir görüş ayrılıklarının olmadığını belirtir ki 29-30 Ekim 1970 tarihli Proleter Devrimci Kurultayında Hikmet Kıvılcımlı'yı divan başkanlığına aday göstermesi bunun kanıtı olsa gerektir. Ancak Mihri Belli Hikmet Kıvılcımlı'nın kendisini Şefik Hüsnü ile aynı kategoride bir sosyalist olarak değerlendirmesine itiraz ederek, Şefik Hüsnü'nün ömrü boyunca bir örgüt adamı olduğunu, örgüt adamı sorumluluğunu taşıdığını, bu nedenle Hikmet Kıvılcımlı'nın serbestçe ifade edebildiği eksantrik fikirlerinin her sözü ve davranışı örgütü de bağlayacak bir kişi olan Şefik Hüsnü'den çıkmasının mümkün olmadığını altını çizmişti.¹⁰⁶

Hikmet Kıvılcımlı gerçekten de örgütçü ve eylemci yanından çok teorik yanıyla ön plana çıkmıştı. Çok geniş bir konu yelpazesinde çok sayıda eser ortaya koymuş, kendine özgü şaşırtıcı yorumlar yapmış, eserlerini sıra dışı bir üslup ve terminolojiyle kaleme almıştı.¹⁰⁷ Bu özgünlükten Türk Devrimi ve Kemalizm

¹⁰⁵ Hikmet Kıvılcımlı, **Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1970, s. 43, 45.

¹⁰⁶ Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi 1961-1971**, Emekçi yay., İstanbul, 1977, s. 139-144.

¹⁰⁷ Hikmet Kıvılcımlı çok yönlü bir aydıydı. Siyasal konular dışında, sözgelimi çok hassas olduğu "dil" konusunda da teknik uzmanlık gerektirecek düzeyde eser verebilmişti. Türk Devrimi'nin önemli bir yanını oluşturan Dil Devrimi'yle de doğrudan ilgili görüşleri ile ilgili bkz. Hikmet Kıvılcımlı, **Türkçe'nin Üreme Yolları ve Dil Devriciliğimiz**, II. bsk., Derleniş yay., İstanbul, 1979. (Bu eserin Tarihsel Maddecilik yayınları tarafından 1966'da yapılan ilk baskısı her nedense Hikmet Kıvılcımlı'nın asistanlarından felsefe öğretmeni Sadık Göksu imzasıyla piyasaya sürülmüştü.)

konuları da –üstelik hiç de olumlu olmayan bir içerikle- nasibini almıştır. Kimi yerde inanılması zor bir şekilde Atatürk’ü din demagojisi yapmakla suçluyor;

“Allah’ı ve dini en güçlü demogoji silahı olarak sonuna dek kullandı. Neden? Çünkü Anadolu’nun yoksul köylü gencini ‘kutsal savaş’a çağırır, ateşin içine atarken, ‘toprak senindir’ diyemeyen Mustafa Kemal Paşa, bir demagojiye, papaz gibi ‘Allah bizimledir!’ demeye muhtaçtı. Birinci Büyük Millet Meclisinin açılış töreni için 23 Nisan’da yayınlanan Tamim’de aynen şunlar emredilir: ‘Cuma’nın kutsallığından yararlanarak Hacı Bayram-ı Veli Camii Şerifinde, namazdan sonra Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerif’i taşıyarak... Kuran ve namazın nurlarıyla feyizlenerek... bir dua okunmasıyla kurbanlar kesilecek’, ilde ‘hatim ve Buhari-i Şerif okunmasına başlanacak’... ‘Sakal-ı şerif’le devrim sahnesine çıkan palyaçoluk, elbet ‘hatim ve Buhari-i Şerif okuyarak’ halkı eğlendirmek istemiyordu. Burjuvazi her sıkıştıkça çıkarını gütmeye ezilen sınıfların boş inançlarını ve zavallı duygularını sömürür.”¹⁰⁸, kimi yerde de Atatürk’ü Bolşevik İhtilali sonucunda devrilip idam edilen Çar II. Nikola’yla özdeşleştiriyordu:

“Mustafa Kemal, Rusya’daki II. Nikola’ya karşılık gelir. Siyasal görünüşte II. Nikola yarı meşrutiyetçi bir hükümdarlıktı. I. Mustafa Kemal çağı bir cumhuriyet şeklidir. Fakat: 1 - Biz biliyoruz ki, emperyalizm döneminde cumhuriyetle hükümdarlık arasında pek fark yoktur. Her iki sistem de bir oligarşinin azınlık grubunun elindedir. 2 – Her iki sistem de işçi sınıfının tam bağımsız olmak şöyle dursun, yarı bağımsız bir hareketine bile dayanamaz. ... 3 – Her iki dönemde de burjuva parlamentarizmi büyük toprak sahipleriyle el ele vererek gelişir. ...”¹⁰⁹

Bu örnekleri göstermekteki amaç, Hikmet Kıvılcımlı’nın Marksizm adına ne derecede sorumsuzca bir serbestlikte düşünceler geliştirdiği ve yaydığıdır. TKP’nin erken döneminden başlamak üzere ve 27 Mayıs-12 Mart dönemi de dahil olmakla, hiçbir Marksist sol hareketin ideologu, sözcüsü veya yetkilisi hem halk hem de devlet nezdinde kendilerini güç durumda bırakacak bu derecede kontrolsüz ve sonucunu hesaba katmadan yazı yazmamış, demeç vermemişlerdi. Hikmet Kıvılcımlı’nın yaptığını normal eleştiri sınırları içinde değerlendirmek olanaksızdır ve aslında Atatürk’e hakaret çağrışımı uyandıran ifadelerle devlet karşısında, dine

¹⁰⁸ Hikmet Kıvılcımlı, **Yol 1, Yakın Tarihten Birkaç Madde**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992, s. 120-121.

¹⁰⁹ **a.e.**, s. 120-121.

hakaret çağrışımı uyandıran ifadelerle de halk karşısında kendini gayrimeşru bir yere konuşlandırmış oluyordu. Oysa özellikle din konusunun hassaslığının bilincinde olan Türkiye'nin diğer Marksist kanaat önderleri her zaman için özenle din aleyhtarı görünmekten kaçınmışlar, bunun hasımları olan güçlerce kendilerine karşı bir propaganda malzemesi olarak kullanılmasına fırsat vermemeye çalışmışlardı.

Hikmet Kıvılcımlı'ya göre Türk Devrimi burjuva karakterli bir devrimdi. Türkiye'de burjuva karakterli reformların kendini göstermeye başlaması 19. yüzyılın başlarına kadar geriye gitmekteydi. 19. Yüzyılda İngiltere ve Fransa'da burjuvazi iktidarını yerleştirirken, Rusya ve Türkiye'de bir türlü yerleştiremedi, 19. yüzyıl hem Rusya'da hem de Türkiye'de en ağır bir istibdat düzeni ile sona ermişti. Derken o dönemde dünyanın geri kalmış ülkelerinin en ilerisi olan Rusya'da 1905-1917 yılları arasında milli demokratik burjuva devrimi gelişti, bu da 1917 Şubat burjuva devrimini takip eden 7 ay içinde proletarya demokratik devrimine dönüştü.¹¹⁰ Türkiye'deki I. ve II. Meşrutiyet hareketleri de henüz tam bir sınıf olarak teşekkül etmemiş Türk burjuvazisinin bir devrim bilinciyle gerçekleştirmediği atılımlardı. Siyasette Çardan (yani Rusya'dan), ekonomide ise kapitülasyonlardan kurtulma umuduyla Türk burjuvazisi Birinci Dünya Savaşı'nda Alman emperyalizminin yanında saf tuttu. Yenilgi ve mütareke üzerine Türkiye her yönden bir yağmanın nesnesi haline gelmişti. Ancak Avrupa emperyalizmi savaş bunalımıyla birlikte patlak veren proletarya devrimleriyle uğraşmakta olduğundan, Anadolu'da siyasi ve ekonomik yağmaya karşı kendiliğinden doğan karşı koyma hareketini kırmak için Dünya Savaşı'nda pek yıpranmamış Yunan ordusunu "Megalo İdea" yemiyle Türkiye'nin üzerine saldı. Bu durum Türk burjuvazisinde ve halkta umut doğurmuştu, çünkü emperyalizmin bizzat müdahale edemeyecek durumda olduğu anlaşılıyordu. Emperyalizmin tam egemenliği altında bulundurduğu başta İstanbul olmak üzere büyük şehirler dışında her yerde Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri fişkırmaktaydı. Emperyalizmin tam egemenliğine giren İstanbul'da ve büyük şehirlerde dayanağı kalmayan Türk burjuva ve aydınlarının da Anadolu'ya geçmekten ve orada beliren ulusal direniş akımına kapılmaktan başka bir çıkar yolları kalmamıştı. Burjuva egemen Müdafaa-i Hukuk kendine bir baş aramaya başladı ve Türk burjuvazisinin geleneksel yöntemi uyarınca maddi gücü temsil eden

---

¹¹⁰ Hikmet Kıvılcımlı, **Halk Savaşının Planları**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, t.y., s. 139.

orduya başvurdu. O sırada yabancı etkisinden uzak kalabilmiş tek askeri güç olarak Mustafa Kemal Paşa'nın adeta diktatör yetkileriyle başına gönderildiği doğu'daki 3. Ordu vardı. Burjuvazi, Mustafa Kemal'i baş yapmak için kucak açıyordu:

*“1919 Mayıs ortasında Samsun'a inen Müfettiş Paşa, Anadolu'da ismi var cismi yok bir ordudan önce asıl efendisini, burjuvaziye buldu. Ve sarayda bıraktığı korkak efendisiyle burjuvazi arasında bir karşılaştırma yaptı. O koşullarda sultan hiç, burjuvazi hepti. Sultan ona bir işaretle geri alabileceği kuru bir mevki vermişti. Burjuvazi (ise) kendisine baş yapmak için kucağını açıyordu.”*¹¹¹

Yukarıdaki değerlendirmeler tarihe kendince bir takım anlamlar yükleyip tamamen kurgusal bir tablo ortaya çıkarmanın mümkün olabildiğinin güzel bir kanıtı gibidir. Marksizm'in genelgeçer argümanlarından yararlanılarak oluşturulmuş bu kurguda, Türk burjuvazisinin baş olarak Mustafa Kemal'i seçmesinin nedenini Hikmet Kıvılcımlı şöyle açıklar:

*“Türk burjuvazisi başını şimdi bulmuştu. Mustafa Kemal gözü pek, 'soysuz' paşanın biriydi. Yani geçmişle bir türlü kopuşamaz ve her zerresinde saray aşüresinin gülsuyu kokan yarı-feodalliğine bayılır paşalardan değildi. ...Şu halde burjuvazinin biraz zahmetlice ve epey orijinal mücadelesi için biçilmiş kaftan olabilirdi.”*¹¹²

Düşünceleri ifade etmenin çok değişik yolları vardır ve Kıvılcımlı pekala yukarıdaki hakaretimiz ifadeye başvurmadan da olumsuz düşüncelerini ifadeye muktedir bir aydıdı. -Her ne kadar burjuvaziye atfen de yazsa- Atatürk hakkındaki bu ifadelerini sağduyudan yoksunluğa bağlamaktan başka bir seçenek kalmıyor. İbrahim Kaypakkaya da Türk Devrimi ve onun önderi Atatürk hakkında ideolojisi ve dünya görüşü gereği olarak olumsuz bir algılama içindeydi; ancak en azından hakaretimiz ifadeler içermeyen, yalnızca Marksizm'in olumsuz anlam yüklü terminolojisiyle eleştiriler getiriyordu.

Hikmet Kıvılcımlı Türkiye'deki burjuva demokratik devriminin de tıpkı Rusya'daki gibi bir proletarya demokratik devrimine dönüşebilecek durumda olduğunu savunuyor ve belli bir süre için demokratik devrimin sosyalist devrimle iç

---

¹¹¹ Hikmet Kıvılcımlı, **Yol 1, Yakın Tarihten Birkaç Madde**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992, s. 114. Ayrıntılı bilgi için bkz. a.e., s. 85-114.

¹¹² a.e., s. 114.

içe geçtiğini, milletvekillerinin birbirlerini yoldaş diye çağırdıklarını, bakanlıklara da komiserlikler denilmekte olduğunun altını çiziyordu. Bununla birlikte Kıvılcımlı, Stalin'in 30 Kasım 1920'de Pravda'ya verdiği demeçteki öngörüsü doğru çıktığını belirterek Kemalistlerin İtilaf Devletlerinin yumuşaması karşısında başta dört elle sarıldıkları Bolşeviklerden ayrılarak soldan sağa döndüklerini de iddia ediyordu. Buna göre İtilaf Devletleri Türkiye'ye dayattıkları Sevr Antlaşması şartlarından geri adım atmışlardı. Stalin demecinde bunun nedenleri olarak, Kemalistlerin İtilaf devletlerine karşı mücadelelerini, bu mücadelenin İngiliz sömürgelerinde meydana getirdiği kaynaşmayı, Bolşeviklere karşı Çarlığın ihyası için savaştan General Vrangel'in ezilmesi ve Rusya'da durumun tamamen Bolşeviklerin kontrolüne girmesini, ve Yunanistan'da Venizelos'un düşmesini göstermişti. İtilaf devletlerinin Kemalistlerin Ermenileri yenerken kesin tarafsız kalmaları ve Trakya ile İzmir'in Türkiye'ye geri verileceği söylentileri Kemalistlerin eğilimini belirlemişti. Gerçekten de kısa süre içinde Milli Mücadeledeki Anadolu solu tasfiye edilmiş ve devrim tam anlamıyla burjuva karakteri almıştı.¹¹³

1970 Sonbaharına kadar Milli Demokratik Devrimci saflarda kalan Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli'yi de şaşkırtan bir şekilde aniden harekettten kopmuş ve o güne değin Milli Demokratik Devrimci tezle belirgin bir görüş ayrılığı yok iken, birden temel konularda çatışır bir tutum içine girmişti. Milli Demokratik Devrimcileri "Birinci Kurtuluş" olarak nitelendirdiği Kurtuluş Savaşı'nda burjuva egemenliğini unutmakla suçlamıştı:

"MDD'ciler açık olmamakla birlikte, Kemalist devrimlerin bir burjuva devrimi olduğunu kabul etmediler. ...'Kemalist devrim=küçük burjuva devrimi' demekmiş. Bu her şeyden önce Birinci Kurtuluş Savaşı'nın egemen sınıf karakterinde yanılmaktır. Gerçi küçük burjuvazi de bir burjuvadır ama asıl büyük burjuvazi ile taban tabana zıt sosyal kategorilerdir. Demokratik devrime genel olarak her iki kategori de katılabilir. Mesele Milli Mücadeleye katılanlar değil, egemen ve güdücü olan sınıftır. O sınıf, Türkiye burjuvazisidir. Birinci Kurtuluş Savaşı'nda burjuvazinin egemenliğini inkar etmek, tarih 'ötesi' bir tezdır. Bu teze MDD'ciler neden baştankara daldılar? Buna muhtaçtılar. İlk Milli Kurtuluş Savaşında asker-sivil aydınların çok aktif rollerini, Türkiye'de küçük burjuvaziye 'ileri bir sınıf'

¹¹³ Hikmet Kıvılcımlı, **Halk Savaşının Planları**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, t.y., s. 159-161.

sayacak kertede abartmak için gerekçe yaptıklarından buna muhtaçtılar. Oysa MDD'ci üstatların ihtiyaçları başka, gerçeklik başka şeydir.”¹¹⁴

Türk Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğu savıyla Kıvılcımlı, ilginç bir biçimde uzun süre aralarında bulunduğu Milli Demokratik Devrimcilerin ideolojik mücadele verdikleri ve kendisinin de oportünistlikle suçladığı Türkiye İşçi Partisi'nin savunduğu Kemalist devrimin bir “milli burjuva demokratik devrimi” olduğu tezine, olmuş bir devrimi MDD'ciler gibi tekrarlamının anlamsızlığına ve önümüzdeki devrim aşamasının sosyalist devrim aşaması olduğuna katılmış oluyordu. Ayrıca MDD'cileri pragmatik nedenlerle, ihtiyaçtan dolayı asker-sivil aydın zümreye hak ettiğinin ötesinde bir değer biçtiğine işaret etmekteydi. Buna göre MDD'ciler ilerici bir darbeye bel bağladıklarından, bir askeri darbeyi gerçekleştirebilecek bu kesimin tarihte ilerici bir rol oynadığının kabulüne muhtaçtılar.

Peki Hikmet Kıvılcımlı'ya göre Kurtuluş Savaşı sonrasında gelişen Kemalist devrimlerin karakteri nedir, Türkiye halkına ne getirmişti ve sonucu ne olmuştu? Öncelikle Mustafa Kemal, propaganda gezisine çıktığı her zaman, ziyaret ettiği her şehirde emperyalizme karşı kazandığı zaferi son zerresine kadar kullanmıştı. Kıvılcımlı'ya göre işçi ve köylüye verecek bir şeyi olmayanlar, onu –üstelik kendi emeği ve kanıyla- kazanılan zaferden dolayı minnet altında bırakıyor, minnettarlık psikolojisiyle kula dönüştürmeye çalışıyordu.¹¹⁵ Ayrıca burjuvazi, yine bizzat Kemalizm'in diliyle en bayağı demogojiyi köylü ve özellikle de küçük köylü tabakalarına karşı yapmıştı:

“ ‘Köylü milletin efendisidir’ yalanı hala kulakları tırmalayan bir dırıltıdır. ... Bir kelimeyle Kemalizm, köylülüğün gönlünü çelmek için demagojiden başka bir şey yapmamış ve çalışkan köylülük de içgüdüleriyle, onun içyüzünün can düşmanı olmuştur.”¹¹⁶

Hikmet Kıvılcımlı Türk Devrimi sonucunda ortaya çıkan Kemalist Türkiye'de “ezilenleri” sıralamaya devam eder ve sözü doğu illerine getirir:

“Doğu illeri bölgesinin asıl adı Kürdistan'dır ve bunun böyle olduğunu anlamak için doğu illerinin içlerine doğru başbakanvari bir yolculuk yapmaya bile

¹¹⁴ Hikmet Kıvılcımlı, **Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1970, s. 147-148.

¹¹⁵ Hikmet Kıvılcımlı, **Yol 1, Yakın Tarihten Birkaç Madde**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992, s. 149.

¹¹⁶ Hikmet Kıvılcımlı, **Yol 2, Müttefik: Köylü**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992, s. 137.

pek gerek yoktur. Türkiye Cumhuriyet atlasını açınız, şöyle kasaba adlarına bir göz gezdiriveriniz. ‘Dil devrimi’ nin bu adları Türkçeleştirmek konusundaki bütün gayretlerine karşın, büyük çoğunluğunun sizin –yani Türklerin- anlayamayacağı bir dilden olduğunu hayretle görürsünüz. ...Bugün Türkiye nüfusunda önemli bir toplam tutan iki ulusal varlık var: Türklük-Kürtlük. Siyasal, ekonomik egemenlik ve üstünlük Türk burjuvazisinde olduğu için, Kürt halkı mistik ve belirsiz ‘doğu illeri’ sözcüğünün altında, özel ve gizli bir sömürge, şiddetli bir asimilasyon ve daha doğrusu bir yok etme siyasetine uğratıldı. ... Kanlı uslandırma seferleri, -ilan edilmemiş sürekli sıkıyönetim- askeri yok etme siyaseti! Kemalizm’in doğu illerindeki yengin taktiği budur.’”¹¹⁷

Hikmet Kıvılcımlı ve takipçilerine göre Türkiye daha 1925’den itibaren finans-kapitalin tekeline teslim edilmişti ve karşı-devrim 1932’de Türkiye’nin Cemiyet-i Akvam’a girişiyle birlikte, yani daha Atatürk ülkenin başındayken önemli bir aşama katetmişti.¹¹⁸ Karşı-devrimi olumluyor değillerdi, ancak doktorcuların karşı-devrimin aleyhinde olmaları, bağrında bir karşı-devrimin geliştiği Türk Devrimi’nin yanında oldukları anlamına da gelmez. Hikmet Kıvılcımlı Türk Devrimi’ni açıklarken, bir şer şebekesinin kendi dar çevresinin çıkarlarını gerçekleştirmek adına başvurduğu hem emperyalistlere karşı savaş hem de emperyalistlerle işbirliği olarak tanımlanabilecek ikiyüzlülük siyasetinin, gerektiğinde halkı seferber edebilmek gerektiğinde de halkın itirazını engelleyebilmek için demagojinin, asimilasyonun, askeri yok etme taktiklerinin eksik olmadığı bir “faşist diktatörlük” tablosu resmetmekteydi:

“1927 yılı, Türk burjuvazisininin 1925’den beri başladığı terör döneminin tam faşist diktatörlüğü şeklinde istikrarlaştığı yıldır. 1925 terörünün parti aydınlığı (TKP) içinde yarattığı panik, Rusya’da 1905’den sonra, 1907’de muzaffer olan karşı devrimin Rus Sosyal Demokrat Partisi’ne (Komünist Partisi’nin öncülü) getirdiği kargaşaya çok benzer. Tabii aralarında taban tabana farklar var. 1905 bir devrimdi. 20 yıl sonra Türkiye’de patlayan karşı-devrimdi. Fakat burjuvazi için karşı-devrim de, devrim de aynı derecede tehlikeli olduğundan bir yıl kadar şöyle böyle devam eden görece bir burjuva demokrasisi hemen burjuva terörüne ve terör de bir buçuk

¹¹⁷ Hikmet Kıvılcımlı, **Yol 2, Türkiye’de Ulusal Sorun**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992, s. 326, 334.

¹¹⁸ Hikmet Kıvılcımlı, **Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1970, s. 173.

iki yıl kadar hüküm sürdükten sonra burjuvazinin tam diktatörlüğüne ve halk tabakalarına karşı zalim gericiliğe dönüştü.”¹¹⁹

Yasal tek muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın faaliyette olduğu çok kısa süreyi “burjuva demokrasisi” olarak niteleyen Kıvılcımlı, 1925’de Takrir-i Sükun kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte başlayan süreci “burjuva terörü” dönemi olarak adlandırmıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kapatılıp burjuva demokrasisine son verilmiş, ayrıca tüm muhalifler gibi TKP'nin de ezilmesi sonucunda ortalık sükunete kavuşmuş ve ülkede tek ses duyulmaya başlamıştı -ki Kıvılcımlı bu durumu “faşist diktatörlük” olarak değerlendirmekteydi.

Hikmet Kıvılcımlı, geniş halk kitlelerine zarardan başka bir şey getirmediğini savunarak Türk Devrimi’ni kategorik olarak olumsuzladığı yazılarını 1930’lu yıllarda kaleme almıştı. 1960’larda Milli Demokratik Devrimcilik saflarında bulunduğu dönemde kendisine neden aynı şekilde yazmadığı sorulduğunda cesaret edemediği anlamına gelen bir karşılık verdiğini Mihri Belli aktarmaktadır.¹²⁰ Gençliğinde esip gürleyen Türk marksistlerinin “eski tüfek”leştikçe Türkiye’nin yadsınmaz siyasal realitesi olan Türk Devrimi’yle uyumlu bir çizgiye geldiklerinin güzel örneklerinden biri de Hikmet Kıvılcımlı olmuştur. Nitekim nedeni her ne olursa olsun, gerçekten de ne Türk Solu’ndaki ne de Aydınlık Sosyalist Dergi’deki yazılarında Hikmet Kıvılcımlı’nın Türk Devrimi’ne dönük eski sivri dilli çizgisinden eser yoktur. Bunun da ötesinde, yine 1960’larda basılmış olan kitaplarında Hikmet Kıvılcımlı’yı açık bir biçimde Türk Devrimi’nin ruhunu, hedef ve icraatlarını savunurken ve bir Marksistin kabul edemeyeceği eksiklik ve yanlışlıklarını ise fazla üstelemeden geçiştirirken görürüz. 27 Mayıs İhtilali sonrasında Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel’e çektiği telgrafında,

“Tarihimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin; yiğit ordumuzun kötülüğe başeğdirişini huşula selamlarım. İkinci Kuvayı Milliye Gazanız kutlu olsun. Gerçek demokraside Allah yanılmınsın” sözleriyle bambaşka bir Hikmet Kıvılcımlı karşımıza çıkmaktadır. Yine Cemal Gürsel’e yolladığı mektubunda,

*“Birinci Kuvayı Milliyecilerin, acil müdafaa durumlarıyla geciktirip sonra da unuttukları ilk **halkçılık programını** kitaptan hayata geçirmelidirler... Birinci*

¹¹⁹ Hikmet Kıvılcımlı, **Yol 1, Parti ve Fraksiyon**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992, s. 288-289.

¹²⁰ **Mihri Belli ile Söyleşi III**, 26 Kasım 2007.

*Kuvayı Milliye ancak İstiklal ve Cumhuriyet gibi siyasi ilkeleri gerçekleştirip gençliğe ısmarladı. Asıl iktisadi ve içtimai HALKÇILIK PROGRAMINI ancak düsturlaştırmakla yetindi. Atatürk, zafer ertesi toplanan iktisat kongresi delegelerine: Kılıçla üstünlüğün ardından iktisat üstünlüğünün gelmesi gerektiğini belirtti. Şimdi İkinci Kuvayı Milliyecilik, siyasi istiklal ve cumhuriyet şekli içine öz muhtevasını yerleştirecek, GERÇEK HALKÇILIK programını kitaptan hayata geçirecektir*¹²¹ diye yazmaktadır. Hikmet Kıvılcımlı gerek bu satırlarında gerekse bu satırları alıntıladığımız “İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz” adlı kitabında ortaya çıkan tutumuyla Türk Devrimi’nin ruhunu benimsemiş görünmekte ve “Birinci Kuvayı Milliye”nin elinden geleni yaparak istiklal ve cumhuriyeti yaratıp gençliğe ısmarladığını, hatta bir halkçılık programını bile ortaya çıkardığını, ancak “acil müdafaa durumları” yüzünden, yani çeşitli zorunlulukları önceleyerek bu programı hayata geçiremediğini belirtmektedir. Daha önce “milletin efendisi” olan köylüye ve işçiye hiçbir yararının dokunmadığını savunduğu ve “faşist diktatörlük” olarak tanımladığı yapıyı sonradan “elinden geleni yaptı, istiklal ve cumhuriyet temelini attı, prensibini koyup gerçekleştiremediği Halkçılık programını gerçekleştirmek görevi ise arkadan gelen biz İkinci Kuvayı Milliyecilerin kaldı” anlamına gelen ifadelerle aklamının ya büyük bir tutarsızlık olduğunu, ya da köklü bir düşünce değişikliğine karşılık geldiğini itiraf etmek gerekir.

---

¹²¹ Hikmet Kıvılcımlı, **İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1965, s. 2, 17, 58-59.

SONUÇ

1961 Anayasası'nın sağladığı özgür siyasal ortam sayesinde, Türkiye'de ilk kez neredeyse konuşulmayan, yazılmayan, el değmemiş bir alan kalmıyor ve ülke kendi geçmişiyle sansürlüce yüzleşiyordu. Ülkenin adeta psikanaliz koltuğuna oturup bir içe bakış, geçmişi irdeleyiş gerçekleştirmesinde dönemin solcu aydın ve siyasetçilerinin katkısı büyük olmuştu. Elllerinde sağlam bir metodolojiyle tarihsel süreci çözümleyen bir ideolojileri vardı. Vardığı sonuçlara katılma veya katılmayalım Marksizm, tarihi yalnızca anlatmakla kalmayan, aynı zamanda açıklayan, ve bu açıklama ışığında geleceğe yön verme davası güden bir ideoloji olarak dönemin sol akımlarının referansı idi. Doğaldır ki Türk tarihinin en önemli dönemeçlerinden biri olan Atatürk'ün hayatta olduğu devrimler dönemi, birinci dereceden Sol'un değerlendirme ve analiz alanına girmektedir.

27 Mayıs-12 Mart döneminin sol akımları, Türk Devrimi ve onun kendi döneminde benimsenmiş ideolojik şekli olan Kemalizm'le genelde pozitif bir ilişki içinde olmuşlardı. Bunun başlıca nedeni Kemalizm'in Türkiye'nin kuruluş felsefesi ve siyasi meşruiyet aracı olmasıydı. Kemalizm Türk siyasi yaşamını öylesine domine eden bir faktördü ki, bırakalım Türk Devrimi ve Kemalizm'le “anti-empyristlik” gibi çeşitli başlıklar altında özdeşimler kurabilmesi mümkün olan sol siyaseti, devrimlerle ve onların siyasal ve toplumsal hedefleriyle uzlaşmaz bir çelişki içinde görünen en uçtaki tutucu kesimler bile Kemalizm'e rağmen ve Kemalizm'le çatışarak, Türk Devrimi'yle hesaplaşarak siyaset üretmezlerdi. Ülkenin tarihsel koşullarından doğan yerleşik siyasal düzeni, asgari ölçüde ve retorik düzeyinde de olsa Kemalizm'le pozitif bir ilişki geliştirmeyi zorunlu kılıyordu. Sosyal demokratlık, sosyalistlik veya komünistlik son planda Kemalistlikten (Atatürkçülükten) farklı bir şey olduğuna göre, bu zorunlu birlikteliği sürdürmenin yolu çatışan alanlardan olabildiğince uzak durarak; çakışan, örtüşen ve bağdaştırmaya uygun olan konuları ön plana çıkarmak ve bunlar üzerinden siyaset yapmaktı. En karakteristik özellikleri yenilikçilik ve ilerçilik olan sol için, örneğin “çağdaş uygarlık düzeyi” kavramı istenilen yöne çekilebilecek esneklikte ve

dolayısıyla yararlanılmaya çok uygundu. Sol akımların çağdaş uygarlıktan anladığı ise ortaklığı: Sosyalizm. Böylesi başarılı uyarlamalara karşın, yine de meşruiyetin Kemalizm üzerinden sağlandığı bir siyasal ortamda tutarlı bir solculuk yapmanın güçlüğü açıktır. Koşullar, Kemalizm aşısı yapılmış anomali bir sosyalist karakterin içselleştirilmesine veya Kemalizm’le mecburen iyi geçinen bir tür ‘münafık’ sosyalist modelinin ortaya çıkmasına çok yatkındı.

27 Mayıs-12 Mart dönemi Türkiye’inde güçlü bir biçimde varlığını hissettiren belli başlı dört ana sol akım da -eski bir deyişle- nevi şahsına münhasır (kendine özgü) yanları olan hareketlerdi. Cumhuriyet Halk Partisi’ndeki (CHP) Ortanın Solu hareketi solculuk trenine son kompartımandan dahil olan ve solculuk paritesi en düşük akım olsa bile, CHP gibi Atatürk’ün partisi unvanlı ve Türk Devrimi’nin siyasal örgütü olmuş bir partide Marksist argümanlar kullanarak siyaset üretmesi yönüyle benzersizdi. Yön-Devrim hareketi gelmiş geçmiş tüm sol akımlar içinde şu ya da bu şekilde bir devrim gerçekleştirmeye en çok yaklaşımlı olmasıyla sivrilmişti. Siyasal karşıtlarına en korkulu rüyayı gördürten sol akım olmuştu. Kemalizm ile sosyalizmi iç içe geçirmek suretiyle yarattığı sentezle benzersizdi. Milli Demokratik Devrimci (MDD’ci) hareket Türkiye’de o güne kadarki sol akımlar içinde en aktivist grup olarak kendini göstermiş, özellikle gençlik içinde kök salmayı başarmış ve ardılı birçok yasadışı sol örgütün kurucu kadrosu için bir okul işlevi görmüştü. Marksist-Leninist karakterde olup genelde 12 Mart’a değin Türk Devrimi’ne ve Kemalizm’e karşı -özellikle Mihri Belli’nin şahsında- hayırhah bir tutum içinde olmuş, 12 Mart’tan sonra ise Kemalizm’den “*hem dayak yiyelim hem sevelim olmaz*” tümcesiyle ifade edilen bir kopuş yaşamıştı. Türkiye İşçi Partisi (TİP), Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneğinden gelme aydınların yönetime gelmesiyle birlikte Türkiye tarihinde ilk kez TBMM’de etkili bir temsil kabiliyeti gösteren bir sosyalist parti olmuş, -özellikle son yılları itibarıyla- Kemalizm’le ilişkisini en formel düzeyde tutmayı, yani en çok kendisi olmayı başarabilmiş, yeri geldiğinde Türk Devrimi’ne diğerlerine kıyasla en sivri dilli eleştirileri yapabiliyordu.

Dönemin sol akımlarının Türk Devrimi algılamalarının gösterdiği farklılık, aralarındaki ayrışmanın teorik çerçevesinde önemli bir yer tutuyordu. Türk Devrimi ve Kemalizm’le kurdukları ilişki, aralarındaki rekabetin teorik alandaki yansımalarının biçimlendirdiği bir ilişkiydi. Sol akımların onları sol yapan ‘büyülü’ ortak paydası

“devrim” kavramı iken, -ironik bir biçimde ve tam da Marksist diyalektiğe uygun olarak- aralarındaki bölünme nedeni de aynıydı. Bütün tartışma hangi devrim aşamasında olduğu konusundaki ihtilaftan doğmaktaydı. TİP’e göre Türkiye bir sosyalist devrim aşamasındaydı. Adından da anlaşılacağı üzere MDD’ciliğe göre ise Türkiye bir milli demokratik devrim aşamasındaydı. Yöncülerin görüşü de MDD’cilerinkine koşuttu. (Cumhuriyet Halk Partisi bu çekişmenin tarafı olmamıştı.)

Bir ülkenin hangi devrim aşamasında olduğunu saptamanın yolu bellidir. Geçmişe bir projeksiyon yapılır ve ülkenin sosyalizm yolunda ne kadar yol aldığı, hangi devrim aşamalarından geçtiği saptanır. Varılan sonuca göre bir sonraki basamak zaten kendiliğinden ortaya çıkmış olur. İşte bu noktada Türk Devrimi’nin niteliğinin belirlenmesi ve Marksist terminolojiye göre adının konması yaşamsal anlam ifade etmekteydi. Çünkü eğer Türk Devrimi, TİP’in savunduğu gibi bir burjuva devrimi ise, bu sonuç Türkiye’nin içinde bulunduğu devrim aşamasının sosyalist devrim olduğu savını haklılaştırıyordu. Buna göre, Türkiye’yi yarı-sömürgeleştirmiş Batılı büyük kapitalist ülkelerin bununla da yetinmeyip ülkeyi tam sömürge durumuna sokma girişimine karşı yürütülmüş anti-emperyalist bir savaş ile önce Türk Devrimi’nin temeli atılmıştı. Zafer kazanılıp dış sömürü tehlikesi sonlandırılınca da içeride çağdaş uygarlıkla özdeş görülen Batı tarzı üretim biçimi yerleştirilmeye çalışılmış, feodal düzenin beli kırılmış ve böylece kapitalist üretim ilişkileri yerleşmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştı. Üstelik feodalitenin üst yapı kurumları siyasetten ve toplumdan büyük ölçüde tasfiye edilmişti. Devletin Atatürk daha hayattayken üstlendiği özel sektörün sütanalığı misyonu 1960’lara gelindiğinde artık meyvelerini vermiş ve Türkiye’de sosyalist bir devrim için gerekli olan bir işçi sınıfının varlığından söz edilebilir hale gelmişti. 12 Mart’a kadar olan dönemde sol içinde yaşanan “devrimin öncü sınıfı sorunu” tartışmalarında, TİP’in işçi sınıfının öncülüğü tezini savunmasının gerisinde, Türk Devrimi’ni bir burjuva devrimi olarak algılaması vardır.

MDD’ciliğin Türk Devrimi algılamasını doğru kavrayabilmek için öncelikle MDD teorisinin Marksist-Leninist kesintisiz devrim teorisine dayandığını, onun sanayileşmemiş sömürge veya yarı-sömürge ülkelere uygulanışı olduğunu bilmek gerekir. Buna göre MDD bir aşamadır, nihai amaç değildir. Hareketin yayın organında, tarihsel aşamanın gerektirdiği stratejiye göre MDD’ci olarak

adlandırıldıkları belirtilmiş, oysa kendilerini asıl betimleyen terimin “proleter devrimci” olduğuna işaret edilmişti. MDD’ciler için Türk Devrimi, Türkiye’yi öncesine göre sosyalizme daha yakın bir duruma getirdiği için olumlanan ileri bir hareketti. Milli ve demokratik karakterli, ancak yarım kalmış bir devrimdi. Milliydi; çünkü anti-emperyalist karakterli bir kurtuluş savaşı zaferle ve ulusal devletin kurulmasıyla sonuçlanmış, böylece ulusal sınırlar içinde emperyalizmin sömürsü gerilemişti. Demokratikti; çünkü feodal kurumlar, üretim ve yaşam biçimi önemli bir darbe yemiş, böylece feodalizm gerilemişti. MDD’cilere göre ne yazık ki Türk Devrimi’nin başta Atatürk olmak üzere lider kadrosu Marksist bir bilinçten yoksundular. Bu nedenle bu kadronun tüm iyi niyetine ve yurtseverliğine karşın sorunların kökenine inilememiş, devrimler çoğunluk itibarıyla birer üst yapı devrimi olarak kalmış ve milli ve demokratik kazanımlar tam kurumsallaşamamıştı. Nitekim Atatürk’ün ölümünden sonra Türk devrimi bir karşı-devrime maruz kalmış ve yozlaştırılmıştı. 1960’ların Türkiye’si tıpkı Kurtuluş Savaşı öncesinde olduğu gibi emperyalizme bağımlı, içeride emperyalizmin işbirlikçi ortaklarının olduğu bir yarı sömürge durumuna gerilemişti. Öyleyse Türkiye’nin önündeki devrim aşaması “tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye” sloganına konu olan milli demokratik bir devrimdi. “Devrimin öncü sınıfı sorunu” konusunda ise MDD’cilik, “Devrimci Güçbirliği”ni savunmaktaydı, çünkü Türkiye bir burjuva devriminden geçmediği, yani Türk Devrimi bir burjuva devrimi olmadığı için, nicel ve nitel yeterliğe sahip bir işçi sınıfından yoksundu. Devrimci Güçbirliği sanayi, ticaret ve zanaat proletaryasını, topraksız köylüyü, şehir ve köy küçük burjuvazisini ve yine küçük burjuva kökenli Atatürkçü asker-sivil aydın zümreyi içeriyordu.

Her sol akımda Türk Devrimi algılaması konusunda nüans düzeyinde bir çeşitliliğe rastlamak olağandır. Örneğin Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanı olduğu TİP ile Aren-Boran ekibinin yönetimindeki TİP arasında Türk Devrimi’ne dönük duruş farkı olmadığı söylenemez. Ancak MDD’ci hareket söz konusu olduğunda, algı farkı artık detayın çok ötesine geçerek esasa dair bir farka dönüşebiliyordu. Bu durum, hareketteki fiili bölünmelerin ideolojik bütünlüğü de bozmuş olmasından kaynaklanmaktaydı. ‘Eski tüfek’ Hikmet Kıvılcımlı Mihri Belli’yle yollarını ayırırken onun anlayışını yermek için yazdığı kitabında, Türk Devrimi’nin hayırhah bir tutumu hak etmeyen özellikler taşıdığı yönünde güçlü imalarda bulunmuştu. Ona ve takipçilerine göre Türkiye daha 1925’den itibaren finans-kapitalin tekeline teslim

edilmişti ve karşı-devrim 1932’de Türkiye’nin Cemiyet-i Akvam’a girişiyle birlikte, yani daha Atatürk ülkenin başındayken önemli bir aşama katetmişti. Daha da ileri bir örnek olarak MDD okulunda yetişmiş olmasına karşın İbrahim Kaypakkaya, Kemalistlerin daha Kurtuluş Savaşı sırasında emperyalistlerle el altından işbirliğine giriştiğini, barış imzalandıktan sonra ise bu işbirliğinin daha da koyulaşarak devam ettiğini iddia edecek kadar ileri gitmekteydi.

Yön-Devrim hareketi geliştirdiği Türk Devrimi algısı yönüyle Milli Demokratik Devrimcilikle benzerlik gösterir. Yöncülere göre de Türk Devrimi eksik kalmış bir devrimdi, bu nedenle karşı-devrimci güçler tarafından kısa sayılabilecek bir süre sonra etkisizleştirilebilmişti. Hareketin ideologları Kemalist tezle, yapılan devrimleri birbirinden ayrı değerlendiriyorlardı. Buna göre Kemalist tez, en özlü biçimde *“bağımsızlık içinde, toplumsal devrim yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşma”* olarak özetlenebilirdi. Oysa Atatürk devrinde yapılan devrimler bu tezi hayata geçirmek için yeterli olmamıştı. Çünkü genç cumhuriyet, Osmanlı’dan miras aldığı egemen sınıfların gücünü kıramamış ve onlara dayanarak hükümet etmek durumunda kalmıştı. Bunun nedeni egemen sınıfların bir alternatifinin olmamasıydı. Tarihsel şartlar nedeniyle hareketsiz ve tepkisiz kalmış işçi ve köylü kitlelerine dayanma olanağı yoktu.

Yöncüler Kurtuluş Savaşı’nı emperyalizme karşı zaferle sonuçlanan ilk başkaldırı olarak görüyor ve yüceltiyorlardı. Böylece çağdaş uygarlık doğrultusunda zorunlu ilk aşama tamamlanmıştı. Ancak ne yazık ki genç cumhuriyetin Kemalist yönetici elitinin çağdaş uygarlıktan anladığı, Tanzimat’tan bu yana devleti idare edenlerin *“Batılı kurumların tesis edilmesinin ülkeyi çağdaş uygarlığa taşıyıp makus talihinden kurtaracağı”* inancından çok da farklı değildi. *“Batılılaşsak ülke kalkınır”* tümcesiyle de betimlenebilecek bu anlayışa Yöncülerin itirazı vardı ve bunun taban tabana zıddı olan *“ülke kalkınırsa batılılaşırız”*ı savunuyorlardı. Onlara göre Türkiye gibi geri bir tarım ülkesinde hızlı kalkınmanın yöntemi mutlaka kapitalist olmayan bir yoldan, daha açık bir ifadeyle sosyalizmden geçiyordu. Oysa Kemalist yönetim yaşamsal bir hata yaparak ülkenin kalkınması için *“milli kapitalizm”* olarak adlandırılacak ekonomi politikasını uygulamaya koymuştu. Bir süre uygulanmış olan devletçilik bile esas itibarıyla kapitalizmi güçlendirme aracından başka bir şey değildi.

MDD'ci ideologa göre Marksizm'le Kemalizm arasında aşılmaz bir engel yok iken, Yön-Devrim ideologuna göre de Atatürk devriminin ürünü olan halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerinin, yani Kemalizmin doğal sonucu ve devamı sosyalizmdi. Türk Devrimi algılaması bağlamında bu denli yakınlaşan iki sol akım arasındaki ince ama belirleyici fark, ilkinin sosyalizmi bir amaç, bir nihai ülkü, yaşam ve toplum biçimi olarak görürken diğerinin ise esas itibarıyla kalkınmanın bir aracı olarak görmesiydi. MDD'cilik ile Yön-Devrim hareketi arasındaki bu durum, farklı sonuçlara hizmet etmesi mümkün farklı Türk Devrimi algılamaları mevcut olduğu gibi (TİP – MDD'cilik örneğinde olduğu gibi), farklı sonuçlara hizmet etmesi mümkün benzer Türk Devrimi algılamalarının da mevcut olduğunun kanıtıdır.

“Ortanın Solu” akımının Türk Devrimi algısı, içinde geliştiği bünye CHP olduğundan, dönemin diğer sol akımlarından teorik olmaktan önce en başta yapısal olarak bir farklılık arz eder. Kurucusu, ölünceye değin genel başkanı ve “Ebedi Şef”i Atatürk olan, Türk Devrimi’ni gerçekleştirmiş ve programının billurlaşmış hali olan ilkelerini anayasaya sokmuş siyasal örgütün Türk Devrimi’ne bakışı elbette Marksist temelli/kökenli akımların dışarıdan bakışı gibi olmayacaktı, tam anlamıyla bir özelleştire kıvamı taşıyacaktı. 1960’ların ortasından itibaren dünya ve ülke koşullarının zorlaması sonucunda Atatürkçülükle çelişmeyecek bir sol söyleme gereksinim duyan CHP, Bülent Ecevit’in ideoloğunu ve önderliğini yaptığı Ortanın Solu akımı ile büyük ve sancılı bir yenilenme sürecine girdi. Milli demokratik eğilimler taşıyan programıyla Ecevit, parti içinde Ortanın Solu’na karşı gelişen güçlü muhalefetle –ki bu muhalefetin başlıca argümanı partinin Atatürk yolundan saptırılması olmuştur- yürüttüğü mücadelesinde bütün devrimcilerin desteğini kazanmıştı.

Ortanın Solu akımı, Marksizm’in ölçütlerinden yararlandığı için Türk Devrimi’ni yüzeysel kalmış ve toprak reformu gibi temel konulara inememiş bir üst yapı devrimleri topluluğu olarak değerlendirmişti. Bu kadarıyla diğer sol akımlarından çok da değişik bir şey söylemediği sonucu çıkarılabilir. Oysa Ortanın Solu Marksistçe bir devrim ekspertizliyle o üst yapı devrimlerini hafife almaz, bilakis alt yapı devrimlerinin gerçekleştirilebileceği asgari ortamı yaratmaya matuf “ön-devrimler” sayar. Ecevit ve çevresi belki de sınıfsal durumlarından, yani küçük

burjuva kökenli olmalarından dolayı bir yere kadar sola açılabilmişlerdi ve Atatürk'ten kopacak değillerdi. Bir karşılaştırma yapmamız Ortanın Solu'nun Türk Devrimi algılamasını daha net biçimde ortaya koymamıza yardımcı olacaksa, şöyle diyebiliriz: Eğer Yön-Devrim hareketi Kemalizm'den yararlanan Marksistlerin hareketi idiye, Ortanın Solu da Marksizm'den yararlanan Atatürkçülerin hareketiydi.

Yöncü ideolog Doğan Avcıoğlu, Kemalist tezle gerçekleştirilen devrimler arasında ayırım yapıyor, gerçekleştirilen devrimlerin yukarıda da değindiğimiz “bağımsızlık içinde, toplumsal devrim yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşma” tezini, yani Kemalizm'i hayata geçirmeye yetmediğini savunuyordu. Ortanın Solu ideologu Bülent Ecevit de onun gibi Atatürk devrimciliğini ikiye ayırarak değerlendirmeyi uygun görmüştü. Birincisi Atatürk'ün sağlığında yapmış olduğu devrimlerdi ki bunlar Atatürk devrimciliğinin somut yönünü oluşturuyordu. Bunlar ülkeyi hedeflenen noktaya ulaştırmak için yeterli olmamıştı ama Atatürk devrimciliğinin bir de soyut yönü vardı ki yapılan devrimlerle sınırlı kalmamayı ve sürekli bir devrimciliği zorunlu kılıyordu. Ecevit, Ortanın Solu'na karşı çıkan parti içi muhalefetin muhafazakarlığıyla ideolojik mücadelesini Atatürk devrimciliğinin bu soyut yönünü ön plana çıkararak yürütüyordu. Bununla birlikte Ortanın Solu'nun Atatürk'ü sivil bir Atatürk'tü; meşruiyeti daima halkına dayanmakta bulan Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer komutanı, devrimlere girerken de üzerindeki üniformayı çıkararak bir mesaj vermiş ve yöntem göstermişti. Yoksa pekala yaşadığı dönemde dünyada revaçta olan üniformalı diktatörler gibi de ortaya çıkabilirdi. Tam aksine, Atatürk iki kez çok partili hayata geçiş denemesi yaptırmıştı ki bu onun Türkiye için demokratik batılı devletleri model aldığına kanıtıydı. Yön-Devrim hareketi ise batılı bir demokrasiyi Türkiye için lüks buluyor, kestirme yollara saparak halktan değil, üniformadan güç almayı umuyordu. Devrim Bildirisinde Kemalizmin sandık yoluyla tasfiye edildiği iddia edilmekteydi. Kemalizm tarafından sindirilen, ancak altyapı devrimleri gerçekleştirilemediği için kökü kurutulamayan irticanın Batılı politik sistem içinde gelişip yayıldığı savunulmuştu. Oysa Ortanın Solu, parlamenter demokrasi konusunda kesin inançlıydı. “Halka rağmen halk için” anlayışını kategorik olarak reddediyor, Atatürkçülüğü özenle bu anlayıştan soyutluyordu.

27 Mayıs-12 Mart dönemi Türkiye'sinin sol akımları aynı zamanda ilginç birtakım ideolojik denemelere girişmişlerdi. Bunun sonucunda sol argümanlarla modifiye edilmiş eklektik bir Kemalizm retoriği ortaya çıktı. Örneğin Yöncüler “Yeni Devletçilik” kavramını ortaya attıklarında, bunun Kemalizmin “devletçilik” ilkesiyle bağlantılı olarak algılanacağını elbette ki bilerek ortaya atmışlardı. Doğaldır ki Atatürk ilkelerini o güne değin işlendiği klasik biçimiyle ele almıyorlar, onlara yeni ve fazladan bir takım anlamlar yüklüyorlardı. Yön-Devrim hareketiyle birçok açıdan taban tabana zıt düşen TİP, Atatürk ilkelerine dönük olarak ise onunla aynı tavır takınmış, aynı yöntemi gütmüştü. Tıpkı Yön Bildirisi'nde olduğu gibi TİP programında da “devletçilik” adıyla yetinilmemiş, “emekten yana planlı devletçilik” denilerek isim modifiye edilirken içerik de farklılaştırılmıştı, yani sosyalleştirilmişti. Aslında 1960'ların erken evresinden başlayarak 12 Mart muhtırasına doğru yaklaştıkça, gitgide sol akımlardaki radikalleşmeyle koşut olarak bunların Kemalizm'le kurdukları çapraşık ilişkileri gerilemiş ve bağları zayıflamıştı. Ülkenin geleceği olan yükseköğretim gençliğinin, cumhuriyet tarihinde ilk kez olarak Atatürk dışında siyasal önderler benimsemesi, Kemalizm dışında siyasal düşüncelere yönelmesi 12 Mart'a yaklaşıldıkça yaygın biçimde gözlenir hale gelmişti. Sol akımların tümünde –ama özellikle MDD'ci fraksiyonlarda- başlayan “kim daha esaslı solcu” yarışı bir billurlaşma devrimine yol açmış, bu da –özellikle gençlik kesiminde- Kemalizme karşı cüretkar meydan okumaların ortaya çıkması sonucunu doğurmuştu. Ancak Türkiye bu kadarına, yani -dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın ifadesiyle- sosyal gelişmenin ekonomik gelişmeyi aşmasına hazır değildi. 12 Mart'la beraber Kemalist devlet aygıtı, henüz emekleme aşamasında olmasına karşın boyundan aşkın işlere girişen solun tepesine “balyoz hareketi” ile indi. Farklı toplumsal sınıfların çıkarlarının uzlaşmazlığını çok iyi bilen Sol'un, bu farklı sınıfların ideolojilerini bağdaştırmanın da aynı derecede güç olduğunu bütün bir 1960'lı yıllar boyunca öngörememiş olması eğer aşırı iyimserlikten kaynaklanmıyorsa, Türkiye'ye özel koşulların zorlamasının yol açtığı bir siyasal körlük olsa gerekir. Tarih, farklı toplumsal sınıfların çıkarları kadar ideolojilerinin de çelişik olduğunu Sol'a unutulmaz bir 12 Mart dersiyle belletmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- Ağaoğlu, Ahmet : **Devlet ve Fert**, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1933.
- Akarsu, Bedia : **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1975.
- Akçura, Yusuf : **Muasır Avrupa'da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339.
- Akdere, İlhan, Karadeniz, Zeynep : **Türk Solunun Eleştirel Tarihi: 1908-1980 – I**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996.
- Altan, Çetin : **Ben Milletvekili İken**, Bilgi Yay., Ankara, 1971.
- _____ : **Onlar Uyanırken, Türk Sosyalistlerinin El Kitabı**, Ararat yay., İstanbul, 1967.
- Aren, Sadun : **TİP Olayı 1961-1971**, Cem yay., İstanbul, 1993.
- Arıkoğlu, Damar : **Hatıralarım**, Tan Matbaası, İstanbul, 1961.
- Armaoğlu, Fahir : **Siyasi Tarih 1789-1960**, II. bsk., Ankara Üniv. S.B.F. yay., Ankara, 1973.
- _____ : **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, X. bsk., Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 1994
- Arslan, Ali : **Efendi ve Uşak, Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, İskenderiye yay., İstanbul, 2008.
- Atatürk, Kemal : **Nutuk**, Cilt II, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960.
- _____ : **Nutuk**, Cilt III, Vesikalar, VIII. bsk., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.

- : **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997.
- : **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997.
- : **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, 5. bsk., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1997.
- : **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri 1917-1938**, Der. Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1964.
- Atay, Falih Rıfıkı : **Atatürkçülük Nedir?**, Ak yay., İstanbul, 1966.
- Atılgan, Gökhan : **Yön - Devrim Hareketi**, TÜSTAV, İstanbul, 2002.
- Avcıoğlu, Doğan : **Devrim Üzerine**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1971.
- _____ : **Türkiye'nin Düzeni**, II. bsk., Bilgi yay., Ankara, 1969.
- Aybar, Mehmet Ali : **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Seçmeler 1945-1967**, Der. Kemal Sülker-Turhan Tükel, Gerçek yay., İstanbul, 1968.
- _____ : **TİP Tarihi**, Cilt II, BDS yay., İstanbul, 1988.
- _____ : **TİP Tarihi**, Cilt III, BDS yay., İstanbul, 1988.
- Aydemir, Şevket Süreyya : **Atatürkçülük Nedir?**, Haz. Yaşar Nabi, Varlık yay., İstanbul, 1965.
- _____ : **İkinci Adam**, Cilt I, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1966.
- _____ : **İkinci Adam**, Cilt II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1967.
- _____ : **İkinci Adam**, Cilt III, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1968.
- _____ : **İnkılap ve Kadro**, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932.

- : **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası (ACE)**, Cilt III, Bakü, 1979.
- : **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası (ACE)**, Cilt IX, Bakü, 1986.
- Bayar, Celal : **Başvekilim Adnan Menderes**, Der. İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul, 1986.
- Behram, Nihat : **İbrahim Kaypakkaya, Hayatı ve Mücadelesi**, IV. bsk., May yay., İstanbul, 1978.
- Belli, Mihri : **Geleceğin Solu, Solun Geleceği**, Der. Metin Gülbay, Murat Ören, İstanbul, 1997.
- _____ : **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi**, Emekçi yay., İstanbul, 1977.
- _____ : **İnsanlar Tanıdım**, Cilt I, II. bsk., Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- _____ : **İnsanlar Tanıdım**, Cilt II, II. bsk., Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- _____ : **Kızıldere'ye Varan Yol**, Yaşam yay., İstanbul, 1997.
- _____ : **Milli Demokratik Devrim**, Aydınlık yay., Ankara, 1970.
- _____ : **Mihri Belli ile 'İnsanlar Tanıdım' Üzerine**, Tarih Sohbetleri Dizisi II, TÜSTAV, İstanbul, 2000.
- Bila, Hikmet : **CHP Tarihi 1919-1979**, Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979.
- Boran, Behice : **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, Tekin yay., İstanbul, 1970.
- Cebesoy, Ali Fuat : **Moskova Hatıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955.
- Cemal, Hasan : **Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- _____ : **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt VIII, İletişim yay., İstanbul, 1983.

- Çapanoğlu, Münir Süleyman : **Türkiye’de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**, Pınar yay., İstanbul, 1964.
- Çayan, Mahir : **Bütün Yazılar**, Devrimci Sol yay., İstanbul, 1979.
- Çerkez Ethem’in Hatıraları, Dünya yay., İstanbul, 1962.
- Darendelioğlu, İlhan : **Türkiye’de Komünist Hareketleri**, IV. bsk., Toker yay., İstanbul, 1976.
- E. Kurmay Albay, Eevli, Avni : **TİP Programı İle Anayasaya Aykırıdır**, 3. bsk., Balkanoğlu Matbaası, Ankara, 1968.
- Ecevit, Bülent : **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin yay., İstanbul, 1969.
- _____ : **Ortanın Solu**, II. bsk., Kim yay., İstanbul, 1966.
- _____ : **Encyclopedia Britannica**, Volume IX, Printed in the USA, 1972.
- Engels Friedrich : **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, Çev. Öner Ünalın, Sol yay., Ankara, 1970.
- Erdost, Muzaffer : **Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm**, Sol yay., Ankara, 1969.
- _____ : **Türkiye Üzerine Notlar**, Sol yay., Ankara, 1971.
- Feyizoğlu, Turhan : **Deniz, Bir İsyancının İzleri**, Ozan yay., İstanbul, 2002.
- Frey, F. : **The Turkish Political Elite**, MIT Pres, Cambridge, Mass., 1965.
- Gencer, Ali İhsan, Özel, Sabahattin: **Türk İnkılap Tarihi**, 10. bsk., Der yay., İstanbul, 2005.
- Harris, George S. : **The Origins of Communism in Turkey**, Stanford University Press, Stanford-California, 1967.
- Himmetoğlu, Hüsnü : **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları**, Cilt II, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975.

- Hobsbawm, Eric : **Age of Extremes, The Short Twentieth Century 1914-1991**, VIII Impression, Penguin Group, London, February 1995.
- Hopkins, Terence K.,
Wallerstein, Immanuel : **Geçiş Çağı**, Çev. N. Ersoy, E. Abadoğlu, O.Akalın, Y.Kaya, Avesta yay., İstanbul, 2000.
- Işıklı, Alpaslan : **Sosyalizm, Kemalizm ve Din**, Tüze yay., Ankara, 1997.
- İleri, Rasih Nuri : **Mihri Belli Olayı**, Cilt I, Anadolu yay., İstanbul, 1976.
- _____ : **Mihri Belli Olayı**, Cilt II, Anadolu yay., İstanbul, 1976.
- _____ : **Mihri Belli Olayı**, Cilt III, Anadolu yay., İstanbul, 1976.
- İnönü, İsmet : **İnönü Ortanın Solu'nu anlatıyor. CHP Nedir, Ne Değildir?**, CHP Genel Sekreterliği Basın ve Propaganda Bürosu yay., Ankara, 1967.
- Karadeniz, Harun : **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, VI. bsk., May yay., İstanbul, 1977.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret : **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1955.
- Kaynak, Mahir : **Darbeleri Demokrasi**, Timaş yay., İstanbul, 2006.
- Kaypakkaya İbrahim : **Seçme Yazılar**, Cihan yay., İstanbul, 1978.
- _____ : **Kaypakkaya İbrahim ve Perinçek Doğu'nun Polis İfadeleri**, Le-Ya yay., İstanbul, 1979.
- Kepenek, Yakup, Yentürk, Nurhan : **Türkiye Ekonomisi**, 16. bsk., Remzi yay., İstanbul, 2004.
- Kıvılcımlı, Hikmet : **Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1970.
- _____ : **Halk Savaşının Planları**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, t.y.
- _____ : **İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1965.

- _____ : **Türkçe'nin Üreme Yolları ve Dil Devriciliğimiz**, II. bsk., Derleniş yay., İstanbul, 1979.
- _____ : **Yol I, Partide Konaklar ve Konuklar**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992.
- _____ : **Yol I, Yakın Tarihten Birkaç Madde**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992.
- _____ : **Yol I, Parti ve Fraksiyon**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992.
- _____ : **Yol II, Müttelik: Köylü**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992.
- _____ : **Yol II, Türkiye'de Ulusal Sorun**, Bibliotek yay., İstanbul, 1992.
- Kutay, Cemal : **Çerkez Ethem Dosyası I**, Boğaziçi yay., İstanbul, 1973.
- Lefranc, George, Sülker, Kemal : **Dünyada ve Bizde Sendikacılık**, Varlık yay., İstanbul, 1966.
- Lenin, V.İ. : **İki Taktik**, Çev. M.E., Sol yay., Ankara, 1967.
- Lukacs, J. : **XX. Yüzyılın Sonu**, Çev. M Harmancı, II. Bsk., İstanbul, 1994.
- Marx, Karl Engels, Friedrich : **The Communist Manifesto**, Penguin Books, Middlesex, 1975.
- Mirkelamoğlu, Necip : **İnönü Ecevit'i Anlatıyor**, Kervan yay., İstanbul, 1977.
- Naroçnitski, A.L., Averyanov, A.P., Yefinov, A.V.; Kertman, L.Y. : **Yeni Tarih**, Çev. İ. Ömerov, Bakü, 1988.
- _____ : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, Der. Mete Tunçay, Eric. J. Zürcher, İletişim yay., İstanbul, 1995.
- Özdemir, Hikmet : **Yön Hareketi**, Bilgi yay., İstanbul, 1986.
- Özel, Sabahattin : **Atatürk ve Atatürkçülük**, Derin yay., İstanbul, 2006.
- Özgen, Mahmut İhsan : **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, 14 Mayıs Vakfı yay., İstanbul, 1982.

- Öztürk, Kazım : **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ak yay., İstanbul, 1968.
- Özütürk, Nejat : **Türk Ceza Kanunu, Şerhi ve Tatbikatı**, Cilt I, Ankara, 1966.
- Perinçek, Doğu : **Faşizm Halkın Mücadelesini Durduramaz**, Aydınlık yay., İstanbul, 1975.
- _____ : **Kemalist Devrim**, Aydınlık yay., İstanbul, 1977.
- Rochet, W. : **Marksist Felsefe Nedir?**, Çev. O. Suda, Ankara, 1967.
- Sabine, George : **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Özer Ozankaya, Gündoğan yay., Ankara, 1991.
- Sadi, Kerim (A. Cerrahoğlu) : **Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, II. bsk, İletişim yay., İstanbul, 1994.
- Sançar, Nejdet : **Gizli Komünist Belgeleri**, Afşın yay., Ankara, 1966.
- Sargın, Nihat : **TİP’li Yıllar (1961-1971)**, Felis yay., İstanbul, 2001.
- Sayılgan, Aclan : **Ansiklopedik Marksist Sözlük**, III. bsk., Otağ yay., İstanbul, 1976.
- _____ : **Solun 94 Yılı 1971-1965**, Mars Matbaası, Ankara, 1968.
- _____ : **Yeni Kavga, Milli Demokratik Devrim Nedir**, Ayşe yay., Ankara, 1970.
- Scruton, Roger : **A Dictionary of Political Thought**, The Macmillan Press, Berkshire, 1982.
- Selek, Sabahattin : **Anadolu İhtilali**, Güneş Matbaası, İstanbul, 1963.
- Singh, B.P. : **A Dictionary of Modern Politics and Political Sociology**, Mittal Publications, Delhi, 1987.
- _____ : **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, Cilt II, May yay., İstanbul, 1979.

- : **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, Cilt VIII, May yay., İstanbul, 1980.
- Soysal, Mümtaz : **Anayasaya Giriş**, 2. bsk., AÜSBF yay., Ankara, 1969.
- _____ : **Anayasanın Anlamı**, 6 bsk., Gerçek yay., İstanbul, 1986.
- Stalin, Joseph : **Milli Demokratik Devrim**, Çev. Ş. Perinçek, II. bsk., Kaynak yay., İstanbul, 1992.
- _____ : **Marksizm ve Milli Mesele**, Çev. M. Kabagil, Sol yay., Ankara, 1967.
- Sükan, Faruk : **İşte TİP**, Adalet Partisi Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1968.
- Sülker, Kemal : **Yüz Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**, Gerçek yay., İstanbul, 1968.
- Şişmanov, Dimitir : **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (1908-1965)**, Yay. haz. Ayşe & Ragıp Zarakolu, II. bsk., Belge yay., İstanbul, 1990.
- Tanör, Bülent : **Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri**, 12. bsk., Yapı Kredi yay., İstanbul, 2004.
- Tekin, Mükremin : **Tellerin Arasındaki Çocuk**, Adapazarı, 2005.
- Tevetoğlu, Fethi : **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960**, Komünizmle Mücadele yay., Ankara, 1967.
- Togan, Zeki Velidi : **Tarihte Usul**, IV. bsk. İstanbul, 1985.
- Tunaya, Tarık Zafer : **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş yay., İstanbul, 1952.
- Tunçay, Mete : **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**, Ankara Üniv. Siyasal Bil. Fak. yay., Ankara, 1967.
- _____ : **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**, III. bsk., Bilgi yay., İstanbul, 1978.
- Uçarol, Rıfat : **Siyasi Tarih**, 5. bsk., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Uras, Esat : **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, II. bsk., Belge yay., İstanbul, 1976.

- Ünsal, Artun : **Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2002.
- Üstünel, Savaş : **TKP Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları**, Alev yay., İstanbul, 2004.
- Wetter, G.A. : **Bugünkü Sovyet İdeolojisi**, Ankara, 1976.
- Yurtsever, Haluk : **Marksizm ve Türkiye Solu**, Çev. C.Z. Şanbey, II.bsk., El yay., İstanbul, 2002.
- : **Vatan Partisi Tüzüğü, Programı, Tarihçesi**, Tarihsel Maddecilik yay., İstanbul, 1975.

SÜRELİ YAYINLAR VE MAKALELER

- : “Atatürk ve Atatürkçülük”, **Türk Solu**, Sayı 1, 17 Kasım 1967, s. 3.
- Alkan, Erdoğan : “Dinler ve Sosyalizm”, **Yön**, Sayı 40, 19 Eylül 1962, s.18-19.
- Altan, Çetin : “Ben Milletvekili İken”, **Devrim**, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 2.
- _____ : “Atatürk’ü de Takip Edemezsiniz Ya”, **Milliyet**, 2 Kasım 1964, s. 2.
- _____ : “Kuvayi Milliye Ruhu Halkçılık Esasına Dayanıyordu”, **Milliyet**, 10 Kasım 1961, s. 4.
- Ahmad, Feroz : “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923**, Der. Mete Tunçay, Eric. J. Zürcher, İletişim Yay., İstanbul 1995, s. 17.
- Avcıoğlu, Doğan : “Takke Düştü”, **Devrim**, Sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 5.
- _____ : “Kemalizmi İyi Anlamak Gerek”, **Devrim**, Sayı 4, 11 Kasım 1969, s. 7.
- _____ : “Uyarı”, **Devrim**, Sayı 69, 16 Şubat 1971, s. 1, 7.
- _____ : “Bekleyiş”, **Devrim**, Sayı 71, 2 Mart 1971, s. 1.

- _____ : “1965 Yılında Atatürkçülük”, **Yön**, Sayı 137, 12 Kasım 1965, s. 3.
- _____ : “Parlamentoculuk”, **Yön**, Sayı 158, 8 Nisan 1966, s. 3.
- _____ : “Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, Sayı, 185, 14 Ekim 1966, s. 8-9.
- _____ : “Sosyalizm Anlayışımız”, **Yön**, Sayı 36, 22 Ağustos 1962, s. 3.
- _____ : “Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesi’nin Düzenlediği ‘Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi’ Konulu Açıkoturumdaki Konuşması”, **Yön**, sayı 75, 23 Mayıs 1963, s. 9.
- _____ : “Milliyetçilere Sesleniş”, **Yön**, Sayı 78, 25 Eylül 1964, s. 3.
- Aybar, Mehmet Ali : “Aybar’ın Ant’a Özel Demeci”, **Ant**, 14 Şubat 1967, s. 9.
- Aydemir, Şevket Süreyya : “Artık Devletçilik Yetmez”, **Yön**, Sayı 39, 12 Eylül 1962, s. 14.
- _____ : “Türk Sosyalizminin İlkeleri”, **Yön**, Sayı 56, 9 Ocak 1963, s. 8, 10.
- _____ : “Marksizm, Memleketçi Sosyalizm ve İhtilal”, **Yön**, Sayı 59, 30 Ocak 1963, s. 16.
- _____ : **Aydınlık Sosyalist Dergi**, Sayı 15, Ocak 1970, s. 193.
- Baban, Cihad : “Teşekkür Borçluyuz”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1970, s. 2.
- Baladuroğlu, Kayahan : “1871 Olayları ve Namık Kemal”, **Yön**, Sayı 35, 15 Ağustos 1962, s. 13.
- Başvekil İsmet : “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, **Kadro Dergisi**, Sayı 22, Teşrinevvel 1933, s. 4-6.
- Belli, Mihri (E. Tüfekçi) : “Demokratik Devrim, Kime Karşı Kiminle Birlikte”, **Yön**, sayı 175, 5 Ağustos 1966, s. 10-11.

- Belli, Mihri (Mehmet Doğu) : “Sosyalizm Tartışmaları”, **Yön**, Sayı 48, 14 Kasım 1962, s. 2.
- _____ : “Milli Demokratik Devrim”, **Türk Solu**, Sayı 53, 1968.
- Cemal, Hasan Kaya : “Şeriatçılar Son Seçimde Genelde AP’yi Destekledi”, **Devrim**, Sayı 2, 28 Ekim 1969, s. 2.
- Cengiz, Ertan : “Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci”, **Emek**, Sayı 8, 11 Ağustos 1969, s. 9.
- _____ : **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971, s. 1, 7.
- Çakan, Işıl : “Türk Siyasal Hayatında Bir Aydın Profili: Doğan Avcıoğlu”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 7, 2004, s. 31-47.
- _____ : Devrim Bildirisi, **Devrim**, Sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 8.
- _____ : “Gençlik Lideri Deniz Gezmiş’le Bir Konuşma”, Röportaj: Uluç Gürkan, **Devrim**, Sayı 10, 23 Aralık 1969, s. 2, 7.
- _____ : **Devrim**, sayı 5, 18 Kasım 1969, s. 2, 7.
- Ecevit, Bülent : “Aydın Toplumculuğu ve Halk”, **Milliyet**, 19 Mayıs 1965, s. 2.
- _____ : “Halkın Toplumculuğu”, **Milliyet**, 20 Mayıs 1965, s. 2.
- _____ : “Gerçek Devrim Altyapı Devrimidir”, **Ulus**, 12 Kasım 1969, s. 1, 7.
- _____ : “Küçük Burjuva İdeolojisine Hayır”, **Emek**, Sayı 17, 14 Aralık 1969, s. s. 7.
- _____ : **Eylem Dergisi**, sayı 14, 30 Eylül 1965, s. 2.
- Eyüpoğlu, Cemal Reşit : “Sosyalizm ve Komünizm: Atatürk Solcuydu”, **Yön**, Sayı 148, 28 Ocak 1966, s. 16.
- Giritli, İsmet : “Kemalizm İdeolojisi I”, **Atatürkçülük**, MEB yay., İstanbul, 1997, s. 72.
- Güresin, Ecvet : “CHP’deki Durum”, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1965, s. 1.

- Gürkan, Uluç : “Solun Evrensel İlkelerine Bağlıydı”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1998, s.10.
- Hilav, Selahattin; Naci, Fethi : “Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol”, **Sosyal Adalet**, sayı 4, 9 Nisan 1963, s. 8-9.
- İnalcık, Halil : “İki Bin’de Türkler”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı 29, Ağustos-Eylül-Ekim 2004, s. 86-87.
- İnönü, İsmet : “Kalkınma Muhafazakar Tedbirle Gerçekleşmez”, Röportaj: Abdi İpekçi, **Milliyet**, 29 Temmuz 1965, s. 1.
- Karan, Muzaffer : “Kemalizm, Türk Sosyalizmi”, **Yön**, Sayı 39, 12 Eylül 1962, s. 6.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri : “‘Atatürk’ün Özlediği Türkiye’yi Kurabildik mi’ Konulu Açıkoturumdaki Konuşması”, **Yön**, Sayı 47, 7 Kasım 1962, s. 12.
- : **Kim Dergisi**, sayı 369, 12 Ağustos 1965, s. 4-5.
- Kürkçü, Ertuğrul : “İyi İşte Modernleştik, Başımıza Gelecek Var”, **Sol Kemalizme Bakıyor**, Röportaj: Levent Cinemre, Ruşen Çakır, Metis yay., İstanbul, 1991, s. 126.
- Mango, Andrew : “Çağımızda Atatürk”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 2006, s. 2.
- : **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, (Dönem: 2, Cilt: 1, Toplantı: 1), 7 Kasım 1965 tarihli 7. birleşim, TBMM Matbaası, 1965, s. 175-176.
- Nedim, Vedat : “Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti”, **Kadro Dergisi**, sayı 11, İkinci Teşrin 1932, s. 17-21.
- : “M. A. Aybar’ın TİP Genel Yönetim Kurulunun Şan Sinemasında Yapılan Açık Toplantısındaki Konuşması”, **Öncü Gazetesi**, 20 Ağustos 1962, s. 1, 5.
- : **Proleter Devrimci Aydınlik**, sayı 16, Şubat 1970, s. 252.
- : **Proleter Devrimci Aydınlik**, Sayı 17, Mart 1970.

- : **Resmi Gazete**, Sayı 10859, 20.07.1961.
- Parla, Taha : “Asıl Hayret Edilecek Şey Yetmiş Yıl Sürebilmiş Olması”, **Sol Kemalizme Bakıyor**, Röportaj: Levent Cinemre, Ruşen Çakır, Metis yay., İstanbul, 1991, s. 45.
- Selçuk, İlhan : “Atatürkçülük Emperyalizme Karşı Savaş Demektir”, **Yön**, Sayı 137, 12 Kasım 1965, s. 5.
- _____ : “Bağnazlık”, **Devrim**, Sayı 7, 2 Aralık 1969, s. 2.
- _____ : “Maymunluğa Son Vermeli”, **Yön**, sayı 185, 14 Ekim 1966, s. 3.
- _____ : “Yeni Ufuklara Doğru”, **Yön**, Sayı 222, 30 Haziran 1967, s. 5.
- Serik, Mehmet : “Mao, M. Doğu ve Kemalist Devrim”, **Emek**, Sayı 13, 20 Ekim 1969, s. s. 10-11.
- _____ : “Kemalistler Biliyorlar mıydı, Bilmiyorlar mıydı?”, **Emek**, Sayı 9, 25 Ağustos 1969, s. 12.
- Sülker, Kemal : “İşçilerle Politika İlişkileri Açısından TIP”, **Eylem**, Sayı 14, 30 Eylül 1965, s. 9.
- Tanyol, Cahit : “İslamın Cenneti Sosyalizmdir”, **Yön**, Sayı 130, 24 Eylül 1965, s. 7.
- _____ : “Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesinin Düzenlediği ‘Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi’ Konulu Açıkoturumdaki Konuşması”, **Yön**, Sayı 75, 23 Mayıs 1963, s. 10 – 11.
- _____ : **Türk Solu**, Sayı 89, 29 Temmuz 1969, s. 3.
- _____ : **Ulus Gazetesi**, 4 Şubat 1971, s. 2.
- _____ : **Yakın Tarihimiz Dergisi**, Sayı 4, İstanbul, 22 Mart 1962, s. 101-102.
- _____ : **Yakın Tarihimiz**, Sayı 10, İstanbul, 3 Mayıs 1962, s. 297.
- _____ : **Yakın Tarihimiz**, Sayı 6, İstanbul, 5 Nisan 1962, s. 172-173.

: “Yön Bildirisi”, **Yön**, sayı 1, 20 Aralık 1961, s. 12-13.

: **Yön**, Sayı 2, 27 Aralık 1961, s. 8.

: **Yön**, Sayı 78, 25 Eylül 1964, s. 11.

: **Yön**, Sayı 37, 29 Ağustos 1962, s. 4.

: **Yön**, Sayı 53, 19 Aralık 1962, s. 8 - 9.

: **Yön**, Sayı 56, 9 Ocak 1963, s. 4.

SÖYLEŞİLER

Mahir Kaynak ile Söyleşi, 9 Haziran 2007.

Mihri Belli ile Söyleşi I, 30 Temmuz 2007.

Mihri Belli ile Söyleşi, II, 21 Ağustos 2007.

Mihri Belli ile Söyleşi III, 26 Kasım 2007.

ARŞİV BELGELERİ

TİP Ankara Araştırma ve Yayın Grubu, **Amacımız Yolumuz Yöntemimiz**, Emek Basımevi, Ankara, 1963.

TİP Genel Merkezi, **Türkiye İşçi Partisi Kimlerin Partisidir**, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1962.

Türkiye İşçi Partisi Programı (1964 tarihli I. Büyük Kongrede kabul edilen II. program), Ersa Matbaacılık, İstanbul, 1964.

Türkiye İşçi Partisi Programı, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1961.

Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü (Tarih Vakfı Arşivi, TİP Fonu, Seri 00, Dosya 04, Belge 07), 1968.

EKLER

Ek-1: Mahir Kaynak ile Söyleşi, 9 Haziran 2007 (Özet)

Savaş Açikkaya : 27 Mayıs İhtilalini nasıl algılamak gerekir, 27 Mayıs sol bir ihtilal midir? 27 Mayıs öncesi Türkiye'sinde sol bir talep mevcut muydu?

Mahir Kaynak : 27 Mayısı ideolojik kriterlere göre anlamaya çalışırsak hiçbir şekilde anlayamayız. Sol 27 Mayıstan sonra ortaya çıktı. 27 Mayısın gerçek sebebi şudur: II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye İngiliz nüfuz bölgesinde telakki ediliyordu. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ön plana çıktı ve Ortadoğu'da İngiltere'nin kontrol ettiği bölgelerle birlikte Türkiye de ABD'nin kontrolü altına girdi. İngiltere buna karşılık Türkiye gibi çok önemli bir yeri ABD kontrolünde bırakmak istemedi ve bu darbeyi hazırladı. Yani darbenin hazırlayıcısı İngiltere'dir. Hiçbir ideolojik altyapısı yoktu. 27 Mayısın ideolojisini sonradan yarattılar. Amerika'yı buradan kovmak yahut etkisini azaltmak için en uygun ideoloji sol olarak görüldü. İhtilalde rol alan subayları şöyle tarif etmişim: İhtilalden önce sosis görseler yakalarlardı sol diye, ertesini gün solcu oldular, yani solu hazırlayan bir anayasa yaptılar. Tamamen onların iradesi dışındadır. Yani ideoloji sonradan icat edilmiştir.

Savaş Açikkaya: Nasıl oluyor da, bu denli sola açık, sol tandanslı bir anayasa ortaya çıkartıyor 27 Mayıs hareketi, eğer öncesinde sol bir talep yok idiye ülkemizde?

Mahir Kaynak: Amerikan karşıtlığı nasıl yapılabilirdi? Milliyetçi olunabilirdi mesela, ama milliyetçi olunca herkese karşı olursun. Halbuki sol bir ideoloji hazırlarsanız hedef tahtasına Amerika'yı yerleştirmiş olursunuz. Bunu da gayet güzel yaptılar. Türkiye'deki sol hareketin işçi sınıfıyla, fakir fukarayla en ufak bir ilişkisi yoktur. Onların içinden doğmamıştır. Sadece şu olmuştur: Türkiye nerede olacaktır, kiminle müttefik olacaktır, kiminle olmayacaktır sorusu sorulmuş, o sorunun cevabı verildikten sonra da uygun ideoloji aranmıştır. Uygun ideoloji Arap sosyalizm de denilen BAAS ideolojisinin bir benzeridir. Bunun özelliği Sovyetlerle mesafeli, anti-Amerikan ama Avrupa'yla ihtilafsız.

Savaş Açikkaya: Kitabınızda TİP Genel Sekreteriği yapmış olan Orhan Arsal'ın bir dost sohbetinde, akşam yemeğinde Mehmet Ali Aybar'la birlikte İsmet Paşa'nın huzuruna çıkıp, elini öpüp, TİP için icazet ve direktiflerini aldıklarını anlattığını

aktarıyorsunuz. TİP karakterinde bir partinin var olabilmesi için İsmet Paşa'nın, yani devletin icazetinin gerekliliği anlaşılır bir şey. Buradan şu sonuç mu çıkıyor, Türkiye'nin Amerika'dan kopup Avrupa ile ilişkiye geçmesi kararını veren kişi İsmet Paşa mı oluyor?

Mahir Kaynak: Evet, İsmet Paşa'dır. Bunun geçmişte köklerini arayabilirsiniz. Atatürk'le ihtilafları neydi, sadece ekonomi politikası gibi konularda mıydı ihtilafları yoksa dış politika konusunda da farklı yönleri var mıydı? Benim teşhisim İsmet Paşa İngiltere eksenli bir politikayı izliyordu. Atatürk ise -eğer bir müttefik arıyorsa- o tarihte pek ağırlığı olmamakla beraber muhtemelen Amerika'yla ittifakı bile düşünmüştür.

Savaş Açıkka: Atilla İlhan İsmet Paşa konusunda sizinle aynı görüşü paylaşıyor ama söz konusu olan Atatürk olunca tamamen yerli, herkesten bağımsız, bağımsızlıkçı ve anti-emperyalist bir figür olarak ele alıyor Atatürk'ü.

Mahir Kaynak: Bu mümkün değil. Bu bir temenniden ibaret olabilir ama dünya üzerinde böyle bir şey yapılması mümkün değil. Zaten dikkat ederseniz son zamanında Atatürk'ün Celal Bayar'ı seçmesi, İsmet Paşa'ya karşı olan partinin de Celal Bayar tarafından kurulması ve Amerikan yanlısı bir politika izlemesi. Bakın, İsmet Paşa'nın ise, "yeni bir dünya kurulur ve Türkiye elini bulur" demesi, 1965. O yeni dünya tabii ki Avrupa'dır. Zaten Demokrat Parti zamanından bu yana Türkiye'deki bütün siyasi çatışmalar da bu iki eksen arasında olmuştur, Amerika ve Avrupa eksenleri.

Savaş Açıkka: Yani biz Rusları boşuna aramışız Türk siyaseti içinde.

Mahir Kaynak: Hiç bulamadık zaten.

Savaş Açıkka: İdeolojilerin bir amaç değil, üst düzey siyasetin bir aracı olduğunu yıllardır yazıyor ve dillendiriyorsunuz. Her ne kadar bir araç da olsa, Türkiye'de solun iktidar olmaya en çok yaklaştığı dönem hangisidir ve solun hangi koludur?

Mahir Kaynak: -Eğer ona sol demek mümkünse- 9 Mart darbe teşebbüsüdür. Çünkü hiçbir zaman bu kadar büyük bir organizasyona erişememiştir sol. Silahlı kuvvetler içinde çok büyük bir etkisi vardı. Atatürk döneminde bile Silahlı Kuvvetler İsmet Paşa'ya daha yakın olmuştur. Ve bugün Türkiye'de Atatürkçülük dediğimiz

şey, İsmet Paşa'nın Atatürk'ü anlayışıdır. Burada neden İsmet Paşa'yla Atatürk arasında bir farklılık gözüküyor da İsmet Paşa'nın görüşünün adı Atatürkçülük konmuştur sorusu akla gelebilir. İsmet Paşa pragmatik davranmıştır. Atatürk ölmüş artık bana zarar gelmez diye düşünmüştür. Atatürk'ü ben kullanacağım demiştir. Tarihte bir başka örneği daha var bunun. Rus devrimini Lenin yapmıştır ama Lenin Almanların kullandığı bir araçtır. Komünist Partisi'ni de Almanya, Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan bir an önce çıkması için yıkıcı bir araç olarak kullanmıştır. Stalin geldikten sonra –ki Lenin'i öldürttüğü bile söylenir, hiç sevmediği bilinmektedir, karısına çok kötü muamele etmiştir-, her yerde Lenin heykeli diktirdi ve kendi düşüncelerini Leninizm adıyla Rusya'ya hakim kıldı.

Savaş Açikkaya: Demek sol adıyla ortaya çıkıp da Türkiye'de iktidar olmaya en çok yaklaşan 9 Mart cunta hareketi olmuştu, Yön-Devrim hareketi. TİP için aynı şeyi söyleyemeyiz galiba?

Mahir Kaynak: TİP hiçbir zaman iktidar olamazdı. Şimdi burada iki kanaldan yürümeyi tercih etti İsmet Paşa. Solu halka anlatacağım, bir de aydınlara anlatacağım. Her ikisine aynı kanadın hitap etmesi yanlış olurdu çünkü kullanılacak dil farklıydı. Sosyalist Kültür Derneği, Yön aydınlara hitap ediyordu, TİP halka ve işçilere hitap ediyordu.

Savaş Açikkaya: Milli Demokratik Devrimcileri (MDD'ciler), Mihri Belli kanadını nereye koyabiliriz?

Mahir Kaynak: MDD'ciler bunların içerisine bir sızmadır. İngilizlerin tezgahladığı bu sol hareketin içine bir Amerikan sızmasıdır. Sızma onlar gibi olarak olur değil mi? Sızma karşısına çıkarak olmaz. Bir alternatif yaratırsınız, burada sol bir alternatif yaratılmıştır. Amerika'nın desteklediği bir hareket.

Savaş Açikkaya: Eğer sol bir hareketin içine sızılacaksa elbette ki liberal türküler söylenerek olmazdı. TİP'in kontrolündeki Fikir Kulüpleri Federasyonu MDD'cilerin kontrolüne girerek Dev-Genç'e dönüşmüştü.

Mahir Kaynak: Mihri Belli o kadrolarla hiçbir zaman uzlaşmamıştır.

Savaş Açikkaya: 1990'ların ortasında yazdığımız bir makalenizde “Türkiye’de sol, bir Kemalist bir de solcu iki karakter taşır” diyorsunuz. “Bunlardan Kemalistlik

gerçeği, sol yakıştırmayı temsil eder” diyorsunuz. Malum 27 Mayıs-12 Mart döneminde bir “Sol Kemalizm” kavramı geliştirildi. Makalenizdeki saptamayı bu dönemi de içine alacak şekilde genişletebilir miyiz?

Mahir Kaynak: Olabilir ancak benim burada kastettiğim şey İnönü’nün formüle ettiği Kemalizm’dir. Atatürk’ü bir simge haline getirmiş ve onun altına kendi modelini oturtmuştur.

Savaş Açıkaya: Mihri Belli’nin bir sözü aklıma geliyor şimdi, siz MDD’ciliği İngiliz güdümündeki Türkiye solculuğuna bir Amerikan sızması olarak değerlendirince. Mihri Belli “eğer Sovyetler Türkiye’yi işgal etse, Demirel’den önce beni asarlar” demişti.

Mahir Kaynak: Bana söyledi onu. Benim kitabımda var. Eminönü’nde bir pastanede söyledi.

Savaş Açıkaya: Şimdi teorik düzeyde bir şey sormak istiyorum, tamamen düşünce ve ideoloji boyutunda. Türk Devrimi, ya da onun formüle edilmiş haliyle Kemalizm, ya da sizin deyiminizle İnönü’nün formüle ettiği Atatürkçülük diyelim, sizce gerçek anlamda sol ile ne ölçüde örtüşür ya da ayrışır? Siz Türk Devrimi’ni sol karakterli olarak görüyor musunuz?

Mahir Kaynak: Hiç alakası yok. Çünkü zaten kaynağı ideolojik değildir, siyasidir. Bakın, Kemalizm veya Atatürkçülük dediğimiz şey bizim tercihimiz değildir, bir mecburiyetimizdir. Herkes diyor ki “biz bu yolu seçtik”; hayır, biz bu yolu seçmeye mecburduk. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra ya o kimlikle yenilmiş ve işgal altında olurdu, fakat günün birinde işgal kalkar ve tekrar bir devlet haline gelebilirdi; ya da Osmanlı kimliği ile birlikte tasfiye edilirdi. Cumhuriyet, Osmanlı kimliğinin tasfiyesidir. Toprakları kadar kimliğinin de tasfiyesidir.

Savaş Açıkaya: Operasyonun sanki devamı gibi mi?

Mahir Kaynak: Tabii. Bunun yolu şudur: Osmanlı’yı hatırlatacak hiçbir düşünce kalmamalıydı. Yazısı, müziği, her şeyiyle değişmiştir. Dünyada buna benzer başka bir devrim yoktur. Rus devrimi hiç değilse yazısına müziğine dokunmadı. İşin ilginç yanı Atatürk Batı müziğini öne çıkarıyordu; hatta radyolarda fasıl çalınmıyordu ve Türk müziği yasaktı ama kendisi fasıl dinliyordu. Bu bir tercih değildir. Bir anlaşma

olduğunu zannediyorum ben. Diyorlar ki bize, Osmanlı kimliğini terk edeceksiniz. Yeniden kurulmuş ve eskiyle hiçbir bağı kalmamış bir yapı oluşturacaksınız. Şöyle bir senaryo yazıyorum, tamamen hayali izin verirsiniz. Muhtemelen Vahdettin’le Atatürk’ün karşısında ikili bir senaryo vardı. Birinci senaryo Osmanlı kimliği devam edecek, fakat işgal altında olunacak. Ya da bu Osmanlı kimliği terk edilecek ve yeni bağımsız bir cumhuriyet kurulacak. Atatürk’le Vahdettin arasında Samsun’a çıkışına kadar hiçbir ihtilaf olmadı. Belki de şöyle demiştir Vahdettin Mustafa Kemal’e: “Evladım, imparatorluğu kaybettik. Yeni kuracağım devleti ancak sana emanet ederim” demiş olmalıdır. Günümüzde bazı dinci kesimler bunu paravan olarak kullanıyorlar, oysa Osmanlıcılık dincilik değildir. Osmanlı’da günümüzdeki anlamda bir dincilik yoktu. Türkiye’de iki akım yenidir. Bir dincilik, iki Türkçülük. Bunlar tarihimizde hiç yoktur.

Savaş Açıkka: Konuyu değiştireyim. Yunan iç savaşında komünizm adına savaşmış, Türkiye’de sayısız tevkifata uğramış Mihri Belli gibi bir kişi bile Atatürkçülüğe gönderme yapmaksızın siyaset üretmiyor. Atatürkçülüğün Türk siyasal yaşamını bu derece domine eden bir faktör olması konusunda ne dersiniz?

Mahir Kaynak: Türk siyasetinde Atatürkçülük esas itibarıyla devletin ideolojisidir, Atatürk’le bir ilgisi yoktur. Devletin ideolojisidir ve devlet egemendir. O gördüğümüz sol hareketlerin hepsi devletin kontrolünde gelişmiştir. O zaman Atatürkçülüğü Atatürk’e atıfta bulunarak tarif etmeyeceğiz, devlete atıfta bulunarak tarif edeceğiz. Devletle çatışan da yok olur. Solcu olsanız bile devletin emrinde olacaksınız. Devlet, iktidar demek değildir, devlet bürokrasidir. Bürokrasi de İsmet Paşa’nın kontrolindedir.

Savaş Açıkka: Siz o dönemde bütün sol cephe örgütlerinin içerisinde yer aldınız.

Mahir Kaynak: İstisnasız hepsinde.

Savaş Açıkka: Siz devlet görevlisi olarak, MİT adına yer aldınız. Bu şu anlama geliyor: Sol, öyle ya da böyle devletin kontrolü ve gözetimi altındaydı.

Mahir Kaynak: İktidarın değil, devlet bürokrasisinin kontrolü altındaydı.

Savaş Açıkka: Bir defasında Romanya’ya öğrenci temsilcisi olarak toplantıya gidiyorsunuz, MİT’in aracılığıyla gidiyorsunuz o toplantıya. Orada bir anınız var

sanırım, o dönemin Türkiye'deki sol hareketlerinin karakterine ışık tutar nitelikte bir anınız var. Bizimle paylaşır mısınız?

Mahir Kaynak: Bu toplantı Çavuşesku'nun himayesinde gerçekleşmiş dünya komünist gençlik toplantısıydı ve Türkiye'den ben dahil iki kişi katılmıştık. Öncelikle şunu müşahede ettim: Romenlerle Ruslar arasındaki ilişkiler son derece uzaktı ve gergindi, birbirlerine hiç güvenmiyorlardı. Oysa Romanya'nın koyu bir komünist olduğuna inanılır. Burada şunu söylemek istiyorum, ideolojilerle siyasi beraberlik aynı şey demek değildir. Orada Rus İter Tass ajansından olduğunu söyleyen birisi –ki gayet iyi Türkçe biliyordu-, kapalı yerde konuşmayı tercih etmedi, muhtemelen takip edilmekten endişe ediyordu. Türkiye'deki sol hareket hakkında ciddi bilgisi vardı, insanların çok önemli bir kısmını biliyordu. Gezinirken bana şunu söyledi: “Biz seni de tanıyoruz. Sen iyi bir insansın. Ama içinde bulunduğun hareket amaca hizmet etmez. Çünkü Türkiye'de askerler hiçbir biçimde sol bir darbe, yapmazlar. Onun için bunlardan uzak dur” tavsiyesinde bulundu. Benim sol bir darbe girişimi içerisinde olduğumu biliyordu. Gizliydim ben, buna rağmen böyle bir darbe hazırlığı olduğunu ve benim de askerlerle ilişkim olduğunu biliyordu.

Ek-2: Mihri Belli ile Söyleşi I, 30 Temmuz 2007 (Özet)

Savaş Açikkaya: İdeologu olduğunuz Milli Demokratik Devrim tezi Atatürk önderliğindeki Türk Devrimini, yarı sömürge durumuna düşmüş bir ülkeyi anti-emperyalist bir mücadeleyle bağımsızlaştırdığı için, ve ümmet esasına dayalı feodal bir toplumun tarihsel süreçte daha ileri bir toplum aşaması olan ulus-devlete geçmesini sağladığı için olumluyor, öyle değil mi?

Mihri Belli: Evet.

Savaş Açikkaya: Peki Milli Demokratik Devrim tezine göre, Atatürk Devrimlerinin olumlanamayacak icraatları, tutumları nelerdir? Atatürk İlke ve İnkılaplarıyla Milli Demokratik Devrim tezinin örtüşmeyen veya teorik düzeyde çelişen yanları nelerdir?

Mihri Belli: Atatürk Devriminde köy olduğu gibi kaldı. Toprak reformu yapılmadı. Lafta kaldı. Fakat bürokrasi, ismini zikretmem yanlış olur belki ama Çetin Altan'ın dediği devletten geçinenler, maaş alanlar devletten, frak giydi, şapka giydi ve Batıcılık oynadı.

Savaş Açikkaya: Batıcılık oynadı...

Mihri Belli: Oynadı. Aslında ailede bir değişiklik yoktu. Kadının sözümona özgürlüğü vardı ama lafta kaldı. Yani esasta, ekonomide, daha ileri bir aşamaya geçilmeden üst yapı modalarını aldık Batı'nın. Bu eksikti. Bu tarafı eleştirilir. Ama Mustafa Kemal bağımsızlıktan yanaydı, emperyalistin müdahale etmesine karşıydı. Kapitülasyonlara karşıydı. Bu bakımdan ileri bir adım atmıştır, dolayısıyla ilericidir.

Savaş Açikkaya: Peki 27 Mayıs – 12 Mart döneminde Marksist Sol'da Türk Devrimine yönelik bir fikir birliği, bir konsensus, genel bir olumlama var mıydı? Vardıysa, bu durum ne zaman değişti, Türk Devrimine dönük algılama ne zaman ve neden bozuldu? İbrahim Kaypakkaya'dan alıntı yaparak bir örnek vereyim: *“Kemalist hareket, özünde işçilere ve köylülere, bir toprak devrimi imkanına karşı gelişmiştir.” “Kemalistler, emperyalistlerle barış imzalandıktan sonra işbirliğini daha da koyulaştırarak devam etmiştir.” “Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri faşist bir diktatörlüktür.”* diyor İbrahim Kaypakkaya.

Mihri Belli: Kaypakkaya söyler. Amerika'dan yeni gelmiştim, 40 senesi. Yazı yazdım dergi için, veryansın ediyordum Kemalist rejime. Bunun üzerine Reşad Fuat

bana “*Kemalizm yıkılırsa biz değil, emperyalizm ajanları başa geçecek*” dedi, “*idare et*” dedi. Bende tuttum yazıyı cebime koydum. O dönemde Sovyetler Mustafa Kemal’in fazla eleştirilmesinden yana değildi. 36 senesinde Komintern TKP için ademi merkeziet kararı aldı. Ademi merkeziet kararı şuydu: Merkezi teşkilatı dağıtın. O zamanki dünya şuydu: Hitler Mussolini’yle birlikte Avrupa’ya hakim. Sovyetler Birliği’ne hücum edeceğim diye hazırlanmış.

Savaş Açikkaya: Sovyetler bu kararı neden aldirtmış olabilir, Kemalist Türkiye’yi hırpalamayın diye mi?

Mihri Belli: Hırpalamayın diye. Özü bu. Ve TKP’nin karşı çıkmasına rağmen kabul edildi ademi merkeziet kararı.

Savaş Açikkaya: 1960’lara gelirsek, ne siz, ne TİP, ne de Yön-Devrim hareketi –ki siz onları Sosyalist olarak bile görmüyorsunuz, Kemalistlerdi diyorsunuz- Kemalizm aleyhine bir tutum sergiledi. Hangi aşamadan sonra Türk Devrimi ve Atatürkçülük olumsuzlanmaya başladı?

Mihri Belli: 12 Marttan sonra olumsuzlama açıkça dile getirilmeye başladı. Bağımsızlıkçılık bile unutulmuştu çünkü.

Savaş Açikkaya: Ondan önce bir aleyhtarlık yok muydu?

Mihri Belli: Yayında ve propaganda olarak yoktu. Tarihsel yerine koymak vardı.

Savaş Açikkaya: O halde Kaypakkaya da bu yazıyı 12 Mart’tan sonra yazmış olmalı.

Sevim Belli: Kaypakkaya’nın o yazısı 12 Mart döneminde yazılmıştır. Çünkü ben o yazıyı hapishanede okudum hatırlıyorum, bizler içerdeydik.

Savaş Açikkaya: Demek Marksist Sol ile Kemalizmin yol ayrımı 12 Marttı.

Mihri Belli: Hem dayak yiyelim hem sevelim olmaz. Ayrıca yollar zaten bir değildi. Yalnız şu da var, Atatürk döneminde İstiklal Mahkemeleri soldan kimseyi idam etmedi.

Savaş Açikkaya: Doğan Avcıoğlu’nun Yön Dergisi’nde “Atatürk Solcuydu” başlıklı ve bu içerikte yazılar yayımlanmış. Siz katılır mısınız bu görüşe, “Atatürk Solcuydu”

demek mümkün mü? Ya da 12 Mart'a giden yolsa Doğan Avcıoğlu'nun, İlhan Selçuk'un Kemalistlikleri yoksa bir kamufraj, etkili çevrelere nüfuz edebilmek için bir meşruiyet aracı olabilir mi?

Mihri Belli: Hayır hayır. Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nda ne yapacağını yani? Mustafa Kemal'i desteklemeyecek miyiz? Şefik Hüsnü ne yapıyordu? Mustafa Suphi ile mektuplaşmalar var. Sonra bütün eli silah tutan adamları gönderdiler.

Savaş Açıkaya: Deniz Gezmiş gibi bu yola hayatını koymuş bir kişi bile Kemalizm'e atıfta bulunuyor, Uluç Gürkan'a göre kendisini "Marksist Kemalist" olarak nitelendirmiş. Kemalizme gönderme yapmak, Ortanın Solu veya Yön-Devrim Hareketi için normal karşılanabilir. Ama neden Marksist Sol böyle bir gereksinim duymuştur? Bu denli dominant mıdır, vazgeçilmez midir Kemalizm? Bu konuda Seyfi Öngider de sizinle ilgili bir yorum yapmış: *"1960'lı yıllarda bile Mihri Belli tarafından "Kemalizmle Sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur" denilebiliyordu. Oysa Belli, bu ülkedeki komünist hareketin önde gelen insanlarından biri. Uzun bir dönemde, komünist olmanın çilelerini çekmiş, mücadelelerini vermiş bir insan, 60'lı yılların sonlarına doğru, komünist bir önder olarak prestijinin doruklarında olan bir insan, ama böyle söyleyebiliyor."* Hem sizin hem Deniz Gezmiş'in yaklaşımınızdan hareketle soruyorum, Kemalizmle uzlaşmak, Devrimci Sol için olmazsa olmaz mıydı?

Mihri Belli: Tabii Kurtuluş Savaşımız iftihar edeceğimiz birşeydir. Eğer onu sileceksek, onu kumandanıyla beraber sileceksek, bu olmaz. En azından Lenin'in tavrını benimseyelim derim.

Savaş Açıkaya: Marksist için de olmaz diyorsunuz öyle mi?

Mihri Belli: Olmaz.

Sevim Belli: Bir dakika araya girebilir miyim? Şimdi bizim gençliğimiz o kadar Kemalizmle endoktrine edilmiştir ki, ona yeni bir teori vermek için Kemalizmi kötüleyerek gidemezsiniz. Ayrıca Kemalizm, o günkü Türkiye'nin, Kemalizmin başlangıç dönemi Türkiye'sinin en ilerici akımı. Daha iyisi yok. Onu kötüleyerek karşısına ne koyacaksınız, Kemalist olma, padişahçı mı ol diyeceksiniz? Yani böyle zorunluluklar vardı.

Mihri Belli: Kemalizmden sonra gelenlerin durumu belli.

Savaş Açıkkaya: Yani burada bir işbirliği, bir dayanışma...

Sevim Belli: İşbirliği demeyelim de, onu objektif olarak kabullenip ileri götürme gayreti var. Yani Kemalizmin daha ilerisine geçmek gerektiğini söylemek; Kemalizmi kötülemek, “hayır o kötüdür, onun yerine bunu koyalım” demek değil. Ama devrimciler statükocu olamaz, mesele budur.

Ek-3: Mihri Belli ile Söyleşi II, 21 Ağustos 2007 (Özet)

Savaş Açikkaya: Şunu sormak istiyorum: Doğan Avcıoğlu'nun Yön Dergisi'nde "Atatürk Solcuydu" başlıklı yazı var, artı bu içerikte birçok yazı var Atatürk'ün solculuğunu kanıtlamaya dönük. Bu görüşe katılır mısınız, "Atatürk Solcuydu" demek mümkün mü?

Mihri Belli: Şimdi, saltanatı yıkan ve cumhuriyeti kuran adam solcudur. Ve Mustafa Kemal'in başucu kitabı neredeyse Marksist tahlillere girecek olan Fransız Matiye'nin. Onu okuyarak reformlar yapıyor. Ama üstyapı reformları çoğu. Fransa'da toprak reformunu yaptılar, Türkiye'de yapılmadı. Lafını ettiler ama uygulamaya geçmediler. Sebebi de şu: Toprak boldu Türkiye'de. Nüfus azdı. Nüfus 10 milyondur. Koca Anadolu... Rumlar en iyi köyleri bıraktılar gittiler... Bütün bunlar önemli şeyler. Bir sebep bu.

Savaş Açikkaya: Aziz Nesin; Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi isimleri kastederek: "*Sol Kemalistler, Kemalizmi Marksizme bir araç, hiç değilse Sosyalizmin ilk aşaması için bir araç olarak kullanmak istediler. Bu bakımdan Sol Kemalistlerin Marksist olmadıkları kanısına katılmıyorum*" diyor. Yani Yön-Devrim hareketini ve öncülerini aslında "sosyalistler, Marksistler" diye nitelendiriyor. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

Mihri Belli: Hayır. Onlar Kemalist devrimin gelişmesi gerektiğini ve yeni kazanımlar sağlaması gerektiğini düşünüyorlardı.

Savaş Açikkaya: Anladım. Ama sıkça makalelerinde, eserlerinde, derneklerinde -ki derneklerinin adı "Sosyalist Kültür Derneği"- sosyalizme gönderme yapmalarını nasıl açıklayabiliriz? Sosyalizmi Kemalizmin, Türk Devriminin doğal bir sonucu olarak mı görüyorlardı?

Mihri Belli: Dernekleri Sosyalist adını taşıyordu ama bu ismi koyan onlar değildi.

Savaş Açikkaya: Öyle mi?

Mihri Belli: İsmi koyan gençler.

Sevim Belli: İlerici üniversite gençliği.

Mihri Belli: Onlar da hayır demediler.

Savaş Açıkkaya: O zaman şöyle bir sonuç çıkarabilir miyiz ters taraftan bakarak? Avcıoğlu, Selçuk sosyalist değildiyse, Kemalizm'i etkili çevrelere nüfuz etmek için kullanmıyorlardı, samimiydiler Kemalistliklerinde. Öyleyse sosyalizmi kullanıyor olabilirler miydi sol'un desteğini sağlamak için? -Deyim yerindeyse- yükselen sosyalist hareketle yelkenleri şişirmek için? Bu sebeple sosyalizme gönderme yapıyor olabilirler miydi?

Mihri Belli: Kötü niyet atfediyorsun...

Savaş Açıkkaya: Şeytanın avukatlığını yapmaya çalışıyorum. Çünkü ortada ilginç bir durum var. Yöncüler, Kemalizm ile Sosyalizm'i o kadar içiçe geçirmişler ki, Milli Demokratik Devrim çizgisi değildi bu. Siz açıkça Marksizm'i dile getiriyorsunuz. Türk Devrimi'ni ve Kemalizm'i onaylıyorsanız bile bir Marksist olarak onaylıyorsunuz. Çünkü bu ileri bir tarihsel aşamaydı. Ümmetten ulusa, monarşiden cumhuriyete, yarı-sömürgelikten tam bağımsızlığa geçişi olumluyorsunuz. Ama -altını çiziyorum bir kez daha- bir Marksist olarak olumluyorsunuz. Yöncülerde bu netlik yok. Kemalistlikleri veya Sosyalistlikleri kafa karıştırıcı durumda. O zaman diyorum ben, sizce madem Kemalistlerdi, Sosyalizmden bu kadar çok bahsetmelerinin nedeni yükselen sol dalgayı arkalarına alma isteği olabilir mi?

Mihri Belli: Bazıları öyle düşünmüş olabilirler. Ama Avcıoğlu öyle değildi. Avcıoğlu bize kapıları açmıştı. Bizim vatanseverliğimizden kuşkusu yoktu. Onun için samimi bir beraberlik, arkadaşlık olmuştur... Son defa olan buluşmamızı anlattım mı size?

Savaş Açıkkaya: Hayır anlatmadınız.

Mihri Belli: 12 Marttan sonra Büyükada'da bir arkadaşım evinde kaçak durumdaydım. Sabahları yürüyüşe çıkıyordum, koşuyordum. Ne olur ne olmaz belki polis kovalarsa hazır olayım diye. Birden bir baktım, Avcıoğlu sabah eşofman giymiş karısıyla beraber geliyorlar. Beni tanımadı evvela, sakallı makallı.

Savaş Açıkkaya: Siz tebdili kıyafet gibi sakal bırakmıştınız yani öyle mi, tanınmamak için.

Mihri Belli: Tanınmamak için. Omuzuna vurdum. “*Tanımadın mı beni?*” dedim. Neyse. Evine davet etti. “*Aramazlar*” dedi “*seni bizim evde*”. Samimiyetinin bir kanıtı. Dedim “*seni rahat bırakıyorlar mı?*” “*Bırakıyorlar*” dedi, “*bakıyorlar ciddi bir adam, tarihle uğraşılıyor*”. Ben de “*Yani biz gayri ciddi miyiz ki bizimle uğraşıyorlar*” dedim. Neyse şakaydı bu...

Savaş Açikkaya: Peki. TİP’in bir açmazı olarak, asker-sivil bürokratik zümreyi Osmanlı ceberrut devletinden evrilerek gelmiş, iktidarı kimseye bırakmamaya kararlı bir tür oligarşik sınıf olarak olumsuzlayıp karşısına almasına karşın onun ideolojisi olan Kemalizmle görünen büyük bir ihtilafının olmayışını nasıl yorumlayabiliriz, bunu TİP’in içine düştüğü bir paradoks olarak yorumlayabilir miyiz? Mehmet Ali Aybar da, daha sonra Behice Boran Sadun Aren’ler de Kemalizm’le bir hesaplaşma içine girmediler.

Mihri Belli: Bence Mustafa Kemal, İnönü gibi kimseler sosyalist değillerdi, bu kesin. Fakat bunlar vatanseverdiler. Kapitülasyonlardan arınmış bir Türkiye’nin ilerleyeceğine ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacağına inanıyorlardı. Ve bütün hayatları ona göre ayarlanmıştı. Cumhuriyeti kurmaları hep bu hedefe yönelikti. Babam Silivri’de savcıydı o zaman... Gerillayı kurmakta... Trakya’da Milli Mücadele’yi teşkilatlandıranlardan. Çatalca’dan mebus seçiliyor Misakı Milli’yi kabul eden meclise. Trakya Paşaeli Müdafayı Hukuk Cemiyeti Genel Sekreteri. Başkan da Şeref Bey, Edirne mebusu. İşte bu babam, ben 1940’da Amerika’dan geldiğimde, Zekeriya’nın Tan Gazetesini okuyordu, kafası karıştı. Üç gün tartıştık. Sonunda anneme demiş ki: “*Oğlan doğru yolu bulmuş. Biz hep etrafında dolaştık durduk doğrunun.*”

Savaş Açikkaya: Bunu şuna örnek olarak gösteriyorsunuz değil mi? Kurtuluş Savaşı’nın vatanseverleri için, babanızın da içinde olduğu ve en tepesinde Atatürk’ün olduğu kadro için babanız “*Biz*” diyor, “*gerçeğin etrafında dolaşmışız ama bizim oğlan onu bulmuş*” diyor öyle mi?

Mihri Belli: Öyle diyor. Onun için ben “*Marksizm’le Kemalizm arasında aşılmaz duvar yoktur*” demiştim.

Savaş Açikkaya: Evet meşhur sözünüz.

Mihri Belli: O duvar aşılır.

Savaş Açıkkaya: Anladım.

Mihri Belli: Celal Bayar vesaire, bunların hepsi samimi Kemalist değillerdi. Öyle gözüktüler.

Savaş Açıkkaya: Celal Bayar'ı samimi Kemalist olarak değerlendirmiyorsunuz ama Celal Bayar'ın meşhur bir sözü var: “*Atatürk'ü sevmek milli bir ibadettir*” diye.

Mihri Belli: İbadet dini bir kavram.

Savaş Açıkkaya: Mümtaz Soysal 27 Mayıs'ın nedenlerinden biri olarak bürokrasiyle burjuvazi arasında Demokrat Parti iktidarı sırasında burjuvazi lehine bozulan dengenin tekrar kurulmak istenmesini göstermekte.

Sevim Belli: Biz 27 Mayıs'ı anti-Kemalist karşı devrime dur denmesi olarak gördük.

Savaş Açıkkaya: O dönemde hangi nedenden dolayı asker-sivil bürokrasinin, proleteryanın yanında burjuvaziye ve toprak ağalığına karşı mücadele edeceğini düşündünüz?

Mihri Belli: Çünkü gittikçe güçlenmekte olan o sınıftır, burjuvazi.

Savaş Açıkkaya: Zaten Sevim Hanım da diyor ki, artık o kadar güçlendi ki...

Sevim Belli: O aşamaya gelmemiştik daha o zaman. O zamanda feodal kalıntılar halen mevcuttu. Demokrasiye geçmek asker-sivil aydın zümrenin de menfaatine. Elbette ki o dönemde yardımcı olacak emekçi sınıflara. Ama ondan sonra, burjuvazinin iktidarı kurulduktan sonra değişecek elbette tutumu, ama o dönemde, yani ulusal demokratik devrim döneminde asker-sivil aydın zümrenin feodal kalıntılardan kurtulması onların da yararına. Biraz çelişki gibi duruyor.

Savaş Açıkkaya: Zaten asker-sivil aydın zümre iktidarda değil miydi ama?

Sevim Belli: Kendi adına değil ama hiçbir zaman.

Savaş Açıkkaya: Başlangıçta, cumhuriyetin erken döneminde...

Sevim Belli: Kemalizm döneminde doğru... Sen ne diyorsun? Zaten iktidarda diyor asker-sivil aydın zümre için.

Mihri Belli: Hayır.

Sevim Belli: Bürokrasi hiçbir zaman direkt iktidarda olamaz. Sınıf olarak olamaz. Para kimin elindeyse, odur.

Savaş Açikkaya: Belki cumhuriyet kurulurken kısa bir dönem için...

Sevim Belli: Öyle ama biraz karmaşık biliyorsunuz. Burjuvazinin elinde olur ama burjuvazi farkında bile olmayabilir iktidarın elinde olduğunun. Paradır esas, sermayedir iktidarda olan.

Savaş Açikkaya: İlginçtir, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin en iyi olduğu dönem, sol'un yerden yere vurduğu Demirel dönemi olmuş. Türkiye'nin temel petrokimya tesisleri, demir çelik tesisleri Sovyetler Birliği tarafından onun iktidarı döneminde Türkiye'ye kuruluyor. İşte bir Moskova ziyareti var, Bakü ziyareti var.

Mihri Belli: Ticaret heyetleri geldiğinde, Demirel'in aleyhine konuşulduğu takdirde karşı çıkarlardı.

Savaş Açikkaya: Yani Marksist insanlar oturuyorlar, Demirel iktidarı aleyhine konuşmaya başladıkları zaman Sovyet heyeti buna karşı çıkıyordu, öyle mi?

Mihri Belli: Evet.

Sevim Belli: Bizim dostumuz diyorlardı.

Savaş Açikkaya: Sizin çok ilginç bir sözünüz var: "*Sovyetler Türkiye'yi işgal etse, Demirel'den önce beni asarlar*" diyorsunuz.

Mihri Belli: Evet. Doğru. (hep birlikte gülüşmeler)

Savaş Açikkaya: Demirel Sovyetler Birliği'yle işbirliği yapmış.

Sevim Belli: Şöyle denebilir: Demirel'in sırtında yumurta küfesi yoktu. Fark etmiyordu ha Almanya'dan almış ha Sovyetlerden.

Savaş Açikkaya: Ha Rusya'dan ha Amerika'dan.

Mihri Belli: Sovyet ticaret heyetleri Demirel'in aleyhinde konuşulduğunda karşı çıkarlardı, bu kesin.

Ek-4: Mihri Belli ile Söyleşi III, 26 Kasım 2007 (Özet)

Savaş Açikkaya: Bugün 26 Kasım 2007. Sayın Mihri Belli ile söyleşimizi sürdürüyoruz. Mihri Belli, Kemalizm'e karşı tutumumuz demiştiniz. Bir burjuva hareketidir demiştiniz. Buyrun efendim.

Mihri Belli: Lenin'in tutumu ne ise, Stalin'in tutumu ne ise Mustafa Kemal sağ iken, bizim tutumumuz o idi. Yalnız bizim eleştirimiz şu: Bir milli burjuvazi yaratarak Türkiye'nin İngiltere, Fransa, Amerika gibi kapitalist yolla kalkınacağı hayaline inanmıyorduk.

Savaş Açikkaya: O zaman şunu mu anlamalıyım ben? Lenin'in Mustafa Kemal'e karşı tutumu neyse...

Sevim Belli: Dostça yani. Hayırhah.

Savaş Açikkaya: Mesela 1936'da adem-i merkeziyet kararı alıyorlar ki Kemalist Türkiye'yi yıpratmamak için... Hayırhah bir tutum var. Bizim de tutumumuz buydu diyorsunuz. Eleştirdiğimiz ise...

Mihri Belli: Milli bir burjuvazi yaratarak, İngiltere gibi, Fransa gibi , Amerika gibi kapitalist yoldan kalkınacaklarına inanmalarıdır. Biz buna inanmıyorduk.

Sevim Belli: İnanmıyorduk çünkü otobüsü kaçırdı artık toplum diyorduk.

Savaş Açikkaya: Son treni yakalayan Japonya oldu diyorsunuz, ben bunu okudum. Bir şey sorayım bu bağlamda hemen. Türk Devrimine dönük eleştiriniz, hayırhah eleştiriniz diyelim, birincisi bir milli burjuvazi yaratarak kalkınma yolunu seçtiler. İkincisi toprak reformu sadece lafta kaldı. Köy aynı kaldı. Bu iki temel eleştiri noktası var. Bunlar dışında, bir ideoloji olarak bir Marksist'in, kabul edemeyeceği Kemalizm ideolojisinde ne var efendim? Mesela Kemalizm'in ilkelerinden biri milliyetçilik, Atatürk Milliyetçiliği. Yani Türkiye'deki diğer etnik unsurları neredeyse yok görüp, bir Türklük ön plana çıkartılması var ki Türkiye'deki sağ milliyetçiler de "en büyük milliyetçi Atatürk'tü" diyerek Atatürkçülük yapıyorlar. Siz "Atatürk elbette ki solcuydu" diyorsunuz. "Padişahlığı yıkan, Cumhuriyeti getiren kişi solcudur, antiemperyalist kişi solcudur" diyorsunuz. Bu böyle... Ama başka bir kesim de "Atatürk en büyük Türk Milliyetçisiydi" diye ona sarılıyor. Bu

paradoksu nasıl açıklayacağız? Atatürk Milliyetçiliği ideolojisiyle barışmak mümkün mü bir Marksist olarak?

Mihri Belli: En tutarlı yurtseverler sosyalistlerdir. Bir defa bunu iyice anlamak lazım. Ben Amerika'dan döndüğümde 1940'da, anti-Sovyet propaganda yasaktı. Atatürk öleli iki sene olmuştu. 1941'de Almanlar Rusya'ya tecavüz ettiklerinde, ta Stalingrad'a, Kafkasya'ya kadar vardıklarında, ilk Alman zaferleriyle savaş bitmiş zannedildi. Halk Partisi içindeki sağ kanat, İnönü hariç, ona göre bir politika izleme yolunu tuttular. Almanya'yı darıltmama... Sovyetler Birliği'ne sırtlarını döndüler. Ve İngiltere ile Fransa ile ittifak halinde idik. Harbe girmemek için türlü bahane çıkardık.

Sevim Belli: Peki Saraçoğlu faşisttir diye yazdığınız zaman 1946 mıydı?

Mihri Belli: Saraçoğlu'nun iktidara gelmesi dönüm noktasıdır. Yani Halk Partisi içinde sağ kanadın egemen oluşu Saraçoğlu'nun iktidara gelişiyledir. Türkçüyüz-mürkçüyüz gibi laflar ileri sürüldü.

Savaş Açikkaya: Yani Atatürk'ten sonra Atatürk'ten ayrı bir Atatürkçülük mü icat edildi, bunu mu diyorsunuz?

Mihri Belli: Evet, icat edildi. Atatürkçülük istiklalciliktir. Amerikan uydusu durumuna sokuldu Türkiye. Stratejik bağımız ittifakımız vardı güya. Bu tamamen Atatürkçülüğe aykırı bir tutumdur. Bu sırttır yani her bakımdan.

Savaş Açikkaya: Atatürk'ün birtakım eylemleri ve sözleri o kesimin sanki iddiasını doğrular nitelikte. Mesela "Ne mutlu Türküm diyene" diyor.

Mihri Belli: O cumhuriyetin kuruluş aşamasında... Feodal yapıya sahip olan Kürt aşiretleri Osmanlı'ya bağlı olan bütün öteki kavimlerden farklıydı. Ve Kürtler, cumhuriyet dönemi hariç, cumhuriyetin kuruluş dönemi hariç hiçbir zaman isyan etmediler. Kurtuluş Savaşı'nda da beraber savaştılar. Atatürk "Ne mutlu Türküm diyene" diyor, "Ne mutlu Türk olana" değil. O çok önemli.

Savaş Açikkaya: Mustafa Kemal'e karşı Lenin'in, Stalin'in tutumu neyse, bizim tutumumuz da öyleydi diyorsunuz, pekala. Ancak 1960'larda siz Sovyetler'le yolları ayırıyorsunuz. Yanılmıyorum değil mi?

Mihri Belli: Sovyetler Birliği bürokrasisi ile ilgimizi kesmemiz 1962'dir. Bize başladılar TKP diliyle sövmeye, ve bizim karşı çıkmamıza rağmen tuttular başında Zeki Baştımar'ın olduğu dış büroyu kurdular. Ancak bu arada örgüt şoke oldu. Çünkü biz Dev-Genç'i kurduk.

Savaş Açikkaya: Fikir Kulüpleri Federasyonu Dev-Genç'e dönüştü.

Sevim Belli: Bizim inisiyatifimizle oldu.

Mihri Belli: Ve anti-sovyet hava güçlüydü.

Savaş Açikkaya: Anti-sovyet hava güçlüydü... Bu önemli! Yani Türkiye'deki Marksist harekette 1960'ların ortasına gelindiğinde anti-sovyet hava güçlüydü, doğru mu anlamışım?

Mihri Belli: Doğru. Çin'i destekleme vardı, bilmeden etmeden.

Sevim Belli: Bizde mi?

Mihri Belli: Genellikle gençlikte.

Savaş Açikkaya: Belki de bir özdeşim kuruyorlardı Türkiye'nin pozisyonuyla Çin'in pozisyonu arasında. Çin de ezilmiş, yarı sömürgeleştirilmiş bir ulus, ülke...

Sevim Belli: Geri bıraktırılmış.

Savaş Açikkaya: Türkiye ile aynı durumda.

Sevim Belli: Evet. Aşağı yukarı. Sovyetler'den daha çok benziyor.

Mihri Belli: Tabii Çin gibi değildik biz. Çin'den ayrıydık. Çin'le kıyaslanamaz.

Sevim Belli: Tabii hiçbir zaman sömürge olmamışız.

Savaş Açikkaya: Sevim Hanım sizin Cezayir'de çalıştığınız döneme ait bir anekdotunuz var.

Sevim Belli: Evet. Bizim sağlık teşkilatının müdürü demeyelim, müfettiş diyorlardı onlar, enspektörle tartışıyoruz... Komünist partili bir adamdı ve geniş kültürü olan bir adamdı. Benimde saygı duyduğum ve değer verdiğim bir insandı. Konuşuyorduk. Çin o zaman dünya kamuoyunda tartışılıyor. Çin'in kalkınması, komünist partiler

teşkilatları arasında ilişkiler, Sovyet-Çin çatışması başlamış filan... Ben de Çinlileri kayırır gibi konuşuyorum. Çünkü dışlanmalarını, haksızlığa uğramalarını istemiyorum, o kadar acı çekmiş bir millet... Ayrıca komünistler tarafından suçlanmasını istemiyorum. Savunuyorum falan filan... Onun üzerine: “Tabii” dedi. “Siz Türkiye ile Çin’in kaderlerini benzetiyorsunuz. Onun için savunuyorsunuz.”

Savaş Açıkkaaya: Yani Türkiye ile Çin’e dönük ortak bir algılama var.

Sevim Belli: Evet. Yurtdışındaki komünist partilerde ortak bir algılama var. Hatta Çang Hai Çek olayını filan da, bağımsızlık filan da... Paralellik kuruyorlar. Ama bu tabii çok iyi bildiklerinden değil, çünkü oldukça farklı bir durum.

Savaş Açıkkaaya: Peki efendim. Türk Marksistlerin, II. Dünya Savaşı’nın sonunda Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den bir takım taleplerine karşı tutumu ne oldu? Boğazlar üzerinde hak iddiası, Kars Ardahan konusu...

Mihri Belli: Bir defa o zaman İngilizler... Ben harp yıllarında kız kardeşimle -daha evli değildik Sevim’le o zaman- Maslak yolunda yürürdük, bir kadın arkadaş da bizimle beraber. İngilizler de gelip geçerlerdi, laf atarlardı kızlara. Yani o zaman İngilizlere açmışlardı Boğaz’ın en mahrem yerlerini.

Savaş Açıkkaaya: Anladım. Türk Hükümeti II. Dünya Savaşı yıllarında Boğaz’ın en mahrem yerlerini açmıştı zaten İngilizlere diyorsunuz. Yani Sovyetler Birliği’nin tutumu bu nedene mi dayanıyordu diyorsunuz?

Sevim Belli: Zaten biraz kışkırtmaydı. Onlar varsa bizde istiyoruz. Onları da def edin anlamı vardı zannediyorum.

Mihri Belli: Yabancıyı çağırıyorsun. Beni de çağır.

Sevim Belli: Evet. Bize yok mu der gibi bir şey.

Savaş Açıkkaaya: Dolayısıyla bizim Türk Marksist-Leninistlerinin, TKP’nin tutumu ne oldu?

Mihri Belli: Bir defa İngilizlere karşı. O zaman tabii biz Sovyetleri istilacı saymıyorduk.

Sevim Belli: Emperyalist saymıyorduk.

Mihri Belli: Öyle bir tutumu da söz konusu değildi zaten Sovyetlerin. Yani gelip de Boğaza üslenmesi...

Savaş Açikkaya: Yani bir kınama, ya da karşı tarafa ne yapıyorsun deme gibi bir şey oluyor muydu?

Mihri Belli: Oluyordu. Yani yazılarla filan.

Sevim Belli: Çünkü bizim durumumuzu çok zayıflatan bir şeydi. Açıkça savunamıyorsun... Zaten savunulacak bir şey de değil, resmen başka bir devletin işlerine karışmak gibi görünüyor.

Savaş Açikkaya: Yani bundan yakınıyordu TKP, öyle mi?

Mihri Belli: Yalnız şu var. O zaman Sovyetler Birliği ile İngiltere ittifak halindeydi. Ve 45'e kadar sürdü bu ittifak. Ve olanca gücüyle Amerika, İngiltere yardım ediyordu Sovyetler Birliği'ne malzeme bakımından. Durum buydu. Biz tabii müttefiklerden yanaydık.

Savaş Açikkaya: Çünkü Sovyetler Birliği de müttefikler içindeydi ve faşizme karşı birlikte savaşıyorlardı. Öncelik orada faşizme karşı savaş.

Mihri Belli: Tabii.

Sevim Belli: Bizim kuşağımızın çok insanı faşizme karşı olduğu için, II. Dünya Savaşı'nı yaşadığı için komünist oldu.

Savaş Açikkaya: Gençlik sizden nasıl koptu?

Mihri Belli: O bir yenilgidir. Şimdi bakın... Gençlik hareketi, 18 yaşında 20 yaşında bir genç... Diyor "*altı aya kadar olur mu bu iş?*" (hep birlikte gülüşmeler) Yok yavrum, bir iki sene beklemek lazım. Diyor "*yahu kim bekleyecek bir-iki sene.*" O kendi dünyası içinde... Köylülük...

Sevim Belli: Yani işçi sınıfı tam işçi sınıfı bilincine gelmemişti, köylülük hakimdi. Gençlik ise oradan geliyor. Çoğunluk kasaba kökenli, köy kökenli.

Mihri Belli: Ve herkes altı ay içinde olacaktır devrim diye bekliyor.

Sevim Belli: Öyle de bir hava yaşandı ama.

Mihri Belli: Çünkü üniversitedeki vaziyeti görüyorlar...

Sevim Belli: Bütün Türkiye'yi öyle sanıyorlar. İstanbul'la Ankara, İzmir bile değil. İstanbul'da esas o coşku. Oralarda yaşayınca, Türkiye hep böyle zannediyor.

Savaş Açikkaya: Anladım, çok aydınlatıcı oldu benim için. Şimdi PDA'cılara gelirse, geçen söyleşimizde böyle bir konu olmuştu. Ben tam anlayamadığım için yineleyim sorumu size, PDA'cılar Çin'le bir bağlantı kurdu mu, yoksa Çin mi PDA'cılarla bağlantı kurup yönlendirdi?

Mihri Belli: PDA'cılık sonradan çıktı, Amerika'dan geldi bize. Getiren de Erdoğan'ın oğlu... Halil Berkay'dı.

Sevim Belli: Sen, kampüs Maoculuğu diyordun ya.

Mihri Belli: Amerikan kampüslerinde Maoculuk egemendi.

Sevim Belli: Sovyet düşmanlığından ileri geliyordu. Çin-Sovyet çatışması olunca, birçok insan haliyle ya o tarafı ya bu tarafı haklı görmeye başladı. Bizde de Moskof düşmanlığı yerleşmiş olduğu için Maoculuğa daha sempatik baktılar.

Mihri Belli: Halil Berkay, yazıyordu mektuplarında, ben sizin hepinizi Maocu yapacağım diyordu.

Savaş Açikkaya: Amerika'dan mı yazıyordu?

Mihri Belli: Amerika'dan yazıyordu. Amerika'da çevresi o...

Savaş Açikkaya: Doğu Perinçekler, Şahin Alpaylar ondan mı etkilendiler?

Mihri Belli: Ondan ve yayınlardan etkilendiler ve bizden ayrılmalarından sonra birdenbire Maoculuk çıktı ortaya.

Savaş Açikkaya: Yani sizden ayrılmalarının nedeni ideolojik bir ayrılık değil mi?

Mihri Belli: Hayır hayır değil. Doğu'nun babası benim askerlik arkadaşımды. Ve biliyordum, ağaydı.

Sevim Belli: Esas o değil. Bir dakika müsaade eder misiniz? Bunlar Denizlerle senin favörlerini paylaşamadılar. İlla Denizleri değil de bizi tut, bizi yükselt diye... Mihri de buna yanaşmadı. Günlerce geldiler gittiler, bu tartışma uzun sürdü, bizim

evimizde gerçekleşti. İşte Denizler şoyle yapıyorlar boyle yapıyorlar filan... Haklı yanları olabilir, Denizler o zaman eylemciliğe eğilim göstermeye başlamışlardı. Mihri de Doğulara “kalem efendisisiniz siz” filan dedi. Buradan giderek tartışmanın bir yerinde “eee” filan diye... Olur yle şeyler biliyorsunuz. Öyle kopuş oldu. Koptuktan sonra bizde birtakım günahlar, kusurlar keşfetmeye başladılar. Ve ondan sonra Pekin Review’un abonesi oldular. Ve oradan Maoculuğu öğrendiler, benimsediler.

Mihri Belli: O yüzden Maoculuk sonra oldu.

Savaş Açıkkaya: Yani Çin’le ilgisi yok bunun. Mesela bizim gizli TKP’nin Moskova ile olduğu gibi bir bağlantısı yok mu onların Çin ile?

Mihri Belli: Hayır, yok.

Sevim Belli: Gizli TKP dediğiniz yani Türkiye TKP’si mi?

Savaş Açıkkaya: Türkiye TKP’si.

Sevim Belli: Moskova ile ideolojik bağlantısı var yalnız.

Savaş Açıkkaya: İdeolojik bağlantısı var ama Mihri Belli’ye haber geliyor Moskova’dan. Dış Büro kurmaya...

Sevim Belli: Ama kurmaya haber geliyor. O zamana kadar yok çünkü, Türkiye’de dışarı çıkıp temsil edilmiyor, kardeş partilerle...

Savaş Açıkkaya: Öyleyse bir gönül bağı vardı yalnızca, ama organik bir bağ, hiyerarşik bir bağ yoktu.

Sevim Belli: Gayet tabii Sovyet politikasına göz çeviriyorsun, onların ne yaptığına, uluslar arası alanda ne yaptığına veya ulusal planda ne yaptığına bakıyorsun, örnek alıyorsun.

Savaş Açıkkaya: Çünkü devlet düzeyinde sosyalizmi sahiplenen Sovyetler Birliği.

Sevim Belli: Evet. Herkesin ağabey olarak tanıdığı o. Hatta bizim ilişkimiz ağabeylik-kardeşlik ilişkisi en zayıf olandır belki dünya çapında.

Savaş Açıkkaya: Siz başyazarıydınız değil mi, Türk Solu'nun da Aydınlık Sosyalist Dergi'nin de?

Mihri Belli: Benim imzasızdı yazım. Başyazar Suphi Karaman'dı ama kimse okumazdı (gülüşmeler).

Savaş Açıkkaya: Suphi Karaman nasıl orada bulunuyordu, asker kimliğiyle derginin meşruiyetini sağlamak için mi?

Mihri Belli: Hayır.

Sevim Belli: Dosttu ve tabii senatördü o zaman.

Savaş Açıkkaya: Ama Marksist değildi galiba.

Sevim Belli: Hayır, zaten eğitimi de Marksist değildi ama namuslu bir insandı. 27 Mayısçılar bize karşı hiç cephe almadılar. Ayrıca zaten "Türk Solu" da bütün ilerici ve özellikle de anti-emperyalistleri kucaklama iddiasında idi.

Mihri Belli: Yalnız Suphi Karaman sonradan Perinçek'in partisine girdi, vaziyet almıştır bize karşı.

Savaş Açıkkaya: O zaman şöyle diyebilirim rahatlıkla: 12 Marttan önceki Marksist Sol'daki bölünmede Türk Devrimi algılamasının farklılığının bir rolü yok. Ama yine de Türk Devrimini ve Atatürkçülüğü Marksist bir gözle bile olsa olumlamanız, size biraz sağ görüş sahibi gibi bakılmasına yol açmadı mı?

Sevim Belli: Evet.

Savaş Açıkkaya: O en hızlı sol nutukları atanların en iyi solcu görüldüğü günlerde size böyle bir bakış vardı, az önce size okudum Kurtuluş yayınlarından çıkmış broşürden okudum Mahir Çayan ve arkadaşları imzalı.

Sevim Belli: Ama aynı Mahir Çayan "en büyük hatayı Mihri Belli'den ayrılmakla yaptık" diyor bir iki sene sonra.

Savaş Açıkkaya: Ayrıca Hikmet Kıvılcımlı'nın Türk Devrimine dönük bazı konularda çok sert eleştirileri var.

Mihri Belli: Otuzlarda yazmıştır, ondan sonra bir daha yazmamıştır. Hususen Kürtlerle ilgili yazmıştır. Ondan sonra otuz sene geçti. Atmışlarda, ben kendisine dedim, niçin yazmıyorsun? “*Sıkıyor*” dedi.

Savaş Açıkkaya: “*Sıkıyor*” ne demek?

Mihri Belli: “Sıkıyor”, yani “cesaret edemiyorum” demek.

Savaş Açıkkaya: Anladım. Siz Kıvılcımlı’yla beraber yazdınız, hatta 29-30 Ekim’de Kurultay’da siz Doktor’u divan başkanlığına aday gösterdiniz. Gençleri de biliyorsunuz, sizin evinize gelirlerdi Doğular Denizler Mahirler. Benim izini sürdüğüm şey şu: O dönemde Milli Demokratik Devrimciler içinde Atatürk’e ve Türk Devrimine dönük görüş ayrılığı var mıydı? Yoksa hepsi sizin görüşünüzü mü benimsiyorlardı? Sizin görüşünüz çok net bir şekilde belli.

Mihri Belli: Belli.

Savaş Açıkkaya: Bir eleştiri getirmiyorlar mıydı Kıvılcımlı veya sizden esin almış gençlik? Kemalist devrimi olduğu gibi benimsiyorlar mıydı?

Mihri Belli: Hareketleri, devrimleri tarihi çerçeveleri içinde değerlendirmek gerek. Kemalist Devrimi bir noktaya kadar benimsiyorlardı fakat bir noktadan sonra benimsemiyorlardı, karşıydılar.

Savaş Açıkkaya: O bir nokta nedir?

Mihri Belli: O bir nokta daha ileriye, sosyalizme doğru evrilme yollarını tıkamamak.

Savaş Açıkkaya: Mesela Atatürk’ün iktidarda olduğu dönemde tutuklamalar gerçekleşiyor, bir baskı var.

Mihri Belli: Yalnız şu da var, tutuklamalar vardır ama idam yoktur.

Savaş Açıkkaya: Sağdan idam edilenler oluyor...

Mihri Belli: Oluyor. Kıvılcımlı, İstiklal Mahkemesine çıkıyor... “*Her gün adamlar asılıyordu*” diyor.

Savaş Açıkkaya: Sağdan asılıp soldan asılmadığı için 1936’daki ademi merkezîyet kararı haklıydı diyorsunuz...

Mihri Belli: Kemalist Türkiye Sovyetler için tek dost ülke. Avrupa'da Hitler hakim, Mussolini hakim. İspanya malum, iç savaş sürüyor. Ve 36'da adem-i merkeziyet kararı alıyorlar. TKP'ye diyorlar ki, iktidara namzet olan, sağ kanattır. Siz değilsiniz. O halde Kemalistlerle iyi geçinin.

Sevim Belli: Bugün o hükümeti yıpratırsanız yerine siz gelmeyeceksiniz, daha beterleri gelecek.

Mihri Belli: Ve bu görüş Türk komünistlerinin karşı çıkmasına karşın kabul ediliyor Komintern'de. Ondan sonra bize dediler ki Halk Evlerine girin. Bilmem nerelere girin, fakat merkezi örgütlenmeyi kesin. 41'e geldiğimizde, Hazirandan sonra, yani Almanya saldırdıktan sonra artık o görüş geçerli değildi. 40'da ben geldiğimde birkaç tane fabrika vardı. Tersaneler vardı. TKP "git orada çalış" diyordu. Oralarda hücreler vardı. Bana öyle dediler.

Savaş Açikkaya: Çalış derken, yani örgüt adına çalış.

Mihri Belli: Komünist Partisi adına çalış. Ademi merkeziyet kararından bahsetmediler bana. Çok sonra öğrendim ben. Fakat Sovyetler kendi açılardan haklıydı. Çünkü iktidara namzet olan sağ kanattı. Ve Kemalist Devrimi yerle bir edeceklerdi.

Savaş Açikkaya: 27 Mayıs'tan sonra, 27 Mayıs-12 Mart döneminde asker-sivil aydın zümre iktidarda mıydı sizce?

Mihri Belli: Değildi.

Savaş Açikkaya: Demirel'in iktidarda olması gerçekten iktidarda olduğu anlamına gelmiyor. Demirel'in elini kolunu bağlarlar çeşitli anayasal kuruluşlarla. Yani gerçek iktidar olamayabilir.

Mihri Belli: İktidardaydı.

Savaş Açikkaya: Yani icraatını yürütebiliyordu...

Mihri Belli: Yürütebiliyordu ve Amerika'yla ittifak halindeydi.

Savaş Açikkaya: Özetle, Türk solu her zaman barışık olmuştur mu diyorsunuz Türk Devrimiyle, eğer öyle değilse ne zaman yollar ayrılmıştır?

Mihri Belli: Yollar tam ayrılmamıştır. Kurtuluş Savaşı bizim tarihimizin en şanlı, en övünülecek yanıdır. Kurtuluş Savaşı'nda ilk defa olarak emperyalizm yenildi. Ve biz dikte ettik Lozan'ı. Türkiye'de bir ittifak vardı ve Mustafa Kemal'de onun başıdır. Ve Sovyetlerin desteğiyle oldu bu tarihsel olay.

Savaş Açikkaya: Dolayısıyla, Türk Marksistleri, Türkiye'deki Marksist-Leninist hareket, Kemalizm'le yolunu tam olarak ayırmamıştır diyorsunuz.

Mihri Belli: Tam olarak ayırmamıştır. Fakat dediğim eleştirileri yapmıştır.

Savaş Açikkaya: Peki efendim, bir yandan da bir dezavantaj değil mi bu, Türkiye'deki Marksist-Leninist hareket adına? Türkiye'deki Marksist-Leninist hareketin Türkiye'de gerçekleştirmek istediği atılımları Kemalist hareket gerçekleştiriyor bir anlamda. Kemalistlerin birçok devrimini onaylıyor Marksist-Leninistler ve MDD çizgisi öyle değil mi?

Mihri Belli: Sovyetler Birliği ile dostluğu onaylıyor, o kadar.

Savaş Açikkaya: Tabii ama içerdeki devrimleri de onaylıyor değil mi? Çoğu üstyapı devrimi ama yine de olumluyor, onaylıyor. Yanılıyor muyum?

Sevim Belli: Ama üstyapı devrimi. Yetersiz. Yinede yetersiz diye karşı mı çıkacaksınız? Hiçbir devrim son adım değildir, bir sonrakinin ön adımıdır. Süreç durmaz. Durursa geri gider.

Savaş Açikkaya: Göğsünü gere gere "Biz Marksist-Leninistleriz. Kemalizm iyi güzel hoş ama Marksizm-Leninizm'den başka bir şey" diyememek... Biraz Kemalizm'in gölgesi altında kalmışlık yok mu?

Sevim Belli: Diyememek diye bir şey yok. Kategorik olarak almayın. Biz bunları söyledik, hem de fazlasıyla. Atmışlarda bunlar konuşuluyordu. Marks'tan örnek vererek, tarihi bir adım ileri götüren her hareketin tarihi değerini teslim etmek şeklinde, öyle söyledik. Ama bugün için artık Kemalizm geçerli ve çözüm getirici bir yöntem değildir diye söyledik her zaman.

Savaş Açikkaya: Peki.

Sevim Belli: Kemalizm'i de biz bugün ona atfedilen, yakıştırılan manada anlamadık. Bağımsızlıkçı Kemalizm'den bahsettik ve Sultanlığı yıkarak halkların kardeşliğine dayanan yeni bir düzen kurulmasını Kemalizm sayarak destekledik.

Savaş Açikkaya: Ama atmışlı yıllara gelindiğinde dar gelmeye başlamıştı Türkiye'ye diyorsunuz.

Sevim Belli: Elbette, daha önce de yeterli değildi.

Mihri Belli: Amerikanın uydusu durumuna gelmiştik ve Kemalizm'e de aykırı bir yolda gidiyorduk ayrıca. Kemalizm istiklalciliktir.

Sevim Belli: Atmışlı yıllarda bir taraftan da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine neden Marksist olmadı da Kemalist oldu diye müthiş bir saldırı vardı aynı zamanda.

Savaş Açikkaya: O fikirler nereden geliyordu?

Sevim Belli: Gençlik içinde, yeni çeviriler... komünizmi yeni öğrenmek... Çin devrimi var, Kore devrimi var, Küba var özellikle, Latin Amerika var ve bunun verdiği bir heyecan var, neden biz öyle olamadık üzünlüğü var.

Savaş Açikkaya: Nedir bu Kemalizm, neden doğrudan geçemedik sosyalist devrime diye mi?

Sevim Belli: Neden geçemedik diye. O var.

Savaş Açikkaya: Somut bir isim var mı, Mahir Çayan gibi, Deniz Gezmiş gibi bunu dillendiren?

Sevim Belli: Tek isim yok. Herkes bu nedeni arıyordu zaten yolu aşmak için.

Mihri Belli: Yalnız Kemalizm'in bağımsızlıkçı olduğu, ve bu tarafının desteklenmesi gerektiği geneldi.

Sevim Belli: Zaten biz de öyle söylüyorduk. Kemalizm'e daha büyük bir prim vermedik yani.

Savaş Açikkaya: Onun bağımsızlıkçı anti-emperyalist yanı üzerinde durduk. Onun ötesinde biz Kemalist olmadık diyorsunuz.

Sevim Belli: Hiçbir zaman.

Savaş Açıkkaya: En kritik soruyu sona bıraktım. Son sorum, neden gençlik koptu sizden?

Mihri Belli: Yenilgi. İki askeri darbe yedik, 12 Mart ve 12 Eylül. İlki Dev-Genç tabanını böldü, ikincisi bir halk iktidarı umudunu sildi.

Savaş Açıkkaya: Gençliği tutabilmek, kontrol edebilmek mümkün olmadı mı?

Mihri Belli: Hayır mümkün olmadı. Bir de dünyaya göz atın. Unutmayın, her şey birbirine bağlıdır.

ÖZGEÇMİŞ

Bu doktora tezinin yazarı, bir asker ailesinin çocuğu olarak 1974 yılında -Kıbrıs Barış Harekatı günü- İstanbul’da doğdu ve kendisine Savaş adı verildi. İlköğretimini Erenköy Zihnipaşa İlkokulu’nda, ortaöğretimini ise Beşiktaş Atatürk Anadolu Lisesi’nde tamamladı. Yükseköğretimine 1992’de Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünde başladı, ancak burada devam etmeyerek yurtdışına çıktı ve 1997’de Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi’nden İngilizce Mütercim-Tercümanı sıfatıyla mezun oldu. 2000 yılına dek yeminli tercüman olarak çalıştı ve çeşitli özel dil kurslarında öğretmenlik yaptı. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nde Genel Türk Tarihi alanında lisansüstü eğitimine başladı ve 2003’de “Azerbaycan’ın Bağımsızlık Döneminde Orta Öğretim Ders Kitaplarındaki Tarih Anlayışı” konulu teziyle yüksek lisans öğrenimini tamamladı. 2004 yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’ne doktora öğrencisi olarak kabul edildi. İki çocuk babası olan Savaş Açikkaya, yaklaşık dokuz yıldır Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı ilk ve orta dereceli okullarda öğretmenlik yapmaktadır ve satranç antrenörlüğüne varıncaya kadar birçok hizmet içi eğitim kursu sertifikasına ve başarı belgesine sahiptir.